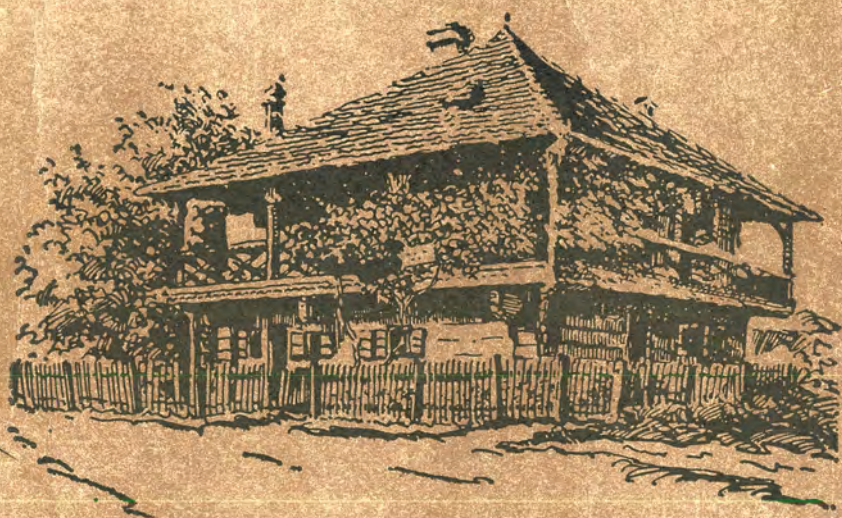

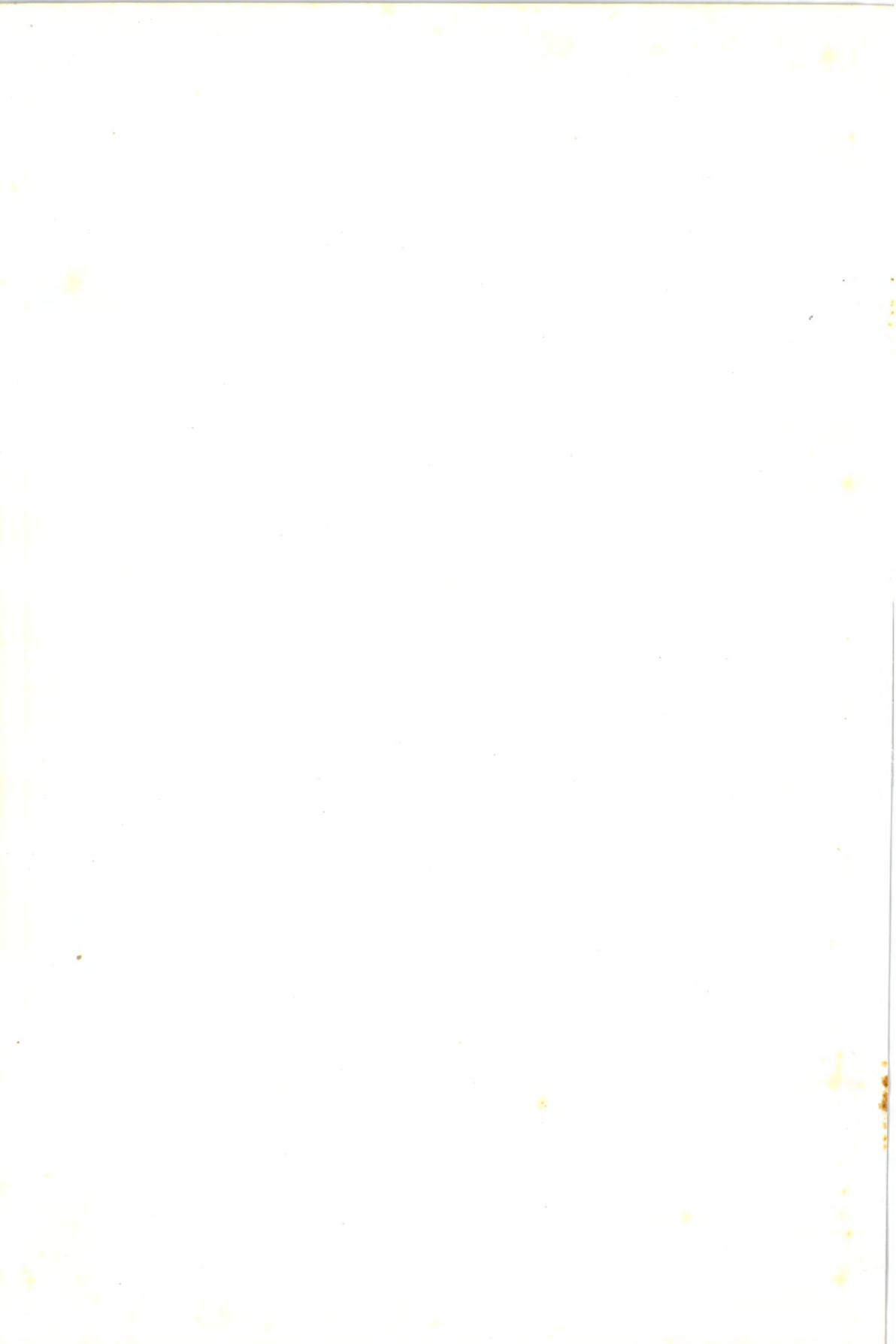
MUZEJ U ZUPANJI

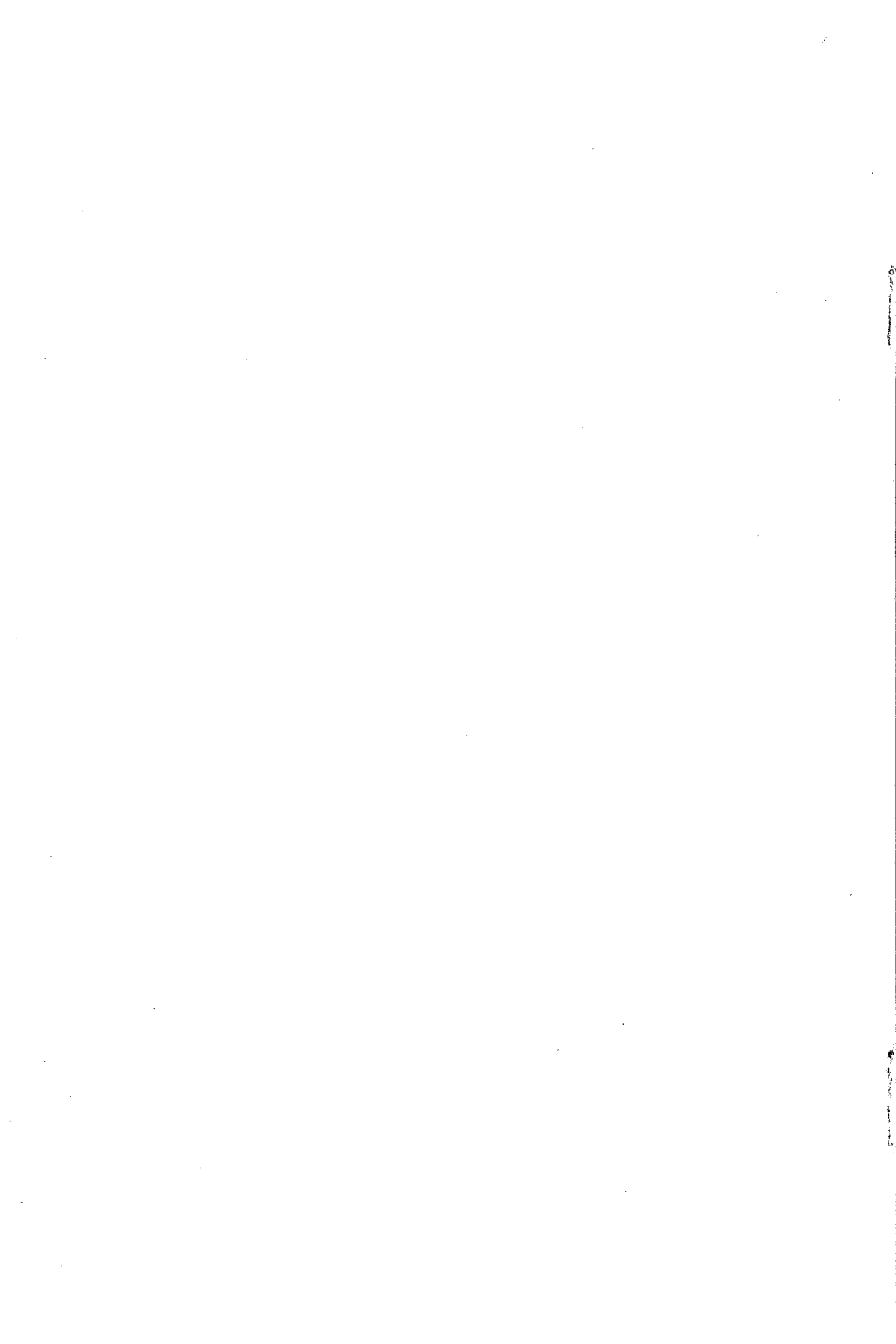
ŽUPANIJSKI
ZBORNIK

5

ZUPANJA 1975.

MUZEJ U ŽUPANJI

ŽUPANJSKI
ZBORNIK

5

ŽUPANJA 1975.

GLAVNA KNJIŽNICA
ŽUPANJA

inv. br.: 77 708

Sign.: 201

Radove odabrao redakcijski odbor:

Prof. Baotić Ivan, Grabarić Ankica, prof. Jelić Ivan, Jurjević Mirko,
Kokanović Stjepan, Leaković Stjepan, prof. Plemić Višnja,
Reljanović Ivica, Sinčić Branko

Tehnička obrada:

Višnja Plemić, prof., Ivan Jelić, prof.

Glavni i odgovorni urednik:

VIŠNJA PLEMIĆ

Slika na koricama:

Muzej u Županji, perocrtež, Jovan Gojković

Uvodna riječ redakcije

Sada je već postalo praksa da svake druge godine a od 1967., izđe iz tiska Županjski zbornik koji je na neki način kulturni reprezentant ovoga kraja pred drugima i najbolji izraz vlastite prošlosti, trenutka i naših stremljenja. Tako smo došli i do petog broja, u neku ruku jubilarnog, čija se pojav sretno uklopila u jednu veliku obljenicu; trideset godina pobjede nad fašizmom i oslobođenja domovine od okupatora.

I ovaj kutak Jugoslavije, dio Hrvatske, Slavonije, od samog početka sudjeluje u grandioznom pothvatu ostvarivanja socijalizma, samoupravljanja, građenju novih odnosa i pronalaženju svjetlijih izraza življenja. Ovaj historijski neumitni i nezaustavljivi proces dao je nova obilježja cijeloj zemlji pa tako i županjskoj posavini. Kroz takva građenja puno toga je neminovno otpalo, promijenilo lik ili postalo prošlost. I ne treba žaliti za time što možda »županjsku posavinu kod nas i u svijetu ne predstavlja više slika razuzdana Šokca s čaturicom u ruci, Slavonka požudna i ohola s podcikivanjem u kolu i uz šlingeraj i vez po šorovima sokacima, prelima i sijelima...« jer »Vrijeme je novih pregnuća.«* Vjerujemo da je i naš zbornik dio tih novih pregnuća.

Pred nama je knjiga čiji će sadržaj, njena forma itd., vjerojatno i opet pokrenuti diskusiju o tome da li je to baš najbolje što možemo i najviše što hoćemo. Odgovoriti na ovo je možda i nemoguće ali je dosadašnje iskustvo s četiri već izašla broja, pokazalo da je ovakav zbornik za nas, u našim uvjetima i u ovom trenutku jedino rješenje. Stoga primjedbe ili prigovori da je Zbornik i suviše »pučko štivo« (pogotovo sada kada ga izdaje muzej koji osim kulturno-prosvjetne mora ostvariti i znanstvene zadatke) ili da se u njemu nalaze i teme razumljive samo uskom krugu stručnjaka ne bi imali mjesta. No, bez obzira na eventualnu sporost, Zbornik je tu i možemo samo poželjeti isto što je poželjeno i u predgovoru prvom broju: ne bio on zadnji.

Smatramo za potrebno istaći: redakcija je izvršila izbor radova bez da je utjecala na pristup obrade njihovog sadržaja a svaki autor snosi moralnu odgovornost za svoj prilog.

Krunoslav Tkalac, glavni i odgovorni urednik 3. i 4. broja Županjskog zbornika prikupio je najveći dio materijala i za ovaj broj ali zbog zdravstvenog stanja nije bio u mogućnosti sudjelovati u njegovom dovršenju. Posao koji je obavio Krunoslav Tkalac nije bio niti lak niti jednostavan. Za sve učinjeno oko Zbornika, nova Redakcija mu se najljepše zahvaljuje.

REDAKCIJA

* Miro Maničić, Zapis u rukopisu

Iz naših strana

Krijumčarenje i hajdukovanje u Granici

Za sve Slavonske narode, a tako i Hrvate, SOL nije bila samo proizvod prijeko potreban u ljudskoj ishrani — kao dodatak i začim jelu — već joj se u našoj prošlosti pridavalo i takvo značenje u kome se očitovala otvorenost i gostoljubivost »slavenske duše«. Tako je »kruh i sol« kućedomaćin pružao svakom dobronamjernom posjetiocu, očekivanom gostu ili pukom namjerniku, u znak dobnodošlice, gostoprimstva i osobne zaštite. Stoga je briga za kruh i sol oduvijek bila na prvom mjestu svakog čovjeka, obitelji, a tako i šire društvene zajednice kao cjeline. Međutim, kruh je bilo moguće proizvesti »kod kuće« na svojoj grudi zemlje, pa je prema tome bio lakše dostupan i više stabilan. Ali sol je »rodila« u dalekim Karpaticima i u »inozemstvu«, u turskoj Bosni, što je bilo izvan dohvata ruke i moći pojedinaca, pa je bila stoga vrlo cijenjen i traženi proizvod, koji se u ono vrijeme zlatom plaćao.

U slavonskoj Krajini, gdje su naši pradjedovi »o svom ruhu i kruhu«, služili carevini danonoćnom stražom na Savi, opskrba svog graničarskog pučka solju — vršila je i brigu o tome vodila — Vojna krajiška vlast. Karpatsku kamenu sol, dovozile su lađe Dunavom i Savom u vojna skladišta zvana »Solare«, koje su bile smještene u Sr. Mitrovici, Županji, i Slav. Brodu. U tim mjestima postojale su i Carinarnice za robni promet susjednom Bosnom i Srbijom. Solarski ured Županjske graničarske kumpanije, obavljao je raspodjelu soli na kućne zadruge svog područja i okolnih kumpanija, srazmjerno prema broju duša (članova), pa se stoga i nazivala »duševna sol«. Kamena sol morala se prije upotrebe »dorađivati«, tj. usitniti do određene mjere, a potom samljeći na žrvnju, kojeg je u to vrijeme imalo skoro svaka graničarska kuća. Bio je to spor i mučan posao, jer je trebalo satima ručno pokretati žrvanj dok bi se samljeo kućni »fasung« soli. Ali zato u Granici nije bilo oskudice i poteškoća u pogledu opskrbe solju, već se jedino vodilo računa da se prekomjerno ne troši. Graničarske zadruge dobivale su za svoje potrebe i stočnu sol, u crnom kamenom stamju.

Međutim, u »Paoriji« (građanskom dijelu Hrvatske), gdje nije bilo organizirane opskrbe, sol je uvijek bila veoma tražena i skupa roba. Isto je bilo i s duhanom, kojeg nisu smjeli saditi. Graničari naprotiv, mogli su saditi duhan prema svojim potrebama, a ona kuća koja je imala »carski patent« — to jest Graničara sa stečenim zaslugama na bojištima (kod Mantove i drugdje — smjela je zasaditi duhanom i 1/4 (fertalj) jutra. Prema tome, Graničari su u nekim stvarima bivali u povoljnijem položaju od Paora. Stoga su pojedini snalažljivi Paori prišli krijumčare-

nju, ili kako se po graničarskom reklo: »špekulacijama« solju i duhanom iz tadašnje turske Bosne. Ti krijumčari — »Solari« — kupovali su tu robu od bosanskih trgovaca i švercera, krišom i noću, na srivenim mjestima savskih vrblika, gdje su ih prema dogovoru putem ovdašnjeg posrednika, već čekale dereglije-solarice ili čamci, sa potrebnom količinom i vrstom robe. Zatim je krijumčar nastojao da se pod okriljem noći sa svojim i ustrajnim konjima, provuče kroz opasno graničarsko područje i domgne šume, gdje se osjećao sigurnijim od graničarskih ophodnji i postavljenih zasjeda.

Kako je ovdašnja uprava htjela svima silama suzbiti svaku trgovačku razmjenu s Bosnom izvan određenih mjesta za tu svrhu, ne samo radi carinjenja robe, nego još većma zbog mogućeg prenošanja raznih pošasti iz Turske (kuge-kobere) putem robe i novca koji nije prošao kroz raskužnu postaju (kamanten), to je protiv krijumčara i njihovih posrednika, nakupaca, prekupaca i švercera, vođen pravi mali rat. Da bi krijumčar izbjegao opasnosti koje su mu prijetile, tražio je pomoć i suradnju ovdašnjeg čovjeka koji poznaje i raspored i vrijeme smjene straža, kretanje patrola, prilazne puteve i skrovišta mjesta i td. U čestitim graničarima misu krijumčari mogli naći saveznike i pomagače, jer oni nisu željeli imati bilo kakve veze »s Turcima«, osobito u takvim nečasnim poslovima. Pa ipak našlo se uvijek takvih suradnika, uglavnom od onih Graničara ili došljaka, koji su zbog svoje naravi i loših navika češće dolazili u sukob sa »Zapovjedima« — po kojima se onda moralo živjeti — pa su za to i batinani. Oni su se bavili tim prljavim poslovima koliko iz inata, toliko i iz osobne sklonosti za lakom zaradom i raskalašenim životom, što im je upravo pružao dobitveni udio novca od prokrijumčarane robe. Krijumčar — švercer, nije zapravo ni mogao biti svatko, već samo odvažni ljudi, okretni, smalazljivi i sposobni se izvuci iz mnogih neprilika s kojima se suočavahu u tom svom bavljenju. U tim poslovima znali su biti vrlo opasni i okrutni, ne prezajući se ni od najtežeg zločina, pa je stoga bilo najbolje s njima ne imati posla ni dolaziti u sukob i zamjerku.

Ali mladi i revnosni bošnjački kaplar Martin Lešić, nije mogao na to sve misliti onog kobnog ranog jutra, kad se polazeći u ophodnju našao gotovo licem u lice s jednim čuvenim »solarom«, i pozvao ga da stane. No takvi se lako ne predaju. Vični konji na dani znak, u istom trenutku nagnuli su u bijeg, a zatim naglo skrenuli sa seoskog drumu u »Jakšić sokak«. Tada je planuo hitac iz Martinove puške i konj ljevak padne na zemlju. Krijumčar u tren oka skoči s kola, nožem prereže štrange i ogrlje na ubijenom konju, pa se i onim jednim konjem ponovo daje u bijeg, te jedva umakne graničarskoj potjeri. Od svojih suradnika doznao je tko je i odakle je taj tako opasni kaplar. Najavio mu je strašnu osvetu — »koja će se dugo pamtiti i spominjati«. I na »Staru godinu« (1870.) pojavio se osvetač u Granici. U prvi sumrak zaustavio se kod prvih »stanova« uz put za Podgajce. Konj mu je bio sav u pjenu, što je bio znak da je iz daleka, i da se jahaču mnogo žurilo. Mahnuo je rukom čovjeku koji je izašao iz staje, da pristupi bliže, i zapita ga:

— Jeli djede, koji je od ovih stanova, stan kaplара Martina Lešića — Bartolovog?

— Ovaj prvi s lijeve strane puta — reče mu djed Ivan Regu-
šić, te priđe sasvim blizu jahača u »paorskoj« odjeći.

Tada jahač odmjeri pogledom lijepi i veliki stán uzorno ogra-
đen, pun raznih staja, stogova sijena i slame. Zatim si pripali cigaru,
a kesu s duhanom pruži djedu Ivi.

— Napuni si lulu duhanom — reče mu glasom koji je odavao
očito zadovoljstvo i radost.

Starac si s tim finim duhanom napuni lulu što je bolje mogao,
a Paor opet užge svoju »sumporaču«, za koju je djed Iva samo čuo
da postoji. Potežući dim iz čibuka bio je zadivljen učinkom tog ma-
log drvac, što strančevom oku nije izmaklo.

— Jel vidiš starče, šta ova mala čudesna stvar može u jednom
trenu učiniti?

— Da, da, vidio sam — zbunjeno će djed Iva.

— E pazi onda kako će ona uskoro opet zaplamzati — reče mu
osorno stranac, i naglo potjera svoga konja.

Međutim, konjanik je odjurio dalje, ne skrenuvši u pokazani
mu stan, što je začudilo djeda Ivu. Sjeti se tada da ga je trebao upi-
tati — kojeg Martina treba, starijeg ili mlađeg — jer obojica su kap-
lari, a kao razdionici imaju stan jedan uz drugi. On je, međutim, tame
nekako čudnom i mrkom Paoru pokazao stan starijeg Martina, starje-
šine sela, a možda je taj stranac trebao upravo onog mlađeg, prekora-
vao je sebe starac — potežući dimove mirisavog duhana — baveći se
još dugo mislimo o neobičnom putniku, koji se po zimi i snijegu usu-
dio otisnuti na put po Granici. Zar njemu i konju nije potrebna veče-
ra i počinak, a mislio je da upravo zbog toga pita za Martinov stan,
da b. zamoćio — umovao je dalje djed Iva.

Čim se spustila mrkla noć na sniježnu Krajinu, a život na »stá-
novima« potpuno utihnuo, prikradao se osvjetnik Martinovu gumnu,
Stanar Živko — umoran od dnevnog posla oko mnoge marve po staja-
ma, nakon večere legao je na počinak, a žena Agata se u zapečku molli-
la. Njihov osmogodišnji sin Bartol (koji mi je ispričovijedao taj do-
gađaj) ležao je na svom krevetcu, pa sam sa sobom čavrljao, i majku
o koječemu zapitkivao. Snaši Agici se pričinilo kao da u gumnu povre-
meno zatrepti plamičak vatre.

Živko, Živko, — budi ona muža — u našem gumnu ima netiko,
vidjela sam kako je u dva tri maha svjetlo bljenulo.

— Ma pusti me na minu — snemo' će Živko — tko bi u to doba
svjetlucao fenjerom po gumnu.

— Možda su »Cvelferi«, napili se pa cikasnili, ili im se šta dogo-
dilo na putu? Al kud su zalutali u gumno — sama sebi govorila snaša
Agica. U taj tren gumno se pretvori u plamenu bukčinju.

— Živka, izgorišmo! vrisnu snaša Agica.

Vatra je odjednom zahvatila sa svih strana cijelo gospodarsko
zdanje: stagalj, staje i pojate, stogove sijena i slame, sve na čisto o-
sim stambene zgrade (kolibe), peradarnika i pčelinjaka, što je bilo
podalje od gumna. Jeziva mika i cvilemje goruće stoke: mućanje goveda,
blejanje ovaca, vrisak kobila i omadi iz vatrene stihije, sve je to pove-
ćavalo stravičnu sliku zgarista, u tamnoj sniježnobijeloj noći. Od sli-
kovitog uzornog stánarskog zdanja, koje je bilo ponos graničarske za-

druge, u kome se ogledalo njeno blagostanje, bogatstvo i ugled, ostao Krijumčareva osveta bila je strašna i okrutna, a kako je još kobnom zabunom izvršena na nedužnom — Martinu starijem — tragedija je bila veća i učinjeni zločin mnogo teži, pa je bolnije i odjeknuo po cijeloj Granici. Opće gnjušanje i ogorčenje čestitog svijeta nad tim zločinom, donijelo i veću budnost i otpor protiv švercera, da su se neko vrijeme primirili.

Koliko su »solari« — krijumčari i razni drugi šverceri — znali biti osvetljivi i drski prema Graničarima i njihovim vlastima — toliko su bili pokorni i blagi prema »odmetnicima — hajdučiji«, koji su u to vrijeme držali pod »svojom vlašću« šume i šumske drumove. Prema prilikama još iz davnih turskih vremena, narod je i njih nazivao hajducima, iako oni nisu bili nikakvi narodni junaci, borci i osvjetnici kao oni nekada, već obične »pustaije« — drumski razbojnici i silediže. Oni su dočekivali nezaštićene trgovačke karavane, seljake i druge putnike — kad se vraćaju s vukovarskih vašara — na Medničkom, Otočkom, Njemačkom i Filipovom putu (nazvanom po hajduku Filipu), otimajući im robu i novac. Da bi si šverceri osigurali neometan prolaz na putevima do Save i natrag, plaćali su razbojnicima za to svoje bavljenje — redovit »danak« — u robi, u novcu (dukatima), soli i duhanu. Povrh toga morali su im donositi potrebne vijesti o nailasku većih karavana robe, poštanskih dilijanasi, kretanjima vojnih serežana i svem drugom.

Tako mučne i nesigurne prilike u Granici, proživljavao je ovdašnji graničarski svijet, koji je, s jedne strane, kao objekt vladanja — vojnik i ratar — bio podvrgnut strogom redu krajiškog sustava, dužnostima budnog čuvara sigurnosti i reda na državnoj granici, a s druge, bivao izložen razbojničkom nasilju pustaija, osvetama krijumčara i drugih prijestupnika. Takve prilike bile su mazočne kroz cijelo vrijeme postojanja Vojne krajine. Njezinim razvojačivanjem i okupacijom Bosne, kada je Sava prestala biti granicom između dvije moćne carevine — gdje su se tijekom dva stoljeća, sukobljavali i spicali interesi ta dva sasvim suprotna svijeta — zavladao je mir i osjećaj sigurnosti na cijelom području razvojjane slavonske Krajine. Graničarskog svijeta nije se ticala politička strana Okupacije, kakvu će ekonomsku korist imati Monarhija od prinodnih bogatstava Bosne, već je za njih bilo najvažnije — riješiti se okrutog vojnog sustava — vladajuće sablje« i Granice.

I doista, njezinim nestankom, nestajale su ubrzo i sve popratne pojave, svojstvene za granična područja: međugranične razmirice, nasilja i bjegstva, krađe i otmice, krijumčari i šverceri.

Nestajalo je jednog po jednog drumskog razbojnika i odmetništva. Županjska muškarasta djevojka — Kata Gigova — koja se iz tkozna kojih razloga odmetnula u šumu, bila na čelu jedne hajdučke družine, nakon dugogodišnjeg hajdukovanja po Granici i Paoriji — potražila je tajno skrovište na jednom županjskom stānu — gdje je shvana bolešću i jadom, završila svoj nemirni život prirodnom smrću. Hajduk Grga i zloglasni razbojnik Ciganin Šargo, pogiboše na gradištanskim stānovima — Grga od serežanskih kuršuma, a Šargi stānar traskoli sječinom glavu, prilikom krađe svinja. Ilijica Podgajčić bio je već dodijao

vlastima i narodu, pa je njegovu ucjenjenu glavu raskolio mještanim Pavica — dok se s čobanima kartao na Granovljević stanu. Milanu Pravoslavcu zameo se trag u Bošnjacima, kamo je pobjegao pred potjerom, nakon neuspjele pljačke na gradilištu županjske tvornice tanina. Posljednjeg razbojnika nekog Kazimira (Kažù), opkoliše i predadoše serežanima šumski radnici u sječini Crne Grede.

S njima je i okončana višestoljetna tradicija odmetništva i hajdukovanja, što se ukomijenilo još pod Turcima, a nastavilo se i nakon njihova izгона — kao otpor novom nasilju i bahatosti pojedinačnih carskih i komorskih oficira u Granici, i novonastalom feudalizmu u Provincijalu (Paotriji). Međutim, hajdukovanje je tijekom tog vremena gubilo svoje ranije značajke i svrhu, pa se najvećma svodilo samo na razbojničko djelovanje, pljačku i nasilje.

Sol je od tada prestala biti »špekulativna roba« — predmet krijumčarenja, šverca i bogaćenje pojedinaca — čemu je doprinjelo novo i bogato izvorište tuzlanske bijele sitne soli. Graničarske kućne zadruge primale su i nakon svog razvojačenja pripadajuću »duševnu sol« u kamenom istanju, za svoju čeljad i stoku — kao »pravoužitnici« — nasljednici stečenog »lenskog prava«, kroz vojničke dužnosti i zasluge svojih djedova na Granici. Ovo graničarsko pravo, ugasilo se propašću dvojne Austrougarske monarhije. Isto pravo na besplatni ogrijev i građu, ali već dosta olaknjeno, zadržalo se do jeseni 1942. g. kada je prestao i posljednji vid — nasljednog i povlaštenog položaja — Šokaca — Graničara.

Na postajanje Granice s turskom na Savi, na graničarsko doba i životne prilike o tome razdoblju, podsjećaju nas još preostala građevna zdanja iz tog vremena, po nekim našim selima. Nekoja od njih još i danas služe za slične društvene svrhe. Županjska »Solara« postojala je sve do sikora na mjestu današnje Pošte, a u ondašnjem Carinskom i Poreznom uredu smještena je Služba društvenog knjigovodstva i Zemljišno-knjižni ured. Graničarski »Čardak« na Savi — taj nijemi i živi svjedok davnih graničnih zbivanja li trvenja, dobio je plemenitu i častnu ulogu — Zavičajnog Muzeja. I pučkim predanjem ostale su u sjećanju kod ovdašnjeg »graničarskog pučka« neka saznanja, priče i legende, o teškom i bremenitom životu naših predaka na Granici, pa se vjerojatno još negdje, na kućnom divanu u dugim zimskim večerima, uz osalo, povede i razgovor o tim davnim prilikama i događajima, koji otiđoše u nepovrat.

Ana Verić

Legenda o starom stolcu

Kao žitić mali visio u zraku
na starom hrastu negdje u Orljaku.
Gledao sam čorde i svinjare,
ispod mene kako vatre pale.
Kad sam pao dolje na zemljicu,
čobanin me skupi u torbicu.
Torbica je papčarica stara,
puna bješe tokvih drugara.
Kad u zoru rano porantili,
u crnu nas zemlju posadili.
Jedrio sam i mlako u nadi
da ću narast i u hrastić mladi.
Sunce mi je slalo svoje zrake,
stalno vuklo nebu u oblake.
Rastao sam šireći svoje grane,
zaštićivo ptice i gavrane.
I od druge koristi sam bio
tamne sobe ja sam rasvijetlio.
Prid bakljama prele žene stare,
na ognjištu kašu su kuhale.
Grane su mi brzo nestajale,
gromovi me često udarali,
vjetrovi mi grane savijali.
Jednog dana iz Babine Grede,
to potomak bješe stare babe Kede.
Djedak stari Pave Kedačića,
razmnožio puno potomčića.
Stolac mora svaki da imade,
šuma ni se morala da krade.
Jednog jutra mobu sakupiše,
Sjekirama na me navališe.
Udarali dok ja nisam pao,
zapovijedat preuzeo Pavo.
Vukuše me po najvećem mraku,
zbogom moja šumo u Orljaku.
Čekao sam do sudbine svoje,
da od mene nešto dobro skroje.
Bradvama su me obradili,

četiri mi noge usadili,
i otraga naslonjač zabili.
Najveći sam od stolaca bio
kuće-gazda na meni sjedio.
Gazda kuće onda se poštivo,
te i stolac njegov zaštićivo.
Osim njega nije sjedio niko,
zato jesam potrajo toliko.
Godine se mnoge naredaše,
Kedačići posve izumreše.
Na prodaju kuća objavita,
Sva iz kuće roba iselita.
Ostavili sedlo i samare,
neka kupci to u vatru spale.
Blažiševi na stanu su bili,
Kedačića kuću su kupili.
Čuvarni su ti stanari bili,
starog stolca nisu zbacili.
I njega su koristiti znali
hasure su na njemu držali.
Puno tome prošlo je godina,
narodna se kultura uvijek doima.
Starog stolca Ana je zapazila
i svojemu domu tada odnosila.
Ona mene domu svojem nosi,
jer se hoće sa mnom da ponosi.
Godina sad meni puno ima,
a ni jedna noga noga mi ne klima.
Zato ona meni jeste prednost dala
ovu pjesmu o meni spjevala.
Tako vama poručuje Ana
da spasite što se spasit dade,
da kultura stara ne propade.
Djedovinu vašu sačuvajte,
neka ima vaše polkoljenje
pradjedovske vrijedne uspomene.
Sramota je to za nas ukleta,
što nam stranci dođu sakog ljeta.
Za bud pošto pokupe starine,
srce im se topi od miline.
Sretan stranac kad vrijednost izmami,
što nam naši namaknili stari.
Zato ljudi, zbog našeg nemara,
kultura će iščeznuti staa.
Mislim zato da još kasno nije,
još se mnoge stvari po tavani kriju.
Čuvajte ih jer prolazi vrijeme,
bit će vama drage uspomene.

Kolera u Županji ljeti 1915. godine

Naš svijet se uvijek bojao bolesti »kolere« više nego sušice, iako je ova više života odnosila u prošlosti. Samo ime izazivalo bi strah. Bila je kletva: O-0-0, kolera ga uhvatila«. Smatralo se to teškom kletvom i govorilo koliko je nesreće i zla ako koga, ikako je rečeno, uhvati kolera.

U drugoj polovici prošlog i početkom ovog stoljeća, u periodu oko 40 godina pojavljivala se kolera u našem kraju i dijelu Bosne u pojedinačnim žarištima. Koncem prošlog stoljeća bilo je oboljelih i umrlih od kolere i u Županji.

Grga Šokičić, koji je veći dio svog života proveo na stanu u Mićinim mlakama, čuje da u selu nije dobro. Zavlada kolera. Pobjavao se i odluči da ne ide u selo dok bolest ne prođe. Što mu je bilo potrebno iz sela, nastojao je nabaviti posrednim putem. Dani su prolazili, bolest je već jenjavala. Grga se poželio svijeta i sela i misli u »Valda je ta kolera već prošla i ne mora baš na mene, a neću se ja ni zadržavati dugo u selu, brzo ću se vratiti na stan«. Jednoga dana uputi se i dođe u selo. Ali gle jada! I za ono kratkog vremena što se mislio zadržati u selu bilo je dovoljno da je bolest našla njega, ili je on nabasao na nju. Dida Grga se nikad više nije vratio na stan u Mićine mlake. Obolio je i umro. Zadnji puta se kolera pojavila u Županji u vrijeme prvog svjetskog rata godine 1915.

Iznenada i naglo je umrla Antonija Polak, mati trgovca Hermann. Adam Benaković — Čalkin priznat i poštivan u selu. Bio je pravi čovjek u smislu te riječi. On je ostale vrline, u tom dijelu sela i okolici svoje kuće odazivao se na molbu u slučaju smrti dolazio spremni mrtvoga bez ikakvog ustručavanja. Talko se i na molbu svog susjeda Hermann odazvao i spremio umrlu Antoniju. Dan dva iz toga razbolio se i Adam i trpio silne bolove u utrobi.

Razboljela se i naglo umrla Djena Čolić i Marica Svirčević, za njima Ivan Balentović.

Tada sanitarne vlasti posumnjaše, izvršiše analizu i ustanoviše da se radi o veoma opasnoj zaraznoj bolesti— koleri.

U Županji se tada nalazila privremena vojna bolnica smještena u staroj školskoj zgradi sagrađenoj još u vrijeme Granice. Predsjednik Crvenog križa bio je major Stojanović. Bolnica je imala svojeg vojničkog liječnika, a škotarski liječnik u županiji bio je tada dr. Đuro Berić. Odmah su poduzete mjere koje se u takvim prilikama primjenjuju. Mobilizirani su bolničari. Bili su to stariji ljudi koji nisu otišli u rat:

Lovro Svirčević, Mijo Balentović, Josip Spaić-Adamov, Viktor Bušić Vićo, a pomagao im je i Šima Filipović Božić. Određene su prostorije u koje bi se izolirale oboljele osobe, članovi oboljelih umrlih, kao i ostale sumnjive osobe. Jedna kuća za izolaciju nalazila se na prostoru kod današnjeg Doma zdravlja. Kasnije je porušena, a materijal upotrebljen za gradnju tribina na igralištu nogometnog kluba »Graničar«. Druga takva prostorija bio je jedan štagalj. Nalazio se na kraju sela na desnoj strani u samom uglu na zadnjem zavoju idući prema groblju, a bio je vlasništvo Mate Filipovića zvanog Šaja Đipanov. Ovaj štagalj je kasnije u požaru izgorio. Još jedna treća prostorija nalazila se u Bačokovoj kući u Ervenici.

Bolničari su umrle odmah odvozili na groblje u mrtvačnicu, a njihove obitelji odveli u »izolane« ili »kolerane«, kako su ih onda nazivali, ili kako mi to danas nazivamo — karantene.

Ciganska naselja su bila odmah ograđena bodljikavom žicom i postavljena straža. Bilo je zabranjeno sviko kretanje Cigana. Donekle je bilo blokirano i cijelo selo i ograničen izlaz i ulaz u selo.

Adam Čalkin leži bolestan, a trebalo je nešto svinja otjerati na pijacu i prodati. Stoga ukućani zamoliše rođake Miju Joščinog da ide i proda njihove svinje. Mija se odazvao te on i Adamov unuk Josa otjeraju svinje i prodadu ih. Moj otac Mato spominjao je da su on i Mija taj puta pili pivo. Mija je novac koji je primio za prodane svinje odmah odnio Čalkinjoj kući i kroz prozor dao Adamovoj ženi strini Ceci. Žurio se svojoj kući jer je osjetio da mu nešto u utrobi nije dobro. Čim je došao kući, osjećao je jakke bolove u crijevima. Morao je leći. I kada su uveće crkvena zazvonila, oglasila su i smrt Mije Joščinog.

Istoga dana razboljela se i umrla Mara Miličić, kći Djene Čolić, umrle prije četiri dana.

Sada je bila jasna sva ozbiljnost situacije. Bolničari prevoze mrtve na groblje u mrtvačnicu, a oboljele i sumnjive odvođe u karantenu.

Karbolna kiselina i krečno mlijeko svuda se osjećalo i vidjelo. Mobilizirana kola na kojima su u visokim čabrovima ovo krečno mlijeko vozilo dolazila su čak i do udaljenih stanova. Zakrečavali su zgrade pa i plotove naročito oko svinja. Prilikom sahrane mrtvaca na groblju sipali su ovo mlijeko po otvorenom grobu i škrunji. Adam Čalkin leži još uvijek bolestan. Niti bolest svladava njega niti se on može bolesti oteti. Dr. Berić i vojni liječnik dr. Milašinović jednog dana prolazeći ispred Čalkine kuće vidjevši strinu Cecu i Berić upita: »Kako je čuki Adamu«. Gospodine doktore u trbuvu su mu boli, criva ga bole«, odgovori zabrinuta strina Ceca. Dr. Berić pogleda svojeg kolegu, a ovaj reče da moraju ići u karantenu.

Bolničari dođoše Čalkinjoj kući te Adama i strinu Cecu otpremiše u karantenu (ostali ukućani su se i sami bili povukli iz kuće i sklonili).

Strini Ceci i Adamu dadoše lijek da ga piju, a strina Ceca prije nego što će ga piti okuša ga na koprivama. Kada je vidjela da je lijek koprivu opurio, nije ga htjela piti. Ona nije oboljela, doživjela je 90 godina. Adam je želio ozdraviti. Uzeo je i upotrebio lijek, ali je za koji sat umro.

Mije Joščinog žena (udovica) Manda i njezinu mater baba Katu odveli u karantenu. one su dobile lijek da ga popiju, ali su i one bile sumnjičave te ga isprobaše najprije na koprivama. Vidjevši djelovanje lijeka na koprivu, nisu ga htjele piti. Obadvije su ostale žive i zdrave.

Zatim se razbolio i umro tvornički radnik Antun Pinter. Posljednja se razboljela i umrla Kata Juzbašić Miškova. Kata je posluživala Joziju Juzbašić Kraljević. I ova je oboljela i bila je u karanteni, ali je ozdravila i živjela 103 godine, dok je kata umrla. Pravog sprovoda tih dana nije bilo. Rodbina polkoinika bila je obično u karanteni, a ostalim mještanima je sudjelovanje na sprovodu bilo zabranjeno.

Prevoz mrtvih do groblja vršili su bolničari. Spominje se da su ovi ljudi u vrijeme svoje nemile i opasne službe trošili dosta alkoholnih pića radi zaštite od opalke bolesti a i radi toga da mogu mirnije vršiti tešku dužnost, a uzimali su i dosta bijelog luka. Da li je bio slučaj ili što drugo, nijedan od njih nije obolio.

Andra Calkin koji je kao vojnik bio na stražarskoj službi na željezničkoj postaji u Rokovcima nekako je došao u Županju baš onda kada su mu oca Adama prevozili na groblje. Žalostan i tužan naslonio se na prvu platanu kod raskrsnice puteva pred današnjom zgradom Skupštine općine Županja i nemoćno promatrao. Kada su ovi bolničari sa kolima prošli raskrsnicu i skrenuli u Miškov sokak u pravcu groblja, odmah su konje i kola zaustavili i upitaše jednog druga:

Hoćemo li naići kod Kraljevića?

Vićo Bušin, koji je sjedio na škrinji reče: »Pa kada smo već stali, onda ajdemo. Adam neka malo pričeksa«. Zatim svi siđoše sa kola i uđoše u gostionicu, poslužiše se pićem. Ispivši rakiju posjedaše u kola, Vićo opet na škrinju, i krenuše prema groblju. Ulice su u one dane bile, puste, nije bilo današnjeg prometa.

Tako se spominje da su prilikom prijevoza na groblje umrle Marne Miličić zaustavili kola i ostavili na ulici negdje u Piškorevcima, dok su otišli piti. Baba Đula Cicokić, vidjevši kola sa mrtvom Marom kako stoje na drumu, zalomi rukama sažaljevajući Maru i govoreći: Ej ej Maro Maro zar i na zadnjem svom tužnom putu moraš čekati dok se ljudi napiju!

Iz ovih zapisa vidimo kako je naš narod živio u onim ratnim godinama kada su svi mladi i sposobni ljudi otišli u rat. Iako ratne operacije nisu vršene na našem području, oskudice je bilo na mnogo čemu. Uz ostalo pojavi se i bolest od koje se u one dane bilo teško braniti. Vakcinacije u današnjem smislu bilo je mnogo manje. I u mirno vrijeme teško je u ovakvim slučajevima a kamoli u ratno kad život čovjeka postaje jeftiniji. Jasno se nazire razvoj sklonosti borbe za samoodržavanje. Roditelji su branili djeci jesti voće da ne obole. Govorili su im da je bolje popiti kašičicu rakije.

Popis umrlih u vrijeme pojave zarazne bolesti (kolere) ljeti 1915. g.

Prezime i ime	Kbr	Starost	Dan smrti	Dan ukopa
Polak Antonija	529	80 g.	30. VII.	1. VIII.
Svirčević Marica	501	12 g.	1. VIII.	2. VIII.
Čolić Djena	32	73 g.	2. VIII.	3. VIII.
Balentović Ivan	18	70 g.	3. VIII.	5. VIII.
Benaković Mijo	533	47 g.	6. VIII.	8. VIII.
Miličić Mara	201	38 g.	6. VIII.	8. VIII.
Benaković Adam	580	58 g.	7. VIII.	9. VIII.
Pinter Antun		36 g.	8. VIII.	9. VIII.
Juzbašić Katarina	311	65 g.	27. VIII.	28. VIII.

Ferdo Bačić

Blagdansko razmišljanje djeda Daniše

Jutro je.

Rano travnijsko jutro, rosno i prohladno.

Jutro nad ravnicom i rijekom, jutro u šumama i nad selom.

Mladi dan se raskoračao povrh njiva i livada i povjetarac češlja mlade usjeve i rosom umiva cvjetove, pa stiže tako i u selo, a ono se tek probudilo od subotnjeg umora.

Nedjelja je.

Djevojke metu staze ispred kuća, smiju se i dovikuju, a iz vrtića miriše jorgovan.

Sunce prosinu kroz guste orahove krošnje koja zakriljuje prozore kuće djeda Daniše i kroz nahukana okna uđe u sobu. Na zidu osvijetli zaprašene svetačke slike i starinsku uru njihovicu, dotakne paučinu u kutovima, a sobni se pauk zakloni u zasjenjeni ugao.

Bez žurbe bat sata odbije sedam udaraca.

Pomaknu se djed Daniša, protrlja oči, izvuče noge ispod gunja i ovjesi je niz krevet. Okrene se na desni kuk i neko vrijeme gledaše u crne mrlje, zatim podiže oči k satu i promamlja:

— Oho, vjere mu, zar je već sedam! A kanio sam danas poraniti.

Tromo ustane, zijevnu nekoliko puta, obuje opanke na bosa noge i ognju se iskrpljenim kaputom. Polako uđe u kuhinju, naloži vatru, uzme muzilicu i izađe u dvorište. S duda kukurukne pijetao i sleprši, za njim slete i koke, pa začućuraju oko Danišinih nogu.

— Eh, napašnjaci! Zar ste vi prvi na redu — obrecnu se i sambara dohvati drvenu posudu iz koje im prospe orunjenog kukuruza, pa malo supijan od svježine doklima do staje. Konji zaržu i u očekivanju zatopkaju kopitama. U jasle im baci sijena, potapša ih po stegniama, tada čučne do krave i podojji, a kad joj pripusti tele, ode do bunara, izvuče kabao vode i izlije u valov za blago. Bučno se umivao, dugo prktao od zadovoljstva, obilno se useknjivao i ispljuvavao hrakotine žute od ljutog posavskog duhana.

»Danas je nedjelja«, sjeti se Daniša. »Danas je blagdan kome se prepuštamo srcem i dušom. Da, srcem i dušom! Danas je dan u kojem ovjesimo ruke da se od maraju, a oči dižemo k nebu. I oči se odmaraju na vedrom nebu i zelenim njivama«.

Preživim tim časovitim užitkom misli, Daniša raširi ruke i shvati da danas nema sretnijeg čovjeka od njega pod čitavom kapom nebeskom.

Iz vrtova dotrči mundaivi ovčarski pas, orošen sve do vrata, i stade kumu se umiljavati.

— Ti već iz lova! Ha, skitnico moja, a tko je kuuću čuvao? — pokudi psa i s nekom ga posebnom sklonošću pomiluje po glavi.

— Hoćeš li sa mnom u Dvoranjak? Moramo žito pogledati. Znaš, već je počelo busati, no najprije dođi da dobiješ svoj dio.

U malenoj čađavoj kuhinji dimilo se, pa ognjilom ražari vatru iz pepela i u tučani lonac pristavi mlijeko. Sjedeći na niskom drvenom tronošću, nastavi govoriti psu.

— E, moj Puline. Vidiš li kako živimo nas dvojica. Otkako umrije moja žena Klara, Bog joj se smilovao, nema meni zadovoljstva ni spokoja, iako me je često bezrazložno znala karati. Jest! Bila je oštra jezika, ali priznati moram da je i u pravu bila dosta puta, barem što se tiče rakije i drugih kojekakvih mojih slabosti. Nisam bio bez krivice, a volio bih vidjeti čovjeka koji je bez poroka. Šta ti misliš, garo?

Pas zavuti repom kao da je štogod razumio, pogleda ga upitnim očima i lizne mu ruku, a Daniša nastavi.

— Tako je to, moj Puline. Dok su ljudi zajedno, glože se bilo zbog kakve sitnice, jedno drugom rastuću živce, pa tek kad jedno od njih ode s ovih puteva, onaj koji ostaje, uvidi koliko je teško biti sam. Sam samcat pod tim suncem!

Pas se uspravi na prednje noge, zavuče njušku starcu među koljena i zaskiči.

— Znam da si ti pametan stvor — rekne Daniša i ogrli pseću glavu. — Eto i mlijeko je skuhanu. Gdje ti je zdjelica?

Pas se počne vrtjeti po prostoriči tražeći svoju pliticu, a kad je ne nađe, istrči u dvorište i opet se vrati, gledajući u Danišu, koji i sam počne tražiti.

— Eto, vidiš, nikakva reda u nas. Što je čovjek bez žene! Ništa! Izgubljena ovca, siromašak, kukavan stvor božji. Evo ti pa jedi iz ove kopanjice, samo pazi da ne opečeš jezik, vrelo je mlijeko.

Nalomi suha kruha i sebi i psu, pa sjede za sto i dok je pas neprezno laptao jezikom, on je polako srkao toplo mlijeko.

Sunce se već uzdiglo nad orah.

Obrisavši rukovom brkove, Daniša ustane i s klinčanice skine kožnu torbicu s koje su visjeli remenčići s mješanim alkicama, zaviri u nju i zadovoljno promrmlja:

— Ha! Sve je na mjestu: šilo, burgija, klinješta. Sjekirica je na drvocjepu. Sad bi mogli krenuti. Dan je vedar kao dan u cvatu. Puline, gdje si? Eh, misam li štogod zaboravio?

Zastade na pragu.

— Alha, čekaj, Danišo — rekne sam sebi i doda: — Tikvica! Ponesi malo rakijice, moža će na putu ustrebati, ne bilo zlu!

Uđe u sobu i sa ormara uzme oveću tikvicu, promučka je, pa kad se uvjeni da je puna, ovjesi je o metalnu kukicu na torbi, zaključa vrata i pođe mirnim hodom.

U šljiviku je bujala mlada trava, pa zadigne gaće da se ne orosi. Pas je zastajkivao pod stablima, njuškao ih i zadizivao stražnju nogu, škropěći ih nagonskim običajem svoje rase.

Daniša pogleda šljivama u grane na kojima se već zaobli zeleni roščići plodova i njegovi se obrazi razvuku u osmijeh:

— Bit će šljiva, dao Bog meni, alko ih ne pomete svibanjski mraz... Gdje su su šljive, tamo će i rakija curiti.

Izašavši iz svog šljivika, namjeri stazom kroz njive. Ptice se u jatima prebacivale s usamljenih stabala u šumarke. Svadbuju ptice. grade gnijezdo, kriče. Cvatu gloginje i kukinje, bijele se kao plahte nasušilu.

»Danas je nedjelja«, pomisli Daniša. »Gle, i ptice se razvijorile nebom kao zastave crkvene«.

Postajkuje Daniša, ogleda se, odmara oči na tim mekim travanjskim bojama i razmišlja: »Oduvijek je tako bilo. Mladost slavi, a starci odlaze. Mladi ne misle na starost, a stari se sjećaju mladosti. I šta vnijeti misliti na prošlost kad ne možeš obrnuti tok života. Sve prolazi kraj nas bez vraćanja kao i voda koja teče«. Talko završi svoju misao i odmahnu rukom.

Korača Daniša.

Na njegovom boku poskakuje torbica i kao da mu pri svakom koraku podvikuje: »Starče! Sjeti se kad si bio mlad čobanin na tim njivama. Sjećaš li se?«

— Da, da! — mramori starac a alkice zveckaju i mrmore:

»Zar si zaboravio one dane kad si se verao po drveću, tražeći vrančija gnijezda? Rezbario si frule od lipovine, ukrašavao tikvice. Sjećaš li se kako si se rvao s vršnjacima, preskakivao kanale, palio suhe dubove da iz njih istjeraš stršljenove? Ej, to je bi život! I kako si obarao staro hračće u Gaju. Vidiš, Gaja više nema. Njega su Englezi posjekli zbog tanina, a ti još vučeš svoju kožu na leđima«.

Daniša odmahuje rukom, otrese se misli koje ga i raduju i rastužuju, a u zjenicama rađaju se plamičci uspomena: svijetli, iskričavi, puni bisernih zrna.

»Sjećaš li se«, nastavljaju šljokice. »Bio si mlad, vatren poput ždrijebca, pucao si od zdravlja. Zbog djevojaka tukao si se s momcima. Sijevali su nadžaci i noževi, praštale kubure. Sjećaš li se?«

— Da, da! Sjećam se — odvrća Daniša i ubrzava korak, a alkice još čujnije zveckaju, truckaju, paraju mu uši: »Zatim si se oženio s Klarom. Godinama ste živjeli lijepo, voljeli kao golub i golubica. Onda si joj počeo spočitavati što je menotkinja. Nadošle svađe i inati. Bio je suza, bubotaka i čušaika. Naprasit i prkosan lomio si sreću ognjišta. Počeo si piti i bekrijati, pošao si za sukunjama tuđih žena. U jutarnjim satima Gigan te pijana svirkom pratili kući. Tada je i Klara kožuha okrenula naopako — splela se sa seoskim lolama. Je li bilo tako?«

Naljuti se Daniša i torbicu premjesti na drugi kuk, a opet su šljokice zveckale i mrmorile:

»Znao si za to, ali si šutio i u sebi mislio: alko Klara rodi, svejedno s kime, bit će ti ispunjena želja. Bio si dobar zemljaš, uzoran gospodar. No, čudo se nijedno dogodilo. Izdanci su povenuli bez cvijeta i ploda«.

— Jest, jest! — priznaje Daniša i ne ljuti se više. Prihvatio je tihi razgovor s torbicom.

— Da, da! Upravo je sve tako bilo. Onda je i meni sinulo u pameti. Pa da je i sa mnom kakva namiguša rodila dijete, kako bih ga usvojio»

kraj žive žene. Zar da svojoj Klari zagorčim život. Napotšo! Dobra je ona meni bila i na tome je ostalo.

»Jest, jest«, sitno su zvonile alkice. »Sada je svejedno. Ostario si, koža ti je naborala, kosa posijedila. I mlohav si kao izbušena mješina. Život te više ne treba i komu si od koristi?«

Daniša naglas uzdahnu.

— Tješim se, tješim. Već četrdeset godina tražim utjehu u rakiji. Rakija je melem. Uminuje, vida tugu, razvedrava.

Sjetivši se rakije, nagne iz tikvice dobar gutljaj, obriše brkove i promrsi: — Aja, šta se tu može. Nikud nikamo iz te kože, kad je tako suđeno. Danas gurne drugoga, sutra će mene.

Prolazio je pokraj groblja.

Htio je odvratiti oči od postojbine mrtvih u kome je počivala i njegova Klara, ali nije smogao snage. Klara je nedjeljom išla u crkvu, oblačila najljepšu opravu, najljepša bila među ženama i u mladosti i u starosti, barem se njemu tako činilo.

Gledao je križeve: drvene, željezne, kamene i mramorne spomenike. Bilo ih je crnih, bijelih i sivih. Zadržavši oči na zvoniku crkvice, zarekne se:

— Čim ovršim žito, dat ću se na uzdržavanje. Konje ću prodati i Klari postaviti spomenik od crnog mramora, nek selo spominje da sam bio čovjek na pravom mjestu.

Njegovo razmišljanje preteže kevetanje psa, koji je iz međe istjerao zeca.

— Hej, hej! — viknu Daniša. Zar ne znaš, vraže crni, da ne smiješ loviti dok je lovostaj. Možda je zečica, pa još i skotna.

Pas se pokunjeno vrati i počne poskakivati pored njega.

Prorosiše preko vlažne udolice pune sjajnožutih žabljaka i prijeđeše cestu asfaltnu. To je najmlađa cesta u općini kojom jure automobili, kamioni i autobusi. Brže danas idu ljudi nego u njegovo vrijeme. A tamo preko save, na Orašju, sagrađiše most od čelika i betona, a bijel je, bili Bogo, kao slonova kost, a dug je, čudo jedno, skoro pola kilometra. Preko mosta ljudi žure i vozila jure. Netko nekuda i svuda — tamo, amo! Samo on, Daniša, čamuje sam i radost mu pričinja jedino divlja cvijet na njegovoj livadi. A gle kako žive mladi!

S druge strane već se nazirao njegov posjed Dvornjak, obrubljen šljivikom. Bijelo okrečeni zidovi kolibe odsijevali pod suncem i odudarali od srebnaste pozadine topolika. Zgurila se koliba pod težinom visoka krova i čime u toj blagdanskoj tišini kao žalosna vrba pokojnica na groblju.

Nasutim puteljkom zakorači na svoju zemlju.

Desno je livada s djetelištem, lijevo su oranice.

Zelena boja mladih vlati kao da zažubori u njegovu srcu.

Zastade na rubu njive.

Laganom kretnjom ruke skide kapu i skrušeno se prekriži i pomisli: »Mladost je u tom usjevu. I snaga. I ljubav i sunce. U njemu se začinja dar pticama, ljudima i svakom koji živi u zemlji i na njoj. I njemu samom.

Kolike bi blagosti u tom zelenilu!

Prisigne se ik zemlji, zagleda se u vlati i uoči: drugo se ikoljence već izvija iz nježna ovoja. Dugo još do žetve, dugo će još sjati sunce i padati kiše rosulje, ali Daniša u sebi već stvara zornu sliku: zrije žito, ovjesilo se jedro klasje, čitavo zlatno jezero njegova je njiva. Sadjet će snoplje. Iz zrnja miriše kruh! Unajmiće kosce, neće on kositi, ve će samo gledati složeno krstinje kao neke spomenike ljeta. Njiva će tada otpočiniti iza darovna ploda. Tada će on leći ispod hladovite topole na livadi, odmoriti se i udisati njezin miris. Da, da, upravo će tako uraditi, ali ga neće radovati ta raspusna zrešina ljeta, jer je sam. A kako je nekad volio te smpanjnske užarene dane nad ravnicom, kad divlji mak rastvara crvenožarke haljetke i podaje se poljupcima sunca. Volio je žetvene dane, sjeća ih se kao da je danas.

U široku raskoraku zamahivao je kosom, sijevala je oštrica, a pokošena strn zvonila je: tm, tm... Slagao je otkos za otkosom, a njegova je Klara revnosno pravila rukovet i slagala na slamnatu užad. On bi još stizao vratiti se i povezati snoplje, dok bi ona došla na kraj njive. Bila je to radost, zaslađeni užici njihove mladosti. A sada? Klara je već treću godinu u grobu na Karaševu. Crvi je rastočili. Šta je čovjek po smrti. Ništa!

Po drugi put sijeknu ga misao na rakiju.

Odriješi tikvicu i potraži udobno mjesto gdje bi sjeo. Nedaleko ugleda povaljanu staru vrbu, sjedne na stablo, otpije dva dobri gutljaja i zagleda se u tikvicu.

Bila je to obična tikvica, izrasla i dozrela u njegovu vrtu prije kojih pedesetak godina. Sad je poprimila starinsku žutosmeđu boju s mjestimičnim pjegama od plijesni.

Sjeća se Daniša.

Iz tikvice je izvadio sjeme, ukrasio je, urezavši šilom nekoliko dragih likova. Bilo je to u vrijeme kad je pošao za Klarom. Evo, ona je pred njim. Urezao joj lik na šumskom proplanku, a iza nje su dva hrastova lista sa žirovima.

Toga dana prvi puta su progovorili.

Bila je nedjelja.

Čuvao je goveda u šumi. Od dosade zadrijemao je pod hrastom, a kad se probudio, nije vidio stoku. Pošao je za zvukom daleke klepke i tako krivudajući šumom, naišao je na čistinu s jagodnjakom. Tu je sreće Klaru i njezine dvije druge. Nasmijala se i ponudila mu jagode. Zavoljeli se i uzeli prve jeseni.

Raznježio se Daniša od ganuća, na nos mu navrla voda i glasno se usekne u travu. Zorno se svega sjećao kao da je bilo juče, a ne prije pedesetak godina.

Za već pedeset?

Promeškolji se, jer ga je žuljao čvor na stablu, a alkice taj trenutak zavzone:

»Tako je! Pedeset godina. Zar misliš da si mlad. Zaboravljaš da si na pragu sedmog desetljeća.«

— Ne pitam vas koliko mi je godina — naljuti se Daniša i otpije gutljaj rakije, a tikvicu okrene i ugleda Miku, svoga vršnjaka i najboljeg

druga. Mika je bio tamburaš i najžustriji igrač u kolu. Ucrtao ga je kako jednom rukom drži tamburu, a drugom domahuje kao da dovikuje: »Ta požuri, jarane, evo cura!«

Prije deset godina Miku je ubio grom za vrijeme oluje.

Okreće Daniša tikvicu.

Nije zadržao oči na djevojkama koje na stupkama nabijaju lan, niti na lisici koju je jedne davne zime uhvatio u stupici.

Oznojio se, briše čelo, teško mu padaju uspomene. U grlo istrese ostatak rakije i upravi pogled na kolibu.

Na obzorju se skupljaju oblaci.

S jasena čuje klikove žune: kiš, kiš!

Iznova mu navraća sjećanje.

U toj kolibi s Klarom je proveo prvu godinu bračnog života. Po smrti njegova oca preselili su u selo. O, kad je to bilo!

Ustane i polako krenu kolibi, ali u prolazu zastade pred pčelinjatom. Pčele pomalo izlijeću, ukočeno plaze po poletaljci, mrmore tiho, svijuju krilicama i kao da promišljaju da li bi bilo pametno otisnuti se u prostor što zove minisima. Još je prohladno, iako su prvi cvijetovi otvorili dvorce za njih.

Košnice su starinske, ulišta, odrezana od šupljeg duba s pribijenim poklopcima i omazana kravljom balegom. Unutra su unakrst utaknute pritke od češljugovine. Pčele su i time bile zadovoljne, gradile su saće, odgajale podmladak, proizvodile med. A on ih je — čovjek — s jeseni nemilice tušio sumpornim dimom da se domogne njihova truda.

— Baš je čovjek kao kurjak! — rekne i zarekne se da više neće tušiti pčele.

Za kolibom je široka ploha pašnjaka, ograđena hrastovim vrljikama.

Korača Daniša uz ogradu, kuca sjekiricom o stupove koji se naderili od trošnosti. Po vrljikama cvatu sive gljivice i lišajevi, gmižu mravci i pauzi, a u nekim stupovima ugnjizdile se ose.

Razmišlja Daniša; glasno mrmori:

— Trune, propada! Svemu se primiče kraj, a ja se vučem kao polinjali lisac.

Koliko je prošlo godina?

Puno!

Sedamdeset proljeća gazi on pašnjakom oko kolibe.

Iskrsnu davna i tužna uspomena.

Bio je dječarac, još nedorastao do čobančeta. Vršljao je šikarama, sjekao šibe, vodio bitke s guskama. Njihova je zadruga imala među konjima vatrena ždrijepca pustopašne čudi. One godine kad su njegov otac Franjo i djed Dunja orgađivali taj pašnjik hrastovim vrljikama, došao i on k njima i znatiželjno zanovijetao. Da ga se otresu, otac ga pošalje da vrati ždrijepca s drugog kraja pašnjaka. Poslušao je, no kad je došao do živinčeta, počeo ga šibom draškati ispod repa. Ždrijebac se uzjogunio i potrčao za njim, a on je bježao i zapomagao. U nekoliko hipova otac i djed dotrčaše i uzdignutim rukama sa sjekirom stadoše

pred ćudljivu životinju, ali se on okrene kao zvrk, ritnuo se stražnjim nogama i kopitama zahvatio djeda Dunju posred prsiju. Pao djed i ispljunuo krv. Bolovao je godinama, venuo, iskašljavao dok mu se pluća ne raspadoše od babljih lijekova. Tako mu došao i kraj.

Kadgod se Daniša sjeti toga slučaja, u prsima ga žigne neka prijekorna vrelna i unutrašnji glas mu prišapne: »Ti si sukrivac djedove smrti!«

Rukavom obriše uznojeno čelo i stane pred kolibom. Htjede ući, ali se vrati. Žuna je klikkala: kiš, kiš!

— Kiše bi trebalo, kiše, da poraste žito. Da stasa, da klasa!...

»Dok ih kosa ne pokosi«, zamrmore šljokice.

— K vragu i vi! — ražesti se Daniša, potrza remenčice i baci ih daleko na ledinu, pa kao da se riješio tereta, žurno krenu k selu.

Oprezno pričekala na prijelazu ceste i pobrza preko nje iza kolone kamiona koja je protutnjala prema sjeveru.

Kišni su oblaci navirali iza šume.

Korača Daniša i razmišlja: Nije li to njegova posljednja šetnja. Kad stiže do groblja, ogleda se na križeve i izrekne:

— O, Klaro, Klaro! Teško mi je samcu, ali me nemoj zvati još koju godinu. Imam posvršavati još dosta poslova. Konje moram prodati, spomenik tebi postaviti i rakiju ispeći. Tja, znaš kako je! Od svega je ipak najljepše grijati se na ovom suncu proljetnom. Sad breskve su cvale, a zar ima ljepšeg cvijeta od breskvina? Nema.

S dubokim uzdahom krene prema selu i zvonu psa:

— Puline, gdje si. Hajdemo, ručak moramo pripremiti.

Blažena mi bila, nedjeljo moja!

A kiša počne rositi...

Martin Robotić

Momak iz drugog sela

slika u jednom činu.

LICA:

MARA

seoske djevojke

ANA

MARKO, momak iz drugog sela

STANKO

JANA

BARA

JELA

IVA

SEKA

PERSA

Događaj se u nekom selu Slavonije. Vrijeme sadašnje. (Između dva rata).

(Čuje se pjesma djevojaka)

Volim dragog al se ne odajem
Jer je draže da on prije kaže.

(Djevojke dolaze na bunar po vodu)

ANA: Vidiš ikako je lijepo u našem selu!

JANA: Nema sela do našega.

BARA: Ne znam ja, Maro, što bi ti, pa ti iznevjeni naše stare običaje, te si nađe momka iz drugog sela.

MARA: Nisam ja, Ano, njega našla, nego on mene.

JELA: Vidio je on nju prije dva mjeseca kad je bio u našem selu na vašaru, pa ...

ANA: Pa? Da? Zar nema dosta momaka u našem selu.

SEKA: Nego ti pristade baš s njim.

MARA: Nemojte, ne znate vi, šta ti je to kad on dođe ...

ANA: Nije to, Maro pravo ..

JANA: Treba do odžimo naše obećanje.

JELA: Znaš kako se ono veli: bolje da propadne selo nego stari običaji!

MARA: Pa nisam ja sama.

ANA: Da da, ima ih još koje su se udale u drugo selo.

- IIVA:** Ali to ti je, Maro moja, nešto najgore.
- MARA:** Zašto?
- ANA:** Eto vidiš, i sad dok si djevojka i dok se još volite, ne može da ti dolazi kao što bi mogao da je — kažimo — momak iz našega sela.
- MARA:** Pa dolazi, Ano, dolazi on ...
- ANA:** Znam da dolazi, ali ...
- BARA:** Ako se uspada kiša ...
- JELA:** Ili zapadne snijeg ...
- IIVA:** Sta onda?
- MARA:** E, moja Ano, jesen ide, a dok zima dođe, ja mislim, da već neće trebati da on dolazi ...
- ANA:** Vidi, vidi, kako ti to žuriš.
- JANA:** Pa hajde požuri, jesen je ...
- BARA:** Ali ja ti velim — kajat ćeš se ...
- JELA:** Otići ćeš u drugo selo, među druge ljude ..
- IIVA:** Ne znaš ti kako je to teško.
- PERSA:** Samo će oštriti od tebe svoje jezike.
- BARA:** A i kog će u selu da ogovaraju nego snahu iz drugog sela.
- JELA:** U nje je sve drugačije i šta ona govori i radi — ništa ne valja!
- SEKA:** Zazelit ćeš se svojih poznatih, pa ćeš morati da čekaš do nedjelje ili sveca ako hoćeš da dođeš kući.
- PERSA:** A bogzna hoćeš li i onda!
- MARA:** Zašto ne bi?
- ANA:** Treba i konji da se kadgod odmore od posla, a ne i nedjeljom i svecem voze.
- MARA:** Otišla bih ja, Ano, i pješice kući kad bi me želja stegla.
- ANA:** Juh, Maro. Kako možeš tako što da i kažeš.
- JANA:** Da te vide gdje ideš, odmah bi se na tebe uzvikalo sve selo!
- BARA:** Rekli bi: »Eno je, ide svojoj kući, ko da u našem selu ne može da živi.«
- JELA:** Ja: »Bože, pa ne može ni da dočeka kad će joj čovjek imati vremena da je odveze, nego sama ide!«
- IIVA:** Dodala bi još: »A možda se već i posvadila s njim, pa bježi kući.«
- SEKA:** Kazali bi: »Možda ju je i istukao?«
- MARA:** Prestanite! Ako Boga znate! Kud bi to svijet kazao, kad ništa od toga nije ...
- ANA:** Pa to mi i tebi velimo! Kad bi ti ostala u našem selu nitko ne bi opazio, kad ćeš majci u pohode, ali ... drugo selo!
- JANA:** Tamo te svi vide, jer ne možeš iza bašte da se prikradeš majci ko u svom selu.
- BARA:** Nego moraš po drumu.
- SEKA:** Pa kad dođeš u naše selo onda istom po sokaku ...
- MARA:** Vidim ja, da se vi nešto puno ljutite na drugo selo, a zašto? Šta? Šta imate Vi od našeg sela? Pa niste si još ni momka našle!
- SVE:** Lako ćemo mi! — Ali uzet ćemo ga iz našeg sela!
- MARA:** Lete godine, ne valja tu čekati. A u ovome selu svako Vas pozna, pa se svi nećkaju. Razgovaraju s Vama pod prozorom, godinu dana Vas obilaze, a onda se tek nešto smisle, pa se s drugom snađu.
- ANA:** A misliš, da momak iz drugog sela ne obilazi djevojke?
- JANA:** Nego momak samo gleda da je što prije odvede u svoje selo.
- ANA:** Dobro, Maro, radi kako si naumila — kajat ćeš se!

BARA: Ti baš nisi ni sad najradosnija i ako imaš momka!

MARA: Ni vi ne bi bile, da ste na momjem mjestu! Slušajte samo.

Poručio mi on da će doći ma upravo sada, a ja moram baš sada da idem do bake Age. Tamo su i svi naši, a malo prije poručili mi da odmah dođem i ja tamo. Ja bih ostala kod kuće, ali znate oca kakav je. Ne bih htjela da ga ljutim još za ovo malo vremena što ću biti kod kuće.

ANA: Eto vidiš, Maro.

JANA: Rekla sam ti za ...

BARA: Eh da je on iz našeg sela.

JELA: Došao bi, vidio da te nema, pa bi otišo.

IVA: A za pol sata bi se opet vratio.

SEKA: A šta će sad taj tvoj momak iz drugog sela?

PERSA: Doći će, tebe ne će naći ...

SEKA: Vratit će se natrag u svoje selo.

IVA: I šta će misliti: gdje si, šta je s tobom, zašto ga nisi čekala kad ti je poručio da će doći?

MARA: Oh, kako sam ja nesretna!

SVE: Eto! To ti je tvoj momak iz drugog sela!

MARA: Jaoj, Ano, moram brže da idem, a njega još nema, da mu bar kažem kud sam otišla. Bože moj zašto ga još nema.

ANA: A što ćeš sada?

MARA: A šta mogu! Ja idem! Možda će me pričekati gdje u bašti.

(zaključava kuću)

ANA: Idem i ja.

JANA: NAGRABILE smo se vode dosta.

JELA: A nije ni lijepo tako dugo ostati kod bunara.

PERSA: A i mrak ide.

MARA: E pa zbogom. Ja idem do bake. (ođe desno)

SVE: Zbogom, Maro. (odu lijevo pjevajući)

Sinoć moje uvenulo cvijeće

Reko j' dragi da me uzet ne će ...

(Sve polako se povrate jedna za drugom u kratkim razmacima)

ANA: (vraćaju se): Kad sam već ostala dans kod kuće i ne žuri mi se kući, moram da se vratim ovamo!

JANA: Baš da vidim, hoće li doći taj njezin momak.

BARA: Sigurno je lijep, kad hoće Mara da ide za njim čak u drugo selo.

JELA: Ali ja ne bih vjerovala momku iz drugog sela, pa da mi stoputa kaže da će me ženiti.

IVA: Bože, evo ga, dolazi.

SEKA: Mislim da je on.

PERSA: Nije iz našeg sela?

ANA: Vidjet ćemo hoće li stati ili će proći dalje. A ja ću sjesti na klupu: ko da me se ništa ne tiče. (ostale djevojke sakriju se za grm, pa prisluškuju razgovor i od vremena na vrijeme se pokažu)

MARKO: Hvaljen Bog, djevojke!

ANA: Uvijek hvaljen!

MARKO: Šta ti radiš ovdje pred Marinom kućom?

ANA: Eto sjedim na klupi.

MARKO: Da, vidim. A gdje je Mara?

ANA: Otišla je do bake.

MARKO: Kad će se vratiti?

ANA: Ne znam.

MARKO: Valjda će uskoro! Čudim se da ona nikoga ne očekuje kod kuće. Al ništa, prečekat ću ja nju već. Jel' slobodno, djevojko, kraj tebe da sjednem, zamorio sam se hodeći do Vašeg sela.

(Sve pomalo iza grma, čude se!)

ANA: Zamorio? I to mi je momak! I ti još tražiš djevojku u drugom selu!

MARKO: Morao sam da dođem.

ANA: Morao? Još te nije stid da takova šta kažeš — morao...

MARKO: Pa jeste, morao sam...

ANA: Šuti!

MARKO: Oho, što je to? Znam i ja goropadno ako hoćeš!

(Sve naglo se sakriju)

ANA: Žalim Maru — a sada još više.

MARKO: Ništa ja ne znam, šta ti, djevojko, govoriš...

ANA: Stid te bilo, kad ti ne možeš sebi naći djevojku u svom selu. Sigurno te ni jedna ne će! Al, idem ja...

MARKO: Kuda ćeš? Nemoj otići! Baš te ovakovu volim kad se ljutiš!

(Sve znatizeljno pomaljaju glave)

ANA: Pusti me, ja ne volim momke koji jednoj govore jedno a drugoj drugo.

MARKO: Ma ništa ti još nisam ni rekao, djevojko moja. Ali ako baš hoćeš, evo: volim te! Čim sam te ugledao dopala si mi se!

ANA: Pusti me, lažljivče!

(Sve se sakriju)

MARKO: Ne grebi me!

ANA: A ti me pusti... pusti me...

MARKO: Samo da te poljubim...

ANA: Ne... ne...!

MARKO: Ne otimaj se toliko, ta to je zato — jer te volim!

ANA: Ma šta ti je, istom si me vidio, već bi se ljubio. Lijep si ti momak! Jadna Ma...

MARKO: Evo, baš da vidiš, da sam jači! **(poljubac)**

ANA: Mn...

(Sve polako i pune jala, gledaju cjelov)

MARKO: Da, pa kad se otimaš, evo još!

(više poljubaca)

ANA: Mn... mn...

SVE: Mn... mn... **(uzdah)**

MARKO: Juh, živote moj!

ANA: A sad me pusti već jedanput. I stidi se. Zar su u Vešem selu svi momci takovi kakav si ti?

(Sve se sakriju)

MARKO: Kakav sam ja?

ANA: Pa eto — takav ...

MARKO: Ja mislim da jesu.

(Sve opet gledaju)

ANA: Uh, onda se ne bih nikad udala u Vaše selo.

MARKO: Zašto ne bi? Pa evo, ja koliko sam te vidio, odmah si rekao to bi bila žena za mene!

ANA: Bože.

(Sve naglo se sakriju)

MARKO: Ne boj se, pa zar ne misli svaka djevojka na udaju?

ANA: Da, ali ti!

MARKO: Da, je, evo ti dajem svoju ruku da pošteno mislim.

ANA: Da ti pošteno misliš? Ne, ne, to ne može biti.

MARKO: Ta može, zar su se jedni na prvi pogled zadovoljili?

ANA: Ne zato ... nego ... Mara ...

MARKO: Ah, šta još tu može da bude — samo ako i ti mene možeš da voliš.

ANA: Pa ja ...

MARKO: Ti ... ti ... zar sam ti tako mrzak?

ANA: Ja, ja ... misam rekla ...

MARKO: Šta se onda stidiš, ludo jedna!

(Sve opet gledaju)

ANA: Bože oprosti mi!

MARKO: Nije grijeh ljubiti se.

ANA: Ne kažem to ... **(tišina)** ali kad selo sazna, pa još kad Mara sazna.

MARKO: Pusti ti Maru!

ANA: Zar si već zaboravio na nju?

MARKO: Kao da je i nema! Došao sam ovamo misleći na nju, a kako tebe spazih tako se više Mare ne sjetih. Pa i kako bi? Ti!**(poljubac)**

(Sve uzdahnu i polako se sakriju)

ANA: Bježi dalje.

MARKO: Šta si me odgurnula? Šta ti je?

ANA: Oh, Bože, evo je, žurno se vraća.

MARKO: Tko?

ANA: M A R A !

MARKO: Pa šta onda?

ANA: Šta onda? Stid me! To nije lijepo od mene. Bože, kad ona to sazna!

MARKO: Pa saznat će. Zar ti ne smiješ momka da si nađeš?

ANA: Smijem — al ne tebe! Bože, evo je već kod nas.

MARA: Evo me... izgubih dušu koliko sam se žurila. A gle, Marko je došao.

(Sve se opet pomole iza grma)

MARA (kratka stanka): Šta je, šta šutite? Gdje je moj Stanko?

ANA (odahne): Ah!

MARA: Da mu se nije šta zlo dogodilo?

MARKO: Nije, Maro, nego — pozdravio te!

MARA: A zašto nije moj Stanko došao?

MARKO: Ne može. Došao k njima gospodin bilježnik i veli moram odmah žurno u grad, upreži kola i tjeraj što brže možeš. I tako Stanko ode, viknuo me samo preko plota i reče mi, otiđi do Mare ako možeš, pa joj reci da ne mogu danas doći.

MARA: Hvala Bogu, da je tako, samo da ga nije steklo kakvo zlo! A šta ti, Ano, tu radiš, zar nisi ti otišla kući?

ANA: (šuti).

MARA: Aha, šutiš, tu nešta nije u redu. Vidim da si se ovamo vratila, a možda bi mogla pogoditi zašto!

ANA: Nije, Maro... nego...

MARA: Vidim ja, vidim...

MARKO: Kad sam ono zadnji put dolazio sa Stankom ovamo nisam ni mislio da ću i ja naći u vašem selu djevojku!

MARA: Nisam ni ja mislila da bi Ana ikada mogla imati momka iz drugog sela!

ANA: Ne bih mogla, da nemaš i ti — a ovako, mislim si, kad već ti ideš tamo, pa kraj tebe neću biti ni ja tamo sama — bit će mi lakše!

MARA: I meni je sada lakše, Ano — previše si me već bila uplašila sa tim drugim selom! Ti Marko, pozdravi mi Stanka, a Anu samo dobro zagrlj! **(Marko i Ana zagrle se, ostaju zagrljeni do konca slike)**

SVE: izđu iz grma, opkole ih i zapjevaju):

Sanjala sam sinoć iza prela
Da je došo momak iz drugoga sela.
Došo momak, pa me pogledao,
U drugo me selo odvezao.

SVE: uzdahom): Ah... ah...

STANKO (iza kulisa viče): Maro!!!

MARA: Pa to je moj Stanko.

STANKO (doleti na scenu, zagrlj je): Moja Maro!

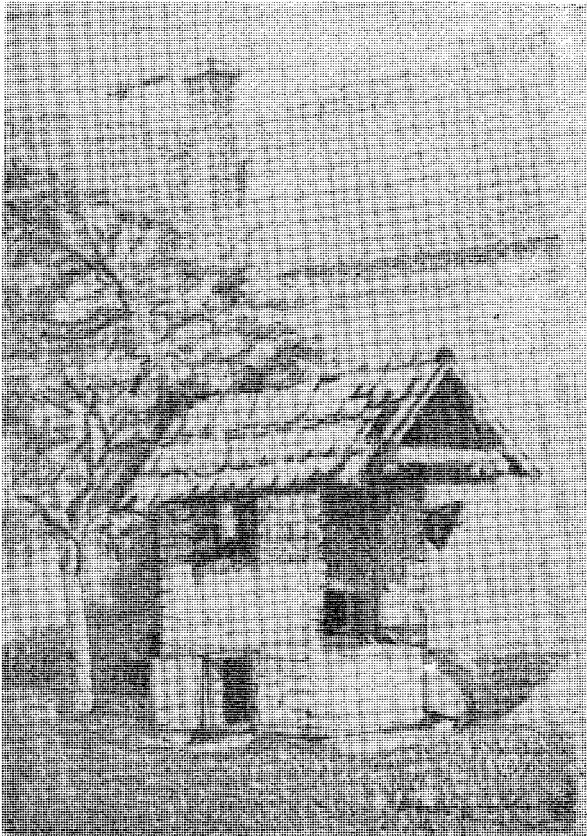
MARA: Stanko! Pa kako to da si došao?

STANKO: Evo, nisam bilježnika daleko vozio, pa sam se požurio k tebi u drugo selo! Eh — a ti Marko!?

MARKO: Evo našoh dragu, a iz drugog sela!

STANKO: Zar i ti? Eh sad ja letim u naše selo i dovesti ću sve momke ovamo!

(Pjesma)

Vanjska peć, J. Babogredac, Krejton

Kobna zamjena u Bošnjacima 1919 god.

Jedne tople i blage večeri pred početak ljeta 9. lipnja trojica bošnjačkih momaka, bili su to Đuro Jovanovac, Ilja Domaćinović i Iva Bertić, vraćali su se kući iz Bošnjačkog kraja. Išli su polako pjevajući pjesme, kojima su izražavali svoje misli snove i želje o lijepoj i sretnj budućnosti Ilja i Iva nosili su tamburice te lagano kućkali po žicama.

Kod zgrade općine malo su zastali i razgovarali, onda produžiše. Prošavši ispred crikve dođoše do gostionice Kober i zaustaviše se. Iz gostionice se čula pjesma. Ilja Domaćinović u želji da vidi tko se veseli malo otvori vrata i pogleda. U gostionici su bili mještani braća Rudar Stipa i Franjo, Andrija Miličić, općinski ovrhovoditelj, Mata Kovačević, Mija Jemrić, opančar, Ivan Đurić, općinski blagajnik, Šima Dautović, općinski bilježnik i još neki. Tu je bio oružnički narednik sa svojim svojim momkom, te nekoliko vojnika sa svojim narednikom Adrijom Vesićem. Konobarica Ana Pučetić, rođena u Županji, baš je na želju narednika pjevala pjesmu »Divan je kličeni Srijem«.

Vidjevši Ilju Domaćinovića sa tamburom koja mu je visjela o vratu, blagajnik Đurić pozva ga da uđe k njima. Vidjevši da se nećka i konobarica Ana pozove ga da uđe i da im što odsvira. Ilja im tada reče:

»Rado bih, ali je već kasno. Eto, prošlo je deset sati, a meni valja sutra na njivu kopati kukuruz i radi toga ne mogu«. Zatvorivši vrata prišao je svojim drugovima.

Zatim je iz gostionice izašao Mata Kovačević, koji se opet vratio unutra.

Ova tri momka bila su još u razgovoru kad opaziše neke ljude koji su se sredinom puta približavali od ulice zvan P o g a n. Smotrivši ih onako u noći, ustanoviše da ih ima sedam ili osam i da su svi oboružani puškama. Kada dođoše do početka ulice B u č e, stadoše. Tada se dvojica između njih odvojše i uputiše gostionici K o b e r, pred kojom su oni stajali.

Prije nego što nastavimo, moramo spomenuti događaje koji su se zbivali ranije.

Vratimo se uvrnjeme završetka prvog svjetskog rata, u mjesecu listopadu 1918 godine.

Početkom listopada osnovano je Narodno vijeće u Zagrebu a zatim i u pokrajini.

Tih dana smo osjećali i vidjeli da nastaje promjena. — 29. listopada Hrvatski sabor proglašava prekid svih državnopravnih odnosa i veza Kraljevine Hrvatske Slavonije i Dalmacije s jedne strane, te Kra-

Sljevine Ugarske i Carevine Austrije s druge strane i sa ostalim pokrajinama u kojima žive južni Slaveni, a koje su bile u sklopu Austro-Ugarske, osniva novu državu, Slovenaca, Hrvata i Srba.

Narodno vijeće je bio glavni organ vlasti u to vrijeme.

U takvom prelaznom periodu, kada zakoni i paragrafi malo puste, pojedinci koji su skloni zlom djelima vide svoju priliku te njihova zlonamjernost dolazi do izražaja.

Tako je nastala grupa u kojoj su se udružili Stipa Mihajlović (ciganin — Čačar) i Jerko Kurabasa iz Županje te Đura Nikolić zvani Adžilojo sa još nekim svojim drugovima iz Štitara.

Ova grupa operirala je na zapadnoj strani kotara Županja. Najčešće su pljačkali trgovce, tako Šćerša u Sl. Šamcu i Polaka u Štitaru, a činili su i druga zla djela. Grabežno umorstvo trgovkinje babe Efike u Županji, koliko se doznalo, počinio je Stipa Mihajlović.

U Bošnjacima su pojedinci opljačkali trgovce Adolfa Rozea, Josipa Deutlbauma, Marika Krausa, Marika Slomovića zvanog Marka Juda, Teichnera i još neke imućnije kuće.

Da bi se spriječili i onemogućili daljnji meredi i zločini, major Bosnić, koji je bio komandant mjestia Vinkovci, osniva po selima narodne straže. Tada u Županju dolazi poručnik Živić, koji je rukovodio ovom stražom. Imao je dva podnarenika: Ivana Filipovića i Matu Bačića. Od vojnika koji su se vraćali pući iz rata organizirali stražu.

Nedugo zatim dolazi u Županju odjeljenje od 25 vojnika sa svojim zapovjednikom Andrijom Vesićem.

Svaku večer su izlazile ophodnje koje su noću obilazile selom radi sigurnosti. U ove ophodnje bio je dodjeljivan i po jedan vojnik kao pripomoć, a bilo je i mještana u civilu koji su se dobrovoljno javili.

Zavedeni su red i sigurnost. Pljačkaši su postepeno poivratani i osuđeni osim Jerka Kurabase, koji je umakao u Ameriku.

Kotarski predstojnik Slavko Markotić, koji je u vrijeme rata bio u Županji, oženjen iz Retkovača, odlazi u svoj Sl. Brod. Markotić je imao dvije sestre: jedna je bila udana za op. bilježnika šimu Dautovića u Bošnjacima, a druga za opć. bilježnika Tunu Bačića iz Županje. Tuna je dobio službu u Županji, a datadni bilježnik Julius Popvić premješten u Štitar.

U Županju je došao novi kot. predstojnik Dubenik, kot. sudac je bio Vladimir Malvić, a za upravitelja općine je postavljen stožerni narednik Nikola Nikolić.

Posljedice rata su se osjećale u mnogo čemu. Pomanjkanje materijala za obuču i odjevne predmete, pa onda nestašica soli, šećera, petroleuma, šibica i još koješta drugog. Mnogi su, osobito pušači posizali za već odbaćenim masatom, kremenom i trudom (gubom-gljivom).

Stari ljudi se još sjećaju da je oskudicu donekle ublažila za poljoprivredu povoljna i modna godina 1918. u kojoj su donijeli dobru žetvu svi usjevi, jer je urodilo sve što može donijeti ploda.

Narod se radovao što je rat završen i ljudi se sa ratišta vraćali svojim kućama, obiteljima, svojim poljima i ostalim zanimanjima. Ali ne svi, jer od preko tri stotine Županjaca koji su otišli u prvi svjetski rat, njih 60 se nije vratilo. Poginuli su većinom na ruskom ratištu u Karpatima. Neki su umrli po bolnicama i zarobljeništvu. Neki su se

vratili osakaćeni kao invalidi. Bilo je i slijepih, Ilija Kovačević koji je kao zarobljenik u Murmansku sa svojim osjetljivim i nezaštićenim očima, nenavikao na tako jaku zimu i blještavilo snijega, izgubio vid i još u vrijeme rata preko Švedske došao kući.

Ratne udovice i siročad u tuzi dočekale konac rata uz ono sim-bolične ratne potpore i penzije, kao i invalidi, jer na njima se niti nove vlasti nisu mnogo obazirale. Poslijeratne nevolje povećala je španjolska groznica koja je kod nas odnijela šezdesetak života.

Dan za danom i život se počeo po malo normalizirati. Momci, vrativši se iz rata ženili su se i većina ih se početkom 1919. i oženila, jer četiri godine rata onemogućile su normalnu ženidbu i udaju.

U proljeće 1919. g. vojne vlasti formiraju vojsku novo nastale države Srba, Hrvata i Slovenaca te pozivaju mlada godišta u kadrove novoosnovanih divizija. Naši ljudi su pozivani u Sr. Mitrovicu, gdje je bio glavni stan Dpimske divizije, ali su se nerado odazivali. Bili su oni sili vojske i rata. Svi koji su navršili 18 godina već su služili u vojsci i bili u ratu. Oni koji su pozivani na vježbu mjesec — dva dana odazivali su se kako-tako, ali oni koji su pozivani na dvije godine a već su bili dvije pa i tri godine u vojsci i ratu, takvi su često iz vojske odlazili kući i nisu se više vraćali u kadar. Oružnici bi ove vojne bjegunce hvatali i otpremili u vojsku, ali bi se oni nakon kratkog vremena opet vratili kući. Ovi slučajevi pomavljali su se preko dvije godine. Kada je došao red da vojsku idu regruti koji nisu služili vojsku, ove su neprilike prestale jer ovi momci nisu bježali iz vojske kako su to činili istaniji.

U mjesecu lipnju 1919. g. u Županji su se odvijali uzbudljivi događaji. (Sedmog lipnja održana je javna skupština na kojoj su predstavni-ci upravnih i vojnih vlasti govorili namodu o novom državnom uređenju i ustrojstvu vojske pozivajući ga na poslušnost).

Oružnici traže vojne bjegunce, ovi se sakrivaju a onda dolazi do nemilih represalija. Toga dana oružnici dođoše Šokičić kući kbr. 562: tražeci Ivu, koji je bio vojni bjegunac. Kada njega nisu našli kod kuće, povedoše sa sobom njegovog strica Matu, čovjeka u starijim godinama i predadu ga vojsci. Tako odvedu i Franju Bušića, kbr. 394 59 god. starog, zbog njegovog sina Ive.

Zapovjednik vojne posade Andrija Vesić posuže za metodama koje su upotrebljavane u prošlosti za vrijeme vojne feudalne vladavine, a to je batljanje. Na njegov malog vojnici su iznijeli klupu iz kotarske zgrade na ulicu, povatili čička Matu na nju i javno ga batinali. Čovjek je na ulici jaukao, što je kod mještana izazvalo mučan dojam.

Franjo Bušić, koji je također bio priveden, uspio se nekako obraniti. Na pitanje zašto svog sina na poziv nije poslao u vojsku odgovorio je:

»Ja sam ga slao, ali on nije otišao«.

Na pitanje zašto ga kao otac nije prisilio da ide odgovorio je:

Gospodo, nije on više dite, nego odrastao i punoljetan čovjek, ja njemu kažem: Idi u vojsku, a on meni odgovara:

Ja sam bio tri godine u vojsci i ratu, ja znam šta je to, a tebi alko je još do vojske idi ti. I sada da vi meni batinate, a ja nisam ništa skriv. Eno vam on pa s njime raspravljajte. Ja u toj stvari nemodu učiniti ništa.

Još su batinali Ivana Bušića kbr. 7, zbog svog sina Andraša i Đuru Filipovića, kbr. 464, zbog sina Đure. Strina Vinca Juzbašić posvađala se sa svojim susjedom preko ulice Vinikom Baotićem, ovaj ju je tužio te je i ona dobila batine.

Nakon ovih događaja mještani Županje bili su uzbuđeni i uznemireni. Osobito su mlađi ljudi oštro reagirali i odlučili da treba stati na put takovom postupku sa ljudima koji su mahom svi bili u starijim godinama, nedužni i nisu skrivili ništa što bi moralo povlačiti ovaku kaznu.

Govorilo se: Oslobodili smo se Austrije i Mađara a sad ovako sa nama postupaju ljudi od kojih se tome nismo mađali.

Još istog dana počeli su dogovori, što da se učini. Intelektualni zračtenici su bili Martin Vučićević kbr. 305, 27 godina taj vječno nemirni duh, zvan Tina Šuljo. Zatim Antun Matijević, 27 godina naoko miran i šutljiv, ali proničljiv i veoma djelotvoran. Bio je visok, vitak, crne pomalo kovrčave kose, tamnih prodornih očiju. Tu su i Luka Balentović, kbr. 722, 23 god., srednje visine, nabijen snagom, čovjek brzih odluka i Ivan Šokičić, kbr. 572, 21 god. U svoje društvo su privukli Đuru Šokičić kbr. 22, 30 godina, Matu Benaković, kbr. 397, 24 god., Matu Kovačević, kbr. 340, 24 godine i Josipa Pilić, kbr. 483, 21 god.

Drugi dan pod noć sakupili su se sve u gostionici Kraljević (danas samoposluga trg. pod. Posavina), ali se tamo nisu dugo održavali jer je Luka Balentović rekao:

»Ljudi, nije dobro što smo se sastali na javnom mjestu, to može biti upadljivo i ubrzo se može na nas posumnjati, moramo otići na takvo mjesto gdje niko neće viditi«. Jedan od njih tada reče:

»Tako je kako Luka kaže, ali gdje bi se sastali da se u tajnosti dogovorimo.«? Luka odgovori:

»Ajdete kod moje kuće, samo se prije razidite i sa raznih strana skupite se u mojoj kući.«

Svi su poslušali i ponovo se okupili u kući Luke Balentović. Tamo su pretresali i stvorili plan kojeg treba izvršiti. Zavjериše se da o tome niko ništa ne smije znati, a koliko su bili svi oženjeni, da ni jedan svojoj ženi o tome ništa ne kaže. Ali, eto, još dok su bili na okupu, došla je žena oružničkog narednika Stjepana Jalkčina Kata po nekom poslu, možda po mlijeko, što li i vidjela ih. Kako je ona rođena Županjka sve ih je poznavala. Dogovorili su se da se sutra predveče sastanu na Kučištima (mjiive s lijeve strane prema Bošnjacima). svi su bili opskrbljeni puškama neki lovačkom a neki vojničkom i municijom.

Znali su da narednik Vesić češće odlazi u Bošnjake jer je vojska tamo imala svoju nastambu u zgradi bivšeg kot. suda te bi se tamo nalazili po nekoliko vojnika.

Saznali su da će Vesić i toga dana predveče ići u Bošnjake, stoga su odlučili da ga na putu ulove. Ako im to ne uspije, onda će ga potražiti u Bošnjacima. Odgovarao im je i ovakav slučaj jer bi time i trag bio zamršeniji i ne bi se sumnjalo na ljude iz Županje.

Desilo se da je prije nego što su oni izašli na cestu narednik sa vojnicima na kojima već prošao u Bošnjake te se i oni uputiše polako za njima.

Putem već pred selom zastadoše kod mosta ispod ceste. Neki su i posjedali, već se smrkilo te nastala noć. Antun Matijević je bio zamišljen i ne raspoložen te je čak rekao drugovima zabrinut da im poduhvat neće poći za rukom onako kako su zamišljali i da će brzo biti otkriveni. Njegovi drugovi se malo začudište zbog tih njegovih riječi jer su ga smatrali za jednoga od najsigurnijih, najpovjerljivijih te najsmijonijih a po godinama starijih u družini.

Nije Tunu bilo strah, jer on straha nije poznavao, što je u životu više puta pokazao., njemu se u glavi slučaj vrzmao da ih je prilikom dogovora sve vidjela i poznala Kata Pandać Jalkčin, žena oružničkog narednika. Slutio je kakav će ona, i ne misleći da ih time izdaje, možda to sutra reći svom mužu i već je u mislima vidio da su otkriveni prije nego što su svoju namjeru izvršili. Primijetio je da je došlo do nekog malog neraspoloženja kod drugova. Ponos mu nije dozvolio da ga smatraju slabicom, pa možda i izdajnikom. Svladao se i usutio.

Još su malo posjedali a onda krenuše dalje i uskoro stigoše u selo. Kada su došli usred sela, na početku ulice Buće kod gostionice Kobersadoše. Martin Vučićević i Luka Balentović izdvojše se i priđoše ulazu, ispred kojeg su se malazilaveć spomenuta trojica bošnjačkih momaka. Martin Vučićević, prišavši im njima, upita:

»Tko se nalazi u gostionici?«

Ilija Domaćinović, koji mu je bio najbliži, odgovori:

»Pa ima, eto, naših Bošnjacama.«

»Da, tu je i narednik sa nekoliko vojnika« odgovori Domaćinović.

Vučičević je zatim malo otkučio vrata i pogledao unutra a onda, zatvorivši vrata, rekao ovim mladicićima:

»Vi se sad odmah sklonite sa ovog mjesta koje postaje opasno.«

Ovi mladicići su i bez opomene namjeravali otići. Znajući tko se nalazi u gostionici i videći dolazak ljudi s puškama već naslutili zlo.

Martin i Luka se vratitše im svojima i Martin reče:

»Tud je onaj kog tražimo. Vidio sam ga. Eno sjedi nedaleko od vrata i veseli se. Sad nemaom ništa više samo se rasporediti i izvršiti zadatak radi kojeg smo došli.«

Dogovoriše se da trojica idu do ulaza i vrata gostionice, a ostala petorka se rasporediše ispred gostionice na drugoj strani puta polijevavši ivicom kamala kako bi u slučaju potrebe ovoj trojici osigurali odstupnicu.

Dok su se oni dogovarali i raspoređivali, u gostionici su se zbile neke stvari, što oni nisu znali, a koje su daljnji tok događaja izmjenile.

Narednik Vesić je svoju vojničku kapu ostavio na stolu, ustao, zatim prišao automatu za muziku i tamo ubacio novac kako bi ovaj nastavio sa sviranjem. Bilježnik Šima Dautović, koji je te večeri bio dobro raspoložen, došao je do mjesta gdje se časak prije nalazio narednik Vesić, uzeo njegovu kapu i stavio na svoju glavu. Kako je u gostionici u onov već ljetno doba bilo toplo, on je bio u žutoj košulji i u onoj po malo zadimljenoj prostoriji skoro se nije razlikovao od Vesića. I to je bilo kobno za njega.

Mija Jemrić, opančar, baš je htio izaći iz gostionice, uhvatio za kvaku, a vrata se otvoriše jer su istodobno otvarana i sa vanjske strane.

Ali tada Mija ugleda nešto: oijevi pušaka uperene kroz ulaz u gostionicu. On sjesta skoči sklonivši se iza vrata.

Martin Vučićević, Luka Balentović i Ivan Šokičić dođoše pred ulaz i otvoriše vrata. Martin, koji je na sebe preuzeo dužnost da puca u narednika Vesića, usmjerni pušku prema Dautoviću, koji je sjedio na Vesićevoj svolici i imao njegovu vojničku kapu na glavi, a bio je upola okrenut prema ulazu, što je još više povećalo ovu kobnu zamjenu.

U tom momentu je Luka Balentović brzo reagirao rekavši Martinu: »Ne pucaj, to nije on«!

Martin odvraća:

»Jeste on je. Malo prije sam ga dobro vidio i pozno«.

Već je bilo sve kasno, Martin je opalio. Pucanj se razlijevao. Smrtno ranjeni Dautović pogođen sa bočne strane huknuvši presavio se a stocu. Luka Balentović i Ivan Šokičić ispališe puške u strop jer nisu ni imali namjeru da pucaju u bilo koga više. Pucali su samo da zaplaše prisutne da ne izađe na ulicu dok se oni ne povuku. Ali nitko od prisutnih nije krenuo ik vanjsikom izlazu odakle se pucalo, već svi navališe na izlaz prema dvorištu. Za čas je cijela prostoriya ostala prazna. Ostao je jedio teško ranjeni Dautović, koji je spузao sa stolice na pod.

Trojica županjaca povuukoše se od ulaza i približiše ostalima: Martin reče:

»Svršeno je. Sada se moramo brzo ukloniti sa ovoga mjesta«.

Trojica bošnjачkih mladića Josip Grigić, Ivan Maršić i Marijan Babić sjedili su na jednoj kluپی u blizini. Kad začuše pucnjavu, skočiše i pokrenuše se. Županjci, primjetivši ih, ispališe plotun, našto ovi odmah pobjegoše štiteći se iza drveća. Od one prve trojice Bošnjачana Đuro Jovanovac već je bio pred svojom kućom, a Ilja Domaćinović i Iva Bertić sklonili se u jedno dvorište u Buču.

Županjci sada krenuše u ulicu Bučete ispališe još jedan plotun da zastraše alko možda ikogod motri njihovo kretanje. Ne primjetivši više nitkoga, skrenuše na put iz vrtova i tako iz sela uputiše se natrag u Županju u uvjerenju da je njihova zamisao izvršena.

Nakon prvog šoka neki od prisutnih u gostionici povratiše se da ukažu pomoć bilježniku, ali njega se više nije moglo spasiti.

Oružnici i vojna lica povukli su se u zgradu općine i nastambu, a ostali mještani su tiho i oprezno otišli svojoj kući.

Nakon ovog iznenadnog napada, pucnjave te pogibije Dautovića, prvi dojam ikod mještana i predstavnika vlasti u Bošnjacima bio je taj da su to učinili Bošnjачani i da se još oboružani u grupama nalaze na raznim mjestima u selu.

U Bošnjacima je tada bio upravitelj općine major Ivo Probojčević, rođen u Bošnjacima. Da bi se saznalo za situaciju u selu u vezi događaja u gostionici Kobler, izaslana je općinska straža da prokrstari selom i razgleda ima li na kom mjestu što sumnjivo. Ovi ljudi su obišli cijelo selo, sve ullice, ali svuda je bio mir i tišina. Vrativši se kada se već razdaniło izjaviše da je u cijelom selu mirno i da ništa sumnjivo nisu primjetili.

Telefonom je zatražena pomoć iz Županje i započela je istraga o pogibiji bilježnika Šime Dautović.

Spomenut ćemo da je Đura Šoklić, koji je prošle noći bio u društvu ostalih Županjaca, bio glavni oružnički koočijlaš, koji bi ih prema potrebi službe na svojim kolima vozao. Tako ih je toga jutro vozio u Bošnjake. Sigurno da se nije najugodnije osjećao.

Započela su ispitivanja očevidaca događaja, ali nije bilo lako naći početnu nit. Mija Jemrić, koji je taj čas bio uz vrata i htio ih otvoriti, osumnjičen da je znao za pripremu ubojstva, branio se da on za ništa nije znao te da je i sam bio iznenađen i zaprepasten. Mata Kovačević koji je izlazio iz gostionice upitan je li vidio koga, odgovorio je da je pred vratima vidio već spominjane momke: Đuru Jovanovac, Ivu Bertić i Iliju Domaćinović. Kada su privedeni ovi momci, odgovarali su da su oni samo kratko vrijeme stajali pred vratima gostionice, ali da su oni imali uza se tamburice a ne puške i da nemaju nikakvog sudjelovanja u ubistvu bilježnika Dautovića. Na pitanje je su li vidjeli još koga drugog, ispripovijedali su kako je došlo sedam ili osam ljudi koji su svi bili naoružani puškama. »Mi ni jednog nismo mogli prepoznati« »rekoše« a dvojica koji su nam se približila i upitala nas tko se nalazi u gostionici, govorili su tiho i naglaskom koji nam se činilo da nije bošnjački, nego županjski. Ti ljudi su i sami malo otvorili vrata i zavirili unutra, zatim brzo zatvorili vrata, a nama naredili da odmah idemo svojim kućama, što smo mi i učinili videći da se sprema neko zlo«.

Pritvaranje ljudi u Bošnjacima je nastavljeno. U prvom redu vojnih bjegunaca, kojih je prikupljeno oko 24, ali oni su poricali bilo kakvo učešće u pogibiji Dautovića. Zatim su ih sve otpremili u vojsku.

Istraga je povedena u pravcu da se pnađe ubojica Dautovića Težišta istrage bilo je u Bošnjacima i sva sumnja je bila na ljudima iz toga sela. Uprve dane niko nije znao da je bilježnik poginuo slučajno ne namjerno, stjecajem okolnosti koje su se tog časa zbivale u gostionici K o b e r.

Bošnjačani nisu imali što priznati jer zbilja nisu imali nikakvu vezu niti sudjelovanje u događu, a iskazi trojice koji su počinitelje vidjeli i s njima par riječi izmjenili istrage su skratili u pravcu Županje. Ali — tko bi im vjerovao? Ta što bi bošnjački bilježnik skrivio Županjcima da bi oni na njega pucali i ubili ga?!

Radi slikovitosti mišljenja u narodu tih dana navesti ću jedan primjer: Čiča Jalkša Šarčević iz Bošnjaka, vršnjak i drug moga oca Mate, prolazi kolima ulicom ispred naše kuće. Moj otac, vidjevši ga, poviče: »Šta vi to, družo Jalkša, uradiste sa vašim bilježnikom?«

Ovaj mu odmah odgovori:

»To nismo učinili mi, nego Županjci!«

Moj otac mu je na to rekao:

»Pa ako Bošnjačani nisu imali razloga za to, onda su ga Županjci imali još manje«.

Izjave one trojice bošnjačkih momaka su se u nekim pojedinostima razlikovale. Đuro Jovanovac i Ivan Bertić dali su slične iskaze, dok je Ilija Domaćinović govorio nešto drugačije. Radi to-

ga su ih odvojili te Iliju stavili u poseban pritvor. Ova trojica su se sad nalazila u pritvoru u Županji kao glavni svjedoci.

Na pitanje kako su bili obučeni ovi ljudi oni su rekli koliko su mogli što vidjeti te noći. Šta je sve istraga doznala, ne zna se, ali jednog dana oružnici dođoše Šokčić kući, uzeše kape — Ivinu i njegovog brata Đure, zatim osvaniše i kod Martina Vučićević ponsoše i njegovu kapu. Kad su kape pokazali trojici Bošnjakačina, ovi su odgovorili:

»Slične su ali ne možemo baš tvrditi.«

Sad je počelo pritvaranje Županjaca, i opet najprije onih koji su trebali ići u vojsku. Tako su pritvoreni Ivan Šoškić i njegov brat Đura, iako ovaj još nije morao u vojsku jer mu je bilo 19 godina. Još su zatvoreni Ivan Bušić, Josip Pilić i još neki. Do jutra su lišeni slobode Martin Vučićević, Đuro Šokčić, Antun Matijević, Mato Benaković i Mtao Kovačević.

Ujutro su bili pušteni iz zatvora svi koji su trebali ići u vojsku s napomenom da se spreme i odlazovu na poziv. U pritvoru su ostali samo oni koji su sudjelovali prilikom ubojstva Dautovića. Kada im je bilo jasno da su otkriveni i da je sumnja i pretpostavka Tine Matijevića još prilikom sastanka kod kuće Luke Balentović bila opravdana.

Ilija Domaćinović, koji je još bio u pritvoru, na preslušanju je tvrdio da počinitelji nisu Bošnjaci, nego Županjci. Kada su ga upitali da li bi mogao prepoznati čovjeka s kojim je pred gostionicom **Kober** razgovarao, odgovorio je:

»Kada bi ga vidio, možda bi ga i prepoznao.«

Dovedoše mu Matu Benaković, a Ilija odmah odgovori:

»Nije to taj.«

Zatim mu dovedoše Josipa Pilića, ali ni u njemu Ilija nije prepoznao čovjeka kojeg je te noći prilično dobro uočio.

Sada promijeniše način. Županjce su postavili u red a Iliju povelj od jednog do drugog. On je svakog ispred kojeg je prolazio dobro pogledao i kad je došao ispred Martina Vučićevića promotivši ga prepoznao je u njemu čovjeka kojeg je vidio i sa kojim je razgovarao te tada izjavi:

»Ovaj je bio.«

Martin je odmah reagirao i ljutito rekao:

»Jesam, ali ako se živ vratim i ti ćeš znati.«

Zapovjednik oružničke postaje u Županji Peček i drugi narednik Jakčin preslušavali su ove Županjce, koji su bili u pritvoru odvojeni i postepeno priznavali. Bilo je suočavanja lijepog i ne lijepog načina dok se napokon i o pojedinostima doznalo, kakvom je tko puškom bio oružan, tko lovačkom a tko vojničkom.

Kada je došao dan da se ide na uviđaj, svaki je pod pratnjom išao kući po pušku a zatim u Bošnjake. Tamo se sakupila istražna komisija. Bili su tu major Ivo Probojčević, upravitelj općine Bošnjaci, poručnik Ferdo Galović, narednik Nikšić, oružnici iz Županje. Nakon uviđaja i rekonstrukcije događaja jedan prisutni kapetan izjavio je:

»Svi će biti povješani.«

Martin Vučićević je na to rekao:

»Pa i to možete učiniti samo jedanput.«

Županjci su izjavljivali žaljenje obitelji Dautović jer oni nisu imali razloga niti namjere da ubiju bilježnika Šimu. Optuženi su tajili svoju pravu namjeru dolaska u Bošnjake jer bi za njih bila otežavajuća okolnost napad na vojno lice.

Na uviđaju ipak pripoznadoše, da su tražili narednika Vesića radi onog batinjanja u Županji i slučajno mjesto njega ubili su bilježnika.

Narednik Vesić, koji je također bio prisutan, kad je sve čuo i razumio, približio se Vučićeviću i rekao mu:

»Dakle, Vučićeviću, ti si htio ubiti mene, a vidiš, okrenulo se i sada mogu ubiti tebe«. Vučićević ga je šuteć motrio. Iako sa svezanim rukama, spremao se da ga udari puškom po glavi ako mu se dovoljno približi. Ali ovaj je njegove pokrete prozreo i ostao na pristojnoj udaljenosti.

Nakon završetka uviđaja i ostalih formacija sedmonica Županjaca povratit će se pod pratnjom pješke u Županju, gdje su stavljeni u zatvor Kot. suda.

Nakon desetak dana istrage i sređenja istražnog materijala ovi ljudi su odvedeni u Osijek u uze Sudbenog stola. Na odlasku su ih ispratili brojna rodbina, prijatelji i mještani.

Spominje se da ih je u Osijeku slučajno vidio veliki župan Srijemske županije Sabolić i izjavio:

»Sreća za njih, prijekni sud nije više na snazi«.

Rodbina uhapšenih uzeše za branitelje odvjetnike Milankovića i Biorca.

U danima dok se vodio istražni postupak protiv sedmorice uhapšenih županjaca osmi učesnik Luka Balentović proživljavao je svoju avanturu. Bio je oprezan, nije čekao da ga uhapse, već se sklonio u Babinu Gredu i otuda pratio daljnje događaje. Nabavio je putne isprave i pod imenom Ludviga Valentekovića otišao u Rijeku. Tamo se zadržao nekoliko dana, a obišao je i dio Istre, ali je brzo bio sit svega na okupiranom području od Talijana, okrenuo je i uputio se rodnom kraju, kamo je nakon mnogo neprilika i stigao. Kada je saznao sve o svojim drugovima, odlučio se te odputuje u Osijek, prijavi se Sudbenom stolu i pridruži ostalima. Za branitelja je uzeo odvjetnika Matu Bačić.

Nakon preslušanja u Osijeku i pretresa optuženog materijala, oni su dospjeli pod vojni sud i prebačeni u uze ganizonskog zatvora Potiske divizije u Subotici.

Sada uzeše nove branitelje, odvjetnike Vjekoslava Papratovića i Grebenca iz Beograda. Istraga se nastavlja, odugovlači, prolazi dani i mjeseci, srpanj pa i kolovoz, a o suđenju još ništa. Nisu bili zadovoljni niti saobranom. Zaželjeli su se svojih obitelji, kuća i svojih polja. Onako nestrpiljivi počeoš pomišljati i na bijeg iz zatvora. Planom za bijeg najviše se bavio Antun Matijević, koji je u tu svrhu potajno izradio ključ za brave koje će morati otključati. Dogovorili su se da će svi pobjeći iz zatvora.

Matijević je imao ključ, ali to ne vrijedi mnogo kada je čovjek kako se to u narodu kaže, iza brave, dakle trebalo bi se naći ispred brave, da bi se moglo vrata otključati. I taj je problem trebalo riješiti.

Razmišljajući o tome Antun Matijević i Luka Balentović našli su rješenje. Ako nisu mogli vrata otključati iz svoje ćelije, moglo se to iz susjedne. Ova ćelija se nalazila na drugoj strani hodnika ispred njihove.

Bila je to mala ćelija u kojoj su bila zatvorena dva kriminalca, a imala je usku rupu u visini brave, dovoljno široku da se ruka provuče i brava i brava dohvati. Radi toga su morali stupiti u vezu sa svojim susjedima, koji im obećаше da će i oni s njima bježati.

Dobro su prostudirali put kojim moraju ići, sve prostorije kroz koje moraju proći i sve stražare koje treba mimoći. Nakon svega određiše noć kada će pokušati da ovaj zatvor napuste.

Određenog dana, kada su se zatvorenici iz dvorišta vraćali u svoje ćelije, Luka Balentović uđe u susjednu, a jedan od ovih dvojice uđe kod Županjca. Tako je dogovoreno. U svakoj ćeliji opet su bili na broju.

Ključar je po svome običaju u svaku ćeliju zavirio i neprimjetivši ništa, svaku zaključao.

Luka nije spavao, iako je odmah legao. Budno je slušao povremeno kretanje stražara i pratio sve što je mogao primjetiti. U noći kada se poslije prolaska stražara sve stišalo i umirilo, uzeo je ključ, polako provukao ruku na vanjsku stranu, napipao bravu, utaknuo ključ te počeo lagano otključavati, što mu je dosta brzo pošlo za rukom. Tiho otvorila vrata i priđe vratima gdje su bili njegovi. Brzo mu uspije otključati i ova vrata. Sada je hitro trebalo započeti sa bijegom. Kažnjenik kriminalac sada izjavi da se predomisilo i da neće bježati. Na to ga Luka odmah otprati u njegovu ćeliju i reče:

»Kad nećete vi, odustajemo i mi«. Ali šutite neka se ne dozna da smo htjeli bježati.

Zatim zaključa njihovu ćeliju i vrati se svojim. Sad je trebalo brzo raditi. Zato Luka predloži:

»Tuna je napravio ključ, a ja sam vrata otključao i nas dvojica ćemo krenuti prvi, a vi pazite i kad budete sigurni da smo uspjeli, slijedite nas. Mi ćemo za sobom ostaviti sve otvoreno i prokrčeno.

»Zatim njih dvojica tiho iziđoše zatvorište za sobom vrata i nečujno se uputiše niz stepenice u prizemlje. Na kraju stepenica prođoše tik uz jednog zaspalog stražara. Tada uđoše u otvoren podrum i kroz njega se približiše niskom prozoru prema dvorištu. Prozor su skinuli ali tu je bila i rešetka. Pronađoše neke jake željezne šipke te pomoću njih izvukoše rešetku i poput guštera se izvukoše u dvorište.

Sada ih je od slobode dijelilo preko četiri metra visok zid te je trebalo i ovu prepreku svladati. Pred njima se još nalazila i zgrada uprave sa svojim uredskim prostorijama uz ulicu. Odluče da dalje pokušaju tim putem. Uspije im svojim »univerzalcem« otključati vanjska vrata, a zatim i vrata prve sobe. Sad još samo otvoriti prozor, i oni su na slobodi! Otvoriše tiho prozor. Matijević se prvi otisne sa prozora, ali kako nije dobro ocijenio visinu, nije dovoljno doskočio na prednji dio stopala i na tvrdoj stazi utukao je pete. Stoga brzo opomene Luku da je visokoneka skače na prste. Zatim pretrči preko ulice i skloni se iza nekog grmlja čekajući Luku.

Jedan stražar, koji je bio najbliže, primjetio je pad, javio se i potraćao da vidi šta je, ali nije mogao vidjeti ništa jer je Matijević mirovao na svom mjestu, a Luka na svom. Stražar, ne primjetivši ništa, udalji se i nastavi svoju dužnost. Zatim iskoči i Luka i priđe Matijeviću.

Onaj stražar je pojačao opreznost i kada je Luka skočio, odmah se uzvikao i digao uzbunu. Sada su svi stražari bili na nogama. Onaj prvi je povikao. »Netko nam je pobjegao!«

U ovako nastaloj situaciji razumljivo je da nitko više od Županjaca nije mogao bježati.

Odmah je blokirana zatvorska zgrada i započeo pregled ćelija. «Sve je bilo mirno i kako treba, al' kada dođoše do ćelije u kojoj su bili zatvoreni Županjci, nađoše vrata otključana.

Vrata odmah otvoriše, upališe svjetlo, pregledaše bravu i zapovjednik straže upita:

»Tko je otključao vrata vaše ćelije?«

Županjci su ležali i na prvi pogled spavali. Neki digoše glave, a jedan odgovori:

»Zar ih niste Vi sada otključali i otvorili?«

»Ne«, odgovori stražar, »vrata su bila otključana i recite tko ih je otključao?«

»Nismo mi znali da su vrata otključana, ključar je okretao ključ u bravi i mi smo legli spavati. Pustite nas da i dalje spavamo, na to imamo pravo.«

Stražari sada potražiše ključara. Kada je ovaj došao, pogledao je bravu, uzeo jedan ključ i kontrolirao je. Brava je bila ispravna, a na ključaru se vidjelo da je zabrinut i uplašen.

Zapovjednik straže ga upita:

»Jeste li s večera zaključavali ova vrata?«

Ključar dogovori da je vrata zaključao.

»A koliko imaš zatvornika u ovoj ćeliji?«

Ključar odgovori: »Imam ih osam.«

Tada stražar reče: »Ajde da ih prebrojimo.«

Kada prebrojiše, bijahu samo šestorica.

Ključar pogleda po ćeliji i reče:

»Kad sam došao da ih zaključam, bili su svi i znam da sam vrata zaključao, a sada vidim dvojicu manje. Ali kako su vrata otključali?«

Sada ključar upita preostale Županjce:

»Tko je vrata otključao i koja su dvojica pobjegla?«

Županjci sad već po malo ljuto odgovoriše:

»Niti znamo da su vrata otključana, niti da je koga nestalo. Nemamo pojma o bilo čemu. Gospodo, zar nije već i to dosta da mirno spavamo u otključanom zatvoru, a vi nas sad gnjavite u noći. Pustite nas u miru,«

Stražari, videći da je to sad samo gubljenje vremena, iziđoše. Ključar, na koga pade sumnja, vrata zaključa te nastaviše potragu za bjeguncima.

Obavještena je policija, izaslane potjere i naređeno da se budno pripazi na sve strane da se dvojicu bjegunaca uhvati.

Za sve ovo vrijeme Antun Matijević i Luka Balentović su se kroz sjene oprezno izvlačali iz grada, što im je i uspjelo, te zaobišavši sva opasnija mjesta uputiše se na jug prema Dunavu. Danju bi se više skrivali, a noću pješačili. Hranu su morali potražiti na bačkim salašima i usput kod bostandžija. Jeli su dinja i lubenica do mile volje a našlo se i kruha i slanine, dok konačno stiгоše do Dunava. Noću su se šuljali uz Dunav i kad nađoše čamac prévezu se na drugu stranu. Posuđeni čamac su privezali da ga vlasnik u jutro može naći.

Sada kada su se dohvatili šuma i veće sigurnosti nisu žurili. Nije bilo potrebno, a nisu ni mogli jer su Tunu bolile pete od onog skoka na

tvrdi stazu u Subotici. Uskoro prijeđoše Bosut i zađoše u šume spačvanskog područja, u svoj poznatiji kraj.

Matijević i Balentović bili su na slobodi, ali ne potpuno, jer se nisu smjeli slobodno nalaziti kod svojih kuća, niti u polju slobodno raditi te su i to teško podnosili.

Upravne vlasti u Županji obavještene o njihovom bijegu izdaše nalog oružnicima da na njih pripaze nastojeći ih uhvatiti i u zatvor sprovesti.

Nakon Bjega Matijevića i Balentovića Županjci koji su ostali u zatvoru u Subotici bijahu ispitivani kako su ona dvojica mogla pobjeći, tko im je pomogao i, što je još najvažnije, tko im je vrata otključao. Oni su svi uporno šutjeli o tome braneći se da su spavali i da ništa ne znaju te je ostala tajna i nije se doznalo kako su vrata otključana.

Sumnjalo se na ključara, ali ni protiv njega nije bilo dokaza te je i on oslobođen optužbe.

Matijević i Balentović su mijenjali mjesto boravka. Zadržavali su se u takvim mjestima gdje su bili skriveni i manje primjećivani. Luka je imao stan kraj Bosuta, a u blizini stana zemlju. Tamo je bila i marva te su i njegovi ukućani tamo bavili se s poslom. Iz tih razloga se i on tamo često nalazio i jednom prilikom, početkom studenog, oružnici ga iznenade, uhvatiše i vratiše u Suboticu u zatvor, gdje su se još nalazili njegovi drugovi.

Sada na njega zatvorske vlasti navališe sa ispitivanjem tko im je otključao ćeliju kad su on i Matijević pobjegli iz zatvora.

Luka ni na kraj pameti nije da što prizna pa zato odgovori:

»Ja se toga slabo sjećam, a Vas molim da mi date vremena i tako mi pomognete da malo promislim i lakše se sjetim kako se to dogodilo«.

Ali mjesto da se sjeti što se zbililo prije par mjeseci, on više nije bio svjestan ni sadašnjosti.

Upravitelji zatvora počeli su sa strogim mjerama, ali posljedice bile su još gore. Izgled lica mu je postao nevjerojatan pogled nezamisliv. Činio je stvari koje su graničile sa živčanom očajnošću te je ostavljao dojmove kao čovjek koji gubi razum. Već su ga se i čuvari pobojavali, a i sami njegovi drugovi Županjci počeli sumnjati.

U cijelom zatvoru su zatvorenici propovijedali da su oružnici uhvatili i doveli pobjeglog Brlekovića, (mjesto Balentovića) koji je veoma opasan čovjek te su i oni izbjegavali njegovu blizinu.

Upravitelji zatvora odluče i pošalju ga na psihijatarsko promatranje u Beograd. Psihijatar je ustanovio da kod pacijenta stanje nije loše. Treba mu dati posvemašniji mir i on će postepeno postati normalan.

Luka je pri povratku sa svoja tri sprovednika na željezničkoj stanici u Beogradu kada se već bilo smrklo ovu trojicu zavarao, zaplašio i onemogućio, umako izgubivši se među svijetom, nestao, zavukavši se u neki vlak te noću stigao u Vinkovce i odavde se vratio kući. Ali nije dugo bio kod kuće jer je doskora opet uhvaćen i otpremljen u Suboticu.

Još je pokazivao neuravnoteženost te su imali s njim neprilika. No dobrim postupkom on se vratio u normalu.

Došao i mjesec prosinac i konačno početkom toga mjeseca započela je glavna rasprava i suđenje Županjcima.

Prvooptuženi Martin Vučićević osuđen je na dvadeset godina strogog zatvora i gubitak građanskog prava, i to jednu godinu za ubojstvo bilježnika Šime Dautovića a dvadeset godina za namjeravano ubojstvo narednika Andrije Vesića.

Luka Balentović i Đruo Šokčić osuđeni su svaki na dvanaest,

Mato Benaković i Mato Kovačević na deset,

Ivan Šokčić na šest i

Josip Pilić pet godina strogog zatvora.

Nedugo zatim osuđeni su prebačeni iz vojnog zatvora u Subotici u vojni zatvor u Petrovaradinu.

Nezadovoljni obranom i tako visokom presudom počeo je ponovo pomišljati na bijeg iz zatvora. Bbrzo je Luka Balentović i pobjegao i našao se u društvu s Matijevićem.

Sada su i ostali slijedili primjer Balentovića i koristili prilike za bijeg.

U prvim godinama poslije prvog svjetskog rata bili su česti slučajevi bježanja iz vojske i zatvora. Nekli od ovakvih bjegunaca krenuli su i zlim putem te postali čak i razbojnici. Bilo je prilike i slučajeva da su se ovi odbjegli Županjci, skrivajući se po Crnoj Gredi, Slaviru i ostalim okolnim šumama i kojekuda, imali prilike sastati i sa ovakvim ljudima, ali ni jedna im se nije pridružio.

Ovi su ljudi živjeli u nadi da će im se kazna sniziti i da će se za jedno kraće vrijeme povratiti svojim obiteljima, svojim kućama i svojim njivama. Nadali su se da će poput ostalih suseljana zapreći svoje konje te ići raditi na svojoj njivi u potpunoj slobodi.

Teško im je bilo živjeti ovakvim zečjim životom. Ako bi se nalazili kod kuće, na njivi ili bilo gdje, već im je u naviku ušlo obaziranje i motrenje na koju stranu bi u slučaju potrebe bilo najlakše pobjeći. U slučaju pojave oružnika nisu svaki put bježali jer nije bilo uvijek niti moguće, već bi izbjegavali da im se približe a ponašali se tako kako ovi ne bi posumnjali da bi to mogli biti koji od ljudi koje oni traže.

Poslije ubojstva bilježnika, osim bijega iz zatvora ni jedan nije skrenuo inače sa pravog puta niti učinio što god krivično.

Sjećam se pripovijedanja Matijevića kako je on jednog dana uz Vjerove kraj Slavira dogazio do jedne velike klade koja se debljim krajem nalazila nedaleko obale. dok se tanjim krajem zavukla duboko u šaš i trsku tako da joj je ovaj dio privao na vodi. On je došao po kladi do njene sredine i tu na zgodnu mjestu sjeo. Mogao je motriti okolicu a da sam ne bude primjećen. Sjedeći tako, spazi kako prema kladi polako pliva zmija. On se posve umiri, a imajući vremena, znateželjan je bio što će dalje biti. Zmija je uspuzala na kladu i smotala se u namjer da se sunča. Nedugo za njom dopliva još jedna. I ona uspuza i smjesti se nedaleko prve. On je i dalje mirovao da ih ne bi poplašio. I gle! Na kraju klade pokaže se iz vode izvire na tom već niskom kraju klade kornjača te se i ona namjesti kako bi se sunčala. Izenada bi se iz trske ili šaša pojavila se po koja lisika, krdža ili patka, ali ove se ne bi približile, nego bi, osmotrivši njega, nepovjerljivo okrenule nastavši u gustišu. Tuna promatrajući tog časa ove svoje prijatelje u prirodi, ovako osamljen nije ih plašio ili moža pucao, iako je imao pušku uza se, već ih je mirno gledao a u mislima je lutao po prošlosti i uzrocima koji su ga doveli da ovako osamljen sjedi na ovoj kladi ikoja se iz godine

u godinu smanjuje uslijed vlage i ostalih uzroka. Pomaknuvši se malo, upozori svoje susjede na svoju prisutnost. Ovi svaki na svoj stranu spuznuvši sa klade nestadoše u tamnozelenkastoj vodi ovog vodotoika.

Ovih osam županjaca, koji su povremeno bježali iz zatvora često su nosili i puške, ali svoje oružje nisu nikoga podigli niti su bilo kakvo zlo učinili. I sa oružnicima u Županji nisu živjeli na ratnoj nozi nego u nekom toleriranju. Od njih su se sklanjali, skrivali i bježali, ali u slučaju da bi koji bio uhvaćen, niti jedan od njih više nije bježao i županjske oružnike doveo u nepriliku. To su im govorili: »Ne treba nas vezati, od vas bježati nećemo, a to buditi sigurni. A kad nas predate drugima, naša je stvar ako se desi da u Županju stignemo prije vas«.

Navešti ćemo jedan slučaj: Županjski oružnici dovedoše u Vin-kovce uhvaćene Matu Kovačevića i Luku Balentović i predadoše ih u zatvor vinikovačke općine. Ubrzo zatim Luka zamoli čuvara da mu kupi cigara i kroz školju mu dade sitni novac. Kada je čuvar otišao, Luka reče Kovačeviću:

»Pazi! Kad otvori vrata, uzmi cigare i bježi, a o čuvaru ću ja vodit brigu«.

Kad se čuvar vratio, pokušao je kupljeno proturiti, no nije išlo. Zato mu Luka reče:

»Ta ideo, šta se bojiš? Otvori ta vrata! Nisam kurjak da ću te pojesti«.

Čuvar se prevari i otvori vrata i dok je davao cigare Kovačeviću, Luka ga dograbi oko pojasa, podigne u vis i tresne o pod, gdje ovaj osta onesvješten. Kovačević, kojega je u to vrijeme boljela noga a usto bježao na krivu stranu, brzo uhvatiše, dok je Luka nestao. Prokrstarili su cijelu okolicu, ali on je prosto nestao kao da je u zemlju propao, a slijedeće noći već je bio u Županji.

O ljudima i njihovim čudima vrlo slikovito govori i slučaj kada su dvojica oružnika uhvatili Luku Balentovića na njegovom stanu. Mlađi od ove dvojice je počeo vrijeđati, prijetiti se izazivati Luku, ovaj je šutio, a kad je onaj nastavio govoreći da je najgori od svih i najviše bježi tada bi se volio napiti njegove krvi, Luka se munjevito okrenuo i svezanim rukama udario površku bajunete na oružnikovoj pušci. Krv poteče a Luka pruži ruke prema licu preneraženog oružnika govoreći:

»Evo ti pa liži i pij ikad želiš! A možda će ti i dobro doći jer to nije kukavička, nego junačka krv!«

Stariji oružnik ukori mlađeg druga zbog vrijeđanja i izazivanja čovjeka koji se mirno predao nekovaši »On je za svoj čin osuđen i pobjegao je, mi imamo nalog da pripazimo na njega, uhvatimo ga i otpremimo u zatvor«.

Zatim ukori Luku zbog ovakvog reagiranja, a Lukinoj ženi Marici, zaplašenoj ovim prizorom, reče nekak donese platna za povoj da ne krvari više. Ali Luka ne htjede ni čuti o povijanju ruke, nego reče:

»Udovoljit ću ovom čovjeku koji je rekao da se veseli mojoj krvi nekak je gleda barem do Županje«.

Kad su došli u Županju, Luku ostave u zatvoru, a stariji oružnik dovede liječnika, koji previje Luku ruku.

Jednom prilikom trojici oružnika uspije iznenaditi i približiti se u šumi Slaviru uz Vjerove Županjcima, koji su taj put bili neoprezni.

Bili su to Martin Vučićević, Mato Kovačević i Antun Matijević. Na povik oružnika da bece puške, onako zatečeni zastadoše, zatim skočiše iza stabala izauzeše obrnabeni položaj. Ipak nije došlo do borbe, nego do pregovaranja. Oružnici povikaše:

»Ne pucajte! Niste to nikad ni činili. Tim bi mi bili prisiljeni da pucamo, a može i bez toga. Odbacite puške i izđite iz zaklona!«

Županjci se pogledaše i sporazumješe, puške odbaciše. Kovačevićeva, koji je bio blizu Vjerova pade u vodu. Zatim se pokaže oružnicima koji im se približiše. Jedan od njih počeo kupiti puške Kovačeviću reče da ide po svoju. Ovaj mu odgovori:

»Rekao si da je bacim; i ja sam to učinio., ona mi sada više ne treba, a kome treba, neka je uzme.«

Oružnik se izuo, zagazio u vodu, potražio i našao pušku.

Matijević, koji je više od godinu dana bio u bjegstvu, dolazi ponovo u zatvor, ali sad u Perovaradin. Tako je išlo iz dana u dan malo u zatvoru, malo u bjegstvu u to vrijeme bjegova iz zatvora, kao i iz vojske.

Matijević, koji je bio u bjegstvu u vrijeme suđenja ostalim iz družine, nakon nekog vremena boravka u zatvoru u Perovaradinu, sada dolazi pred sud.

On je prebačen u Sudbeni stol u Osijeku i osuđen na četiri godine strogog zatvora. Njega je sudio civilni a ne vojni sud kao ostale i on je svoju kaznu izdržavao u kaznionici u Lepoglavi.

Ostali su nakon nekog vremena koje su proveli u vojnom zatvoru u Perovaradinu, zi kojega su više puta bježali, sprovedeni u kazneni zavod u Sr. Mitrovici. Josip Pilić, koji je bio u to vrijeme u bjegstvu, sam se prijavio i sad su svi nastavili izdržavanje kazne. Nisu više bježali.

Ulagane su žalbe i molbe za ublaženje kazne. Žene nekih od ovih osuđenih Županjaca išle su i u Beograd ministru Pribičeviću. Tom prilikom je Mandra, žena Martina Vučićevića, rekla ministru Pribičeviću kako se u narodu govori da je on dosta kriv što su narod batinali. Njegov muž Martin, koji se protiv toga bunio, osuđen je na dvadeset godina robije, a njegovi drugovi samo nešto manje.

Ministar Svetozar Pribičević ih je saslušao, a zatim mirno odgovorio:

»Ima krivice i na meni, ali nastojat ćemo da se ovaj Županjski slučaj povoljno riješi i da se ljudi što prije vrate svojim kućama.«?

Kada je kraljica Marija porodila prvog sina, podijeljena je amnestija, u prvom redu političkim osuđenima. Slučaj Županjaca je smatran političkim, te je i njih amnestija zahvatila.

Amnestija, molbe, žalbe i ne znamo što sve nije poduzimano, pa su se 15. listopada 1923 god. našli napokon na slobodi Josip Pilić, Ivan Šokičić, Mato Kovačević, Mato Bešković i Đuro Šokičić. Koji mjesec kasnije Luka Benaković i Antun Matijević, dok je najzad došao Martin Vučićević. Dokinut je gubitak građanskog prava. Kaza im se računala od dana hapšenja kao i ono vrijeme koje su proveli u bjegstvu, dakle izvan zatvora.

Županjci su svoje muke i jade završili. Batinjanja više nije bilo, a i oni koji su ga zaveli, nedugo poslije događaja u Bošnjacima otišli su iz Županje.

JOSIP BACIĆ SAVSKI

Nezaustavno traganje

Bezvoljno je ležao na krevetu, jer nikakve vanjske ni unutarnje potrebe nije osjećao za snom. Još maje je imao volje krenuti gradom po ne znam koji put.

Gradom, koga se sjeća da je bio lijep. I ne samo lijep, već i prepun pojedinostima koji su sačinjavali tu ljepotu. Razmišljao je o svemu. Bezbroj misli poput divljih vodoskoka rojilo se, bujalo ti padalo ispod ishodišta raspoloženja. Tog časa kao da se volja za životom nalazila u stanju kliničke smrti. Bio je svjestan da je to samo časovito neraspoloženje, ali ti znak da je duh opterećen bezizlaznošću činjenica i da je došao trenutak neodložive promjene.

Ipak, još prije je u ovom tihom prostoru osjećao sjećaje kao zadovoljštinu svega onog što se naziva prošlost. Riješio je s njome oprostiti se, međutim, ni to nije jednostavno, možda zbog toga što je sve u životu povezano. Na čovjekovu prošlost nastavlja se budućnost, a budućnos za njega više nije bila ovdje.

Saznanje da je to zaista tako, sazrijevalo je dugyo vremena u kojem su nadanja i mladost izdržala sve do danas. Da. Danas se trebalo odreći ljubavi, pospremiti kovčege i neprimjetno pobjeći iz njezinog vidokruga. Tako su učinili i mnogi njegovi znamci i stoga je ovaj grad izgubio na ljepoti. Jer, što krase ulice i parkove jednog grada? Mladost i oviće! Puno smijeha i radosna srca! Zato je postao i on umoran od bescilnosti, šetajući između staraca i golubova.

Negdje duboko ipak je bila skrivena nada da će se ponovo nekad vratiti u ovaj grad koga se sjeća da je bio lijep! Lijep kao slika na kutiji »Bizjak kekxi« u kojoj je majka držala šećer.

Ležeći tako kao da je slušao njezine riječi:

»... Ali doći i živjeti u tom gradu ne može svatko, već moraš biti netko i nešto... a bez škole pogotovo. Jesi li me čuo? Moraš biti jednako vrijedan u školi kao i kod kuće«...

Da li je bio tako vrijedan kako je željela njegova majka, makar je već niz godina živio u tom gradu, upravo odonda kad je otac već bolestan i obeshrabren jednoga dana rekao majci:

»Nek ide, ženo. Zemlja je postala teret. Opustjela je i bez zaposlenika. Ta nekad bogata panomska ravnica, kao da ne želi više kopače ni orače. A obaveza je vrhunac stega što je pokolebalo naše neimanstvo. Dat ćemo ga u školu, a on nek nastoji učiti i nek bude od njega čovjek.

Dašao je u taj grad, učio ti jednoga dana postao čovjek. Tokom vremena došao je do saznanja koja su ga uzneminivala, uvidjevši, da po-

stati čovjek, ne znači već biti netko ili nešto. To se postiže onom školom koja se naziva život.

Riječ, koja sadržava sve discipline uspjeha ili neuspjeha svakog čovjeka. Život. Pojam neiscrpnosti i moranja. Zakon ponude i potražnje. Oprije-djeljenost u shvaćanju čovjeka prema čovjeku bez ustezanja u posti-zanju cilja ili oblikom moralnih pogleda. Pojam u poslijeratnom društvu, u kojem se moglo uspjeti po načinu snalaženja, bio je moguć i donek-le opravdan u vremenu njegova oblikovanja, dok je za mnoge jedini način ostvarenje normalnih životnih uvjeta i nadalje kao sredstvo ostao — novac.

Grad je postao skup za sve one koje ne trebt. I oni, koje je trebao, na-pustili su ga, jer im nije mogao pružiti životni prostor. Grad hoće no-vac, a novac može sve. On može pružiti ono što u normalnim uvjetima ne može stambena izgradnja.

Odlazak u provinciju nije također obećavao ništa više od preživljavanja, naročito za zanimanja kojima je mjesto u centru.

Stoga i Petar odlazi iz toga grada. Bilo kuda u svijet. Pokušao je sve, ali se bez novca nije moglo dalje. Nije sam, mnogi su tako učinili.

Zurilo mu se tamo gdje će više dobiti za svoj rad. Razmišljao je o sve-mu, spremajući kovčuge. Zar vrijedi misliti o onom što će drugi reći? Koji drugi? Oni, koji ne vide druge ili ih vide samo u prolazu kad kažu da imaju posebno mišljenje o onima koji odlaze na rad u inozemstvo. Vremena se mijenjaju i dobro je da su otvorena vrata u svijet. Ne tre-ba smetnuti s uma zašto se odlazi u tuđinu, jer se događa da čovjek skrene ili odstupa od namjeravanog, poput djeteta koga je mati poslala u trgovinu da joj kupi, a ono ugledavši nove skije, zaboravlja na ku-povinu.

I Petar se pomalo pribojavao da ne zaboravi jašto je došao, kad tamo dođe. Kad se sjeti svega onog što se naziva lično, uvijek će se sjetiti zašto je krenuo u svijet. Dolaskom u novi svijet i prostor kao da je zatvorio sve vidike iz pravca dolaska da ne vidi sve one razrušene mos-tove koji su nekoć u njegovu srcu bili nezamislivo veličanstveni i ne-razrušivi, baš kao i piramide u vremenu faraona.

Odlučio je da razočaranju neće ustupiti mjesto, jer je konačno nau-čio shvaćati život kao traženje igle u plastu sijena.

Možda je to pomalo i smiješno oslanjati se na slučajnosti, koje više pu-ta graniče s pojmom pustolovine, ali u njegovim godinama, i nakon svih slučajnih neuspjeha vrijedilo je pokušati, jer ga više ništa ne može iznenaditi, čovjek je vičan traženju nečeg novog.

Kao i mogina, rad mu je omogućavao da živi u svijetu i pomalo kao da je pustio da ga nešto poput rijeke ponese dalje od sve manje vidljive stvarnosti. Učinilo mu se kao da se odmara, prikupljajući nove snage. Ali kamo? To ni sam nije znao i vjerovao je da taj unutarnji poniv podstrekava na traženje. Baš ta složnost u njegovoj svijesti odvo-dila ga je i dalje nego što je predpostavljao, riješen da krene u svijet u potrazi za životom, a ipak kao da je zaboravio zbog čega je došao, jer je nakon kratkog vremena počeo razmišljati o zadovoljstvima.

Privremenost je stvarala doživljaje koji se je pretvarao u prazno-wanje nesvakidašnjeg. Nije ga svakodnevno bola u oči podstanarska so-

bica na mansardi, nije ga više zbunjivala pretjerana simbolizacija napuštene stvarnosti, iako ni opterećenost upitnicima o sutra. Obuzimalo ga neko naćlanje u kojem je shvatio da je u njemu još puno neizvijenosti i da treba od sada nadalje živjeti.

Maštovitost duha ukazivala je na sitne radosti u težnji za cjelinom iako je ta cjelina lebdjela duboko u prošlosti. Kupio je novo odijelo, počeo kupovati i čokoladu i oslađivati se. U slobodnom vremenu znao je sjediti uz rijelku i piti iz vrča zadovoljstva. Jednostavno, radovao se sitnicama, zapazajući početke osvjetanja zadovoljstva nekom čudnom mekoćom u želju svakodnevnog traženja sve novijeg načina razgaljenosti u slučajnom svijetu.

Nakon kraćeg vremena pronašao je i društvo zemljaka, pomiješao s ljudima i drugih narodnosti. Čudila ga je šarolikost tog društva kao i shvaćanje koja iz njega proizlazi većinom nepotkrepljena rječitošću ili škrtim znanjem mješačkog jezika. Većini njih bio je zajednički cilj: zaraditi, upoznati radne navike i svijet.

Svakako, u početku nije bio izbirljiv u izboru društva, jer je mislio da i to spada u privremeni boravak u svijetu, a uostalom ako to nije krug ljudi kojoj te nećemu ući, neka se oida zabavlja, a nišaklo dosađuje. Način i program zabave strane stećenog društva bio je raznolik, jer je tu mladost bilo teško obuzdati u razdoblju između dvadeset do trideset godina, dakle, u najboljem zamađu života i mašte. I Petar je u početku pokušao u svemu biti neizostavan, ali je ubrzo uvidio da dobar dio zabave pripada još većoj neizvijenosti pojedinaca, ostavljajući sebi samo dio zadovoljstva, znajući iz iskustva da nije dobro sve do posljednjeg iskoristiti.

Zapravo, to iskustvo bila je razlika između njega i društva, koje je zbog mladosti bilo izdržljivije za nepospavane noći, nego što ih je osjećao. Bio je poslije tridesete, u doba, kad čovjek više sluša što drugi govore, raspoređujući proizvode duha po pretincima mozga za koga kažu da je poput spremišta za odlaganje knjiga.

Oni su bili veseli i mladi, puni života i iščekivanja, jer sve je bilo pred nama, pa i ono što je već prošao i u njima iako da je vidio sebe. Sebe u prošlosti i sebe u traženju. Tako su ga s vremena poneki i krivo shvaćali zbog izbirljivosti u odabiranju isključivo onoga što je njemu odgovaralo. To ih je zbunjivalo, jer su to uistinu bili raskoraci mišljenja, nespojivi s djelovanjem, ali na ničiju štetu. Bio je to jedan vid trenutnog kolebanja između onoga što se čovjeku pruža, za razliku od onoga što on stvarno želi.

Svakako da je trebalo proći izvjesno vrijeme da Petar uvidi koliko je toga i što je u tom svijetu besciljno i iako se čovjek, zabavljen s ovim ili onim, udaljava od cilja koji je bio ogroman razlog da se život nastavi ovdje, a prekine tamo. Iako je uviđao svu tu bescilnost, ipak je išao s društvom na sve plesove, igrao nogomet, kuglao, kartao, posjećivao barove i vraćo se doma noćnim ulicama.

U dugom radnom danu, često se sjećao svježih pojedinosti, smijući se u sebi kako je sve to uistinu besciljno, a oni su u tome nešto osjećali i bili sretni.

Što može pružiti neka ulica ili gostionica?

Da nije tu ovakova, bila bi tamo malo drukčija, a u biti, ista je. Hodaš. Odjekuju koraci... Pongdje čuje se po koja riječ, jer je kasno doba. Da, (kasno, Dugi radni dan skratio je lični doživljaj na koga su se navikli u svojim podnebljima, ostao je i suviše kratak za doživljaje, iščekivamje, sjećanje i traženje. A mladost uvijek traži izlaz ili odušak, jer samo se jednom doživljaju i stoga je treba shvatiti u pravo vrijeme. Zbog toga se Petar često puta znao srdačno nasmijati u društvu zemljaka i znanaca, a zapazio je da i oni njega shvaćaju na svoj način, pa utome nije bilo ništa loše, a možda ne bi bilo ni ubuduće da nije stigao dan koji je bio presudan za mijenjanje dosadašnjeg u novo.

Bilo je kasno poslijepodne, vrijeme sunčano i toplo i srpanjska večer kao u našim podnebljima. Ples na periferiji grada i društvo zemljaka našlo se na mjestu zabave pod krošnjatim stablima. Raznobojno svijetlo, muzika, smijeh, šarenilo boja i haljina.

Pilo se kao da sutra neće biti piva.

Po dolasku Petar je rekao društvu:

— Zabava po želji s doshta piva, koje oduvijek volim kao i nasmijana lica. Zabavljajte se neukrućeno kao da smo u domovini!

Niti te večeri Petar nije bio mlađi od svojih prijatelji, a ni radostiji od njihovih radosti i skokova modernog ritma u kojem su se gubili na plesnom prostoru, jer je izbor bio velik.

Prevelik, da obuhvatiš pogledom, a maštom i ogroman, u usporedbi na likove i linije, poglede i namjere kojih je u svjetlu i tami bilo više od misli.

Pio je pivo i uživao. A što još treba, ako je i to dosta.

U stankama između plesa okupljali su se oko stola i razgovarali, potkrepljujući sve živim komentarima, potvrđujući da je usitinu zabavno.

— Zašto i ti, stari, ne zaplešeš? — pitali su neki Petra. — Pogledaj! Toliko vedrih lica — nastavljao je Egon. — Već po peti puta plesam s onom djevojkom u crvenoj haljini, trećom po redu s desne strane uz plesni podij.

— Misliš li onu što sjedi uz stariju ženu? — upita Petar.

— Da. To je njezina majka.

—Hm. Zgodna i zanimljiva djevojka, ali mi se čini da je suviše mlada i plaha.

— Može biti. Nisam je pitao, Stari, koliko joj je godina. Zapleši s njom, a ja ću se malo odmoriti.

— Hvala, prijatelju, što si nogometaški raspoložen i pripuštaš mi lijevo krilo, kad sam umjesto tebe na posljednjoj utakmici pomogao do pobjede.

— Ali to, nije to. To je nešto drugo. Čudak si ti, Stari — uvjeravao je Egon. — Za vrijeme plesa govorio sam joj o tebi, a ona je primjetila da sjediš sam za stolom kao da si pronašao otok sreće. Ozbiljno. Rekla je da te želi malo raspložiti.

— Još jednom ti hvala, Egone, Meni je i ovako zabavno. I ovdje sam s vama kao i na nogometu. Malo ću promatrati, — rekao je Petar.

Ponovo se oglasila muzika. Djevojka je pogledala u pravcu njihovog stola.

— Kreni — rekne Petar Egonu, a ja ću po onu.

Egon je otišao po djevojku, a Petar ostade sjediti.

Nije osjećao nikakav poriv ni potrebu da poremeti svoj ugođaj, želeći ostati pomalo i tvrd za sebe i druge. Znao je da to drugima ništa ne znači, ali je njemu značilo da ovako povučem razmišlja o svemu što je ostalo iza njega i o onome što je još pred njim.

Vjerovao je da je pred njim život, onakav kakvim ga je zamišljao. Alko još nije našao ono što je tražio, možda je na najboljem putu da nađe. Možda, jer sve se temelji na pretpostavkama koje se ne ostvaruju baš onako kako to mi obični ljudi zamišljamo. I on je imao svoje vrijeme isto kao i njegovi prijatelji i njegove godine. Svatko od nas ima svoje vrijeme i doživljava ga kako mu je naklonjeno. Nakon svega što ga je snašlo u prošlosti, ipak se nije osjećao razočaran. U nikojem slučaju nije htio oboljeti još više iako je osjećao bolest stvarnu, ali prisutni su besciljnosti koja je svakim danom postajala sve očitijom.

Bodreći se nadanjem, kucao je prstom po stolu, pazeći da ga nitko ne vidi. Tako se to obično radi, smijao se u sebi, osjećajući nadolazak plime i vedrinu koja je bujno navirala solkovima života.

Života, koji budi pouzdanje sokom krvi, koja se čisti od svih tužga i nesreća koje ga hitjednoše slomiti poput kuhike penunike. Na koncu to bi se nazvalo sudbinom. Zaista, pogrešno i neshvatljivo bi bilo klonuti, podvrgavajući se pojmu sudbine i bezizlazno prihvatiti to pomirenje da je baš to namijenjeno jednom čovjeku, jer i drugi imaju svoju sudbinu koju shvaćaju na svoj način.

Znači, alko netko po tebi gazi, naravno po zakonu meke klase, potpuno je onmalno, jer se zakon mora poštivati, bez obzira što je taj zakon okrenut protiv ljudskoga. Kod ljudi postoji mnoštvo važnih pojedinosti, koje ne mogu biti buhvaćene nikakvim zakonom, jer razumno i razborito mišljenje nisu odraz pisaog, već nepisaniog zakona.

Nažalost, krše se i ti vrijedni zakoni i netko u tom slučaju ne govori o sudbini. Glupost! Jedna krava više ili manje. Bez obzira što je mogla svojim mlijekom još dugo hraniti svoj i čovjekov rod, zaklaše je u najboljim godinama. A čovjek? I dalje okružen mislima, raspredao je Petar, ipak se ne može usporediti s kravom, a smiješno je priznati da i sam ponekad doživljava istu sudbinu.

Zar taj čovjek, koji ima duh i najsvršenije misli odovud do granica tajne, doživljava istu sudbinu? Ha, ha! naglas se nasmiyao Petar.

Ipak nisu svi iz njegove blizine otišli na plesni podijum, pa ga zračuđeno i smrkuto pogledala jedna žena što je cijelo vrijeme popravljala svoju novu vlasuđu, svjesna da je to jedini najsvjetliji detalj njezine vremenosti i dodatak ljepoti koja ju je neizbježno napustila.

Muzika je utihnula i evo njihovih prijatelja. Oznojeni i kao da se iz njih isparava suvišna energija mladosti u nastojanju tko će više čiti bolje zavrtjeti svoju prisutnost i sadašnjost.

Tako je u društvu s Egonom naišla uz njegov stol i slučajna djevojka. Vitka i mlada, u crveno zagasičoj haljini, koja je još više naglašavala mladost i želje. Pružajući Petru ruku, rekla je svoje ime i upitala:

— Zašto i vi ne plesete?

— Možda je za mene veći užitak u promatranju — odgovorio je Petar.

— Ne izgledate kao da su vam potonule lađe. Ili vam nije dosta ritma i šarenila?

— Da. Možda je ipak malo prebrz i razmaham. Ili tražite iglu u plastu sijena?

— Vidi ti nje — pomislio je Petar brzinom munje, tako je grom izostao. Pomalo zbunjen njenim izazovom, sustezljivo je odgovorio:

— Hvala na pitanjima. Malo me boči noga. Znaite, to je od nogomet.

— O, vi igrate i nogomet, a ja sam pomislila da čuvate djecu — začu se glas jedne znamice.

— Ne, danas nije na meni red. Imam slobodan izlaz i kupio sam novo zubalo i vlasulju — ironično je odgovorio.

— Ne bih vam povjerovala, ali me vaša duhovitost zabavlja i posebno sam večeras raspoložen i sve je lijepo u meni... ushićeno je rekla djevojka u crvenoj haljini.

U to ne sumnjamo — nadoveže jedan od plesača.

— I uvijek se radujem slučajnostima i savjetujem vam — govorila je Petru — kad vas ne bude boljela noga, potražite strpljivo iglu u kojem drugom plastu. — Pozdravila je društvo i otišla u pravcu svog stola.

Petar je razmišljao. Ipak je najljepše biti mlad, a kad čovjek stigne na to misliti, onda to više nije.

Čovjeku je blisko mišljenje i stoga su ti zaključci prisutni u njemu i oko njega. A koliko mladosti i bujanja prolazi pokraj njega a da to i ne zapaža. Jer i on je mlad i ta mladost je u njemu vrijeme izjednačeno u svojim usponima za izvanjski svijet, dok se u nutrini može razgorijevati u vulkan, koji će u nekom času potresti tlo i prosuti lavu koja će uništiti opsjednost duha. I on je takav vulkan što ne miruje, on je i oaza s koje se napaja život, most koji je to više veličanstveniji što je rijeka dublja, šira i plahovitija.

Ništa nije sigurno, ali kao da upravo u tom leži granica između mladosti i iskustva, ljubavi i razočarenja.

Kulise ispred nas! Tko zna da li su to što jesu? Iza nas nisu.

Ono, što nas je tako nedovoljno vuklo sve dublje i dalje kroz kovitlance, svakidašnji su primjeri donkihotske strasti. Opijani i zadovoljno umorni od igre, sve više su spnemni utažiti žeđ, koja je postala bezgranična i ogromna na obzorjima sna i jave.

Čvrstina leži u prisutnosti kad saznanje dozrije u gorak ili sladak plod, onda ostaje kao posljedica — pobjeda ili poraz.

Oboje je ljudski shvatljivo, ali drama je uvijek suvišna i nepoželjna, jer je mjezina boja i crna i crvena od kirhotina i ljesnila u kojoj je stradao duh kao nestašna beznačajnost okolnosti u kojoj se našao. Nažalost, baš su takove misli bile povezane i presudne za Petrovu prošlost i njih se pokušavao otresti više nego što je bila jaka želja za zamišljenom zaradom.

Svaki dan je lijep na svoj način, ali je uistinu nenadmašivo lijep i živ kad goprati sunce i pjesma, mladost i ritam.

I Marion je puno osjećala od svega onog što joj predstoji kad je jednog dana došla na nogometno igralište. Razlog je bio očit, jer se primjećivalo kako se razgara njena znatiželja. Netko je od društva uzviknuo:

— Gle: Imamo i publiku!

Još su tri djevojke stajale u blizini i osmjehivale se kao stari znanci zbog čijeg se prisustva ne treba uzubičivati. To je sasvim shvatljivo i tko bi se mogao protiviti njihovoj znatiželji poslije onog plesa od prije medjelju dana, kad su s tim istim mladićem plesale.

Poslije utiknice Petar se udaljio pod uvjerljivo izmišljenim izgovorom, dok su ostali zasjele u vrtnu restauraciju, pijući pivo i razgovarajući o koječemu.

Bio je svjestan da nije otišao što bi ga smetalo društvo njegovih prijatelji, koji su privukli djevojke do ludosti znatiželjne, već ga je smetalo to što se nešto ponavljalo a nije spadalo ovamo. To više nije stvar društva već pojedinaca, a on je u svojem uvjerenju odavna preživio ljubavnu pjesmu.

Nekoliko dana kasnije, šetajući se gradom s jednim prijateljem, saznao je Petar da je Marion pozvala njegovo društvo na kućnu zabavu u svoj ljetnikovac na Bodenu.

— Što misliš, Stari? — pitao ga je prijatelj.

— Nije loša namjera. Naprotiv, odlična je i sve više zanimljiva: — odgovorio je prijatelju. — Samo na mene ne mojte računati.

— Zašto, Stari? Pa i ti pripadaš našem društvu i bez tebe bili bi nepotpuni. Ako si nešto stariji od nas, to nikomu ne smeta, a ako te uzmemo u obzir kad igramo nogomet, onda si baš kao i mi.

— Egon se zagrijao ze veselu Marion, a ona se ponaša kao iskusna djevojka, koja nikomu ne poklanja naročitu pažnju, pa to izgleda kao da joj se sviđa naše društvo.

— Bez sumnje, prijatelju. Sviđa joj se, jer mladost pripada mladosti, pa u tom ništa nije čudo. I to su eto za vas prilike za provod, ljubav i približavanje za pomeki ozbiljniji korak u životu, jer u tom dobu ništa nije isključeno. Međutim, treba shvatiti izvjesne okolnosti. Kao što je dosada bilo u našem društvu, ne može i nadalje biti tako. Nogomet i naša dosadašnjost je jedno, a naša sadašnjost i ljubav je drugo. Ja sam dosada upoznao podosta od toga i sve je to naravno i shvatljivo, kao i sve što traje u životu izvjesno vrijeme, da se zatim neminovno mijenja i poprima druge značajke, iako u istom prostoru.

Približili su se gostionici, u kojoj se te večeri okupilo društvo na kuglani. Za vrijeme kuglanja puno se govorilo o zabavi, koju priređuje Marion iduće subote. Zagrijani od bacanja i uzavreli od piva, nisu primjećivali Petrovu ravnodušnost o najavljenoj zabavi, te su shvatili da će društvo u punom broju poći na Bodenu.

U subotu poslije podne, na dogovorenom mjestu, svi su se našli — osim Petra. Posljednji je stigao Beno i rekao da je Petra vidio u petak navečer i razgovarao s njim na polodvoru. Nekuda je otputovao.

— Kuda? — pitali su ostali.

— Nije rekao.

— Nije to ni važno. Stari ima svoje staze — rekne Egon.

— Čudan je postao Stari. Zar niste zamjetili da je u posljednje vrijeme s nama samo na nogometu i kuglani — primjeti Boris.

— Što imaju tome čudnoga? — s razumijevanjem će Karlo. — Ja strahog poznajem više od vas, pa ga najviše i shvaćam. Ostavite svoje mišljenje, jer je prerano davati bilo kakve izjave.

— Pustimo to! Bez jednog pijeveca i zora svane — veselo će Hans.

— Ipa, nitko nam ne zabranjuje reći ono što mislimo — dodao je Boris. — Stari je u našem društvu prije bio neobično raspoložen i razgario naše raspoloženje. Konačno, kao takovoga smo ga i upoznali i zar nam se nije svidio. On je bio ta osoba koje smo se svi vrtjeli. Stoga mi je čudo da nas počinje izbjegavati. Ni prošle subote nije bio na plesu i očito je da mu više ne odgovara naša atmosfera.

— Ah, koješta — umiješa se Beno. — Stari ima svoje poglede na život i to s punim pravom, kao i mi na naše, samo ih prije nismo zapažali ovako kako se danas ispoljuju. Da, sada vidim da je on prilično tajanstven i pronačunat promatrač svoje okoline. A pomalo i čudak.

— Da nije narcisoidan tip — nasmijano će Egon.

— Gluposti — ospori Karlo.

— Da sam žena, sigurno bih vam mogao više reći o njemu — zahihće Hans. — U ostalom, što se me vidi danas, vidjet će se sutra.

— I čemu sad toliko na dugo i široku raspravljati o Starom, kao da je učinio ne znam kakav prietup — dovršio je Hans svoju misao.

— O, vidi malog kako bi htio biti najdalekovidniji.

— Gluposti! — razdraženo ih dočeka Egon i odsječno naredi da se kreće, sjedajući za upravljač svog mercedesa.

U srijedu navečer Karlo je našao Petra u kafeteriji, gdje se Petar navraćao da sa zancima odigra partiju preferanca. Već su bili završili igru i Petar ga pozove da sjedne do njega.

— Pa gdje si ti, tajanstveni Stari? — veselo će Karlo, pružajući mu ruku. — Zašto u prošlu subotu nisi išao s nama u Bodan. Svi smo pokušavali odgonetnuti tvoj izostanak. Konačno sve je ostalo bez uspjeha kao i do sada, osim uzdržanosti Marion, koja je bila iznenađena tvojim nedolaskom. Marion nas je dočekala sa još četiri svoje prijateljice, koje si vidio na našim utakmicama i sa još jednom, koju dosada nismo vidjeli. Mogu ti reći da je zanimljiv primjerak ženskog roda. Mogla bi biti starija jedno dvije godine od ostalih, ali je tip-top ženstvenost. Naravno, pošto sam i ja stariji od ostalih, bio sam joj sparring partner u najviše plesova.

Tko zna, možda si ti trebao biti s njom umjesto mene.

— Da, da — rekao je Petar, a Karlo je nastavljao:

— Egon je bio središnja ličnost zabave, trudeći se svim silama oko vidljivo uzdržane Marion i mogu ti reći da je u nju zaljubljen do ušiju. Primjećuje se kod njega razdražljivost što mu Marion nije vratila istom mjerom. Ta kako je ona spretno i hladnokrvno izbjegavala sve što bi se moglo protumačiti i najmanjom bliskošću. Unatoč svemu, ostala je na svoj način vedra i vesela domaćica, makar se iza te uloge zapažala sjenka uznemirivosti što nije uspjela postići ono što je zamišljala i željela. Sve sam to zapažao, jer kad tebe nije bilo, metko je morao ostati uz kormilo. Ha, ha. Je li, Stari! U povjerenju sam joj

rekao da ćeš drugom prilikom i ti biti s nama, a da si onoga dana imao razlog izostanka. Hoćeš li, Stari?

— Što ti pada na pamet — Karlo — rekao je Petar i nastavio smireno: — Slušaj, Karlo. Najstariji si u tom društvu i mislim da s tobom mogu rasčlaniti pojedinačnosti i molim te nemoj me zbunjivati s takvim pitanjima. Ako s moje strane treba odgovor na moje izostajanje, onda vam kažem. Ta tajanstvena i čudna Marion mlada je i djetinjasta...

— Čekaj, čekaj, Stari! Ne bih rekao da je tako mlada sa svojom dvadeset i jednom godinom.

— Dobro. Nije važno koliko joj je godina, ali se pitam — zašto bi moj izostanak za nju bio značajan, kao i za vas? I s kojim pravom od mene očekujete da činim ono što mislim da je besmisleno? Konačno, zar sam dužan ispovijedati se nekome? Uostalom, ja s tom djevojkom nisam imao nikakvih veza dosada, osim nekoliko viđenja, kojom prilikom nisam joj dao nikakva povoda za približavanje sa moje strane.

— Da, istina je to, ali...

— Ne izbjegavam ja naše društvo zbog Marion — prekine Petar Karla — već zapažam promjene u tom društvu i uviđam da to ne vodi ničem korisnom ni zabavnom. Moje dosadašnje prisustvo bila je samo prolazna stepenica za snalaženje u ovom ambijentu. Zar sam ovamo došao zbog društva? Smiješno. Ne zbog društva, već zbog novca i nusušnog hljeba. Došao sam da zaradim novac i nemam ga za prosipanje po zabavama. Vi ga još imate, jer ste ispod tridesete, a čovjek prije svega treba preboljeti sve dječje bolesti kao i ljubavne jade, da mu kasnije ne cmrzne stvarnost. Ništa ne mijenja na stvari ako ti kažem da društvo izbjegavam upravo zbog te djevojke koji djeluje smišljeno u svojim težnjama.

— Imaš pravo, Stari. Zapazili smo da te u društvu nema od pojave Marion. Međutim, zar si ti strana koja se mora povući?

— Da. Povlačim se, jer ne želim dospjeti u ozbiljnu situaciju iz koje ne bi bilo povratka. Kad sam prvi put osjetio pogled te djevojke, moram priznati, zapazio sam da je spremna učiniti sve kako bi ostvarila zamišljeno. Nisam sklon ispunjavati želje ovakvom smišljenom derištu.

— Stari — nastavio je Karlo. — Ipak mislim da si malo pretjerao i počinješ me iznenađivati. Prisjećam se one narodne: Koga su zmije gnizle, taj se boji guštera.

— Imaš pravo, Karlo. Ne želim avanture. Nastavljam svoj put koga sam odabrao.

Zašutjeli su, a Petar je razmišljao: U počecima sve je ružičasto i opsjema koja nas ovlada, stvara isprobojan zid za misli koje vrtlože oko tebe. Tu se zaustavljaju topijene i poražene u igni koju je stvorio ljudski duh i želja za sokovima kojihy nikad nije dosta. Požudnim gutljajima srčemo ljubav, tu medovinu koja ne pozna nikakvih brana, zakona ni smrt. Najjača je i nepokolebljiva u vrijeme cvjetanja. Nijedan drugi zbiljski cvijet ne može je nadjačati mirisom, jer ona najviše miriše po cvjetovima koji su skriveni negdje duboko, dublje od našeg stvarnog obujma, pa je tu i me tražimo, već u prirodi gdje se valjuška na najljepšim prijestoljima dama i noći.

Pogledao je u Karla, koji ga je šuteći promatrao.

— Gluposti su to, Karlo. Pustimo takve razgovore, jer nema potrebe i želje da maštamo kao mladići u najbujnijim godinama koji se kao kradljivci oprezno približavaju i na svaki se šum trzaju na putu prema krađi. I ja sam bio takav, kao i ti, kao i svi. Mnogi se stide to priznati nakon iznenaadnog treska koga prežive. Kad se digne ljubavna magla, svijet, predmeti, ljudi i životinje i cvjetovi postaju onakvi kakvi uistinu jesu.

— Stari! Čemu pričaš to sve tako blisko kao da je i doživljeno, jer se u stvari tu još ništa nije dogodilo što bi moralo zabrinjavati. Mislim da te razumijem, ali što dalje, činiš mi se nepoznatijim i smješnijim pa izgleda kao da su te izgrizle sve afričke zmije. Gdje je onaj tvoj osmijeh i raspoloženje kojim si nas dočekivao. Što proživljavaš? Kakav je strah vladao tobom? Pustimo te gluposti i ozbiljnost jer za to nemamo vremena... Poviče:

— Ober! Dva konjaka, molim. Jesi li spreman da prošetamo do »Plavog kasina«?

— Nisam. Hvala. Večeras nemam vremena. Nemoj se ljutiti, što ću... Živio... popiti ovu tekućinu i pozdraviti se s tobom. Tako. Hvala, Karlo, i doviđenja.

— Laku noć, Stari, i budi hrabar.

Prolazeći pokraj gradske fontane, zahvatio je rukom nekoliko raspršenih kapljica i hladio čelo od sjećanja i nemirnih misli koje su bez razloga navirale. Dalje je krenuo odriješitim korakom kao da je u toj čvrstini tražio i zaborav na prošlost. Tražio je lijek. Lijek zaborava. Društvo koje će ga iščupati iz osame. Vježbao je smijeh i nekim nespretnim načinom nastojao razveseljivati svoje prijatelje. To bi mu bilo dovoljno za povratak u stvarnost i ništa više nije želio od tog lijeka koji mu je počeo djelovati na bolje. I sada? Što sada? Ništa. Čovjek mora biti jači od sebe. Tako je... odlučivao je u sebi... Nije dobro da meuzbuđuje ovalva sitnica.

Kad je došao do kuće, u kojoj je stanovao, i otvorio ulična vrata, u polumraku uz zid stajala je sjena koja se oglasila:

— Dobro veče!

I dok je on iznenađeno otpozdravljao, glas je dodao:

— Tako dugo sam vas čekala.

— Mene? Tko ste vi? Ma... r... m...! Što radite ovdje? Što želite? Tko vas je poslao?

— U zabludi ste ako mislite da me je netko poslao. Sama sam došla. Došla sam da vas vidim. Nestopljivo sam čekala ovaj čas, ovaj susret oči u oči. Da vam kažem...

— Šutite i otidite, dok nas još nitko nije zamijetio!

— Kako? da otidem?

— Da. Otidite. Odatle. Izgubite se — uzbuđenim je i prigušenim glasom govori Petar, prilazeći joj bliže. Ona je zaplakala.

— Obrišite suze. Što stvarate takve scene — uzviknuo je. Netko bi mogao naići.

U hodniku je zasjalo svjetlo. Iz vratiju je pazikuća upozorila da ne želi nikakvu buku, gledajući ih znatiželjno. Petar je djevojku povukao k vratima i brzo se nađeše na ulici. U očima su joj još bile suze.

— Ja vas ne razumijem — počeo je objašnjavati, lamatajući rukama — jer vi znate tko sam ja. Znate da vas ne želim susresti, jer...

— Zašto ne želite? Zar stoga šte ne zaslužujem vašu pažnju? Vi ste hladan, a ja sam mislila da me očekujete, samo niste znali naći način kako bi mi se približili. Nastrani stranac. Ne shvaćam moju ljubav — govorila je više sebi, negoli njemu.

— Šutite! Ovamo uz ogradu. U sjenu! — govorio je sav izvan sebe, žureći se da se čim prije ukloni iz grada. Ubrzo stigaoše na šetalište uz mijeku, pa kad su naišli na prvu klupu, rekao je djevojci:

— Sjedite! Nadam se da nas ovdje nitko neće sresti.

— Nek nas sretno — odgovorila je Marion.

— Zar vam je potrebna reklama da me vide s vama? Zar su vaši romani ili filmovi naveli na to da pomislite da se nekoga može zavoljeti na prvi pogled? Zar je to navilka u vašoj zemlji naskoši i bljeska. Kakve vam se to mušice noje u mozgu?

— U mojem mozgu je dozrela ljubav. Priznajem da ne znam tko ste: čudovište, zmaj, jegulja ili zrak. Vjerovala sam da ste čovjek za kojim sam u potrazi i kad ga sretnem, očekivala sam da će se nasmiјati toplo i prismo u moje lice, a vi me ponižavate. Mislite da sam plovila morem laži i niskosti. Ne! Samo to ne! To je lice žene koja traži dodir od onoga časa kad se u njezinu srcu razbuktała vatra ljubavi.

— Shvaćam — uzdahnuo je Petar — no pogriješili ste jer vam ništa nisam nudio — ni pažnju, ni ljubav. Mlada ste i vrtoglavica vas je obuzela trenutno. Razmislite. Postoji još mnoštvo lica koja će prihvatiti ljubav kakvu očekujete. Kao prijatelj, to vam savjetujem. A sada ću vas otpatiti, ili ostaviti ovdje ako želite.

Priberite se i shvatite da sve ima svoj kraj.

— Kraj? A gdje je početak?

— Tu nije početak, Marion. Početak je u vašoj budućnosti. Ako nađete pravi put, on će vas voditi k sunou i vedrini, on će vas dovesti na svoj kraj, gdje vas čeka On, radujući se vašem dolasku. Vi još ne znate — tko je On, ali ćete ga naći. On vas čeka. Pođite mu ususret, a mene ostavite. Poštedite jednog prijatelja koji je ranjen. Prošlost ga je učinila odviše ozbiljnim da bi mogao ustupiti vama ono što i sam nema. Stoga prije početka nek bude kraj, koji je za nas jedino stvaran i shvatljiv.

— Zašto tako govorite? Niste vi moj prijatelj i nikad vas ne mogu zamisliti u talkvoinsvjetlu. Vi se priklanjate prijateljem jer želite potopiti onu radost kojom vas želim.

— Dosta, Marion. Ostavite se i zamislite: da sam oženjen, zar bi mogli uništiti jedan brak.

— Brak? Ne znam ja što je brak, samo znam za ljubav koju moram pokloniti nekom. I to sam željela upravo vama, čovjeku, čije su me duboke oči privukle snagom kojom se me mogu oduprijeti upravo da i hoću. Osjećam da je vaš stav prema meni usiljen, a riječi lažne. Ne možete me prevariti kao naivnu djevojčicu. Uvjerena sam da pod vašim hladnim plaštom burki želja da me strasno i muški prigrlite.

Što je to što stoji između nas? Smetaju li vas zakoni i naše razlike, ili se bojite prihvatiti me za ruku? Uvijek sam mislila da svijet

nema granica za srce, koje govori svim jezicima ljudskim, u svakom kutku ove naše planete.

Netko se približavao šetalištem i Petar je prignuo glavu što je više mogao. Bio je to jedan od njegovih prijatelja, a ona jedna od njezinih prijateljica. Ugledavši ih, zibunili su se, pozdravili i produžili dalje.

— Eto, Marion, uspjela je vaša reklama — rekao je Petar. — Okrenite se i polkajte svoje lice. Zagledajte se u moje oči. One su istinski onakve kakve ste ih zamislili. U prošlosti u njima je živjela ljubav i ljepota poput vaše i zasljepila ih bještavilom. Ta ljubav, ta djevojka, već odavno je mrtva, ali kao priča još živi u mojem sjećanju koje je ranjeno ljudskom okrutnošću.

Žrtvovana je kao jagnje na žrtveniku naditeljskog doma, kao pojam njegove mekaldjane časti, jer nije smjela biti moja. Slučajno je umrla. Slučajno? Okrutno je to. Umrla je stoga što je vjerovala u ljubav baš kao i vi, slučajna djevojka. Umrla je zato što nije pitala kome je smije pokloniti. Poklonila ju je meni i umrla... za sve: za one koji su je ubili, za zakon, vjeru i Boga, za svijet, jer nije smjela biti moja.

Zbog toga i sličnog otrgnuo sam se poput broda nakon brodoloma i otplovio, ne binajući pravac, jer ona nije više ništa do samo moja nemirna uspomena koja me progoni pitanjima: Zar tako daleko idu ljudi? Objesni i sitničavi, ogranuti običajnostima, prikriveni kao zvijeri koje žrtvu čekaju u zasjedi. Nisu bile u pitanju krvne grupe, radosna i sretna srca, sjeme koje je poniklo, život koji se budio, već vjera, interesi i materijalna dobra.

— Uz njihove zbunjenosti i sjene, uz njih koji međusobno nisu još ništa, osim žensko i muško biće, tekla je valovita rijeka s kovitlacima slučajnosti, puna moranja i divlje neodoljivosti, tekla je rijeka šumom koji nadjačava misli i kao da pita: zašto su ovdje? Zašto su na obali rijeke, ako ne znaju da je to pravo mjesto za igru, naivnu i najgipšu.

Marion ga je gledala i šutići lomila članke svojih prstiju, a Petar je nastavljao: — Privlačnu, željenu igru. Da, ali za koga? Ne za mene, nego za tebe. Tebe zovu ove obale i klupe, tebe u izgubljenosti prostora, tebe, kojoj je svejedno kakav će biti novi dan i što je na dnu srca. Negdje na dnu bistra je stvarnost, pomiješama s gorčinom, nejasna i čudljiva. To je moguća stvarnost budućnosti, ali najljepša sadašnjost si ti, jer tražiš ono što je najteže dookučivo, a to je — čovjek.

Upravo to što ti tražiš, ne videći dno, pitam se, tko bi u tvojim godinama prekapao po besmislicama, čista je ljubav i želja. Svakli onaj koji bi tražio razloge, bio bi jadnik i izgubljenost bi ga tjerala u očaj prije reda i prije saznanja. Ti znaš što hoćeš, a ja ne znam.

Šutjeli su neko vrijeme...

Marion je prva prekinula šutnju i pogledala Petra upitnim pogledom koji ga je zasjemio vizijom da su to oči, koje je izgubio u daljinama iz kojih je otišao da ih zaboravi, da se izliječi, otvrdne za trenutke zaborava.

— Oprostite. Nisam očekivala da će svojim pokušajem, koji se zove želja, rinuti u vašu prošlost koja me je zamislila, ali samo do granica shvatljivog. Zbog toga misam sigurna da je to ono pravo što vam pružam, ono što bi vam pomoglo da zaboravite to što ste mi ispričali.

— Pogledajte samo ovu silovitu traku koja se ne može zaustaviti kao ni život dok teče u nama sve dok je u njemu moranje, a moranje je i među nama. Zar ne osjećate kako je prisutno i nezaustavljivo?

Bez obzira na namose koji su neminovnost ili igra slučajaja, ne smijemo klonuti, a da i možemo sagledati, ne bi bili ništa sretniji i baš je to ona moć koja me zove, svejedno kudra, i shvatit ću vas onoga časa kad ne budete u sebi ono što sada jeste: bolestan i nespokojan. Pomiren s prošalošću, koja se osvećuje vraćanjem u nju, a u protivljenju. leži sreća i silovito juriša — naprijed!

— Sreća.

Nazovimo to nadanjem, jer je ono ljepše od postignutog cilja, jer ono nije sportska disciplina ili rekond, već težnjaj kojom pobuđujemo bespoštednost u traženju sebe, u prostoru koji je ogroman i neistražen, i uvijek sve više i na svoj način zanimljiv i takvog ga ja shvaćam.

Zar ga vi ne shvaćate na neki drugi način? Iskusniji, ljepši, svrshishodniji? Recite! Spremna sam i na ozbiljnosti koje su po mojem mišljenju nepotrebne. Osim toga, nemam nikakva iskustva, ni želja, ni potrebe da se domognem preuranjenih saznanja. Sve što mora doći nek dođe i nek me ponese!

Zbnjenost, koja je strujala Petrovim nutrinom, potsjećala ga je na dječачke dane kad je znao porveniti od pogleda poneke školske družice. Pokraj tog iznenadnog i čudnog stanja u kome se našao, kao da se je pitao što napraviti i kako pobjeći?

Kakoo dvratiti Mario od njezine ozbiljne ianjere, što slagati ili izmisliti!

U namjeri da prekine ovu večernju idilu, rekao je:

— Marion. Kasno je. Da vas otpratim?

— Da, kasno je, ali meni se čini da je svitanje, jer osjećam da me shvaćate makar malo, a i to je dovoljno, jer meni i ne treba puno... Međutim krenimo.

Stisnula se uz njega, tiho i zaljubljeno je koraćala, dok je on još uvijek zamišljeno raspredao svoje stanje koje ga je sve više potsjećalo da ne zna što bi joj rekao i kako objasnio da je neće i da je ne želi.

— Neću vas pratiti dalje.

— Zašto ne? — upitala je začuđeno. — Pratite me tamo do one sjene.

Stiskajući se uz njega kao da je htjela sakriti se da ih ikogod ne primjeti. Tako su došli do ulaza u njezinu kuću i za trenutak zastali. Pružajući joj muku, nije bio svijestan kako su se našli u zagrljaju, ljubeći se neočekivano, jer sve se u njemu još uvijek svodilo na glumu. iako ga je neodoljivo u istom času privlačila njezina prostodušnost i otkrivenost.

Otkrivenos Marion, koja nije glumila, već naprotiv svjesno doživljavala večerašnji susret s njim na obali mijelke i usput do njezina doma, zarobila ga je. Stavljen pred gotov čin i kao šeprtija slušao njezine riječi, stiskao se od meugodnosti, klimao glavom a u podsvijesti se požurivao i kako pobjeći od nje.

Još jednom joj je na rastanku stisnuto muku i zaželio laku noć, savjetujući joj da se smiri i još jednom razmisli o svojoj odluci, i da li je uistinu rješena ostati pri njoj.

— Hvala. Mislit ću na nas i biti sve sretnija.

Mahala mu tje mukom, sve više uranjajući u sjenu i dok se udaljavao, odzvanjalo mu je u ušima njezin glas: »Laku noć, čudače. Lotalico. Zbunjeni dječaće! Izgubljeni čovječe!«

Pobjeći! Kuda? I zbog čega? Ne, to bi bila slabost. Opet jedna nit njegove kolebljivosti koja ga prati i u ovom svijetu koji je bio određen za sve ono što pripada zaboravu. Još dugo u noć nije bila kraja mislima koje su bujale, rasle na najviših vrhova i rušile se po kaskadama njegova razdraženog duha.

Sve je svršilo onako kako je moralo i kako tje trebalo. Marion je njegova žena. Odlaze na praznike, vodi je u svoj slavenski jug. Ona je razdragana i puna života. Srdačno se susreće s njegovim zanosima i mebnjeno puta pita za nemoguće sitnice, nabrajajući nova lica poput djeteta koje se šetkara gradom.

Otvaraju ulazna vrata njegova doma. U vrtu ih dočekuje cvjeće kao najljepša dobrodošlica. Na vratima se pojavljuju njegova majka i sretna što ga vidi, ne dolazi do riječi. Gleda ga i suze mu kapnuše po ruci.

»Talko dugo mi nisi pisalo, sine! I nisi javio kad dolaziš. I...«

»Oprosti majko. Znam. Trebao sam pisati i pripremiti te za susret sa...« Kad se probudio, bilo je već oko devet sati. Na sreću, bio je neradni dan. Još je budan ležao neko vrijeme, boreći se kako u snu, tako i na javi. Zar čitavog života ostati stranac? Slušati svojju djecu koja ne govore njegovim jezikom? Odreći se svojih podneblja i pjesama koje su najljepše zvučale u njegovim danima djetinjstva, koji su i sami bili slikoviti niz mladosti, lica, ljubavi i drugova s kojima je rastao i susretao ih na svim raskršćima kao neobuzdane igračke.

U prolazu i susretu sve će ga ponovo zvati u igru, dovikivati pogledima i željama.

A on? Morat će ostati tvrd i nepriljetno prolaziti pokraj svih priviđenja i to samo radi toga jer je konačno došlo vrijeme kad više nije ostalo ništa od svih sanjarenja već ga čekao još jedan most, i kad se nađe na njegovoj drugoj strani, zat će se to život kojega si nikada ovakvim nije predstavljao.

Ponovo na drugoj strani će ostati još uvijek ljubavi, sanjarenja, avanture i nezaboravni dani za druge, dok će on između ostalih sitnica ponijeti samo uspomene.

A kuda s njima? Ne živi se od njih, Njih treba zaboraviti kao i sve ostala zaostala shvaćanja, za kojima ne vrijedi žaliti. Jer, živi se u stvari od novca i biznisa.

I zar je važno gdje živiš i tko ti je žena? Svejedno: da li je Indijka, Šveđanka, Njemica... Sve su to žene kao i Marion koja se zaljubljuje u stranca, gledajući ga svojim knupnim plavim očima silovito, neproračunato i svejedno tjoj je da li je crne ili bijele puti i kako se izražava škrtim i iskvaćenim njemačkim jezikom. Za njezino shvaćanje to je normalno i zato se i ne trudi u ispravljanju njegovih loše izgovorenih riječi, jer ona želi ljubav, jedino i za sada ljubav.

Nek tjoj bude. Živjela Marion!

Ustao je s ležaljke, zapjevao i nekim posebno čvrstim korakom odlučio i mišlju dokazati samome sebi da ima cilj koji će slomiti dvo

umljenje i slabosti koje ga kane progoniti sve dalje od plasta do plasta. Od sada, naprijed Petre!

Odmah nakon ručka, našao se pred ulazom do kojeg je sinoć do-
pratio Marion, i pozvonio. Na prvom klatu odškrinuo se prozor i pomo-
mila se glava djevojke koju je odmah prepoznao.

— O, ti si! Odmah silazim.

— Zdravo Marion!

— Zdravo Petre! Vidiš, sretna sam i iznenađena što si došao. Ve-
dar si izgleda mi da je noć u tebi promijenila lice.

— Ima u tome istine, neustrašiva djevojko. Došao sam da po-
novno vidim i čujem, koliko je jalka tvoja ljubavna pjesma, kao i da ti
pogledam u oči, neustrašivi pustolove. Došao sam ti pokloniti svoje
prisustvo, jer ga želiš, zar ne?

— Jeste! Neodoljivo ga želim i nije me promijenila ova noć kao
što neće ni buduća.

— A tebe?

— O, ti — srebrna strijeljo!

Privuče je k sebi i poljupcem napravi slijedeći usklik. U tom času se
netko nakašljao, silazeći niz stepenice i Petar se oprezno istrže iz za-
grljaja.

— Ne boj se. To je moja mama. Ona svakke nedjelje u ovo vrije-
me odlazi u posjetu sestri.

Otkrenuta k njoj, prestavi Petra i žena pružajući ruku progovori:

— Drago mi je! A već kod slijedećeg komarka čulo se njezino —
Doviđenja!

— Pođimo gore, pa kad se spremim, otprhnut ćemo na bilo ko-
ju stranu gdje ćemo biti sami kao i noćas.

— Da, Marion. Obgrlivši je oko struika, krenuše gore.

Sunčano poslije podne proveli su u okolici Luzerna, na obali
Vierwaldstätter jezera. Trajući to vrijeme, svakog časa su se sve više
produbljivali njihovi osjećaji i kad više nije doticalo riječi, govorile
su oči. Njezine su odsijevale posebnim žancim, poput svjetloniška.

Petar je u sebi razmišljao. Ti, odrasli čovječe. Zar si našao tu sićušnu
i magičnu iglu? Prihvati je i zatašni na čvrsto mjesto da je ne bi izgu-
bio. Sakri ju od svih pogleda koji te budu smetali u prolazima života
koji nije ništa drugo, nego ogroman plast, kupola od sunca, ispod koje
se događaju rađanja, ljubavi, nadanja i sve što nas obuhvaća pojmom
života.

— Marion. Koliko ti je godina?

— Dvadeset i jedna, i uskoro sam punoljetna. Je li da nisi pre-
uranio?

— Preuranio nisam, ali sam možda zakašnio?

— Nisi zakašnio, jer te volim, a još manje si zakašnio da ti budem
žena.

— Pazi! To je tebi prva ljubav — zar ne?

— U nikom slučaju. I do sada sam ljubila prolaznost u iščekiva-
nju doživljavala koji je stigao s tobom. Zato te ljubim neprolazno, svje-
sno i svaka igra je isključena.

— Sve više shvaćam tvoju rješenost, ali ipak, neće li te smetati
moja prošlost?

— Naprotiv, tvoje iskustvo će govoriti razumijevanjem i pažnjom, jer naš život počinje od sadašnjosti — zar ne?

Čvrsto i je grleći, odgovarao je: — Da, moj lijepi alpski cvijete.

Bilo je već prilično kasno kad su stigli u Ennetbaden, ali ne ipak toliko da bi ostali neprimijećeni. Kad je Petar dopratio Marion do ulaznih vrata i vraćao ulicom prema mostu, primjetio je jednog od svojih prijatelja kako žurnim korakom presijeca prilaz k mostu, da bi se čim prije izgubio u najbližoj poprečnoj ulici.

Petar je pomislio na slučajnost.

Konačno, zar je važno da li ga je vidio ili nije? Kome je on dužan dokazivati ili od koga kriti da nešto postoji ili ne. Istina je da nije imao namjeru pokazivati nikom ni ovo što istom kratko vrijeme postoji između njega i Marion, a mi ubuduće nije potrebno nekoga s tim upoznavati, jer su događaji isto kao lik u ogledalu, samo časovito zanimljivi. Sve ono začinuje s vremenom postaje normalno, a lik u ogledalu postaje onim častom ozbiljan, kad se zagledamo sami sebi u oči. Bilo bi donekle smiješno kad bi se reklo da je on s tom odlukom i sasvim smirio osjećaje, prepuštajući od sada sve vremenu. Svijestan odluke, znao je da nema više uzamaka, jer konačno ipak treba postojati neka razlika između čovjeka; čovjeka lažca i čovjeka pustolova, jer previše biti čovjek, isto je smiješno, osobito u ovom isuvremenom svijetu, kojeg ne pozna dugo, a koliko ga i pozna, da li je to dovoljno.

Zato je odlučio da će i nadalje biti zatvoren ikako prema dosadašnjem društvu, tako i prema Marion. Ne treba odmah i svakom otkriti sve ono što imaš, jer je sve manje onih koji se raduju tuđoj sreći.

U utorak na večer, Petar je svratio na kuglanu i zatekao dobar dio društva na bacalištu.

— Baš nam manjka jedan — poviče Karlo.

— Zdravo Stari — javi se Hans. O, kako to izgledaš!

— Kako? — U čudu se pitao Petar.

— Pa . . . mlad . . . mlađi nego prije nekoliko dana . . . zadirkivao je Hans.

— Hvala na komplimentu — veseli mladiću, jer je to puno bolje nego da je obratno.

— Rijetki su oni koje brige pomlađuju . . . nadoveže Egon.

— A vrlo česti oni koje ljubav stari . . . javi se Karlo.

Dalje, u produžetku, bilo je pomalo kuglanja i indiskretnog naganja, jer Petar nekako nije bio u dobroj formi pa su se skoro sve primjedbe i odnosele na njegovu igru koja je za mnoge bila rezultirala zbijanja posljednjih dana.

Tako se i osjetljivi barometar raspoloženja počeo naglo spuštati na račun nekadašnje živosti u tom slučaju društvo. Tako je to obično. Sve traje samo jedno vrijeme što u životu vrijedi kao pravilo da je sve podložno sigurnim mijenama, i sve je to dakor što prekriva naša lica. Čovjeku, koji to shvaća, nije teško doći do zaključka da se na određenom mjestu mora znati zaustaviti. Ne izlagati se još više neugodnostima koje se mogu sve dalje nepoželjno doimati čovjeka, osobito u širokom i neodgovornom društvu.

Podvojenost u dva tabora bila je očita. U jednom Petar i Karlo a u drugom svi osim Hamsa, za kojeg se nije nikada znalo s kojim će vjetrov stići.

Ne treba pretjerivati da je to loše društvo ili da pojedinci ne raspolažu najmužnijim obzirima iz dobrog vladanja, ali se ipak treba imati na umu da njihovo poznanstvo datira odavde i da ih je združio posao i zajednički jezik.

Prema tome to može i ne mora biti dovoljna garancija da se u takovim uvjetima može očekivati i džentlmenstvo pod kojim treba shvatiti poštivanje, korektnost i međusobne ustupke. Na sličnom nivou ili više istim okolnostima nastupa među svim Jugoslavenima rezerviranost ili zatvaranje u najosnovniji krug u zemljama Zapadne Evrope, i tako naš vedri slavenski duh podliježe domotužju i svim ostalim neugodnostima na tuđem tlu.

Nakon završetka druge partije, Petar i Karlo, krenuše prema centru gdje su svratili na pivo.

— Stani. Netko te je vidio u noći s Marion, ti Egon je spreman da ti na svaki način polkvan raspoloženje.

— Bravo, mladiću! Pa to je najnormalnije-nasmijano će Petar. Da smo viđeni, to je živa istina, samo mi i ne pada na pamet da bilo kome o sebi objašnjavam.

— To nisam niti očekivao Stani od tebe, samo ti napominjem kakvu je reakciju to viđenje proizvelo kod Egona i ukoliko dađe do nekih iznenadnih preokreta, znaj da ih je režirao on. To pokazuje kolike su razlike u nečijim shvaćanjima kada se stvari počinju ticati pojedinaca u krugu dosadašnjeg društva.

— Karlo. Tebi je jasno kao i meni da e to društvo iskrslo silom prilika i da do sada nije bilo drugog izbora. Sve je to bilo rješenje za jedno vrijeme, i meni je to društvo donedavno zaokupljalo zato jer sam u njemu gledao rasterećenje poslije svega ličnog do sada i posebno jer nakon cjelodnevnog radnog vremena, čovjek mora napraviti neku promjenu u gibanju i od samog početka sam bio svjestan privremenosti. Zato sve što bi se moglo dalje dogoditi, stvar je nepromišljenog i jednostranog gledanja svakog pojedinca. Posebno neodgovorno je učiniti bilo kakav korak koji bi nas izvrstavao ruglu kao stranca u ovoj zemlji. Već dulje vremena opažam da su u našem društvu mladići koji bi jedino smatrao željeli podvrgnuti svakoga, svojem načinu zabave, koju jedino smatraju ispravnom, što dokazuje da ni u svojoj zemlji nisu uspjeli upoznati društvo. objektivnosti, pristojnu udaljenost, poštivanje, nenametljivost i još dosta što govori u prilog uljudnog vladanja. Zato se ne treba čuditi što sam već neko vrijeme u bijeg uod »prijatelj«. Osim toga znaš i sam da je to još više potenciralo u zadnje vrijeme pojavom Marion.

— Iz toga svega proizlazi, koliko se mi ljudi mijenjamo, kada nas iznenada zatekne dobro i zlo.

Sigurno se sjećaš one zabave na periferiji grada, kada je Egon cijelu večer plesao s Merion.

Koliko je tada išao u prilog prijateljstvu, nudeći mi priliku otplesati koji ples s njom. Taj put nije ni pomišljao da bi jedna djevojčica zatražila pristali objekt svojih snova kod jednog previše odraslog muškarca.

Čuo si taj put kako sam odbijao njegovu ponudu, jer su njezine oči bile i odviše otvorene i izazovne. Unatoč toga, skoro me je dovelo do šoki-

rajućeg stanja. I danas kažem, ako je svoje osjećaje odlučila pokloniti nekome, bio bih sretniji da je to bio Egon.

Ona je u svakom slučaju pristalija uz njega, a ako razmišljam o razlici naših godina onda ostajem bez riječi.

Bojim se da nije svjesna svojeg koraka i odluke prema kojoj je život magična kutija i bračni život veliko iščekivanje.

— Stari? Da li ti mogu pomoći ako kažem da te žalim?

— U svakom slučaju Karlo — nasmijano će Petar.

— Ujedno oprostite na ovoj primjedbi u kojoj pomalo ima zlobe, jer sam donekle poznavaoć ženske prirode. Znam dobro da i ti razmišljaš o tome, kako se mijenjaju, prito me mislim još i na društvene norme i odnose, koji se podosta razlikuju od našeg podneblja. Nisi mi nikada još pričao da si bio smetan na lutniji, pa se nadam da imaš više lovačke sreće, a mi đavo nije talko cm kalko govore. Znaš i sam da postoji daleko bolji način kojim bi se nekako mogle bolje izraziti prednosti i mane ovog i našeg društva, međutim ja lično me posjedujem talkve intuitivne osobine kao gotove vrijednosti usporedbi ili zapazanja.

— Mislim da si malo pretjerao Karlo... jer... sve što nas okružuje i što vidimo, ipak možemo izraziti na našem nivou, bez pretjeranog verbalizma, spontano, bez fraza je naš jezik shvatljiv i efektan. Ti si moguće mislio na jezik koji mi jedva shvaćamo i koji nas čini ortodoksnim, time više što mi svoj materinji jezik ne poznajemo onako kako bi to trebalo u nijansama boja ili muzike shvaćati i tumačiti.

— Da Stari. To je zapravo to, što me smeta i zbunjuje.

— Razmišljao sam ja o tome također, jer je vrijedeno i o tome razmisliti. Ali opet zar to može ili mora biti presudno u današnjem shvaćanju života kada svijet postaje sve više bez granica, po kojem plutanju daleko od poznatih i najrođenijih pejzaža... ali... da... s nadom kako ćemo ih ponovo ugledati zaogrnuti sjećanjima koja nas prate.

Činjenica je, da su mnogi nejasni pojmovi lakše savladivi kada se prate i uočavaju na vrijeme. Na taj način je lakše ukljanjati razlike među ljudima a posebnou odnosima žene i muškarca. Znači, bitno je shvaćanje i analiziranje pojmova na relaciji nekada i sada. Sada, posebno zato kada je shvaćanje ndjačalo u nekim vidovima pojam nostalgije.

— Dobro Stari! Ali ne čini li ti se da je ugođaj ovog svijeta i društva zaogrnut pomanjkanjem osjećaja za one najsitnije iskonske radosti, nijanse, koje su nama prirodene i bliske, koje čine život dubokim i silnim?

— Tu je izlišno svako pričinjanie kada se radi o skupu duševnih dispozicija ili mentalitetu ljudske skupitne koje su usjele u različitim podnebljima i razlikama kulturnog i socijalnog razvoja. I tu zapravo leže razlike između slavenskog i germanskog duha. Zajedničkog između tih grupa do sada nije nikada bilo, osim oponašanja. No, ako se radi o zbliženju žene i muškarca tih raznorodnih grupa, a s tim i stvaranjem pokoljenja, onda se više ne može govoriti o pripadanju nacija već svijetu.

— Ako se u tom slučaju ljubav gleda očič u oči, jasnoća tog pogleda je kao spektar u čijem se magičnom mizu odraza kristalizira čovjek bez nacionalnog obilježja, već snagom shvaćanja.

Jer što je potrebno budućem čovjeku?

Normalan život.

A kada je u kojim uvjetima za čovjeka život narmalan?

Nikada.

Niti za malog, niti za velikog čovjeka jer u praktičnom životu, nažalost, ljudi se još i tako razlikuju. Međutim, ja mislim na nas koji svoj život zasniva na deset prstiju i nas koji na svojem putu imamo bezgranične praznine potreba. Potreba koje nas vuku naprijed u naš progres u kojem vidimo poboljšanje naših životnih uvjeta. Jer kapital za nas ostaje u pravom smislu riječi tabula rasa, kojeg u dokučivim granicama nadomješta plod rada i duha, koji u kombinacijama savremenih dostignuća čini splet moderne arhitekture, na putu stvaranja novih, prelaznih oblika suvremenog čovjeka.

— Tada će progres i težnje postati vidljiv kao i ceste ili rijeke kojima, reguliranim i dotjeranim, namjerno ili na umjetni način, ostavljamo tek toliko od divljih kako ne bi zaboravili prošlost i sve ono što je prethodilo stvaranju današnjih oblika kojima se sve više predajemo.

I ako je to sve što govorim plod zdravog zaključivanja i istine, nikada neću povjerovati bilo čijim tvrdnjama da će budući čovjek jednog dana doći do zavidne točke svojih nastojanja. Sreća je u tome što to zapravo neće i ne smije doći.

Kao dokaz toga je proboj kroz meridijane i paralele u prostranstva bez obzira na uklanjanje divljine koje još imaju čitava prostranstva na našoj lopti.

— Nesumnjivo je Stari da si prilično čvrst u vidovitosti kao i u namjerama, ali je obično takvim kao što si ti razočaranje najbliže zbog postojanja čitave šume mišljenja i rasuđivanja, prilika je na dohvat ruke i zašto je ne iskoristiti. Bojim se da je to kod tebe ipak samo mašta, koja bez osnove još nije sposobna dokazati pogrešnost tvojeg shvaćanja i baš radi toga bih žalio da se u njemu prevariš kada već bude kasno, kada ćeš biti podijeljen između nemirnog ali uvijek toplog i do krajnosti zanimljivog slavenskog juga, i onog drugog, nespojivog, ili heterogenog.

— Moja tvrdjenja, mišljenja i još niz drugih momenata nisu fanatizam, Karlo.

Ne mora biti sve tako kako sam rekao, a opasnost od razočaranja ne smije biti strah od akcije. Priznajem, razlike su još ognomne o kojima zapravo razmišljam više nego što će to činiti naša djeca. To razmišljanje je vraćanje u prošlost od koje zapravo bježimo.

U tom času je u gostionicu ulazilo društvo prijatelja kuglaša koji zazuzeše susjedni stol, dok je Hans zamolio treću stolicu za stolom dvojice prijatelja i sjedajući započeo.

— I tako vas dvojica ovdje sjedite i bistrите politiku.

— Dok je bistrog piva, politika je suvišna — odgovori Karlo, a Hans nastavi ...

— I još uz pivo koja slatka riječ — jasno i što vam više treba. Nego da vas upoznam da smo na kuglani sasvim slučajno otkrili sasvim slučajno jedan rođendan koji pada u drugi četvrtak, pa kako bi bilo da ga malo zalijemo?

— Čiji rođendan — upita Karlo.

— Beno je slavljениk. Stari, mislim da ćeš i ti ovaj puta biti s nama kao nekad?

Pomalo tugaljivo se nasmije, očekujući li već unaprijed negativan odgovor.

— Drugi četvrtak je dvadeset i peti, i nažalost, ne mogu prisustvovati rođendanu.

— Zašto Stari? Nek ljubav pničeka.

— Ovaj puta se ne tiče ljubavi već posjete moje stare iz Maroka, preko Pariza i Basela i kratko će se zadržati ovdje.

— To je druga stvar, Stari.

Netko od prijatelja pozvao je Hasana i on se udalji od stola, dok su Karlo i Petar plativši račun — napustili gostionicu.

U petak na večer je Petar odputovao u Zürich. Na peronu ga je dočekala njegova Marion vesela i nasmijana. Ona je imala iznajmljenu gasonjeru u tom gradu, gdje je radila kao pripravnik u banci. Preko medjelje je radije putovala kući, a ovaj puta su odlučili provesti vrijeme do medjelje navečer zajedno.

Za vrijeme vožnje prema stanu, objašnjavala je Petru program koji je zamislila za ova dva dana i između ostalog da je kupila ulaznice za »Groficu Maricu« u izvedbi Salzburger komedije.

— Sviđaju li ti se komedije ili operete?

— Oduvijek, djevojčice — baš me raduje.

— Znači da si već neke i gledao — i ovu?

— Da. I ovu, samo naravno na drugoj sceni i zato me raduje svaka nova izvedba jer ta o nije gramofonska ploča već nova lica u novom ruhu.

— Pazi, pazi, ti nisi običan dječak!

— Ni ti nisi obična djevojčica.

— Volim, te, dječčače, sve više i dalje od mene s benzinom

— Pazit ću — svjetleća bakljo da brzo me izgoniš jer svjetla trebamo još dugo.

— Da dječčače... još... dugo... dugo.

Kad god je u pauzama imao vremena, Petar je razmišljao i pitao se: »Zamisli! Karte za kazalište. A zašto ne večer provedenu u jednom od mnogobrojnih beatles barova? Zanimljiva djevojka«.

Kako je samo razmišljala na svečanost našeg zbiženja i birala događaj koji je nijedak za njezine dane i nevidljiv za one koji ne primjećuju. Njihovo kratko poznanstvo, još nesposobno u otkrivanju asineta, kojim su se igrali pronalazača, raslo je nevjerovatnom plimom. A u tome? U tome su radosti i poteškoće...

Ona ima mašte, a mašta je istinski život na svim jezicima i predjelima svijeta. Bježanje od dana i običnosti kojima povezujemo sebe s njim kroz moranje suštih potreba.

A Poteškoće? Kuda sa željama? Jer dok čovjek živi, neprekidno raste.

Tako će rasti i Marion. A on? Hoće li imati snage.

Pomovo nespokojni znaci počinju zadirkivati u svijet koja se rijetko opija onim što druge čini blaženima, nudeći stanje ošamućenosti u spriječavanju pomišljenja na kasnije.

Kasnije... kasnije... Što i čemu kasnije? To progoni i ne dozvoljava najljepše i iznenadno sada. Sada je prilika doživjeti novo što se otkriva u svijetlu sadašnjosti i neodoljivog nagona u uronjavanju čovjeka u čovjeka.

U subotu navečer spremali su se u kazalište, Marion je stajala pred ogledalom udešavajući kosu, Petar je već bio gotov. Sjedeći na sofii sve više i pomniji ju je promatrao. Nije ju gledao kao ženu, jer to već jeste, već kao biće koje je sad još nešto više od toga. Nešto više od stvarne dimenzije, jer se duh ne vidi.

On je upravo mislio na to, tražeći ono, uzvišeno u čovjeku, ono što ga razlikuje od ostalih živih bića — ljudi. Duh živi u tijelu, diše svojom periferijom, ostavljajući na njoj znakove postojanja, reflektirajući sebe, svoj sklad ili nesklad.

I tako je pred njegovim očima, okružena dojmovima poštovanja, lebdjela Marion.

Pitao se, zašto to nije uvijek tako? Zašto sve teži prostoj običnosti na svakom mjestu intimnih pokušaja. Pobjediti to, značilo bi život učiniti praznikom.

Napolkon je upita.

— Marion? Tko ti je poklonio smisao za lijepo?

— Petre — ti me zbunjuješ. Kažeš lijepo? S tim misliš na našu ljubav?

Ona ti je lijepa, jer je to proljeće, a svako proljeće je nenadmašeno lijepo, bogato bojama, minisima i radnjem.

— Znam da je tako. To je moranje, Marion... Jer živjeti je moranje kao i voliti s manje ili više mašte. Ali ti značiš nečim što nije slučajnost već utjecaj koji je napravio vidljivu razliku između tebe i drugih djevojaka koje se smiju iz navike.

— Oprosti Petre, što ti na ovo pitanje uskraćujem odgovor, a to je zbog vremena.

Moramo krenuti na predstavu. Neću zaboraviti na tvoje pitanje.

Predstavu su doživjeli u ugodnom raspoloženju, potpomognutom veselim Kalmanovim igrokazom, kjemu radnja usmjerena na priželjkivajuće, potpaljuje baklju iz koje će zasvijetliti ljubav koja i ovdje pronalazi svoje mjesto.

Po završetku predstave, sjedili su na terasi jednog od niza hotela na obalama rijeke Limmata koji u neposrednoj blizini istječe iz jezera.

Odsjev svjetla i građevina bljuljalo se u licu rijeke i još više pojačavao dojam ljetne večeri. U tom raspoloženju Petar je za šutnje pojačano razmišljao.

Ljeto s ove strane Alpi. Pokušava uspoređivati, ali brzo odustaje jer ga u istom času počinje progoniti podsvjest. »Uistinu ti je sve toliko lijepo? Ljepše od slika u licu tvoje poznate rijeke? I ova noć, ljepša od svih onih kojima si odavno zavolio lice?«

Iz tih misli ga trže Marion pitanjem o predstavi.

— To djelo kao li druga Kalmanova, gotovo su svjetska svojina, uvijek rado gledana i prepuna kolorita povezanog za kraj u kojem se događa radnja. Uigranost Salzburgerske kazališne grupe, također je na visini, doprinjela je potpunom doživljaju izvrsne zabave.

— Ako je to postignuto, onda je to pravi užitek — zar ne Petre?

— Malo je reći jedan, Marion — jer sam večeras na sagu od užitaka.

Toliki preokret u mojem životu više je san nego java.

Zato me uštupni! Daj! Zašto me gledaš? Tako! Slobodno stisni koliko možeš, jer moram biti svjestan te neobične i slučajne jave. Čudan običaj — zar ne?

— Niimalo, mladiću. Ima u tom možda više istine nego čuda, jer čovjek može budan prespavati nešto čega se nerado sjeća.

— Imaš pravo, ali to se ne događa u ovim trenucima koji pripadaju nama.

— Uvjerena sam da ne, iako dijelimo isto mišljenje da je ovo među nama više igra nego stvarni doživljaj.

— Mislio sam na igru — pogodila si, ali i kad ona prođe neće biti mjesta obeshrabrenju, jer smo oboje uložili u nju sebe bez straha od gubitaka.

— Bravo mladiću! Ponosim se tvojom prisutnošću duha i oprezno moramo piti a da se ne oplijemo.

— Baš tako — zanimljiva djevojko. Ali ipak te molim, nastavi s odgovorom na moje pitanje, iz koje zbirke potječe tvoj smisao o lje-poti?

— Nije mi u potpunosti jasno tvoje pitanje — ali ti sigurno misliš na izražajnost i poglede uopće?

— Da... da... Marion... na izražajnost.

To je djelo moje tetke, koja se nije udavala i zato je svu svoju pedagošku nit nastojala pokloniti meni. I unatoč tome što je već pred mitrovinom, još ne misli napustiti mjesto na pedagoškoj školi.

— Sve mi je jasno Marion. Tako nešto sam i predpostavljao. Bez ulaganja nema rezultata.

— Naravno mladiću. Jesi zadovoljan?

— Nisam.

— O! Zašto ne?

— Zato što unatoč dobrim lekcijama, nemaš i bolju orijentaciju u društvu.

— Da.

— Imam i jednu stariju sestru, već nekoliko godina je u braku, kao i nekoliko školskih prijateljica, koje su naravno udane za naše domaće ljude.

Također, imam i nekoliko znanica koje su udane za strance. Razlika između ove dvije grupe je u tome što stranci pokazuju svoju ženu u svjetlu koje se njoj više sviđa. Ona je s njim viđena na svim mjestima koja joj priznaju status čovjekaavnog muškarca, a to imponira ženi. Zato se ona i bora vjekovima. Poznato ti je da kod nas žene još nemaju pravo glasa. Vjerujemo da će jednog dana i u ovoj zemlji doći do toga jer je sve više glasova u prilog tome. I kada dođe do toga, uvjerena sam da će još puno proteći vode Limmatom dok svi postanu svjesni događaja i društvenih prava žene.

Eto. Moja je želja jasna i otvorena — možda te stavlja pred gotov čin.

— Naprotiv, briše čak i one sumnje koje su me činile nemirnim kad sam se sjetio na svoja podneblja. Znači, pratit ćeš me svuda...

— Sviuda dječake... I tamo!

U ponedjeljak na poslu, sjetio se Petar da o posjeti njegove sestre nije rekao Marion ni riječi. Tako je odlučio da je o tome obavijesti kratko na dopisnici.

Dogodilo se da je dopisnica ostala u njegovoj priručnoj torbi.

Tako je u četvrtak navečer dočekao sestru na kolodvoru. Vrijeme od dva sata, koje su proveli dijelom u stanu i dijelom u Zürichu, kada ju je dopratio na direktni vlak, prošlo je nevjerovatno brzo.

Ipak za to kratko vrijeme, Petar je osjećao neku zabrinutost što nije bila prisutna i Marion, o kojoj su oboje puno razgovarali. Na rastanku je zamolio sestru da o tome još za sada ništa ne spominje majci.

Poslije kao da se je sam pred sobom pravdao. Da, Marion je mogla biti prisutna, ali neki posebni razlog za to, nije postojao,

U petak ujutro, kad je već bio spreman krenuti na posao, začuje zvono na ulaznim vratima. Kad je otvorio vrata, ugledao je policajca koji ga nakon pozdrava upita za ime. Pomavljajući da je on uistinu taj koga se traži, upita policajca.

— Dali je to hapšenje?

— Da, Vi morate isa mnom.

— Dobro, ali se ne sjećam da sam učinio neko krivično djelo.

— Saznat ćete na policiji, — mirno je odgovorio policajac i šutke su nastavili put.

I Petar je bio potpuno miran i bez uzbuđenja odgovarao na pitanja.

— Da li vam je poznato zašto smo vas pozvali, upitao je dežurni policajac.

— Ne. Nije.

— Da li poznajete gospođicu Marion Berger?

— Da, poznajem je — i u tom času je od uzbuđenja uzviknuo...

— Da joj se nije što dogodilo?

— Dogodio joj se pokušaj samoubojstva i pitam vas, da li vam je poznat motiv — .

Jako službenim i malo povišenim tonom govorio je policajac

— Samoubojstvo... Motiv... ali ja kratko vrijeme poznajem tu djevojku i ne mogu zamisliti što bi sve moglo prethoditi prije mogjeg poznanstva s njom.

— Da li ste u toku vaše veze s njom i pismeno saobraćali?

— Ne... misam, samo sam namijenavao poslati joj jednu dopisnicu.

— Kakvog sadržajča

— Imam je ovdje u aktovki i dozvolite da vam pročitam . .

— Toliko smo i mi u stanju — . Uzimajući mu dopisnicu iz ruke upita:

— I zašto niste poslali ovu dopisnicu?

— Nisam smatrao neophodnim da je pod svaku cijenu pošaljem, jer posjet moje sestre nije za gospođicu Berger bio od naročite važnosti.

— Da se niste vi predomislili pa umjesto dobronamjerne dopisnice poslali na adresu gospođice Berger pismo drugog sadržaja?

— Pismo, nekog drugog sadržaja...?

— Da gospodine, ovo pismo — podnoseći mu na uvid.

Prvo što je Petru upalo u oči, pismo tje bilo napisano mašinom istog tipa kao što je njegova, a pisalo je slijedeće: »Cijenjena gospođice Berger, mislim da će Vam sve biti jasno ukoliko u četvrtak navečer u osamnaest sati i trideset minuta dođete na kolodvor u Badenu, ukoliko je moja ljubav prema Vama, obična prolaznost«.

Petar Jurin

— No. Zar trebate toliko dugo vremena za dva retka teksta — pitao je policajac.

— Imate li pisaću mašinu?

— Imam, i to upravo veličine slova kojima je ovo napisano.

— No, to je već nešto. Sada mam još ikazite zašto ste napisali ovo pismo?

— Vjerujem da bi to za vas bio brzo i uspješno okončan slučaj, ali vam to zadovoljstvo ne mogu uz najbolju volju priuštiti, jer nisam napisao ovo pismo.

— Znači, vi niste.

— A tko ga je po vašem mišljenju mogao napisati? Malo razmislite. Prilazio je telefonu i nakon bryzo dobivene veze... Halo... Kako je stanje gospođice Berger...? Da... da... hvala.

— Kakvo je stanje — recite mi — pitao je Petar.

— Još uvijek kritično, ali mi mimamo druge probleme prijatelju... meljubazno je govorio policajac. No, jeste se sjetili, tko je napisao pismo?

— Tako brzi odgovor ne daju niti najbolji studenti kad nisu sigurni u ono što tvnde...

— To sa studentima me uopće ne zanima i pripazite malo na stil svojih odgovora gospodine. Što dakle predpostavljate?

— Kao prvo, htio bih vam pomoći u postavljanju pitanja gospodine. — Tko j još osim vas, tj. mene, znao za posjet vaše, tj. moje sestre?

— Nemojte biti neučtivi. Zato sam vam rekao da razmislite i govorite umjesto da vam postavljam pitanja... Da, tko je još od vaših znamaca znao za posjet vaše sestre? I da li je to uistinu bila vaša sestra?

— To je vaša stvar da utvrdite.

— Pričite još malo blize magnetofonu. Vaša sestra je bila na proputovanju iz Marcka preko Parisa, Basela... za...

— Jugoslaviju...

— Napišite na ovom papiru točnu adresu. Sad odgovarajte dalje i navedite sve što mislite da će biti od koristi za rješenje ovog slučaja.

— U prošli utorak sjedio sam u gostionici Eintracht sa dvojicom mojih zemljaka, kojima sam u razgovoru rekao da očekujem u četvrtak navečer posjet moje sestre na proputovanju.

— Napišite ovdje na papir njihova imena. Dakle, vi sumnjate na njih?

— Ne. Ja sumnjam na trećeg čovjeka koji je preko njih saznao za ovu informaciju, i koji je ljubomoran na moju vezu s gospođicom Berger... gospodine.

— Napišite i njegovo ime i navedite podatke gdje svu trojicu ovoga časa možemo pronaći.

Zatim je dežurni naredio jednom od pomoćnika da pritvori Petra dok se ne pojave navedena trojica. Talko se je Petar ubrzo našao u sigurnoj sobi, iako bi mu više godila šetnja po gradu. Očito nije bio više zabrinut da se neće maći (krivac ovog slučaja, koliko je trpio zbog neizvjesnosti stanja u kojem se je nalazila Marion. Shöalkespearov lik Jaga, lebdio mu je pred očima kao najmanikantnija figura ljudske fatalnosti, kojom je za sva vremena naše civilizacije okarakteriziran pojam ljudske zlobe.

Zaista lijep i koristan nastavak njegovog boravka na privremenom radu u stranoj zemlji. Da li je on stvoren svojim prisustvom da bilo gdje proživljava jedino samo neugodnosti? Da li je njegova podsvijest dobila bitku, dok je on sam s njom poražen kao bjeGUNac od svatarnosti, koja se uvijekbano započela nadvisivati nad njegovom stalnošću poput Damkrolotog mača?

Avanturista, ljubavnik iz Toleda, Samaritanac — što li?

»Da. To je poklon moje podsvjesti, podmuklo kao danjski dar...« intenzivno je razmišljao Petar.

Ali, ipak, on se neće tiovati, jer je stvoren za život po svim zakonima prirode i srca, dalje će siliti naprijed, jer svako postupanje bilo byi — ponaz. Samo da Marion ostane živa, jer još jedna nova brazgotina bilo bi odviše.

Što vrijedi nama strancima što nas hvale, poslodavci, zadovoljni našim radom kad se zaboraviljamo u disciplini života, da smo ovdje gosti kojima je dozvoljeno raditi samo ono što nam se naredi.

Jer, naše ljubavi, poroci i sve drugo što nas čini ovakvima kakvi jesmo, nije i ne može biti ovdje.

Ne. To je ostalo tamo gdje možeš dokazati na svojem jeziku, potrebu ili knivnju i osjećati s svoj na svome.

Na koncu će ovo ispitati kako se u nas kaže, neslana šala.

Ovu administraciju mišta ne obevezuje na shvaćanje ovakvih šala, jer se radi o ljudima koji su zreli odgovarati za svoja djela. Što se ikoga tiče što se ne znaš izraziti onako kako misliš. Postoje ljudi koji su plaćeni u takovim slučajevima, a mi, trebamo samo platiti. Platiti novcem kojeg se teško zarađuje.

Gdje je tu opruavdanje za žrtve i odlazak u tuđu zemlju.

Posvuda se čuju neugodine glasine o nama, što samo može pogoršati naše dosadašnje isknomne pozicije kao marljivih stručnjaka iz zemlje na jugu Evrope.

Zemlje u kojoj se puno uči i polaze na najmlađe, da bi im konačno bila otvorena vrata u svijet, kako bi obogatili svoj znanje i radne navike i jo više doprinjeli razvoju naše socijalističke domovine.

Svaki iskreni rodoljub mora se ozbiljno zamisliti kad čuje da je spriječena provala u banku, da je u pijanom stanju prouzrokovan teški saobraćajni prekršaj, da je izbila tuča ili da je izvršeno krivotvorenje vozačkih dozvola. I sve su to učinili Jugoslaveni.

Sve loše navike koje nosimo u namamku iz naših širokih centara i provincija nek se brišu iz putnog popisa jer lidemo naprijed za svoje lično dobro, a s tim za dobro budućeg i sve više razumnog čovjeka.

Većina nas Jugoslavena, raštrkanih po svim kontinentima naše planete, otisnula se u svijet gdje živi i radi, kao neprekidna pratilja svakodnevnih vizija doma koji je ostao tamo gdje su nam ostale težnje u smislu boljeg života pod novim knofovima.

Pod dojmom takvih razmišljanja, pod slapom uznemirenosti i nadanjem u svrsishodniji i sretniji život, misli su navirale i dalje, srcajući najjače riječi.

Nek vodi me krv, suza nek crta nepomičan trg. Gubim se u svjetlu blještavila svijeta, koracajući putom htijenja i pregnuća. A gdje su svanuća?

Drugujem sa svim putnicima moranja dok na raskršćima dočekujem zonu, pozdravljajući nemoć lutanja i stida.

Mislim o povratku u jesenje dane, jer tamo ostaše plave otužene bajke — žene i djeca, nepokrivo knovište i lik stare moje uplakane majke.

Vrijeme se oteгло i plače u prosjačke suze. Tješjenje je uvijek uzaludna igra, zaobavljena na zelenim otocima nade. Misli su nedostiživa traganja i jadanja, kad sunce ne sja.

I vrijeme kao da stade. Kako ću poći ja?

Iz razmišljanja Petra je tngao šum i vrata su se otvorila.

Policajac ga je pozvao. Kad su ušli u prostoriju u kojoj je bio na saslušanju, ugledao je policajca koji ga je ispitivao, a na njegovo čudo nije bilo njegovih zemljaka.

Policajac, sad već malo ljubazniji, ponudio mu je da sjedne.

— Ispitali smo vaše zemljake i prema vašim navodima ovu situaciju je prouzkovao jedan iz vašeg društva po imenu Egon. Sva sreća da je gospođica Berger izvan životne opasnosti, jer bi u drugom slučaju protiv spomenutog bio pokrenut sudski postupak.

Naš protokol je već saopćen gospođici Berger i njezinim najbližima, a uskoro će to biti učinjeno i propisanim putem.

Kod gospođice Berger je ustanovljeno trovanje tipa veronal.

To je sve što smo vam imali saopćiti, a naknada za izgubljeno vrijeme će vam biti nadoknađena.

Zatim je prišao Petru i pružio ruku, dok je ovaj sa dvije riječi — oprostite i hvala, — napustio zgradu policije.

Usput u cvjećarni, kupio je buket crvenih ruža i kad je otvorio vrata bolničke sobe, s kreveta mu se nasmijevala Marion.

Jozo Išek

ŠOKAČKO SIJELO

Opet su stigli ti veseli dani,
kad vrela krv kipi poput mladog vina,
a pjesma odjekne po slavonskoj ravni,
uz pratnju tambura i cilk violina.

Opet je baća šešir naknivio,
a mlada snaša podvrgnula skute,
gromki bečarac šonom oživio,
štrikana špenzleta zamijenila kapute.

Vilovito kolo po šoru se vije,
u ritmu svirke lebde mlada tijela,
čiča šljivovicu iz čutune pije,
veseli su dani šokačkoga sijela.

Sretan onaj narod koj za sebe mari,
i svoje drage tradicije gaji,
kako jednom reče moj učitelj stari,
bolje da mre selo nego običaji.

Jasna Grgić

Kad te već nemoć puta
i nezbrinutost kiše
mojim pragom osudila —
zakonači —
zonom požuri —
mogo bi te prikos kruva iz furune
mojim krovom zadomačit
ornilom udovice
zamest ti
misli putne.

ODA SLAVONSKOM PJESNIKU

Ni zora još svanula nije,
nit' zasja sunce na horizontu,
nit' zapjeva pijtao na nekom plotu,
a već se s početka do na kraj njuve
oni brazda.

Meka, topla, plodna.
Meka kao srce slavonsko,
topla kao pogled majke,
plodna, kao mašta pjesnika
slavonskog,
što sunce i kišu želi,
a sunca i kiše se plaši
da mu znoj ne ispari,
trud ne odnese.

Jer, on je
i orač, i sijač,
i kopač, i berač,
i pjesnik iz puka
što veliča ljepote slavonskog pejzaža.
i ljubi grudnu rodnu,
i sunca moli kad je vlažna,
i znojem tje natapa kad je suha.

Jer, on je
i orač, i sijač,
i kopač, i berač,
i pjesnik slavonski
što mnogo toplih želja ima.

Viola Matagić — Šinka

Z A V I Č A J N A

Bezruke na dohvat smisla dovodila,
i bila sve tanja.
U bunarima zvijezde
za minovanje prirasle
Iz mudrosti cvijetanja
tišine i misli neposlušne
zajedno s nebom raste.
Na mubu zategnutog vida
ostala kuća bijela
na peteljkama vječnosti
prolaznost zatrudnjela.

Slavko Butković

MRTVA PRIRODA U SLAVONSKOM INTERIJERU

Prošle su davno
seobe plemena
i ptica
na platnu
stara je slikarica
dunje naslikala
Svirka
crvena
jesenja
u meni nikad nije stala.

Crveni dan
svinku crvenu prosuo
u
čupu
glas mijenih boja se osuo
bilo je kao da će pjesma
žena naga
zemlju mijesi
i
vedra
šute joj bedra
pjesma prava.

Josip Krunić

PJESMA O OCU

Dok gledam u tvoje izmučene ruke
i slušam priču o ocu, ja misli svoje
gubim, prijatelju.
S naporom maspoznajem svijetle trenutke
njegove.
Pred očima mi smo on i ja; pod zvjezdanim
svodom tražimo putove da bi se jedinom sreli.

PJESMA O POVRAJKU

Više se nikad nisam vratio u ravnicu
Noć me nije zatekla na raskršću sela
Moj čežnjivi pogled nije počivao na njivama
Nisam osluškivao zvuk ljetne noći
Mirisao sijeno u sjenicima
O kako je moguć povratak taj
I kome doći
Nitko me ne zvaše
Zvona ne čuh
Djevojke me ne prepoznaše
I čemu onda sanjati o povratku

Iz NOB - a

Donat Užarević

Prve veze s prvoborcima u selu Gundincima

Od jeseni 1935. god. stalno sam živio u Gundincima. Do tada sam išao u gimnaziju u Slav. Brodu, ikada sam u osmom razredu pred samu maturu, bio uhapšen i suđen po Zakonu o zaštiti države i isključen iz svih srednjih i stručnih škola u Kraljevini bez prava polaganja privatnih ispita. (Vidi: Županjci u borbi« str. 5. »Komunistička grupa s brodske gimnazije«). Povremeno sam održavao veze s drugovima s procesa i to sa: Matom Bešlićem, Dragom Vidoševićem, i Milanom Miškovićem, kao i sa Josipom Zmaićem, koji nije bio uhapšen, ali je pripadao Skojevskoj organizaciji. Također sam bio povezan s Partijskom organizacijom u Starim Milkamovcima.

U ljetu 1941. god. za vrijeme vršidbe, došao je jednog dana k meni Josip Zmaić »Zmajo« na biciklu. Rekao mi je, da ide iz Bošnjaka od Franje Lešića kod koga se sakrивao. Tu je naišao na jednog povjerenika na vršalici, kojeg je poznao od ranije iz studentskih dana kao velikog protivnika komunista i franjkovaca, koji je postao ustaša. (Tadašnja vlast t. zv. NDH postavila je pokraj svake vršalice povjerenika, koji je bilježio, koliko koji seljak izvrši žita). Franja mu je naišao bicikl i on je otišao iz Bošnjaka. Kod mene se nije dugo zadržavao, nego je produžio dalje. Dao mi je zadatak, da odem do Franje u Bošnjake i uputio me je kako ću ga pronaći u Bošnjacima, pošto ja Franju nisam do tada poznao.

Kod nas u Gundincima bili su također povjerenici na vršalicama. Jedan od njih bio je Slavko Sudamević iz Slav. Broda, koji je bilježio vršidbu u korist seljaka. Upoznao sam se s njim i vidio sam, da ne simpatizira ustaše, nego partizane. Jednog dana mi je doveo Đuku Balentovića. Oni su se poznavali od ranije iz Broda. Đuka je slično kao i »Zmajo« došao iz Vel. Kopravnice, gdje je naišao na jednog ustašu, kog je poznao još iz školskih dana. Đuka se zadržao kod mene nekoliko dana. Ja sam tada živio sam u kući, bio sam neoženjen, a roditelja nisam imao, kao ni braće ni sestara. Ujutro bih poslao Đuku na tavan, a ja bih otvorio prozore na sobi kao da tobože spremam i značim sobu. Dovikivao sam sike kroz prozor s komšijom i dobacivali smo jedan drugom šale. Iza toga bih zatvorio prozore, a Đuka bi sišao s tavana u sobu. Ostavljao sam mu hranu i vodu i zaključavao ga u kući, nakon čega bih krenuo za svojim poslom. Jednog jutra, dok je Đuka bio na tavanu, a ja zračio sobu, dočuk meni moj strič Miljo Užarević i Nikola Kokarović. Nikola je htio izmjeriti grede i rožnice na nadograđenom dijelu moje kuće, te bi se trebao popeti na tavan i s njega sići na

tavanac od tog nadograđenog dijela, koji je bio nešto niži od glavnog tavana. Izgovarao sam se, kako sada nemam vremena, a ni metra s kojim bi to izmjerio, da moram žuriti na kanal, da preuzmem iskopa-ni dio od jednog čovjeka. (Radio sam tada u Komasacionom uredu kao profilant). Na to je moj stric rekao, da ć donijeti metar od svoje kuće, a kuća mu je odmah do moje i jedna vrata vođe iz njegove kuće u moje dvorište. Za čas je donio metar i filašicu raskije, dok je Nikola čekao kod mene u sobi. Nije bilo druge, nego se popeti na tavan. Išao sam prvi i rekao Đuki: »Nestani« Đuka se nije imao kuda sakriti, ne-go stati za uski dimnjak, što ga je nedovoljno štitalo. Stao sam pok-raj dimnjaka, kako bih napravilo veći zaklon za Đuku. Nikola se popeo iza mene i kao da je počeo gledati nešto preko moga ramena, a ja sam ga požurivao da se spusti na tavanac i da izmjeri što želi. Kad je bio gotov, popeo se opet do mene na glavni tavan i htio razgovarati. No, ja sam ga požurivao, da idemo dole k stricu, da on ne bude sam i da se napije raskije. Poslušao me je. Meni se žurilo, da ih se riješim, kako bih Đuku opet vratio u sobu; Stalno sam im govorio, da moram na kanal i tako su oni ubrzo otišli, a Đuka se skinuo s tavana. Sve je dobro prošlo.

Nakon dan-dva otišli smo jedno predvečerje do šumice u blizini Beravaca nedaleko zidnog drumu na sastanak sa »Zmajom«. Na sas-tanku je bio i Franjo Cejnar iz Beravaca. »Zmajo« nam je govorio o političkoj situaciji i dao nam upute za dalji rad. Iza sastanka sam se sam vratio kući, a Đuka je ostao s njima.

Poslije toga sastanka nakon pet-šest dana došao je u Gundince policajac iz Slav. Broda Mile Žalac, koji je nekada služio u selu kod bogatih seljaka, a jedno vrijeme je bio i zvonar i radio kod župnika. On me je vrlo dobro poznao. Išao je točno ovim tragom, kojim je išao i Đuka, dok nije došao kod mene. Išao je k onim seljacima, kod kojih je toga dana Sudarević vršio i nakon toga došao je u moju kuću. Pitao me je, da li poznam nekog Đuku Balentovića, koji je išao u Brod u gimnaziju. Rekao sam mu, da ga ne poznam. Ja stvarno Đuku nisam ni poznao, dok nije došao k meni. Upitao sam ga, koje je on (Đuka) godište. Đuka je bilo mlađi od mene, pa sam mu odgovorio, da sam ja poznao starije od sebe, a na mlađe nisam obraćao pažnju. Upitao sam ga, što traži? Objasnio mi je, da se Đuka negdje skriva i da ga ne mogu naći, ali mi nije baš točno objasnio zašto ga traže. Rekao sam mu, ako misli da je on kod mene, nekako slobodno pretraži sve moje zgrade. On to nije učinio, a da i jest Đuku svejedno me bi našao.

Iza toga posjeta stalno sam spavao s jednim oštirim i šiljatim nožem, koji je stajao pokraj kreveta na stolu, tako da mi je pri ruci u koliko me noću opkole u kući. Prozor od dvorišta je bio otvoren, a pod njim je bio jedan sanduk. Ja sam namijenavao s nožem iskočiti iz sobe i nožem navaliti na prvog koji bi mi bio na putu i pobjeći kroz dvorište u polje. To je bio moje plan, ali srećom nisam ga doživio. Nisam tada imao nekakvog mužja, a ako dođe do gužve, nečim sam se morao braniti. Franju Cejnara iz Beravaca su uhapsili i pogubili te godine. Mnoge veze su bile prekinute. Tako je uglavnom prošla 1941. godina.

Pred Božić u Gundincima se održavao maršveni vašar, i tada me je posjetila Zmaićeva majka, koju sam poznavao od ranije, pošto sam s Kokanović Stipom odlazio u Perkovce na razgovore sa »Zmajom«, namo sam se upoznao i njegovima, kao ni o samom »Zmaji«. Na, rekla mi je, da su živi i da su na sigurnom mjestu. Tada sam bio već oženjen i ona se upoznala s mojom ženom i vidjela je kako je kod mene.

Zimi 1941. na 1942. god. bio je veliki snijeg. Rijedak za naše prijelike. Početkom siječnja 1942. god. došli su k meni Milka Maršić i Ivan Zeki iz Strizivojne i rekli mi, da trebam sakriti dva druga, kojima prijeti opasnost, da budu uhapšeni. Rekao sam im, da nemam pogodne prostorije u koju bih ih mogao smjestiti, a i sami su to vidjeli. U kuću su mi svakodnevno dolazila mlađa starčeva djeca po nekoliko puta, da se igraju kod snaše. Žena im je dozvolila i mogli su zaći, gdje god su htjeli. Dakle, u kući ih je bilo nemoguće smjestiti. Vidjevši sve to, rekli su mi, da ih trebam smjestiti makar i na štagalj, jer im prijeti ozbiljna opasnost da ih uhapsu. Rekao sam im; Ako je tako, dovezite ih!« Rekli su mi, da drugove čekam točno u ponoć. Tim je naš dogovor bio dovršen i oni su otišli od mene.

Ja sam na štali na tavanu u sijenu iskopao duboku nupu. Dolje sam ostavio nešto sijena, a na njega položio domaću asuru od kućina, na nju perinu po njoj još jednu perinu a povrh svega još jednu asuru. Tako sam priredio sklonište za ta dva druga.

Čekao sam do ponoći, i zbilja tačno u ponoć-u tačno ugovoreno vrijeme, zaustavile su se saonice pred mojom kućom, a iz njih su iskociła dva domobrana s puškama. Noć hladna, tiha i pomalo mračna, spremalo se opet na snijeg. Nikog se selu ne čuje, čak i pri od zime negdje dršću i lavežom nas ne ođaju. Vrijeme, ikakvo smo samo mogli poželjeti. Kočijaš okreće odmah saone i produžuje sam matrag, da ja prihvaćam drugove. Ušli smo u kuhinju, tu su se ognijali i okrijepili. Upoznali smo se, bili su to: Josip (»Jota«) Funarić i Andrija Sudić. Poslije okrepe i odmora, poveo sam ih na štagalj, da im pokažem i smjestim u pripremljeni ležaj. Ostali su kod mene, dok nije snijeg počeo kopniti. Andrija mi je kasnije rekao, da su bili kod mene 14 dana u Vipolje kod Franje Vrabeća, da me on spoji s Mirkom Vukušićem. Saopćio sam mu, da treba ići u Brod kod Smilje Zmaić (moćna štimac) i da preko nje uspostavi vezu s drugovima. Franju sam od ranije poznavao i bilo mi ga je lako pronaći, jer je radio u jednoj krojačkoj radionici.

Nakon tri dana snijeg je skoro sav okopnio, i k meni je došao Mirko, kog sam odveo do drugova na štagalj. Mirka sam također poznavao, ali nisam znao kakvu je tada vršio funkciju u Partiji. Kasnije sam saznao, da je bio sekretar KKKPH-e za Đakovo. O čemu su razgovarali na štaglju, ja nisam ništa znao. Tko je onda bilo vrijeme, jer još na skopjevskim sastancima prije rata učili smo »Pravilo konspiracije«. Svatko je smio znati samo ono, što se odnosi na njega i što je njegov zadatak, a što se odnosi na druge, to mu se nije saopćavalo. No, iako nisam prisustvovao razgovoru s Mirkom, ipak sam doznao

neke stvari. No, i to je bilo samo toliko, koliko je bilo nužno. Tražili su da ih odvezem do Divoševaca, a odande će u Stružane na vezu. Ipak mi nisu rekli kod koga odlaze.

Našao sam se pred malo nezgodnim zadatkom. Nisam imao ni kola ni konja, nego sam ih trebao od nekoga posuditi u selu. Odlučio sam se, da ih zatražim od jedinog omladinca, s kojim sam imao od ranije veze i koji se osjećao komunistom. Izgovorio se da su mu konji nepotkovani. Zatim sam zatražio kola od mog strica Mije Užarevića. Rekao sam mu otvoreno o čemu se radi. Bez riječi je pristao. Rekao mi je da zaprežem »Aliju«, državnog ždrijebca. Ostavio mi je ormu u štali, a ženama je naredio da rano naprave večeru, te su iza toga otišli spavati. Ostavio mi je otvorenu kapiju od ulaza i rekao mi da »Aliju« polako istjeram iz dvorišta. »Jota« i Andrija su izašli oprezno na ullicu, da ih nitko nije opazio. Uskoro sam ih stigao s kolima, a oni su se sa staze dovoljnuli, da bi bih ih htio povesti. Naravno da sam zaustavio kola i povezao ih. Kad smo stigli na određeno mjesto u Divoševce, »Jota« je predlagao, da idemo kroz Adrijevce do Topolja, gdje se odvaja zidani drum za Stružane. U Adrijevcima su bile ustaše, te bi mogli naići na njih. Andrija je predložio, a i ja sam se s njim složio, da je ipak sigurnije da odavde krenu prtenim drumom do Stružana. Tako smo se rastali i ja sam okrenuo nazad za Gundince.

Krenuo sam za Gundince sam u kolima pomalo veseo, pomalo tužan. Veseo što sam izvršio zadatak i sačuvao drugove, a tužan što sam ostao bez njih. Preživjeli su obojica rat. Andrija je umno ima to me više od desetak godina, a »Jota« živi i danas u Beogradu. Adriju sam češće viđao poslije oslobođenja i uvijek bi spominjao tih 14 dana i 14 noći što su bili kod mene. Zapravo sam od njega i čuo, da se radi o 14 dana, jer oni su ih brojali i čekali da snijeg olkopni kako bi se oslobodili ove neugodne situacije i krenuli na nove zadatke. Teško je to bilo izdržati. Oni su i na staglju morali tako živjeti, da ih komšija ne bi primjetilo. Znali su tako suspregnuti ikhanje, da se uopće nebi čulo. Meni to nikad nije pošlo za rukom, kad sam bio u sličnoj situaciji. Cijeli dan su ležali u odijelu i s puškom u namučju zakopani u sije nu između dvije perine. Kad bi pala noć silazili su dolje k nama u kuhinju. Prije toga bih dobro zamračio prozore i vrata. Večerali bi, protegli se malo u toplom, brijali se i umivali i tada su zapravo mogli da žive nekoliko sati kao pravi ljudi.

U takvim prilikama razgovarali smo o svemu. Interesirali su se što novine pišu, što se po selu govori i sl. Tako jedne noći ispričali su mi, što im se zapravo dogodilo. Oni su u Strizivojini ili Vapolju, ie sjećam se više točno gdje, kupili žito i krenuli saonama van sela. No, tada je iza njih krenuo kamion sa žandarima i obišao ih i tada stao, a žandari su počeli iskalkati iz njega. Oni su brzo skrenuli nekim putem u njihve, koji se tu našao, ostavili saone, i pobjegli su sretno žandarima. Živjeli su iza toga skriveni na jednom stanu (salašu), ali su ih primjetili i susjedi, te se o tom počelo pričati po selu i prijetila je ozbiljna opasnost da ih pohapse ili pobiju na tom stanu. Bili su izdani, izgleda od iste osobe od koje su kupili žito.

Dok su bili kod mene, i ja sam se osjećao nekako nesigurnim. Imali su dvije puške, pa ako dođe do gužve, nekako ćemo se boriti.

Cejnara su ubili, a Đuku su tražili kod mene. Jednom sam ih upitao što ću raditi, kad odu od mene i kakav je moj zadatak. Rekli su mi da i dalje ostanem kao veza sve dok me ne pozovu u domobrane. Kad dobijem poziv, treba da odem u partizane. Anđrija mi je dao vezu u Starom Topolju. Bio je to neki njegov rođak, kom sam se trebao javiti.

Nakon 2-3 mjeseca po njihovom odlasku, dobio sam poziv za domobranstvo. Otišao sam biciklom na vezu u Topolje preko Divoševaca i uspostavio je. Nazad sam se vraćao preko Vrpolja i saopćio to Minku Vukušiću. Iznio sam mu moj plan: spremio bih se kao i drugi i kad bi stigli u Vrpolje, ostavio bih torbu u čekاونici i izgubio se i sakrio, dok oni se odu u Vinlkovce, a ja bih iza toga prvim vlakom na vezu u Topolje. Rekao sam mu da moramo za Vinlkovce, a tamo će nas dalje rasporediti. »U Vinlkovcima«, rekao mi je, »postoji Vojni komitet« i on će s njima urediti, da me prihvate i povežu i oni će mi dati konkretne zadatke. Tako sam umjesto u partizane, otišao u domobrane, što će mi se često obijati o glavu.

U domobranima sam se upozao s Ivicom Rukovinom iz Gunje. Kad smo bili u Brezovom Polju, preko Save od Račinovaca, povezao me je sa Stevom Stanković — Lipić iz Jamene. Otišli smo do njega sa pune dvije torbe metaka i nekoliko bombi. To smo predali u njegovoj kući. Slavku Lipiću, koji je već bio u partizanima. Od njega smo čuli o stanju u partizanima i njihovim borbama.

Ivica je toga ljeta prebio nogu i živio je stalno kod kuće. Posjećivao sam ga nekad. Upoznao sam se i s njegovim bratom Lujkom, koji je radio na željeznici u Brčokm. Mi se mismo njemu povjeravali, a ni on nama. Poslije oslobođenja saznao je on za bratov rad, a za njegov. Ivica mi je mnogo manjkao u radu. U Drenovcīm je imao ujaka Luku Vitića i preko njega smo namjeravali uspostaviti još nekeveze. Tako smo trebali ići kod nekih viđenih ljudi iz HSS-e, koji su, simpatizirali s partizanima. S Lukom sam se sastao kasnije u partizanima. Odlazio sam na veze k Stevi Lipiću u Jamaenu i Milenku Brboti.

U to vrijeme sprovala se u Gundincima komasacija i kanalizacija. Bio sam sa još dvojicom zaposlen u Komasicionom uredu kao profilant na kanalima. Preko tog Ureda isposlovano je naše oslobođenje od vojne obaveze. Kada sam ja dobio to rješenje, ono je već bilo zastarjelo. Zahvljujući zapovjedniku Mironu Berkoviću ipak sam pušten kući. On je brat Zlate Borić iz Strizivojne, koja je pripadala naprednoj omladini još prije rata. Miron je kasnije sa svojom jedinicom prešao u partizane i poginuo kao politički rukovodilac oko Goražda, kako mi je kasnije saopćila njegova sestra Zlata. Bio je to krasan čovjek i mi smo o svemu otvoreno razgovarali. Možda je on bio ta veza od Vojnog komiteta, a iz konspiracije mi nije htio to povjeriti. Možda? Mene je pustio kući, a sam se predao partizanima. Tko bi to znao? Poginuo i on, a poginuo i Mirko. Nemam koga da pitam. Po dolasku kući uspostavili su drugovi opet vezu sa mnom, na kojoj sam bio sve do odlaska u partizane, kad je i meni zaprijetila opasnost da budem hapšen.

Stana Špoljar

ODA PALIM ŽENAMA

Kada bojna truba jeknu
Jugoslavenska majka viknu
Ustajte svi djeco mila
Hara nam se domovina.

Tad skočiše hrabre žene
U redove partizana
Uz drugove boriti se
Ne bojeći se zlih dušmana.

Čete žena borile se
Dika jugoslavenskog roda
Da osvane svima nama
Bratstvo sloga i sloboda.

Kroz gudure neprohodne
Prolazile tamnom noći
Gorde žene sve su znale
Da će svijetlo sunca doći.

Ogorčene borbe bjehu
Krvav znoj se sa njih lio
Ali one pjevale su
Druže Tito živ nam bio.

Herojski su borile se
Junački su mnoge pale
Slava, slava svima što su
Za slobodu život dale.

Jovanka Georgijević

Pregled stanja NOP-a u županjskom kotaru 1943. godine

Županjski kotar ispresijecan je dvijema željezničkim prugama. To je za ilegalni politički rad predstavljalo velike teškoće. Za danu razvoju NOP-a i za političke radnike bilo je mnogo povoljnije da sela koja gravitiraju zapadnom Sremu pripadnu pod PK KPJ za Vojvodinu. Po odluci CK KPJ ovo pripajanje je izvršeno u ljeto 1943. godine. U selima koja su pripala Vojvodini stanovnici su bili uglavnom Hrvati, ali je bilo Slovaka i Nijemaca. Nijemaca je bilo u Soljanima, Račinovcima, Drenovcima i to po 60-70 kuća. U Gunji Đunićima, Vrbanji i Posavskim Podgajcima bilo je naseljenih Dalmatinaca, Hercegovaca i Ličana. Među Dalmatincima i Ličanima je bilo dosta pristalica NOP-a, ali je bilo ustaša. Između domorodaca i doseljenika postojao je antagonizam, kao i između Njemaca i Hrvata (u Račinovcima su dva simpatizera NOP-a Lučić Ivan i Petrović Martin upali u gostionicu gdje su se Švabe veselile, skinuli i izgazili Hitlerovu sliku, a prisutne Švabe ustjerali batinama iz gostione) (arh. br. 19977).

U svim selima utjecaj HSS-a je bio velik. Mačekov stav da nije vrijeme za ustanak, da treba čekati, kod većine stanovnika bio je prihvaćen. U ovim selima živjeli su istaknuti funkcioneri HSS-a Tuna Babić, Marko Kovanović, Luka Višić i Marko Marković.

Narodnooslobodilačkom pokretu prilazili su ljudi iz siromašnijih slojeva koji su još prije rata odlazili iz sela u gradove kao radnici, a za okupacije zemlje vratili se u rodna mjesta i počeli djelovati među seljacima i uključivati ih u NOP. U ovim selima osjećao se utjecaj naprednog pokreta iz Brčkog i Vinkovaca (U Brčkom je žandarmerijski podnarednik Ščira bio simpatizer NOP-a i mnogo je pomogao aktivistima u davanju podataka. Otišao je u partizane) (arh. br. 19977). Učenicima gimnazije koji su prije rata pripadali naprednom omladinskom pokretu, a za okupacije zemlje prestali da je pohađaju prvi su pristupili NOP-u. U Soljanima to je bila bivša učenica Kovanović Mandica, u Vrbanji Balkić Aca i drugi. Razbuktavanje ustanika u ovom kraju mnogo je doprineo Bosutski odred, kasnije nazvan Drugi sremski odred koji je djelovao na ovom terenu. Svi borci u dodiru sa narodom toga kraja imali su zadatak da objašnjavaju ciljeve narodnooslobodilačke borbe i političku situaciju u zemlji i svijetu. Simpatije naroda ovoga kraja pridobila je i kulturna grupa Glavnog štaba Vojvodine.

Na svim mitinzima u ovoim selima oni su svojim programom: partizanskim pjesmama, recitacijama, »vrapcem« oduševljavali slušaoce.

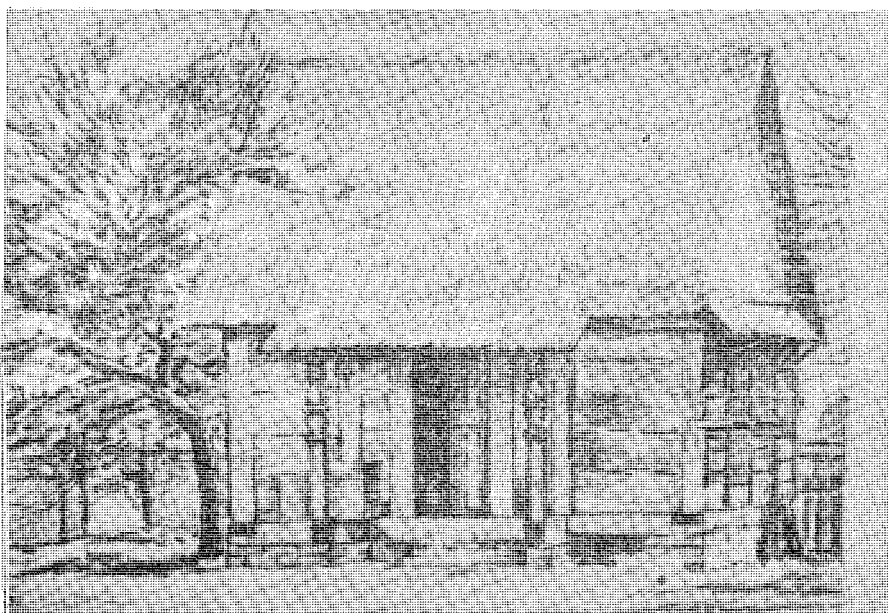
Prije pripajanja Pokrajinskom komitetu za Vojvodinu, od političkih radnika na ovom terenu su djelovali: Lešić Franjo i Šumanovac Marija tj. »Mica iz Bošnjaka«. Preko Franje Lešića grupa simpatizera NOP-a iz Drenovaca je marta 1943. godine uspostavila vezu sa Stevom Lipićem u Jamenu. To su bili Đulka Hantvi i Lučka Vitić koji je tabornik, a surađivao sa narodnooslobodilačkim pokretom od samog početka ustanika te u toku 1941. i 1942. godine slao oružje partizanima u Slavoniju. On je donosio oružje do Marošević Marice iz Drenovaca koja ga je knila do transporta u Slavoniju. Lučka Vitić je partizanima davao dragocjena obavještenja. Preko Steve Lipića uspostavljena je veza sa Miškom Ožvatam u Soljanima, u Podgajcima sa »Admiralom«, u Rajevu selu sa Andrijom Vujkovićem, u Gunji sa Mihaljevićem nadzornikom želj. pruge, u Račinovcima sa Stankom Panjićani (arh. br. 19977).

Širokim narodnim masam u prvoj i drugoj godini okupacije nisu bili jasni ciljevi narodnooslobodilačke borbe. Do njih nije stizala narodnooslobodilačka štampa, jer organiziranog rada osim djelovanja pojedinaca u toku 1941. i 1942. godine nije bilo, a fašistička propaganda bila je jaka protiv NOP-a. Govorili su da je narodnooslobodilački pokret srpski pokret. Partizani su predstavljani u najgorem svjetlu — da su protiv crkve, protiv porodice, da je to banda koja pljačka i ubija (u Drenovcima su se omladinke septembra 1943. bojale susreta sa sekretarom Okružnog povjerenstva SKOJ-a Geongijević Jovanikom »Jelkom«, jer su partizanku zamišljali raščupanu, bez zuba, kako su je fašisti u svojoj propagandi i predstavljali). Septembra 1943. godine partizani su u Dreincima zakazali miting. Narod je došao, ali je bio na velikom razmaku od boraca. Politički radnici i partizani prišli su narodu i molili da priđu bliže da im niko ništa mažao neće učiniti (arh. br. 19819). Kasnije su partizani stekli povjerenje naroda, te su 20 djevojaka Hrvatica poslušile borce Drugog sremskog odreda prilikom dolaska u njihovo selo (arh. br.. 19999). Većina Hrvata i Slovaka su se već 1942. godine razočarali u ustaše. Uništavanje Židova i Cigana iz Soljana bilo je da je 20 ciganskih porodica spaljeno u Jasenovcu (arh. br. 19977). Sve je doprinjelo da je među starosjediocima Hrvatima i novijim naseljem Slovaca zavladalo mišljenje ne ići u ustaše. Ustaške vlasti su maltretirale i Hrvate, tjerali su ih da kopaju utvrđenja, prevoze hranu, a ispravni ljudi su tjerani i u logore. U Soljanima je ustaški tabornik Stipa Žderić i njegov potčinjeni Ivan Gvozdić htio da privuče omladinu u ustaški pokret. Deset omladinaca je pozvano u Jasenovac, ali su roditelji uspjeli da izbave od ove obaveze, sedmoricu. Trojica su tamo bila i ikada su se vratili pričali su o zverstvima u logoru. To je još više odvratilo narod od ustaša, ali još nisu pristupili ni NOP-u (arh. br. 19977).

Sami su se partizani na sve moguće načine trudili da steknu ugled u narodu. Da bi dokazali da su za slobodu vjeroispovijedanja, jedna partizanska jedinica se svečano obukla i bez oružja ušla u crkvu. Politički radnici su vodili razgovore sa svećenicima u Račinovcima, Vrbanji, Drenovcima i objašnjavali cilj narodnooslobodilačke borbe (arh. br.

1819.) Prilikom akcije partizani su sa domobranima dobro postupali i puštali ih kućama. Mnogi domobrani iz ovih sela bili su u radnoj bojni u Otoku. Oni su se snabdjevali sanitetskim materijalom i municijom i preko Tunje Arh iz Vrbanje ,te sve to slali Drugom sremskom odredu. Od domobrana iz radne bojne na Spačvi dobijan je sanitetski materijal i oružje pa je sve to otpremano za Jamenu (arh .br. 19977).

Muškarci prispjeli za vojsku su uglavnom regrutovani u domobrane, manje u ustaše, a Njemce u Gestapo. Partizani i politički radnici nastojali su da se što čvršće povežu i sa domobranskim jedinicama u Vrbanji i Drenovcima. U Soljanima je održavana veza sa domobranskim nadporučnikom Tatekom. On je sa 50 domobrana u cijeloj ratnoj spremi prešao u Drugi sremski odred. Bilo je i Njemaca koji su pomagali narodnooslobodilački pokret. U Račinovcima je 1942. godine pozitivno djelovao na djecu i roditelje učitelj po narodnosti Nijemac. Došao je iz Osijeka. Iz škole je uklonio sliku Ante Pavelića, a omladinu je nagovarao da ne ide u ustaše. Otišao je u partizane i poginuo kod Drvara (u zagrebačkom »Vjesniku« je pisalo o njemu). U Vrbanji je gostioničar Hen štitio ljude koje su ustaše progonili. Spasio je mnoge iz logora u Vinkovcima. Aktivistima narodnooslobodilačkog pokreta u selu je javljao o dolasku fašista, a činio je i drge usluge NOP-u (arh. br. 19977). Propaganda, da je narodnooslobodilački pokret srpski pokret postepeno se opovrgavala, jer je u Drugom sremskom odredu bilo boraca svih nacionalnosti.

Ambar Ive »Josimog« u Bošnjacima, J. Babogredac, Krejton

Jovanka Georgijević

Rad sa omladinom u NOP-u u županjskom kotaru 1943 godine

Krajem kolovoza (avgusta) i u prvoj polovini rujna (septembra) 1943. godine sa omladinom je radila na terenu županjskog kotara Georgijević Jovanka »Jelka«, član OK KPJ za zapadni Srem. Ona je trebala da među omladinom nađe kadrove za sormiranje Kotarskog iskojevskog povjerenstva, Od omladinaca i omladinki koji su se isticali bili su: Grga Čakić i Đuka Đermić iz Vinbanje i Viktorija Marošević »Plava« iz Drenovaca. Da bi se osposobili za rad u Kotrskom povjerenstvu poslani su na partijski kurs koji je održan rujna (septembra) 1943. godine kod jemenske pumpe. Na ovaj teren je poslana i Jelena Stanivuković »Šilja« da radi sa omladinom. To je odlučeno na sastanku OK KPJ 18. 9. 1943. (Dnevnik Jovanke Georgijević). Bilo je veoma teško okupiti omladinu. Jelena Stanivuković »Šilja« i Viktorija Marošević »Plava« bi nedjeljom, poslije izlaska omladine iz crkve pozvali ju da dođe u općinske prostorije da se sa njima razgovaraju (arh. br. 1999). U Drenovcima je Georgijević Jovanka održala sastanak sa omladinkama Maruna Evom, Snajder Evom i Viktorijom Marošević. Pored drugih dobile su zadatak da lijepe letke po selu. Iz Drenovaca je kolovoza (avgusta) 1943. godine osam omladinaca Dalmatinaca otišlo u partizane. Isto 1943. godine otišle su u partizane Boja Emšić (danas živi u Drenovcima kao invalid), Marija Kovačević, Marija Šimurina (živi u Drenovcima), Gusar Danica (poručnik JNA), Remać Đuro, Šimurina Šime, Ivaniš Ivan, Junić Voja, Šimurina Stana (poginula u Srbiji na Obrenovcu). Bilo je i dječaka koji su pomagali NOP. Npr. Natsurović Marko je prenosio poštu i donosio podatke o aktivistima NOP-a.

Omladina je u Račinovcima bila vrlo aktivna. Sakupljali su hranu, naručivali knuh u pekari za partizane, nosili poštu, sa crkvenog tornja osmatrali okolinu i u slučaju italaska fašista davali signal kao za požar. Ivan Panjićanin i brat Malle odveli su bataljon partizana u Drenovce i zajedno s njima učestvovali u akcijama. Ivan Panjićanin je 10. lipnja (juna) 1943. došao iz domobranstva. Kada je otišao u partizane bio je u četvrtoj vojvođanskoj brigadi. Ranjen je u Bosni na Papraći. Oporavljao se u Srijemu. Mira Levinger, sekretar Partijskog povjerenstva za županjski kotar tražila je odobrenje od jedinice u kojoj je bila da ostane na terenu kao politički radnik. U Račinovcima je sa omladinom održala sastanak Georgijević Jovanka »Jelka«. Sastanak je održan u školi gdje je priređena i igramka. Na tom sastanku je formiran i Odbor USAOJ-a u koji su ušli: Babić Antun, Vlačić Petar, Pavlo-

vić Josip, Panjićanin Adela, Dolanc Josip, Grgić Luka, Kovačević Ilija i Babić Ivan (arh. br. 19977).

U Soljanima je okupljao omladinu Sreta Ljubotin učitelj rodom iz Like. On je sa njima slušao vijesti Slobodne Jugoslavije i tumačio ciljeve narodnooslobodilačke borbe.

Najveća aktivnost političkih radnika bila je usmjerena na pridobijanje domobrana da idu u partizane ili da ostanu kod kuća i predaju oružje partizanskom odredu.

U drugoj polovini 1943. osnovana je udarna grupa od boraca iz ovog kraja. Oni su u Drenovcima i drugim mjestima nagovarali mnoge domobrane da ne idu u domobransku vojsku. Mnogi domobrani su razoružavani u selu (grupa drugova iz Soljana, Ožvat Miško, Macko Đura, Hrančev, Fabric Petar razoružali su i presvukli domobrane u Drenovcima i govorili im da idu u partizane. Oružje je poslano u Drugi sremski odred), a neki su i sami predavali odjeću i oružje MNO.

Masovniji odlazak u partizane iz ovih sela bio je između 10. i 15. srpnja (jula) 1943. godine kada je stigao poziv da se mobilizira 1925. godišta. Tada je bilježnik iz Račinovaca vodio u Županju 30 omladinaca. Omladinici iz Račinovaca Ivan Panjićanin, brat Mane i Oks Josip su ih dočesali iza Đurića i zaustavili te zaprijetili bilježniku da ih ne smije odvesti u Županju. Više od polovine ovih omladinaca otišlo je u partizane, a manji broj u domobrane i ustaše (arh. br. 19977).

U »Glasu omladine« od prosinca (decembra) 1943. godine, br. 10 napisan je članak: »Mladi Hrvati odlaze u partizane«: »Krajem avgusta mjeseca Račinovce je probudila puščana paljba. U prvi mah narod je zastrašeno istrčao iz svojih kuća i raspitivao se da nisu fašisti, ali već slijedećeg momenta lica su e razvedrila, jer slika koja se ukazala pred njima prikazivala je ovo. Četvoro kola puna mladih Hrvata iz Račinovaca pucali su i pjevali narodne pjesme, pjevali od radosti, jer je to događaj. 25 drugova iz njihovog sela polazilo je u Narodnooslobodilačku vojsku. Na ulici gleda ih se znatiželjno i razdragano, pozdravlja svoje sinove koji u novim špenzlama i sa zakićenim šeširima prolaze polkraj njih — veselo polaze u novi život.

Gotovo cijelim putem za logor Drugog sremskog odreda pucali su. Narod iz Jamene kroz koju su prolazili nije bio obaviješten o dolasku novih regruta i misleći da su fašisti, počeo je da se izvlači iz sela. Strah se pretvorio u oduševljenje, jer mjesto fašista oni su u kolima prepoznali seljane iz svog susjednog sela. Nisu odmah shvatili o čemu se radi, ali kada su čuli da su novi partizani, narod ih je najljepše dočekao, a žene su pripremile ponude i častile ih svesrdno. Pričali su jedna drugoj: »Vidiš li ti da su sad i Hrvati oduševljeni za našu borbu«. Jedna omladinica s ponosom priča kako joj je jedan omladinac Hrvat tražio pjesmaricu da uči pjesme. Tu na ulicama Jamene ostvarivalo se jedinstvo Srba i Hrvata. Naša bomba ih čvrsto povezuje«.

Pričalo se poslije o tome događaju u svim okolnim hrvatskim selima, pričali su partizani, a pričali su i seljaci, pričao je i narod Jamene koji prvi put u toku ovog rata doživio da svojim očima gleda i osjeti bratsku ljubav pravih Hrvata rodoljuba ljudi koji su ostali vjerni narodu a još više, pošli u borbu protiv fašizma sa svojim srpskim drugovima. Dalje o tome »Glas omladine« u broju 10. od decem-

Ibra 1943. piše »26. godišće iz Đurića također nije htjelo da ode u domobranu. U to vrijeme iz sela Drenovaca, Račinovaca, Soljana i Vrbanje, došlo je u partizane oko 120 boraca« (Ž. Atanacković, Srem u NOB-i). Domobranci iz Vrbanje su išli u Soljane, a odande su prebacivani u Bosnu. Iz Soljana je u partizane otišla Ira Burčak i njen brat Oleg koji je poginuo u toku rata i Brezovski Marija. Napredna omladinka bila je i Kovanović Mandica učenica vinkovačke gimnazije.

U Vrbanji je od prvih omladinaca koji su radili bio Bakić Aca, učenik vinkovačke gimnazije (otac mu je bio iz Popinaca). Sa njim su radila i Đuka Denić student slikarske akademije i Grga Čakić. Napredni omladinci iz Vrbanje bili su povezani sa aktivistima iz Brčkog. Pred rat se djelovalo na prelima i preko tamburaških zborova.

U Drenovcima je rujna 1943. godine formirana skojevska grupa u koju su ušle Eva Maruna, Lenka Vrkić i Viktorija »Plava« Marošević. Ova grupa je prorađivala manodnooslobodilačku štampku, proglašale letke te ih rasturali po dvorištima i lijepila po plotovima. U zimskoj kampanji za pomoć diviziji omladinke su prikupile jedna kola hrane: pasulja, krompira, tarane itd. Sve se to nosilo kolima u Jamenu, pa u Bosnu (arh. br. 19977). Evu Maruna su gestapovci uhvatili i odveli na Sajmište, no preživjela je rat. Ostale omladinke su se povukle u šumu i ostale sa jedinicama Drugog sremskog odreda. Lenka Vrkić je poginula. U Gunji je aktivno radio omladinac Stipa Nikolić. Na njega je stizala ilegalna štampa. (Stipa Nikolić danas živi u Županji). U Đurićima bili su organizirani slijedeći omladinci i omladinke: Franja Domoreski, Mirtko Plamčak, Ruža Suhorski i Kata Radić. Ruža Suhorski je nosila poštu za Jamenu, ostali su raznosili letke, nosili hranu i mublje za borce, organizirali mitinge.

Porodica Mande Nasurović imala je stan (salaš) između Soljana i Drenovaca. Godine 1942. počeli su na njen stan dolaziti partizani. Oni su cijelu porodicu pridobili za rad u NOP-u, pa i sina Marka koji je još bio dječak. Manda je partizanima davala podatke o njemačkim vojnicima, nosila i lijepila letke po selu. Letci su ljepljeni ljepljom koji se teško skidao, te se moralo mijenjati staklo na prozoru.

Iz Posavskih Podgajaca otišla je u partizane Eva Lucić, koja je poginula na Brčkom 1944. godine. Od podgajčana je devet domobrana zarobljeno od strane partizana, no sa njima su i ostali. Neki su se vratili i u domobranske jedinice. (arh. br. 19977).

Iz Vrbanje otišla je u partizane Nada Budisavljević i kao bolničarka poginula u Trnavi.

Gotovo u svim selima županjskog kotara koji su pripali zapadnom Sremu formirani su MNOO-i. Oni su obavljali razne poslove. Službenici su sastavljali mobilne spiskove i izdavali propusnice sa žigom MNOO-a. Propusnice su korištene do Gunje, a od Gunje su važile domobranske propusnice.

Rujna 1943. godine uslijed uspješnik akcija Drugod sremskog odreda uslijedio je, napad na vlak u željezničkoj stanici Spačva, napad na radni bataljon u selu Bošnjacima, napad na općine u Otoku, Soljanima, Račinovcima, Privlaci itd. (Zbornik, tom. I, knj. 17).

Rasprave, članci, građa

Mr Đuro Rauš, dipl. inž. šum.

Parkovna i šumska dendroflora Županije i Bošnjaka

U V O D

Mjesto Županja i Bošnjaci osnovana su u kraju koji je skoro potpuno obrastao šumom, obilovao velikim močvarama i koji je skoro svake godine bio poplavljan od rijeke Save. Tamošnji životni uvjeti bijahu teški, i sela su se sporo razvijala. Žitelji toga kraja bavili su se stočarstvom i ratarstvom. Zemlju su morali prethodno iskrčiti da bi je mogli obrađivati.

Nakon katastrofalne mohačke bitke 1526. godine Turci su postepeno osvajali Slavoniju 1536. godine, kada je veći dio Slavonije, pa i županjski kraj potpao pod njih. Za vrijeme turske vladavine mnogo je naših ljudi istrijebljeno.

Stara zemljišna aristokracija, brojno svećenstvo i dio ostalog stanovništva poginuo je u ratovima ili se iselio bježeći ispred osvajača. Naselja su smještena podalje od glavnih puteva, zaklonjena šumama zbog sigurnosti od turske vojske, koja je na prolazu skoro uvijek pljačkala, do čega god je došla. Kuće su građene iz drva, a bile su pokrivene hrastovim daščicama, slamom ili listincem.

Žitelji Slavonije stenjali su pod turskim jarmom punih 165 godina, kada je poslije bitke kod Slankamena 1691. i mira u Karlovcima 1699. Slavonija bila oslobođena.

Šuma je služila ljudima kao sklonište, a ujedno su iz nje crpili hranu, odjeću i obuću — šuma je bila jedino dobro, koje im Turci nisu mogli oteti.

Turci su pokušali naseljavanje i islamizaciju tih krajeva, no nisu uspjeli.

Reljković je u svom »Satiru« (1762) pisao:

»Poslie kako Turke istjeraste
Slavoniju opet naseliste«

To znači, da se narod sa sviju strana vraćao u svoje prvobitne naseobine, izgrađivao ih i postepeno uvodio normalni život.

Nekako istovremeno (1747.) dolazi do osnivanja Vojne krajine u Slavoniji, tako da je tim procesom, tj. organizacijom i stvaranjem obrambenog aparata duž Save bila zauzeta skoro cijela Slavonija.

Sela u Vojnoj krajini dobila su pravo uživanja tamošnjih šuma.

Šume su postepeno sve više dolazile do izražaja, jer su se počele intenzivnije koristiti za građu (naročito stabla tanjih dimenzija). Gradile su se kuće, izgrađivali su se »čardaci« na svakih pola sata hoda duž Save, ograđivala su se polja i za sve to se bez ičijeg pitanja sjekla i obarala šuma, koja je bila na domaku sela. Ložila su se otvorena ognjišta, koja se u velikom broju domaćinstava nisu uopće gasila. Svinje i stoka su se namnožile te su se hranile i odgajale u šumi. Šume su postale glavno vrelo života.

Sela su se relativno brzo razvijala, što naročito potvrđuje porast stanovništva, koje se u protekla dva stoljeća povećavalo slijedećim tempom:

A. Bošnjaci

Godina	1755.	1872.	1865.	1890.	1921.	1971..
Broj stanovnika	970	1274	3420	4350	4386	4743.

B. Županja

Godina	1755.	1782.	1857.	1890.	1921.	1948.	1961.	1971..
Broj stanovnika:	708	1240	2083	3467	3264	4695	7024	8828

Zapaža se, da su po svom razvitku Bošnjaci bili sve do 1900. godine vrlo napredno slavonsko naselje ratarskog tipa. Međutim, od toga vremena nadalje broj stanovnika skoro stagnira, i selo se ne razvija onom brzinom kojom bi po svom položaju i tradiciji trebalo napredovati. Urbanizaciji tako velikog sela moralo bi se posvetiti više pažnje.

Županja se u početku nešto sporije razvijala, ali je uslijed povoljnijeg položaja (Sava) imala mogućnosti, da se razvije u trgovište, a kasnije i u industrijski razvijeno mjesto (1880. godine započeli su pregovori o gradnji tvornice tanina i bačava s engleskim kapitalom). Razvitkom industrije razvijala se i jačala radnička klasa. Županja je nakon oslobođenja do danas gotovo podvostručila broj stanovnika, a industrijalizacija mjesta naglo je kročila naprijed.

Upravo ta brza industrijalizacija i bujan razvitak pučanstva iskazuju, da se urbanizaciji i modernizaciji mjesta pokloni što veća pažnja. Briga za radnog čovjeka odrazuje se i u izgledu sredine, u kojoj on živi. Svakodnevni intenzivni rad na radnom mjestu iscrpljuje čovjeka, koji traži rekreaciju-odmor, a to mu mogu najbolje pružiti zelene površine (drvoredi, parkovi, park-šume, šetališta-aleje pored Save i dr.). Stoga je gradskom zelenilu potrebno pokloniti više truda i mara, jer oživljuje i razveseljuje domaćeg čovjeka, a za strance ostavlja ugodan utisak i lijep dojam na posjećeno mjesto.

Naš rad smatramo skromnim doprinosom u pravcu planiranja daljeg ozelenjavanja grada i okolice, jer ćemo u njemu promatrati sadašnje stanje drvoreda, parkova i drugih zelenih površina, kako bi se onda na temelju iznesenoga moglo poći dalje, korak naprijed.

KLIMATSKE PRILIKE

Klimatske prilike Županje i okolice prikazat ćemo na temelju podataka trogodišnjeg perioda (1961 — 1963.) motrenja meteorološke stanice Županje.* Ta stanica nalazila se na 91 m nv i 45°42' zemljopisne širine, te 18°44' zemljopisne dužine.

Srednja godišnja temperatura zraka iznosila je u navedenom periodu 11,1°C. Apsolutni maksimum bijaše 38,0°C, a apsolutni minimum —26,5°C. Ekstremni raspon temperature iznosi prema tome 64,5°C, pa se to svakako nepovoljno odražuje na dendroflori Županje i Bošnjaka.

Srednja temperatura zraka za vegetacijsko razdoblje (travanj — rujan) iznosila je 18,3°C, srednja siječanjska —1,7°C, a srednja srpanjska 21,1°C (Graf. 1, 2, 3 i 4).

**SREDNJM AJESEČNA I GODISNJA TEMPERATURA ZRAKA
U °C ZA RAZDOBLJE 1961 — 1963. GODINE**

Mjeseci													Tab. 1	
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	God.	Ampl.
Srednjak														
1961 — 1963.	—1,7	0,5	5,4	13,5	16,0	20,0	21,1	21,6	17,4	12,2	8,4	—1,7	11,1	23,3
Najveći														
srednjak	0,4	3,9	8,6	14,9	16,7	21,2	23,1	22,5	18,1	13,6	11,3	0,3	11,9	22,7
Najmanji														
srednjak	—5,8	—3,2	2,5	12,7	14,8	18,2	19,9	20,3	16,3	11,4	7,3	—3,3	10,5	26,1
Kolebanja														
srednjaka	6,2	7,1	6,1	2,2	1,9	3,0	3,2	2,2	1,8	2,2	4,0	3,6	1,4	5,7
Srednja														
vegetacij.	—						18,3					—		—

**SREDNJA MJESEČNA I GODISNJA MAKSIMALNA TEMPERATURA
ZRAKA U °C ZA RAZDOBLJE 1961 — 1963. GODINE**

Mjeseci													Tab. 2.	
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	God.	Ampl.
Srednjak														
1961 — 1963.	2,0	4,3	11,0	19,8	22,1	26,4	27,8	29,5	25,1	18,8	13,5	1,6	16,8	27,5
Najveći														
srednjak	4,3	8,6	15,7	21,5	23,3	27,7	29,5	30,5	27,0	20,2	18,2	4,0	18,0	26,5
Najmanji														
srednjak	—2,2	0,4	10,8	18,8	20,1	24,7	26,7	28,6	23,5	17,7	10,3	—0,6	16,0	30,8

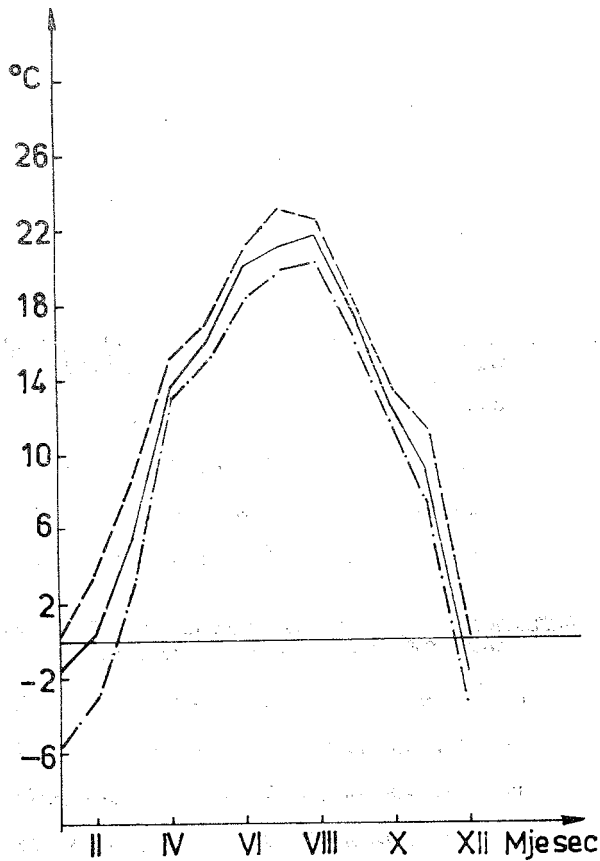
**SREDNJA MJESEČNA I GODISNJA MINIMALNA TEMPERATURA
ZRAKA U °C ZA RAZDOBLJE 1961 — 1963. GODINE**

Mjeseci													Tab. 3.	
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	God.	Ampl.
Srednjak														
1961 — 1963.	—5,2	—3,3	0,5	7,8	10,0	13,7	14,2	14,5	11,1	6,7	4,3	—4,6	5,8	19,7
Najveći														
srednjak	—3,1	0,2	2,6	9,0	10,6	14,5	15,8	15,9	12,0	7,8	6,3	—2,8	6,4	19,0
Najmanji														
srednjak	—9,1	—6,7—1,1	7,0	9,7	12,3	12,8	12,7	9,8	6,1	3,3	—6,0	5,4	21,9	

* Podaci su dobiveni od Hidrometeorološkog zavoda SR Hrvatske u Zagrebu.

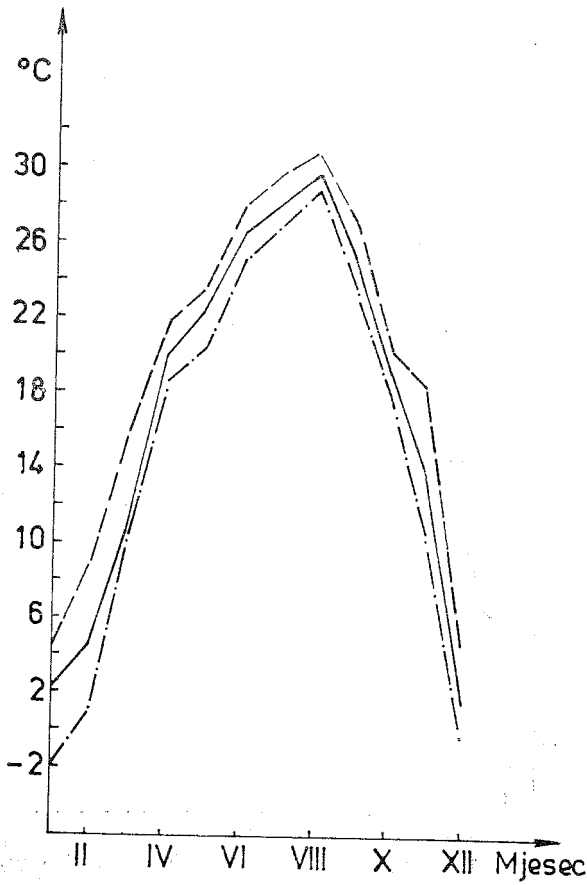
GODIŠNJI HOD SREDNJIH MJESEČNIH TEMPERATURA
TE HOD NAJVIŠIH I NAJNIŽIH SREDNJAKA ZA ŽUPANJU
U RAZDOBLJU 1961 – 1963 GODINE

----- Najviši mjesečni srednjak
——— 3-godišnji srednjak
- - - - - Najniži mjesečni srednjak

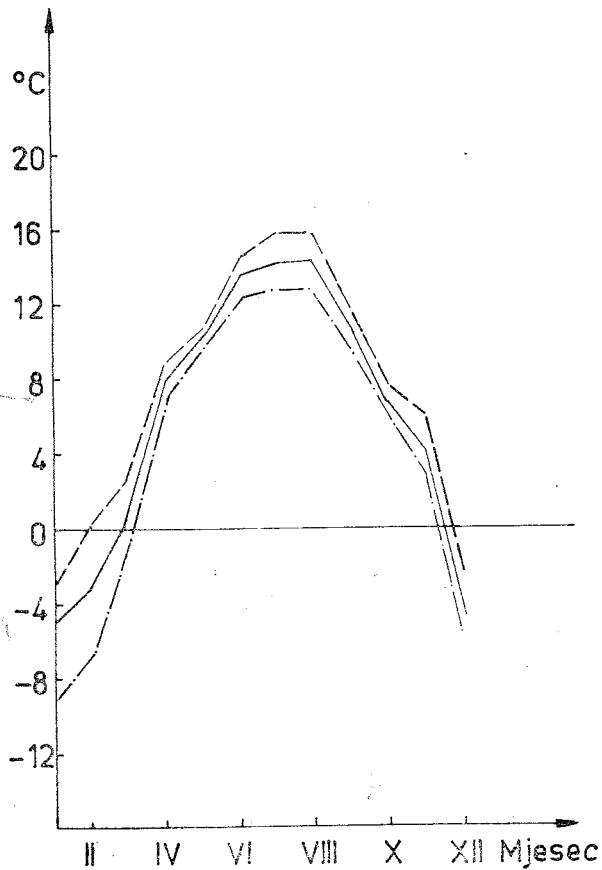
GODIŠNJI HOD SREDNJIH MJESEČNIH MAKSIMALNIH
TEMPERATURA ZRAKA ZA ŽUPANJU U RAZDOBLJE
1961-1963 GODINE

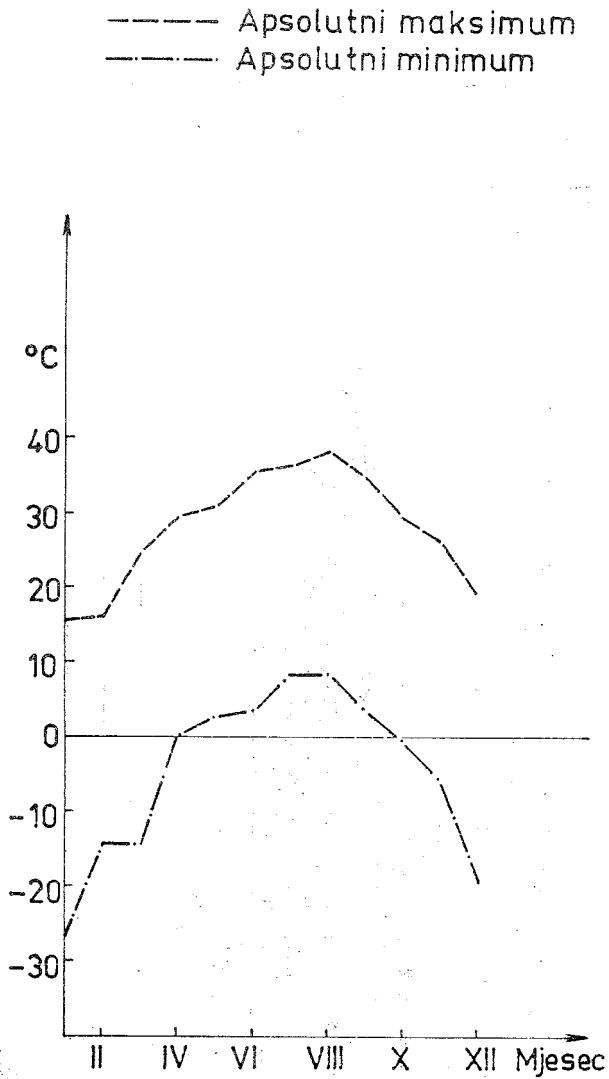
- Najviša srednja max. temperatura
- 3-godišnji srednjak max. temperature
- Najniža srednja max. temperatura

GODIŠNJI HOD SREDNJIH MJESEČNIH MINIMALNIH
TEMPERATURA ZRAKA ZA ŽUPANJU U RAZDOBLJU
1961 - 1963 GODINA

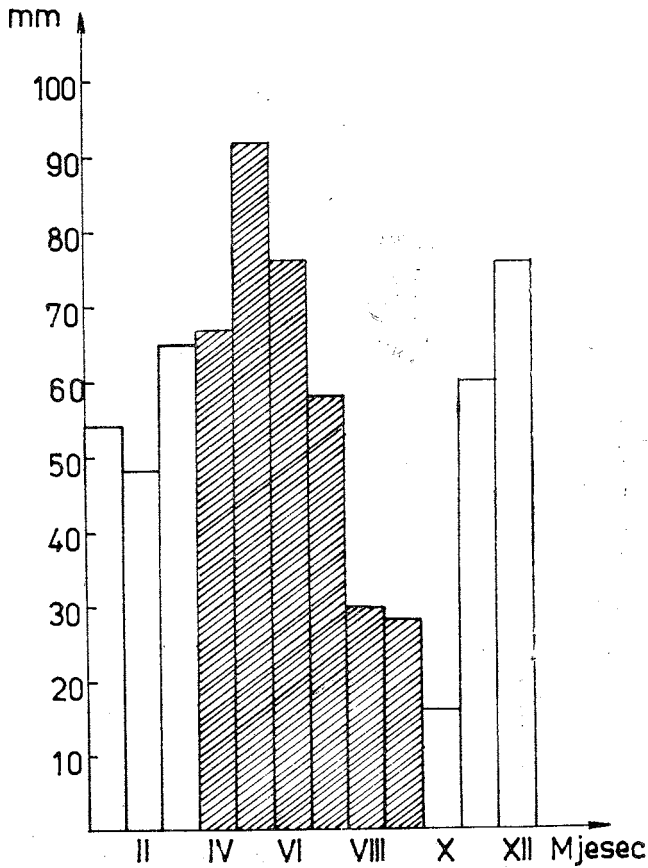
- Najviša srednja minim. temp.
————— 3-godišnji srednjak minim. temp.
- - - - - Najniža srednja minim. temp.

GODIŠNJI HOD APSOLUTNIH EKSTREMA TEMPERATURE
ZRAKA ZA ŽUPANJU U RAZDOBLJU 1961-1963 GODINE

RASPORED SREDNJIH MJESEČNIH OBORINA U mm
 ZA ŽUPANJU U RAZDOBLJU 1961-1963. GODINE

- Oborine za vrijeme mirovanja vegetacije (47,8%)
- Oborine za vrijeme vegetacione periode (52,2%)

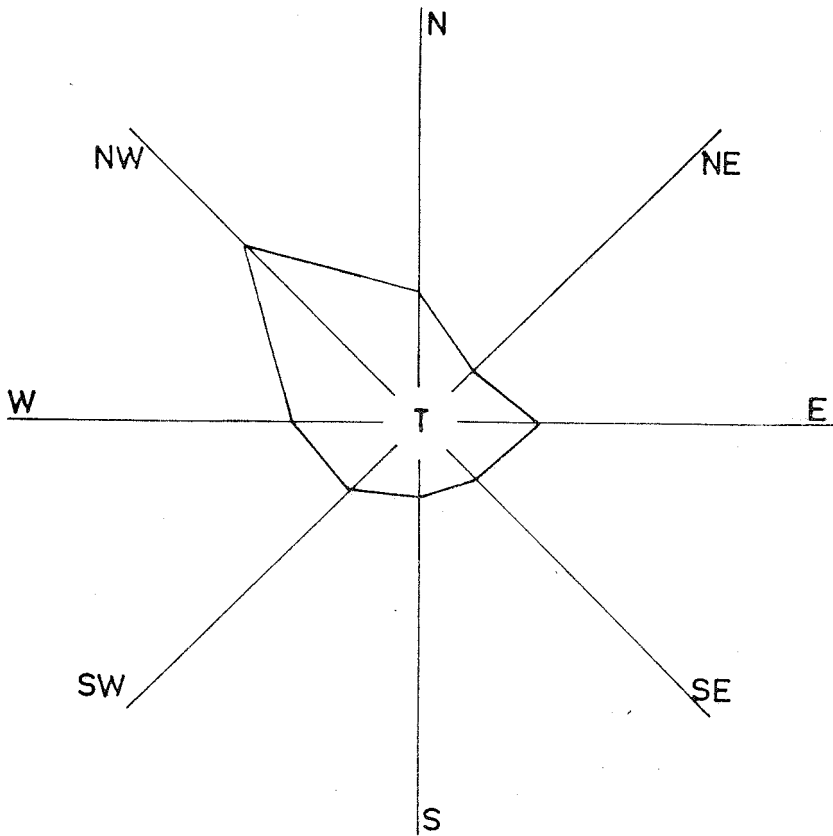

VJETRULJA METEOROLOŠKE STANICE ŽUPANJA
 ZA RAZDOBLJE 1961-1963 GODINE

Razdioba smjerova vjetra u %

Tišina	N	NE	E	SE	S	SW	W	NW
24,0	10,7	6,2	9,6	6,2	5,8	7,6	10,0	19,8

MJERILO 1cm = 6%

**APSOLUTNI MJESEČNI I GODISNJI EKSTREMI TEMPERATURE
I NJIHOVO KOLEBANJE U 0C ZA RAZDOBLJE 1961 — 1963. GODINE**

Mjeseci													Tab. 4.
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	God.
Apsolutni maksimum	15,5	16,0	24,8	29,5	31,0	35,7	36,2	38,0	34,8	29,5	26,2	19,0	38,0
Apsolutni minimum	-26,5	-14,5	-14,6	0,0	2,5	3,5	8,3	8,4	3,5	-0,5	-5,6	-19,0	-26,5
Ekstremno kolebanje	42,0	30,5	39,4	29,5	28,5	32,2	27,9	29,6	30,3	30,0	31,8	38,0	64,5

**MJESEČNA I GODISNJA KOLIČINA OBORINA U MM ZA
RAZDOBLJE 1961 — 1963. GODINE**

Mjeseci													Tab. 3.	
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	God.	
Srednja 1961 — 1963.	54	48	65	67	92	76	58	30	28	16	60	76	670	
Srednja vegetaciona	—												350 mm ili 52,2%	—

**SREDNJA MJESEČNA I GODISNJA RELATIVNA VLAŽNOST ZRAKA
IZRAŽENA U % ZA RAZDOBLJE 1961 — 1963. GODINE**

Mjeseci													Tab. 6.
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	God.
Srednjak 1961 — 1963.	88	85	79	72	73	74	71	72	75	79	81	86	78

UCESTALOST I SREDNJA JACINA VJETROVA ZA RAZDOBLJAE 1961 — 1963. GODINE

Tišina %	N										NE		E		SE		S		SW		W		NW		Zbroj % i j
	č		j		č		j		č		j		č		j		č		j		č		j		
	24,0	10,7	1,6	6,2	1,7	9,6	1,2	6,3	1,5	5,8	1,2	7,6	1,3	10,0	1,3	19,8	1,8	19,8	1,8	19,8	1,8	19,8	1,8		

Prosječne količine oborina Županje i okolice iznose za navedeni period 670 mm, od čega u vegetacijskom razdoblju padne 52,2% oborina, što je povoljno za dendrofloru toga kraja.

Prikazani hod količina oborina pokazuje, da najviše oborina padne u svibnju (92 mm), a najmanje u listopadu (16mm) (Graf. 5).

Srednjak godišnje relativne vlage zraka iznosi 78% a srednjak relativne vlage zraka u vegetacijskom razdoblju 73%.

Najčešći smjerovi vjetera prikazani su na priloženoj vjetrovnoj (Graf. 6). Iz spomenute vjetrovne proizlazi, da su najčešći NW i N vjetrovi, zatim W i E, a iz ostalih su pravaca dosta rijetki (Graf. 6). Zatišja su znatna te iznose 24% godišnje.

Na kraju možemo reći, da u Županji i okolici vlada umjereno kontinentalna klima s izrazito oštrom zimom i velikim ljetnim vrućinama, koje do izvjesne mjere ublažuje postojeća šumska vegetacija. Prijelazna su godišnja doba (proljeće i jesen) dosta slabo izražena.

**SISTEMATSKI PREGLED I DETERMINACIJA PRONAĐENE
PARKOVNE I ŠUMSKE DENDROFLORE**

U pregledu parkova, drvoreda i općenito zelenih površina u Županji i Bošnjacima kao i tijekom proučavanja šumske vegetacije u Bazenu Spačve našli smo vrste drveća i grmlja, koje su zanimljive s hortikularnog ekološko-biološkog i šumsko-uzgojnog gledišta.

Na prvi pogled vrlo jednolična dendroflora zelenih površina Županje i Bošnjaka, kao i cijelog krajelika uopće, sadrži ipak znatan broj (109) vrsta i svojti, koje smo prema biljnoj sistematici poredali i prikazali. Sistematski pregled i determinaciju pojedinih vrsta obavili smo po G. Krüsmannu (12 i 13), A. Rheder (21) i M. Anić (1).

ANTHOPHYTA (cvjetnjače)

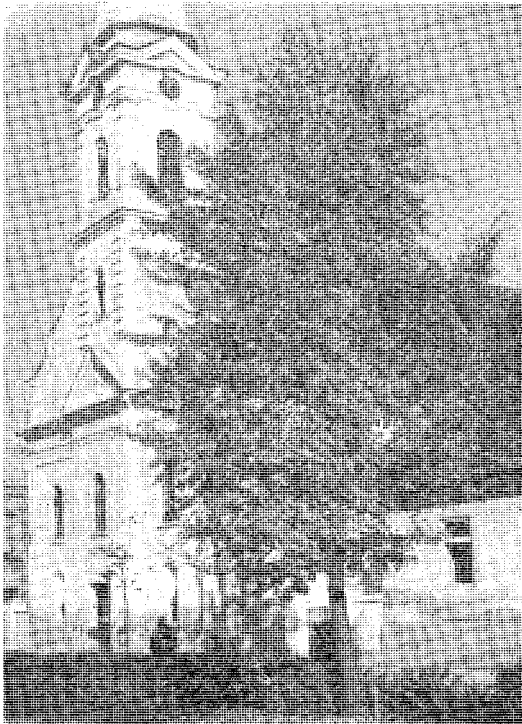
GYMNOSPERMAE (golosjemenjače)

I. Ginkgoales

1. Porodica Ginkgoaceae

1. GINKGO biloba L., ginko.

Našli smo samo jedan primjerak u cijelom kraju i to ispred crkve u Bošnjacima (Sl. 1).

Sl. 1. Stablo ginkga (*Ginkgo biloba* L.) ispred crkve u Bošnjacima. Jedini primjerak na području općine Županja. Foto: S. Babogredac

II. Coniferae (četinjače)

2. Porodica Pinacea (borovke)

2. PICEA abies Karst., obična smrča.

U Županji i Bošnjacima raste po drvoredima i parkovima. To je vrsta široke ekološke amplitude pa dobro uspijeva u nasadima.

3. *PICEA pungens* Engelm., bodljikava smrča.
Zapažena samo u Bošnjacima.
4. *PINUS silvestris* L., obični bor.
Raste u parkovima Županje i drvoredu Bošnjaka. Četiri mlađa primjerka nađena su u dvorištu Babogredac Josipa u Bošnjacima.
5. *PINUS nigra* Arn., crni bor.
Nalazimo ga u parkovima Županje i ispred zgrade nekadašnjeg okružnog suda u Bošnjacima.
6. *PINUS strobus* L., borovac.
Uspješno se razvija u dvorištu crkve u Županji.

3. Porodica Cupressaceae (čempresi)

7. *THUJA occidentalis* L., obična američka tuja.
Uzgaja se u parkovima, grobljima i vrtovima oko kuća u Županji.
8. *THUJA orientalis* L., obična azijska tuja.
Nalazimo je u parku Županje.
9. *CHAMEACYPARIS lawsoniana* Parl., Lawsonov pačempres.
Vrlo lijepe primjerke pačempresa nalazimo u parku Županje.
10. *JUNIPERUS communis* L., obična borovica.
Nekoliko primjeraka obične borovice našli smo ispred zgrade Doma narodnog zdravlja u Županji.
11. *JUNIPERUS sabina* L., smrdljiva borovica.
Uzgaja se kao prilegli grm u parku Županje.
12. *JUNIPERUS virginiana* L., mirisna borovica.
Našli smo je jedino u Ulici Ljudevita Gaja, br. 41 u Županji, gdje se uspješno razvija.

ANGIOSPERMAE (kritosjemenjače)

I. Monocotyledoneae (jednosupnice)

4. Porodica Liliaceae (lijerovke)

13. *RUSCUS aculeatus* L., bodljikava veprina.
Raste prirodno u šumaa bazena Spačve, i to poglavito u šumi hrasta lužnjaka i običnog graba kao zimzeleni grm i do 50 cm visine. Ljudi ga rado beru za izradu vijenaca, pa ga je stoga potrebno zaštititi kao izvanredan ures naših šuma.
14. *RUSCUS hypoglossum* L., mekana veprina.
Javlja se prirodno u okolnim šumama na visokim gredama zajedno s bukvom, grabom i hrastom, no u znatno manjoj količini od prethodne. Našli smo je u predjelima Radiševo i Trizlovi. S obzirom da je to vrlo rijedak zimzeleni grm tamošnjih šuma, također mu je potrebna zaštita.

II. Dicotyledoneae (dvosupnice)

I. Fagales

5. Porodica Betulaceae (perutkarke)

15. *BETULA verrucosa* Ehrh., obična breza.
Nalazimo je u parkovima i drvoredima Županje, gdje se uzgaja kao vrlo dekorativna vrsta.

16. *ALNUS glutinosa* Gaertn., crna joha.
Tvori prostrane prirodne sastojine u šumskom predjelu Desićevo, gdje u potpunosti obrašćuje područje Ziba. Obavlja pionirsku ulogu zarašćivanja bara i na taj način stvara teren za razvoj šume lužnjaka i poljskog jasena. Pogodna je za sadnju na vlažnim mjestima uz kanale i livade. Daje vrlo vrijedno drvo za celulozu i izradu šibica.
17. *CORYLUS avellana* L., obična lijeska.
Dolazi od prirode u okolnim šumama na višim i sušnim mjestima naročito uz rubove šumskih sastojina. Našli smo je i kultiviranu u obliku drvoreda, koji je podigla obitelj inž. Muhe u Savskoj ulici prema nekadašnjoj krečani.
18. *CARPINUS betulus* L., obični grab.
Raste prirodno u okolnim šumama bazena Spačve, gdje tvori mješovite sastojine s hrastom lužnjakom, koje zauzimaju oko 35% svih šuma županjskog područja. Hrast i grab zajedno tvore najkvalitetnije šumske sastojine spomenutog područja. Uzgaja se i u parku Županje.

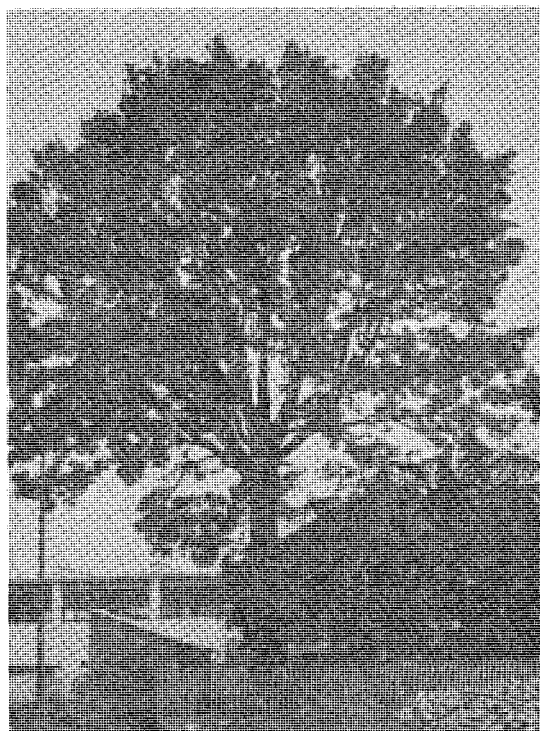
6. Porodica Fagaceae (žirnjače)

19. *FAGUS silvatica* L., obična bukva.
Raste od prirode na visokim gredama okolnih šuma. Najljepše razvijena stabla i sastojinu našli smo u odjelu 14d Radiševa.
20. *QUERCUS cerris* L., cer.
Našli smo ga u najistočnijim predjelima bazena Spačve u šumi Narač (Lipovac), gdje u zajednici s lužnjakom i grabom uspješno raste od prirode.
21. *QUERCUS robur* L., hrast lužnjak.
Najvažniji predstavnik slavonskih šuma. Javlja se prirodno u svim šumama šire okolice Županje podižući im kvalitetu i vrijednost na zavidnu visinu. Iz šuma, koje tvori lužnjak, potječe na svjetskom glasu poznata »slavonska hrastovina«, pojam kvalitete i osobite vrijednosti.
U samom mjestu Županja našli smo svega dva odrasla stabla hrasta lužnjaka, i to jedan u dvorištu »Razvitka«, a drugi na tržnici. S obzirom da su tako rijetko zastupljeni u gradskom zelenilu, potrebno ih je zakonom zaštititi (Sl. 2.)
22. *QUERCUS robur* var. *tardissima* Simk., kasni hrast lužnjak.
Raste zajedno s običnim lužnjakom u okolnim šumama, no razlikuje se od njega po tome, što lista oko 14 dana kasnije, pa je otporniji na kasne proljetne mrazeve, gusjenice i gubara.

II. Juglandales

7. Porodica Jugladaceae (orahovke)

23. *JUGLANS regia* L., obični orah.
Uzgaja se na cijelom području zbog ploda, i to u drvoredima, a i pojedinačno po vrtovima, njivama i dvorištima. Naročito ga mnogo ima u Bošnjacima.

Sl. 2. Hrast lužnjak (*Quercus robur* L.) u dvorištu »Razvitka« u Županji. Foto: Đ. Rauš

24. **JUGLANS nigra** L., crni orah.

Pokušaj kultiviranja crnog oraha na čistinama okolnih šuma nije uspio pa ga nalazimo samo na nekoliko mjesta u vrlo lošem stanju; očito mu ekološki uvjeti ne odgovaraju.

III. Salicales

8. Porodica Salicaceae (vrbovke)

25. **POPULUS alba** L., bijela topola.

Raste prirodno na plavljenim vlažnijim i svježijim lokalitetima kao i na poplavnim terenima uz Savu (tereni ispred nasipa — »Vorland« (Sl. 3).

26. **POPULUS tremula** L., trepetljika.

Raste samonikla na šumskim sječinama i branjevinama (pionirska vrsta). Dolazi u svim šumskim predjelima šire okolice Županje.

27. **POPULUS nigra** L., crna topola.

Dolazi prirodno na poplavnom području uz Savu, gdje zajedno s bijelom topolom i vrbom tvori šumske sastojine.

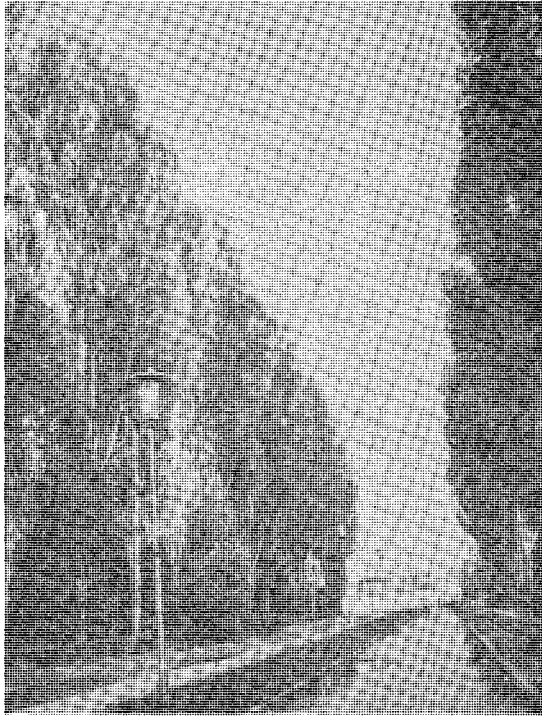
28. **POPULUS nigra** var. *pyramidalis* Spach, jablan.

Uzgaja se u drvoredima i parkovima. Odlično razbija monotoniju Panonske ravnice, a njegovi drvoredi služe kao vjetrobrani pojasi

Sl. 3. Pejzaž na obali Save kod Županje. Foto: Đ. Rauš

- u nepreglednoj ravnici. Naročito lijepi drvodredi nalaze se uz put, koji vodi do županjske šećerane (Sl. 5).
29. *POPULUS euroamericana* (Dode) Guinier cv. serotina.
Uzgaja se u šumskim kulturama i plantažama kao i drvodredima uz otvorene kanale. Nalazimo je i u parku Županje, ma da tamo ne spada.
 30. *POPULUS canadensis* Michx., kanadska topola.
Nalazimo je vrlo mnogo u šumskim plantažama u obliku različitih formi i klonova, a također smo je našli u drvodredima Bošnjaka i Županje.
 31. *SALIX alba* L., bijela vrba.
Od prirode dolazi uz rijeke i vodotoke. Naročito je zastupljena u poplavnim šumama uz Savu, a nalazimo je i u većim barama spačvanskog bazena (Tikar). U Bošnjacima raste na vlažnim mjestima.
 32. *SALIX caprea* L., bijela iva.
Pojavljuje se na šumskim sječinama i branjevinama kao grm ili manje drvo. Nalazimo je često u živicama i uz otvorene kanale.
 33. *SALIX cinerea* L., siva iva.
Predstavlja grm u nizinskim i močvarnim terenima. Od svim vrba najbolje podnosi stagnirajuću vodu te tvori barsku granicu šum-

Sl. 5. Drvored jablana uz put za šećeranu Zupanja. Foto: Đ. Rauš

skog drveća i grmlja u posavskim močvarama. Raste u grupama razvijajući karakterističan polukružni habitus grupe.

34. *SALIX fragilis* L., krhka vrba.

Pojavljuje se zajedno s bijelom vrbom u poplavnom području Posavine, a često je nalazimo i u barama spačvanskog bazena.

35. *SALIX purpurea* L., vrba rakita.

Javlja se u obliku grma uz obale Save.

36. *SALIX babylonica* L., vrba jadika.

Kultivira se u parkovima i po grobljima. Nalazimo je u Županji i Bošnjacima.

IV. Urticales

9. Porodica Maraceae (dudovke)

37. *MORUS alba* L., bijeli dud.

Često drvo tamošnjih krajeva. Uzgaja se pojedinačno i u drvoredima.

38. *MORUS nigra* L., crni dud.

Kultivira se zajedno s bijelim dudom.

39. *MORUS rubra* L., crveni dud.

Nešto je rjeđi od prethodnih. Stanovnici ga nazivaju »murgan« zbog crvenkastog ploda.

40. *MORUS alba* f. *pendula*, žalosni dud.
Grane mu vise kao kod žalosne vrbe. Našli smo ga na županjskom groblju.
41. *MACLURA aurantiaca* Nutt., maklura.
Uzgaja se zbog žive ograde, ikoja je u županjskom području dosta uobičajena, a pojedinačno raste i kao manje dekorativno drvo. U Županji i Bošnjacima nailazimo često na žive ograde od maklure.
42. *FICUS carica* L., obična smokva.
Kultivira se u zavjetrini po vrtovima Županje.

10. Porodica Ulmaceae (brijestovke)

43. *ULMUS carpiniifolia* Gled, nizinski brijest.
Nekada vrlo često drvo tamošnjih šuma, no unatrag 40 godina masovno stradava od holandske bolesti, ikoja će ga u potpunosti uništiti. Raste od prirode i kao pratilac hrasta lužnjaka.
44. *ULMUS laevis* Pall., vez.
Raste prirodno u šumama Posavine, primiješan je u šumi crne johe (Zib). Otporniji je na holandsku bolest od nizinskog brijesta.

V. H a m a m e l i d t l e s

11. Porodica Platanaceae (platanovke)

45. *PLATANUS occidentalis* L., sjevernoamerička platana. Kultivirana je u drvoredima i pojedinačno u Županji.
46. *PLATANUS acerifolia* Willd., platana.
Prekrasna grupa od 7 platana (Sl.4) nalazi se u dvorištu ŠUP-a Županja. Također na vrlo lijep drvoređ platana nailazimo ispred zgrade Skupštine općine Županja. S obzirom na brzinu raspta, lijep habitus i pružanje obilne hladovine za vrijeme ljetne žege morala bi se platana mnogo više upotrebljavati u hortikulturnom uređenju grada. Stoga je naročito preporučujemo. Postojeću grupu i drvoređ platana potrebno je zakonom zštiti.

VI. T r i c o c c a e

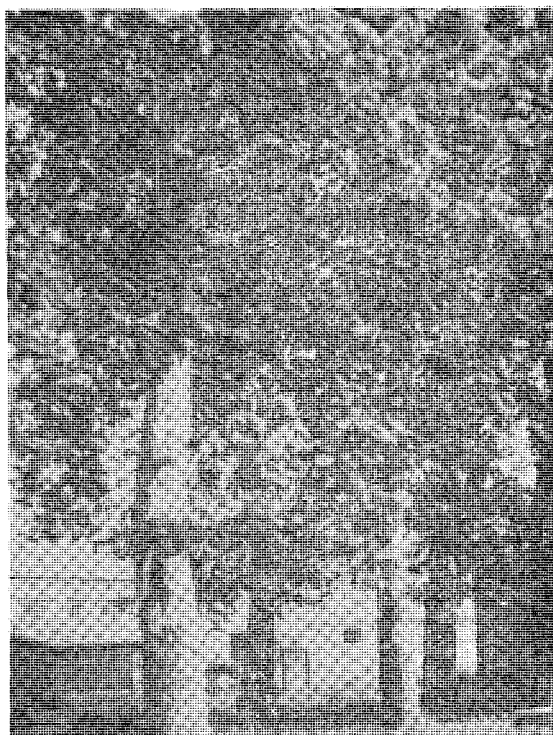
12. Porodica Buxaceae (šimširovke)

47. *BUXUS sempervirens* L., obični šimšir.
Uzgaja se u parkovima, na grobljima i u vrtovima kao dekorativni zimzeleni grm i kao živa ograda. Nailazimo ga u parkovima i na grobljima u Županji i Bošnjacima.

VII. P o l y c a r p i c a e

Porodica Berberidaceae (žitilovke)

48. *BERBERIS thunbergii atropurpurea* Chenaunt, žutika.
Uzgaja se kao ukrasni grm u parku Županje.

Sl. 4. Grupa od 7 platana u dvorištu SUP-a u Županji. Foto.: Đ. Rauš

14. Porodica Ranunculaceae (žabljakovke)

49. *CLEMATIS vitalba* L., bijela ptvit.
Ta drvenasta penjačica zastupljena je u svim šumama okolice Županje.

VIII. Pariettles

15. Porodica Tamaricaceae (metlike)

50. *TAMARIX tetrandra* Pafl, obična tamarika.
Nalazimo je u parku Županje.

IX. Columniferae

16. Porodica Malvaceae (sljezovke)

51. *HIBISCUS syriacus* L., sirijski hibiskus.
Kultiviran je u parku Županje te po mnogim vrtovima i dvorištima u gradu zbog vrlo dekorativnog cvijeta.

17. Porodica Tiliaceae (lipovke)

52. *TILIA cordata* Mil., malolitsna lipa.
Dolazi od prirode u šumi lužnjaka i običnog graba, a nalazimo je i kultiviranu po drvodredima i dvorištima Županje i Bošnjaka.
53. *TILIA argentea* Desf., srebrno lisna lipa.
Raste prirodno zajedno s prethodnom u okolnim šumama u nešto većem broju. Kao parkovno drvo vrlo je cijenjeno naročito kod slavenskih naroda; stoga je nalazimo vrlo često u parkovima, vrtovima i drvodredima Županje i Bošnjaka.

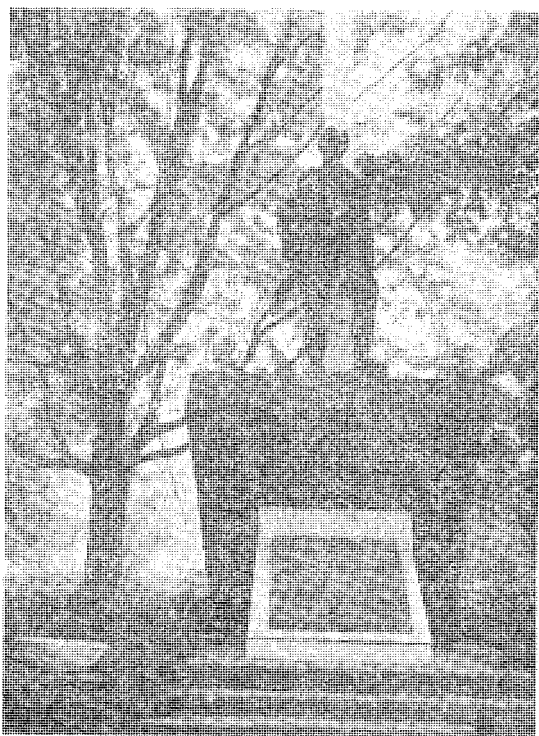
X. T e r e b i n t h a l e s

18. Porodica Simarubaceae (balzamovke)

54. *AILANTHUS glandulos* Desf., žlijezdasti pajasen.
Kultiviran je pojedinačno po parkovima Županje.

19. Porodica Sapindaceae (svjetlucavke)

55. *KOELREUTERIA paniculata* Laxm., kelreuterija.
To je vrlo ukrasno drvo nalazimo u parku oko ribljeg restorana »Sava« u Županji.

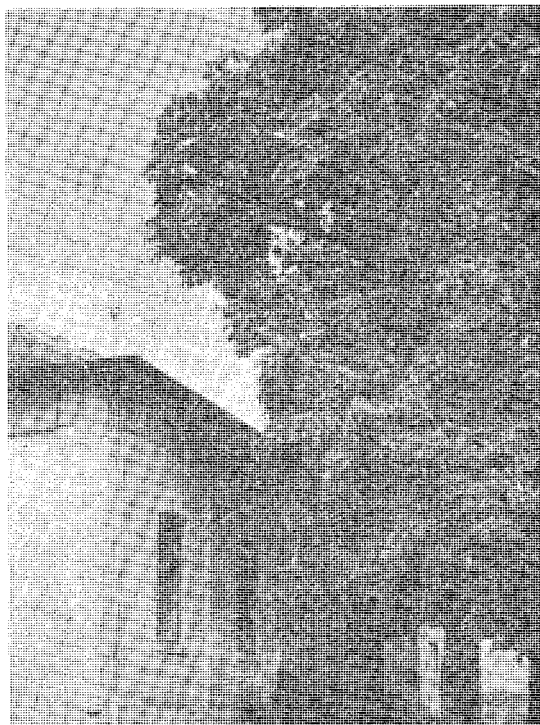
Sl. 6. Spomenik palim borcima NOB-e u centralnom parku Županje. Foto: D. Rauš

20. Porodica Aceraceae (javori)

56. *ACER tataricum* L., žestilj.
Raste mnogo kao manje drvo ili grm u okolnim šumama.
57. *ACER dasycarpum* Ehrh., srebrnolisni javor.
Uzgaja se u vrlo gustoj sastojini u parku oko ribljeg restorana »Sava«, a nalazimo ga i vrlo često u parku Županje, kao i u nekim drvodredima (Sl.6).
58. *ACER campestre* L., klen.
Dolazi prirodno (kao drvo ili grm u okolnim šumama spačvanskog bazena, a nalazimo ga i u parku Županje (kao solitera).
59. *ACER pseudoplatanus* L., gorski javor.
Kultiviran je u parku i drvodredima u novom naselju Šećerane u Županji.
60. *ACER negundo* L., jasenolisni javor.
U novije vrijeme naročito se uzgaja u drvodredima i kao parkovna vrsta. Nalazimo ga u centru Županje ispred hotela »Jelen«. Ne bi ga trebalo forsirati, jer ga masovno napada dudovac.

21. Porodica Hippocastanaceae (divlji kesteni)

61. *AESCULUS hippocastanum* L., obični divlji kesten.
To visoko i široko razgranato drvo zauzima posebno mjesto u parkovima i drvodredima Županje. Naročito lijepe primjerke divljeg

Sl. 7. Divlji kesten ispred stare zgrade današnjeg Omladnskog doma na Savi. Foto: Đ. Rauš

kestena nalazimo ispred zgrade današnjeg Omladinskog doma na obali Save (Sl. 7).

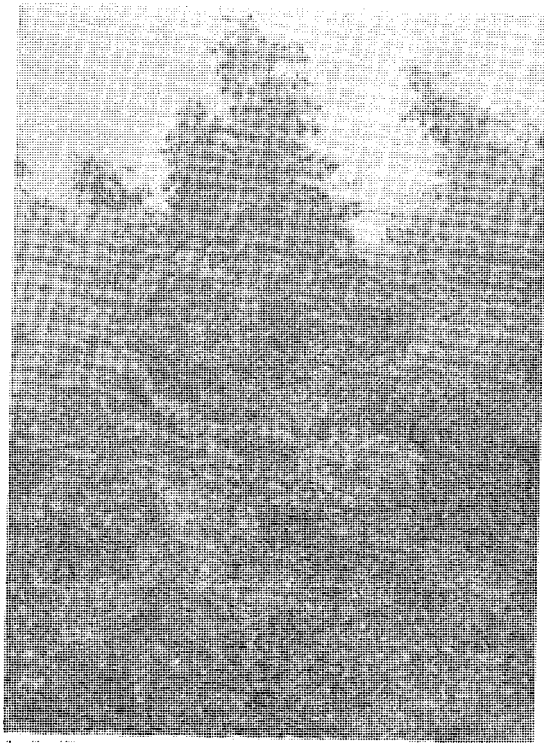
XI. C e l a s t r a l e s

22. Porodica Celastraceae (vretenike)

62. *EVONYMUS europaeus* L., obična krunika.
Dolazi od prirode u šumi hrasta lužnjaka i običnog graba a raste kao grm.

XII. R h a m n a l e s

63. *RHMANUS cathartica* L., obična krkavina.
Raste prirodno u okolnim šumama na bazifilnom i neutrofilnom tlu.
74. *RHAMUS frangula* L., obična trušljilka.
Dolazi zajedno s crnom johom u močvarnim predjelima šire okoline Županje.
65. *PALIURUS aculeatus* Lam., drača.
Ovaj listopadni grm naših primorskih krajeva vrlo rijetko nalazimo u unutrašnjosti naše zemlje. U parkovima Slavonije i Baranje (v. Rauš, 1971) nije do danas zabilježen. Prema tome, nađent dva vrlo bujna grma spomenute vrste ispred kuće inž. Muhe u Županji predstavljaju zaista raritet u zelenilu Slavonije (Sl. 8).

Sl. 8. Ukrasni grm drača ili diraka (*Paliurus aculeatus* L.) ispred kuće S. Muhe u Županji. Raritet u zelenilu Slavonije. Foto: Đ. Rauš

24. Porodica Vitaceae (vitičarke)

66. *PARTHENOCISSUS tricuspidata* Planch., trošiljkasta lozica.
Obrađuje vertikalne stijene na zgradama i ogradama pojedinih kuća u Županji.
67. *PARTHENOCISSUS quinquefolia* Planch., peterolističava lozica.
Vrijede podaci kao prethodno.

XIII. Rosales

25. Porodica Saxifragaceae (kamenike)

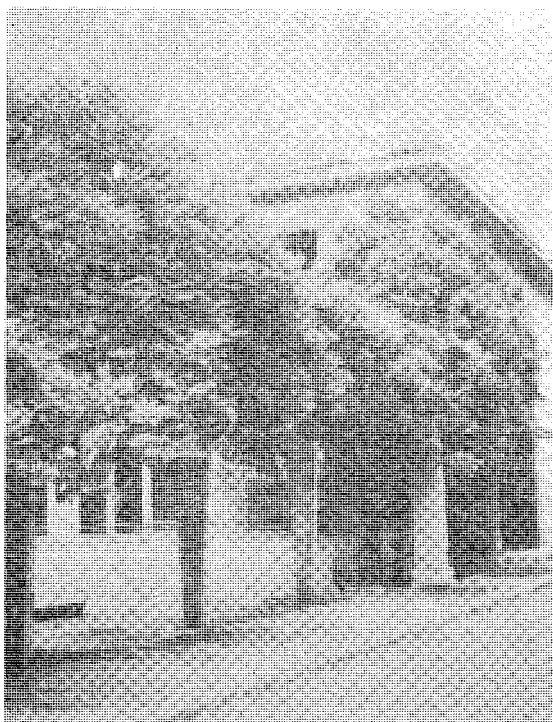
68. *PHILADELPHUS coronarius* L., pajasmin.
Kultiviran je u parkovima i vrtovima Županje.

26. Porodica Rosaceae (ružičarke)

69. *SPIRAEA vanhouttei* (Briot) Zab., sunučica.
Uzgaja se u parkovima i nasadima, a također u vrtovima oko kuća Županje i Bošnjaka.
70. *RUBUS fruticosus* L., obična kupina.
Raste prirodno (kao grm, visok do 2 m uz rubove šuma te na šumskim sječinama i čistinama. Odlikuje se jakim bodljikama, zavintima prema natrag.
71. *RUBUS caesius* L., plava kupina.
Dolazi od prirode kao niski grm okolnih šuma. Plodovi su plave boje i jestivi.
72. *RUBUS hirtus* W. K., dlakava kupina.
Raste prirodno na sušnim terenima (igredama) zajedno s običnim grabcem, lužnjakom i bukvom.
73. *ROSA canina* L., pasja ruža.
Dolazi od prirode u progalljenim šumama i šikarama. Raste kao grm do 3 m visoko u svim okolnim šumama te uz puteve i živice. Iz ovjetišta stvara se nepravilni plod, zvan "šipak", s mnogo sitnih plodića (koštunica). Vanjski je dio šipka mesnat i crven.
74. *CYDONIA vulgaris* Pers., dunja.
Nalazimo je kultiviranu u vrtovima Županje.
75. *SORBUS torminalis* Crantz, brekinja.
Raste prirodno na sušim predjelima okolnih šuma.
76. *PYRUS communis* L., divlja kruška.
Dolazi od prirode u vlažnijim šumama okolice Županje.
77. *MALUS silvestris* S. F. Gruy, divlja jabuka.
Raste kao grm ili manje drvo okolnih šuma.
78. *CRATAEGUS oxyacantha* L., višeplođnički glog.
Vrlo čest grm okolnih šuma.
79. *CRATAEGUS monogyna* Jacq., jednoplođnički glog.
Raste prirodno u šumama spačvanskog bazena.
80. *PRUNUS spinosa* L., crni trn (kukinja).
Vrlo raširen grm u okolnim šumama uz puteve i kanale.
81. *PRUNUS avium* L., divlja trešnja.
Raste prirodno kao visoko drvo na sušim terenima okolnih šuma. Vrlo je cijenjeno drvo kao šumska voćkarica.

27. Porodica Papilionaceae (leptirnjače)

32. **GLEDITSCHIA triacanthos** L., gledičija.
Kultivirana je u parkovima i drvooredima Županje.
33. **SOPHORA japonica** L., japanska sofora.
Uzgaja se u drvooredima i pojedinačno u Županji.
34. **SOPHORA** japanska f. *pendula*, žalosna sofora.
Grupu žalosnih sofora našli smo na groblju u Županji (Sl. 10), koje su vrlo dekorativnog izgleda.
35. **ROBINIA pseudoacacia** L., obični bagrem.
U Županja i Bošnjacima bagrem se potpuno udomaćio. On je cijeno drvo spomenutog područja, a pčelari intenzivno koriste njegov cvijet za pašu pčela.
36. **ROBINIA pseudoacacia** var. *umbraculifera* DC., kuglasti bagrem.
U Županja postoje drvooredi bagrema s lijepom okruglastom krošnom.
37. **AMORPHA fruticosa** L., čivitnjača.
Ovaj do 3 m visok sjeverno-američki listopadni grm šibolikih mladica raširen je u svim šumama poplavnog područja, a često je i u ostalim šumama.
38. **WISTARIA sinensis** DC., glicinija.
Tu listopadnu penjačicu našli smo vrlo lijepo uzgojenu na ulazu u kino »Kristal« u Županja (sl. 9).

Sl. 9. Penjačica glicinija (*Wistaria sinensis* DC) ispred ulaza u kino »Kristal« u Županji

89. *CYTISUS hirsutus* L., (zamorijet).
Prirodno vrlo rijetko rasprostranjen manji grm, pridolazi na spomenutom području s cerom (Narač).
90. *GENISTA tinctoria* L., velika žutilovka.
Raste prirodno vrlo često u okolnim šumama na izrazito vlažnim mjestima.
91. *GENISTA ovata* W. K., jajolisna žutilovka.
Do 50 cm visoki grmlje u okolnim šumama na sušnim mjestima.

IV. Myrtiflorae

28. Porodica Elaeagnaceae (maslinice)

92. *ELAEAGNUS argentea* Pursh., srebrnasta diffina.
Našli smo je kultiviranu u Županja i Bošnjacima.

V. Umbelliferae

29. Porodica Comaceae (drijevke)

93. *CORNUS mas* L., drijen.
Raste prirodno na sušnim i toplijim lokalitetima okolnih šuma.
94. *CORNUS sanguinea* L., sviib.
Obilno dolazi od prirode u okolnim šumama.

Sl. 10. Grupa žalosnih sofora (*Sophora japonica* L.) na groblju u Županji

30. Porodica Araliaceae (bršljanovke)

95. *HEDERA helix* L., obični bršljan.

Vrlo česta, uvijek zelena drvenasta, često debela penjačica ili tanja puzačica u okolnim šumama, a također je nalazimo u parkovima i na grobljima.

XVI. *T u b i f l o r a e*

31. Porodica Solanaceae (pomoćnice)

96. *SOLANUM dulcamera* L., gorkoslad.

Raste prirodno u vlažnim šumama crne joha, poljskog jasena i hrasta lužnjaka.

32. Porodica Bignoniaceae (trubljačkovke)

97. *CATALPA bignonioides* Walt., katalpa.

Dosta često drvo u parkovima i drvooredima Županije.

98. *CAMPSIS radicans* Seem., kampsis.

Ovu visoku listopadnu sjeverno-američku drvenastu penjačicu našli smo jedino u dvorištu obitelji inž. Muhe u Županji.

XVII. *C o n t o r t a e*

33. Porodica Apocynaceae

99. *VINCA minor* L., mala pavanka.

Raste prirodno u šumi lužnjaka ili običnog graba na sjenovitim i sušnim mjestima.

34. Porodica Oleaceae

100. *FRAXINUS angustifolia* Vahl., poljski jasen.

Tvori čiste prirodne sastojine u okolnim šumama, a pridolazi pojedinačno s lužnjakom i crncem jonom.

101. *FRAXINUS americana* L., američki jasen.

Kultiviran je između dva rata u barata okolnih šuma kao pionirska vrsta, koja vrlo mnogo transpirira i isušuje tlo.

102. *FORSYTHIA europaea* Deg. et Bald., balkanska forsitija.

Kultivirana je u parkovima i vrtovima (kao dekorativni grm).

103. *SYRINGA vulgaris* L., obični jorgovan.

Vrlo se često uzgaja u parkovima i vrtovima Županije i Bošnjaka.

104. *LIGUSTRUM vulgare* L., obična katlina.

Raste od prirode na sušnim lokalitetima zajednica hrasta lužnjaka, a naročito uz rubove šuma i u šikarama.

105. *LIGUSTRUM ovalifolium* Hassk., širokolisna kalina.

Dekorativan grm i živa ograda u parku Županje.

XVIII. R u b i a l e s

35. Porodica Caprifoliaceae (kozokrvine).

106. SAMBUOUS nigra L., obična bazga.
Raste prirodno u okolnim šumama i uz naselja na tlima, koja sakdrže mnogo dušika.
107. VIBURNUM opulus L., crvena hudička.
Dolazi od porodice na vlažnijim mjestima okolnih šuma.
108. VIBURNUM opulus var. roseum L.
Uzgaja se u masadima u Županji i okolici zbog velikih i lijepih cvijetova te okruglog cvata (Schneeball).
109. SYMPHORICARPUS orbiculatus Moench, koraljni biserak.
Kultivirana je u parku Županje.

ZAKLJUČNE PRIMJEDBE I PRIJEDLOG ZA ZAŠTITU PRIRODNIH SPOMENIKA OPĆINE ŽUPANJA

Našim dosadašnjim istraživanjima šumske vegetacije bazena Spačva i pregledom dendroflora parkova i drvoreda Županje i Bošnjaka utvrdili smo, da ondje rastu 109 različitih drveća i grmlja. Od toga su 50 vrsta autohtone (domaće), a 59 vrsta alohtone (unesene). Na četinjače s ginkom otpada 12, a na listjače 97 vrsta.

Praktična strana takvog pregleda ukazuje na određeni broj egzotičnog drveta i ostale unesene idendroflora, koja se i nadalje može s uspjehom uzgajati prilikom formiranja novih ili kao dopuna postojećih parkova, drvoreda i drugih zelenih površina.

Spominjemo, da se prilikom daljnjeg ozelenjivanja grada i okolice treba voditi računa o biološkim svojstvima, te ekološkim zahtjevima vrsta drveća i grmlja, koje se unose.

Gradsko i prigradsko zelenilo ima zaštitnu i rekreacijsku funkciju. U vezi s tim, a na osnovi Zakona o zaštiti prirode (N. N. br. 34 od 10. kolovoza 1965. g.) predlažemo, da se na području općine Županja zaštite:

I. Specijalni rezervati:

- a) Šumske vegetacije:
 1. dio šumskog predjela »Radiševo«, 14 d odjel, oko 3 ha (bukva, hrast, grab).
- b) Botanički:
 1. močvarna vegetacija »Virova« (Bošnjackih).

II. Spomenici prirode:

- a) Rijetki primjerci drveća injihove skupine:
 1. stablo hrasta lužnjaka u dvorištu »Raizvitka«,
 2. stablo hrasta lužnjaka na tržnici Županje,

3. stablo ginka ispred crkve u Bošnjacima,
4. grupa od 7 stabala platana u dvorištu ŠUP-a i
5. stablo starog hrasta lužnjaka u šumi Boljkovo, odjel 97.

- b) Spomenici vrtne arhitekture:
- c) Parkovi

1. park u Županji

- d) Drvoredi

1. drvoređ koji vodi od središta prema crkvi s desne strane (platane, lipe, divlji kesten i dr.
2. drvoređ jablana pored ceste, koja vodi u šećeranu.

Zaštićivanjem tih prirodnih objekata zapravo zaštićujemo čovjeka, jer je odnos čovjeka i prirode ozbiljno ugrožen.

LITERATURA

1. A n i ć, M. (1946): Dendrologija. Pretiskano iz Šumarskog priručnika I, Zagreb.
2. A n i ć, M. (1954): Dendrološka i uzgojna važnost nekoliko starijih parkova u području Varaždina, šumarski list, god. 78, Zagreb.
3. A n i ć, M. (1960): Dekorativni oblici raznog drveća i grmlja, šumarski list god. 84 str. 60-61, Zagreb.
4. A n i ć, M. (1871): Šume i šumarstvo na području slavonskog dijela vojne krajine, Radovi centra JAZU Vinkovci, br. 1, str. 5-32, Zagreb.
5. B e r t o v i ć, stj. et al (1961): Zaštita prirode u Hrvatskoj, Zagreb.
6. D o m a c, R. (1967): Ekskurzijska flora Hrvatske i susjednih područja, Zagreb.
7. E l l e n b e r g, H. (1965): Naturschutz — unsere Aufgabe. Schweizerische Lehrerzeitung, Er. 6, S. 178-182, Zürich.
8. H i r t z, M. (1938): O sadašnjim radovima na zaštiti prirode i prirodnih spomenika u Hrvatskoj i Slavoniji, Glasnik Zaštita prirode, sv. 1, Zagreb.
9. H o r v a t, R. (1936): Slavonija — povijesne rasprave i crtice, knjiga I, Zagreb.
10. J a v o r k a, S. e s C s a p o d y, V. (1934): A Magyar flora kepekben, Budapest.
11. K o v a č e v i ć, J. (1971): Vegetacija područja općine Županja (s posebnim osvrtom na korovske zajednice), Županjski zbornik Matice hrvatske brč 3, Županja.
12. K r ü s s m a n n, G. (1960): Die Nadelgehölze, Berlin.
13. K r ü s s m a n n, G. (1960 und 1962): Handbuch der Laubhölzer), Band I und II, Berlin-Hamburg.
14. P a v i č i ć, St. (1969): Razvitak naselja u županjskom području, Županjski zbornik Matice hrvatske br. 2, str. 65-91, Županja.
15. R a u š, Đ. (1965): Imenik naučnih i narodnih naziva za naše najvažnije autohtono drveće, grmlje i prizemno rašće, 17 str., Zagreb, (rukopis).
16. R a u š, Đ. (1969): Autohtona i alohtona dendroflora šire okoline Vukovara, Šumarski list, 5-6, str. 185-209, Zagreb.
17. R a u š, Đ. (1970): Prilog poznavanju flore Fruške gore iz okolice Hloka, Šumarski list, 9-10, str. 285-306, Zagreb.

18. R a u š, Đ. (1970): Dendroflora parkova i drvoreda Vinkovaca i Nuštra, Godišnjak Matice hrvatske Vinkovci, 7, Vinkovci.
19. R a u š, Đ. (1971): Dendroflora starih parkova Slavonije i Baranje, Zagreb, (rukopis).
20. R a u š, Đ. (1972): Vegetacijski i sinakološki odnosi šuma u bazenu Spačva, Zagreb, (doktorska disertacija).
21. R e h d e r, A. (1951): Manual of cultivated trees and shrubs, New York.
22. R e p u b l i k i Z. Z. P. Zagreb (1970): Zaštita prirode (svrha i zadaci), Zagreb.
23. S o o — J a v o r k a (1951): A Magyar növényvilág kézikönyve I. és II. kötet, Akadémiai kiadó, Budapest.
24. T u r i s t i č k i s a v e z Slavonije (1966): Regionalni prostorni plan razvoja turizma i rekreacionih centara Slavonije — Zelene površine i parkovi, str. 25-38, Osijek.

Dr Marko Kadić, veter. savjetnik Vinkovci

O iskorištavanju voća u prošlosti Slavonije

I

Prije 60 do 80 i više godina slika Slavonije i života u njoj u mnogo čemu se razlikuje od današnje. U selima, a napose u Posavini, bilo je još dosta kućnih zadruga, u kojima je u zajednici živjelo po više oženjenih ljudi s djecom, pa je tako bilo domaćinstava s 10 do 20 i više čeljadi. Stoga je i bilo dosta poslenika, a za sve se brinuo kućegospodar, obično najstariji član, koji nije uvijek bio i najpametniji. On je određivao, što će tko raditi, što će reduše kuhati pa je stoga i dijelio im smok (slaninu, mast i meso, kao i piće. Ukratko za sve se brinuo, a pred vlastima je bio odgovoran za svoju zadrugu i njezine članove, što se naročito očitalo za vrijeme Vojne krajine. Dok je u takvom združnom životu bilo sluge i poslušnosti kućegospodaru, i gdje je on razumno upravljao i brinuo se za sve potrebe ukućana, došlo je zadruga napredovala i imala punu kuću svega, pa su i svi ukućani bili zadovoljni.

Zadruga su imale stanove (salaše) obično tamo, gdje je bilo više zemlje u komadu ili na okupu, a često je stan bio i u blizini šume, a od sela udaljen je 3—5 i više km. Na stanu se držala različita i brojna stoka. Tu su bile livade i pašnjaci, voćnjaci i šljivici. I ljeti i zimi je na stanu boravio izmjenično (rednja) po jedan par članova s odraslom djecom, koji se brinuo za stolku i sve ostale poslove na stanu i oko nje. Rednja je bila po godinu dana, ali i po nekoliko mjeseci.

Oko stana bivalo je uvijek dosta različitog voća. Osim jabuka i krušaka i ostalog voća najviše je bilo šljiva. Da je šljiva bilo mnogo svejdoči nam podatak iz prepisa akta (kumpanije u Babinoj Gredi o nagodbi radi spora oko šljiva, od 25. septembra 1761, a koga je potpisao M. A. Reljković. Josip Mitrović iz Lukačeva Šamca nije dao polovinu šljiva bratovoj djeci, koja su s materom otišla u Babinu Gredu, kamo se preudala nakon smrti muža (poginuo u ratu). Kod kumpanije su se ipak nagodili: da od 121 debla šljiva ostane Josipu Mitroviću 61 šljiva, a bratovoj djeci Lovri i Ivi 60 šljiva; od 54 stabla jabuka Josipu 27, a djeci 27 jabuka, od dvije kaciće jedna Josipu, a jedna bratovoj djeci. — Navode se i ostali predmeti nagodbe 1.

Najviše se šljiva stresalo u veće ili manje kace (kaciće) gdje su provrele pa kad se kom smirio, pekla se rakija, u manjim ili većim kazanima, koji su bili pod nadzorom financijskih organa, koji su ih poslije pečenja zapečatili, jer se za pečenje plaćala određena taksa po satu upotrebe kazana. Stoga je nekada bilo u svakoj kući vlastite ra-

škije, a naročito u zadnugama, koje su imale više zemlje pa i više šljivika. U dudovoj buradi stara raklija bila je žuta kao dukat i bila je naročito ukusna. Njom su se ponudili miješci i uvaženi gosti i prijatelji, t običnom i mekšom rakijom služili su su ukučani, poslenici i moba. Inače se raklija redovito drži u hrastovoj buradi.

Ali dosta se šljiva i sušilo. Birale su se zrele, zdrave i čitave tj. nepucane šljive. Sušilo se u posebno sagrađenoj pušnici (sušnici, sušioni), koja je često bila uz vanjsku (krušnu) peć pod istim krovom. To je bila zidana zgrada duga oko dva metra a širolka 1.5 m (Sl. 1).

Sl. 1. Pušnica uz vanjsku peć. Foto: Ivan Kadić, Gradište

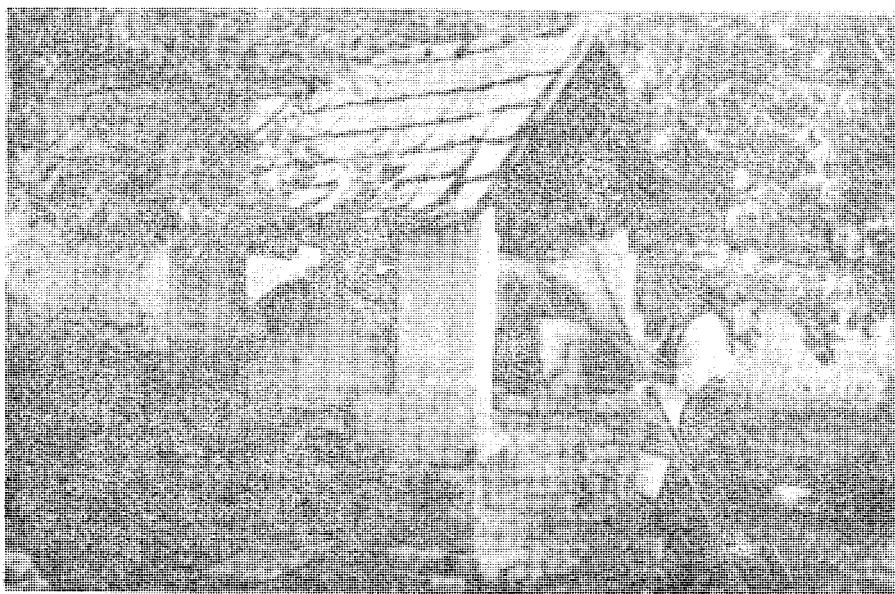
U donjem dijelu bilo je ložište, iz kojega je na kraju vodio dimnjak iznad krova. Iznad zatvorenoga oduljega ložišta bio je prostor za stavljanje ljese (pletenih ponajviše od šiba ili tankih dasčica). Bilo ih je obično 2 do 3 jednit iznad druge. Stavljale su se kroz veliki otvor na zidu pušnice, koji se zatvarao čvrstim vratima, koja su dobro pristajala, da iz pušnice neizlazi topli zrak. U dugačko ložište mogle su stati i dulje kladе suhe hrastovine, koje su počalco gorile i dugo držale vatru. Na pušnicu se morallo stalno paziti, da se vatra ne ućrne, a od vremena do vremena bi se pregledavale li ljese i izvlačile, da se šljive promiješaju, i proberu tj. uklone osušene a i da se ljese promijene tj. donja da se stavi gore i obratno, da se šljive jednolično suše. (Sl. 2) .

Rjeđe su se šljive a i ostalo voće sušilo i na suncu u tepsijama i drugim plitkim posudama. To je trajallo dulje vremena i šljive nisu bile

Sl. 2. Otvorena pušnica — izmjena ljesa. Foto: Ivan Kadić, Gradište

tako čiste kao iz pušnice (muhe). Obično bi se posude s tako sušenim voćem stavljale još i u vanjsku peć (kad se povadi pečeni kruh i peć bude još vruća da se dosuši. (Sl. 3.)

Sl. 3. Krušna (vanjska) peć. Foto: Ivan Kadić, Gradište

Iz tih se podataka vidi, da je u toj kući s jednim oženjenim parom bilo 121 deblo šljiva a 54 debla jabuka. A koliko su tek imale velike zadruga! Prema tome i u davno doba nije u našoj Posavini bila pustoš!

Divljake su obično ikalemili tamo, gdje su iznasle, pa su zato jabuke i kruške često bile raštrkane i izvan šljivika i voćnjaka. Bila su to uzrasna i gramata debela poput hrastova pa su i dugo trajala i dobro rodila. Šljive su bile zasađene u redovima; sadnicama iz podrasta ispod starih šljiva. A bilo ih je i izvan šljivika po vrtu i oko guvna i pokraj ograda. Voća je bilo mnogo pa ga se dosta i trošilo u sirovom stanju i nije se prodavalo, ali se mnogo spremalo na različite načine i za kasniju upotrebu.

Za unapređivanje voćarstva i vinogradarstva u prošlosti Slavonije imali su najviše zasluga Ing. Kojdl Stjepana iz Požege i Matić Andrije iz Lovasa.

Kad su počele brojnije diobe zadruga poslije prvog svjetskog rata (1914-1918) bivalo je sve manje stanova i života na njima. Provedba komasacije poslije 1930 također je likvidirala mnoge preostale stanove, a što je još ostalo, to je poslije 1945. napušteno usljed arondacije za socijalistički sektor. I tako je nestalo brojnih šljivika i voćnjaka, a nestaje i različitog drveća po međama, livadama i pašnjacima, jer su sve površine preorane (javni pašnjaci, općinski i tzv. zemljišnih zajednica). Stoga je danas po selima mnogo manje šljivika i voćnjaka većinom ni okućnicama, a novi se sporo sade.

II

Voća je u prošlosti bilo mnogo i nije se prodavalo nego se doma trošilo, ali se nije moglo sve u sirovom stanju potrošiti pa se zato moralo na različite načine iskoristićavati i sačuvati da ne propadne nego da se u prerađenom i osušenom stanju potroši kasnije u toku godine. Kako se to činilo s pojediniim vrstama voća, bit će opisano u daljnjem tekstu.

1. Šljiva. Šljivika je bilo ne samo po stanovima nego i doma u svakoj kući u selu. Na kraju potkućnice iza vrta bio je obično i komad šljivika, a šljiva je bilo li po vrtu uz među a često li u dvorištu uz koju kajisiju ili višnjju. Većinom su bile plave šljive (crne), ali je bilo i bjelica (žutica ili žutih), a manje ranih angulja, turkinja, brobara i dr.

Od šljiva se dosta peklo i pekmeza (s kožicama i bez njih, cijedeni) jer se i on dosta trošio u kući, a osobito zimi i o postovima. S pekmezom su se priređivali i različiti kolači ili tijesto (tačoi). Djeci se često namazo komad kruht pekmezom, a nekad i mašću ili kajnama-kom i trjeđe maslom. Pekmez se pekao u većim količinama u bakrenim kotlovima (kotluše, oranije) iznad otvorene vatre na posebnom velikom tronošcu (sadžaku). U železnoj kotluši pekmez bude više crn. Čuvao se u posebnim zemljanim ovecim loncima sa širokim otvorom (čupovi).

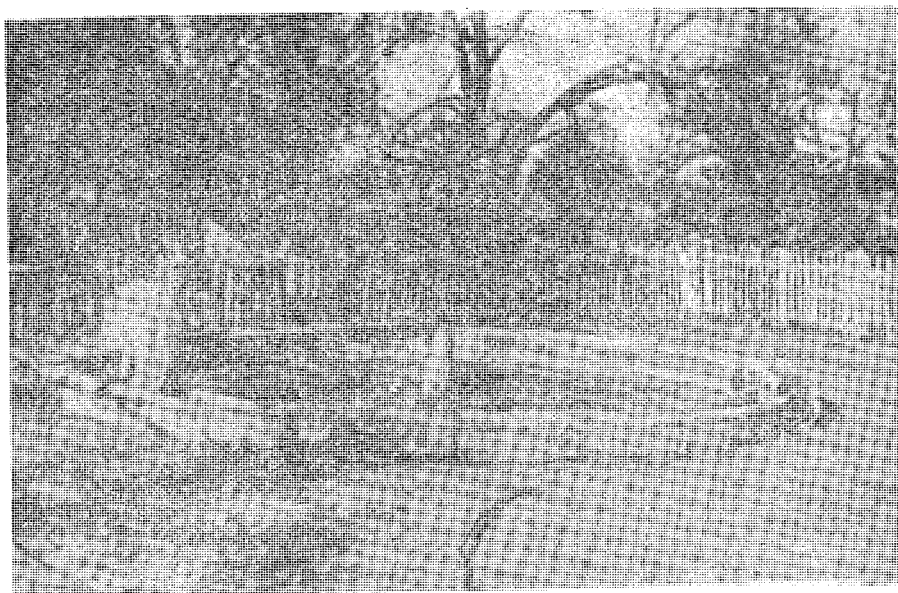
Od šljivova koma nakon pečenja pravilo se li sirće zvano šljivoik ili šljivoš. Iz kazant se stresao kom u posebnu kačicu (bad-

njicu) pa kad se ohladio onda se kroz gusto pletenu košaru od šiba cijedio u poseban sud. Bila je to tamnocrvena, dosta gusta tekućina ugodno kiselnasta okusa. Kad se tekućina staložila, onda se gornji rijetki sloj sipao u posebno bure (veće ili manje) u kojem se držao šljiovik u podrumu uz ostalu burad rakije i vina. Od bijelih šljiva (žutica) bio je šljiovik svjetlo žute boje i više kiselnasta okusa. Šljiovik se redovito trošio u kućanstvu sve do pod konac 19 stoljeća, kad je došao esenc (sirće iz dućana). Ali se upotreba zadrezala još dugo i poslije, jer je esenca trebalo platiti, a šljiovik se načini doma besplatno! Njime se kiselila salata, a osobito purena, koja bi se zadila s vrelim šljiovikom s mašću od topljene slaninice. Njime se zakiselila i čorba kiselica, koja se obično spravljala za doručak s podrezanim kruhom uz čvarke od topljene slaninice i glavicu nasoljena luka ili ljutu papriku zelenu ili kiselu. U šljioviku se za zimu okiseli i po kojoj čabar paprike.

2. Jabuka. Osim šljiva bilo je mnogo debala i jabuka bilo među šljivama ili posebno na raznim mjestima uz ogradu, na međi, u vrtu ili u blizini koljebe na stanu itd. Većinom su bile ljetne vrste tzv. pednovače lipanjka ili bamovače) kako su ih zvali. Ali bilo je i drugih: srčika, maslara, segetnjača pisaniki i tunkinja! Najviše su to bile slatke jabuke, koje su se najviše trošile u svježem stanju, ali se dosta i sušilo u pušnicama kao i šljive. Rezale su se u reznijeve tzv. kalotine i tako stavljale na ljesu u pušnicu.

Ali sušile su se i na suncu nanizane na konac u tzv. gužve ili grovače pa su se stavljale visoko na sunčano začelje koje zgrade, a dosušivale su se i u krušnoj peći nakon vađenja kruha. (Sl. 3.).

Kad je bilo mnogo jabuka i različitih vrsti a ponajviše slatkih, tad su se iskoristavale tako, da su se najprije drobile (mljele), a onda se iz njih cijedila šira od koje se pravilo jabukovo vino ili sirće, a pekla se i rakija od jabuka. Za mljevenje i cijedenje jabuka bio je poseban uređaj, koji se podrobnije opisuje. Sav se uređaj zvao izimača, šajtivara ili šajtov. Sastojao se od dva dijela kako se vidi na priloženim slikama. Prvi se dio sastoji od valova u obliku kruga s polutnjenom od 3 do 4 metra. Izduljen je u zdravoj i čistoj (bez kvrga) hrastovini, a sastoji se od 11 komada, koji su tako zaokruženi, da čine točnu kružnicu, kad se sastave iza drugoga i opašu željeznim obročima a na sastavcima našupere rogozom ili kačinom i traljama, dok sok ne curi. U sredini kruga, što ga čini taj valov, ukopan je u zemlju jalki hrastov stup. Na njegov vrh u visini jednog metra masadena jaka drvena osovina, duga 4 do 5 metara tako, da prelazi preko valova na vanjsku stranu. Točno iznad valova ta osovina nosi veliki kamen u obliku punoga kotača, promjera od jednog metra. Kamen je položen okmito u valovu, a osovina prolazi kroz njegovu sredinu na vanjsku stranu, gdje je na kraju prikvačen uređaj za vuču s dva konja (vagir s dva amiša). Kad konji počnu vući, kamen se okreće po valovu i drobi jabuke. Konji se tjeraju sad na jednu sad na drugu stranu, da se jednako iskoriste, jer je onome na vanjskoj strani teže vući. Kad se jabuke potpuno zdrobe i usitne, tad se zajedno sa sokom prenose u drugi dio šajtivare — u izimaču, gdje se iscijedi sav sok. Grabi se drvenim lopaticama u posebne čabrie, na ko-

Sl. 4. Valov za drobljenje jabuka. Foto: M. Kadić, 1942. Babina Greda

jima ne smije biti nikakvih željeznih dijelova, jer bi tada jabuke i sok pocrnili i ne bi bio lijepo žute boje (Sl. 4).

Drugi dio šajtivare tj. užimača nalazi se pod krovom zgradice na jakim stupovima. Po dužini te zgradice nalaze se dvije oveće posude za pritiskanje i cijedenje (izžimanje) jabuka. I na njima nesmije biti željeznih dijelova. Nalaze se između jakih greda i dolje i gore. One su četve rouglaste od jakih hrtstovih dasaka, koje su izbušene rupama, kroz koje curi sok. Pri dnu i na vrhu su učvršćene srezanim jakim drvenim rebrima, da mogu izdržati pritisak. Sok curi kroz rupe i skuplja se u posudu na dnu, iz koje teče kroz drvenu cijev u posudu za mjerenje i istresanje (ulijevanje) u bure.

Kad se spomenute posude napune samljevenim jabukama, pokriju se jakim đamon (dnom) i počne se pritiskati vrtljom jakoga drvenoga vijka, koji prolazi kroz maticu na drvenoj gredi iznad spomenute posude. Vijak se vrti dvjema unakrst položenim polugama — rukama, dokle god se može i dok sok ne prestane curiti. (Sl. 5.)

Vlasnik uzima za mljevenje i izžimanje jabuka devetu mjericu soka. To je ona mjerica u koju sok curi i kojom se ulijeva u bure, a zove se špitulj (škaf). Slatki jabukov sok se procijedi i kuha pa se ostavlja za zimu i za svatove. Prokuhana jabukova voda ne prokisne nego ostaje slatka.²

Jabukov sok u buretu vrije ikao i mošt od grožđa. Ako su jabuke bile kiselo načini se nakon vrenja jabukovo sirće, a od ostalih jabuka bude jabukovo vino. Ali često su od jabukovog vina nakon dovršenog vrenja poslije devot dana pekli rakiju, koju radije piju nego vino. A često jebuke nakon drobljenja i ne cijede nego ih bace u kacu, da provriju, i peku tada rakiju!

Sl. 5. Ižimača — drugi dio šajtivare. Foto: M. Kadić, 1942. Babina Grede

Najbolje jabukovo sirće bilo je od divljaka (jabuka) kojih je bilo dosta u šumatama a i po međama i livadama. To se sirće čuvalo u drvenim stečkanit (posebni sud) i po više godina. Upotrebljavalo se i kao lijek i za raskužbu kolere. Gazdinske kuće tj. velike zadruge — trošile su nekada isključivo divljakovo sirće!

Ostaci nakon cijedenja jabuka bacaju se svinjama, koje ih pojedu, a sjemenke rado kupi živad. Skupljanje sjemenki i sušenje za prodaju nije se isplatilo, jer se slabo plaćalo.

Kad pod konac jeseni prestane drobljanje i lžimanje voća (jabuka i krušalka), valovi se rastave i prevrnu, da se osuše sa svih strana i spremne se pod krov u suho, a napolju ostane samo stupac i kamen s osovinom.

Slike ižimače potiču iz Babine Grede, vlasništvo Franje Kopača kb. 209. Slikao sam je 1942. Tada je u selu bila još jedna u Šime Vukovića kb. 109. Čika Franja je tada rekao, da je tu šajtivaru načinio još njegov djed i da je tada (1942.) bila stara više od 95 godina.³

3. Kruška. Kruške se obično nisu rezale u kalotine nego samo one krupne i sušile su se kao i šljive u pušnici, a rjeđe na suncu i u vanjskoj peći. Najviše su se sušile kruške crvenke i bartolovače a i druge slične vrste, kojese dosta slatke i sazriju polovicom i koncem ljeta. Suho voće tj. kalotine spremalo se u stubljike na tavanu, a i u starim sanducima tzv. kobiltšima, gdje je bilo dobro zatvoreno i nisu do njih mogli doći moljci, koji su znali načiniti dosta štete i uništiti dosta suhog voća, ako nije bilo dobro spremljeno i zatvoreno (Stubljika je ovisoka valjkasta posuda od šupljeg drveta, kojoj se dođe prišije dno, a gore se poklopi drvenim poklopcem).

4. Šumsko voće. U šumama je bilo također dosta različitoga divljega voća: jabuka, krušaka i trešanja. Kad jako urode skupljaju se jabuke i kruške i izimaju za jabukovo sirće, koje je bilo kiseliije nego šljivovik. Stanari pokraj šuma stavljali su te divljake u kiselilo za tušiju (turšiju) tj. za kiselu vodu.

5. Ostalo voće. Od ostalog voća bilo je višanja u dvorištu, u vrtu, oko stana itd. Trešanja je također bilo, ali manje. Ako je toga voća bilo mnogo i nije se moglo sve potrošiti svježe tada su se sušile i višnje i trešnje kao i šljive, a pekla se i od njih rakija.

Kajsija je bilo većinom u dvorištu, a bresaka u vrtu i vinogradu. I one su se katikada sušile, ali ako ih je bilo puno tad su ih bacali u kacu i pekli rakiju breskovaču ili kajsijsivaču!

Nekada je po selima bilo dosta dudova, jer su lišćem hranili dudova svilca, što se u prošlosti u svoje vrijeme forsiralo. Kad bi dudovi jako urodili, pekla se i od njih rakija dudovača. Priča se, da od dudovače ljudi oslijepe, ako je puno piju!

Gunja je bilo obično u vrtu ili u kutu dvorišta. Spremale su se na ormare u djevojačke kućare, da mirišu, a i pekli su ih i kuhali uješen djeci. Rjeđe su pekli pekmez a u novije doba stavljaju se u kompot (ili dunst-kako narod to zove), kao i breskve, kajsiije, trešnje i višnje.

Debla oraha također je bilo dosta. Najviše po dvorištima da prave hladovinu, ali i ispred kuća na ulici kao i na drugim mjestima. Ostaloga voća bilo je mnogo manje: lješnjak, mušmula, oskornuš i dr.

6. Kiselenje voća. Osim opisanoga načina iskorišćavanja voća pojedine vrste su se i kiselile u manje kace. Za tu svrhu se uzimalo većinom jesensko kasno voće, sitnije, oporo i kiselo (jabuke i kruške — mlholjače ili pnudnjače te pekačice i dr.) Kaca se napuni voćem i nalije vode do vrha, zatim se pritisne dnom, krštenicama i kamenom. Nakon 3 do 4 tjedna voće ukisne i dobije se kisela voda ili mošt. Da dobije crvenu boju stavljali su u to voće i kukinja (trnjule). U rupu pri dnu kace mjesto vranja (drvenog čepa) stavi se vreteno, koje je služilo mjesto slavine (pipe). Kad se vreteno malo povuče, tada curi tanki mlaz kisele vode (tušije).

Kisela se voda trošila mjesto vode u jesen poslije svinjokolje i, slanih jela, kad se više žedalo, a njome se liječio i mamurluk poslije svatova i obilna jela i pila!

U prijašnje vrijeme u zadružnim kućama žene su za vrijeme dugih zimskih večeri prele povjësma lana, koga su povlaćeci ga prstima, s prelje kvasile ustima i uvrućei mamaitale konac na vreteno. Stoga su osjećale jaću žeđu pa je bukara s kiselom vodom išla povremeno od ruke do ruke. Ali nekad je u njoj znalo biti i vino! Radi toga su se žene najviše i brinule, da se metne voća u tušiju, da bude kisele vode za piće na prelu! Samo voće iz tušije rjeđe se trošilo, ali su ga djeca ipak rado griskala, jer nije baš bilo tako opono nego slatko kiseloga okusa!

Osim opisanoga načina iskorišćavanje voća možda je u drugim krajevima bilo i drugoga načina od opisanoga, koji je bio uobičajen u selima bliže i daljnje okolice Županje, Vinkovaca i Slavonskog Broda.

Danas nema više velikih šljivika pa ima i malo šljiva za rakiju i mešto za pekmez, a za sušenje rijetko gdje. Ne pravi se šljivovik, za koga mlađi naraštaj i ne zna! Jabuke i kruške se i ne suše, jer nema debala toga voća, a i pušnica se rijetko još nađe gdje koja! Danas se svježe voće kupuje u trgovinama ili pak izravno u rasadniku Borinci u Vinkovcima, pa se sto nešto sprema i za zimu u prikladnim prostorijama. Na kiselu vodu iz tušije ostalo je samo sjećanje starijih ljudi. Ižimache su muzejska rijetkost pa se i ne pravi više jabukovo vino ni voćno sirće. Ostalog je voća također mnogo manje pa se sve potroši u svježem, a tek nešto stavlja u kompot, ili se kuha pekmez.

Potrošnja voća u prošlosti u oblinoj mjeri kako u sirovom tj svježem stanju tako i u sušenom ili u obliku pekmeza svakako je pozitivno djelovala i na zdravstveno stanje žiteljstva. Voćno sirće se upotrebljavalo i kao lijek za mnoge bolesti ljudi i životinja, a i za raskušbu kod pojave opake bolesti kalere.

Svako vrijeme ima svoje obilježje, običaje, način života, odijevanja, prehrane i drugih potreba itd. pa je tako i iskorišćivanje voća i njegovoj upotrebi.

Sve sam ovo napisao po sjećanju i opažanjima za vrijeme svojeg višegodišnjeg službovanja kao kotarski veterinar u Županji od 1928 do 1938. a i kasnije sve do danas. Dosta sam toga saznao i od svojih prijatelja i starijih ljudi: Joke (Josipa) Jarića iz Sikirevaca, Franje Dretvića (Karabilića) i iz Gradišta, Joz Stilinovića iz Vinkovaca i drugih, kojima se svima ovim putem najljepše zahvaljujem. A nešto sam i ranije pisao o ižimachama.

Napisao sam ovo u želji, da se ne zaboravi prošlost i prijašnji način života, koji uza sve to, što nije bilo današnjeg komfora i elektrike i različitih aparata na električni pogon itd-ipak je i taj prošli način života života imao svojih udobnosti, ljepote, mira i zadovoljstva pa i veselja nekad više, a nekad manje!

Šokadija i Šokci Graničari

ŠOKADIJA JE DIO SLAVONIJE koji nema određenih administrativnih ni etničkih granica. Međutim, u vrijeme podijeljenosti ovog dijela Hrvatske na dva područja: građanski dio pod upravom banske vlasti (Paoniju), i Vojnu Krajinu ili »Granicu« — uspostavljenu prema tadašnjoj Turskoj Bosni — Šokadijom se smatralo samo područje vojničke Krajine, i to na njenom srednjem i istočnijem dijelu. Na tome prostoru postojalo je tada dvanaest graničarskih kompanija (četa) — 7. Brodske regemente sa — sjedištem u Vinkovcima. Po tome su Vinkovci postali, ne samo vojno-upravno, već i glavno kulturno i duhovno središte cijele Šakadije. Vojnički sastav kompanija, sačinjavao je sav seoski seljački živalj tog područja, koji je već po svojem društvenom položaju i zvanju — bio »Šokac« — dakle seljak po bavljenju, i takvom (šokačkom) odijevanju. Prema tadanjem krajiškom sustavu — Šokci-seljaci istovremeno su bili i carski vojnici — Graničari. Za takvu svoju dvostruku životnu ulogu, dobili su od carevine u naknadu »krajiške pripadnosti«, a to su: pravoužitnički zemljišni posjedi (leno), te užitke svih glavnih i uzgrednih šumskih dobara na svome području. Tko takvo svojstvo u Graniči nije imao, ili ga je izgubio, taj je bio »Civil« — nepravoužitnik — bez graničarskog zemljišnog posjeda, i obnašanja vojničkih dužnosti i časti. To su bili inače rijetki obrtnici i trgovci, uglavnom došljaci i stranci. Međutim, izučavanjem zanata ili škole, svojstvo Šokca-graničara, gubili su tijekom tog vremena i domaći sinovi, jer stjecanjem drugog — negraničarskog zvanja — nisu se više smatrali članovima graničarske kućne zadruge, a kao takvi nisu se više ni »šokački« odijevali — pa se za takve reklo: »pocivilio se«. No njih u ono vrijeme nije bilo mnoga, budući da Graničari nisu smjeli ići za bilo kakvo zvanje osim vojničkih, svećeničkih i učiteljskih, a od zanatskih mogao je biti puškar, kovač i kolar.

Činjenica je, da pravo porijeklo i značenje imena »Šokac« — koje se rabi na ovom dijelu Slavonije — nije n do danas pojmovno utvrđeno i naučno dokazano. Smatra se uglavnom, da je taj naziv donijet u naše krajeve migracijama »bosanske raje« iz nekadašnje turske Bosne, pa je po svojoj prilici tamo i nastao. Njime je vjerojatno dato jednom dijelu tamošnjeg pučanstva, kako političko-pravni, tako i gospodarski položaj, u društvenom uređenju otomanske carevine. Nije međutim isključena mogućnost, da taj naziv vuče korijen iz doturske Bosne, da je nasto još u vrijeme vjerskih trzavica između pripadnika Zapadne (rimске) crkve, Istočne (bizantske), i (bosanskih krst-

jana« (Bogomila). Sudeći po ondašnjim prilikama u turskoj Bosni — pojam »Šokac« — imao je ne samo vjersko i etičko, već i klasno obilježje — označavao je prije svega narod, koji se krsti cijelom šakom — dakle »Latine« — pripadnike rimske crkve. Oni su naravno kao takvi smatrani i glavnim neprijateljem islamske države misli, pa su im stoga bila dostupna i obavezna samo najprostija i najteža životna zanimanja, a to su: seljak-kmet i radnik-rudar. Kako se iskorištavani bosanski rudnici u to vrijeme, nalaze uglavnom u istočnoj i srednjoj Bosni (Tuzla, Srebrenica, Olovo, Vareš), a upravo su iz tih krajeva i pridolazile izbjeglice u srednju i istočnu Slavoniju, Baranju i Bačku — gdje jedino postoje Šokci — onda je i sasvim vjerojatno, da je po njima, i iz tih rudarskih područja Bosne, donijeto to ime u ove krajeve, kao klasno oličenje njihovog bavljenja, njihove vjerske i etničke posebnosti i bespravnog društvenog položaja, pod turskim okupatorom.

Patnje i jade obespravljene kršćanske raje koja je ostala u svojoj Bosni, zorno je prikazao fra Blaž Dominković u svojoj »Narodnoj pjesmi« — o pokretu raje u Posavini sredinom 19. st. — u kojoj nariče i cvili nad Bosnom, a prokletstvo izazivlje na Carigrad, gdje je među ostalim veli:

Bosno zemljo! zahman ti krasota,
Zahman tvoja pod nebom liepota...
Kad u tebi pravednosti nejma.

Carigrade vatrom izgorio!
Kad u teb pravde ne najdosmo,
Da Bog dae u more propao!...

Očigledno je da su ti odbjegli došljaci — bosanski Šokci — kao znatno brojniji od zatečenih slavonskih starosjedilaca, koji nekako preživjše tursko doba — utjecali na njih — da su vjerojatno brzo prihvatili njihovo »šokačko znamenje« kao svoje. Slavonci su im opet za uzvrat »nametnuli« svoje životne navike, običaje i nošnju. Od tada taj, jedan i drugi inače srodan živalj — čini i tvori — prave Slavonce Šokce. Tako popunjeni i pomlađeni slavonsko-šokački svijet u ovostranoj Posavini, oduševljeno je prihvatio ulogu krajišnika-graničara, čuvara uspostavljene međe prema Turskoj, jer time je konačno — s oružjem u ruci mogao ravnopravno stati pred svoje dojučerašnje gospodare i tlačitelje — te podijeliti s njima junački megdan. Nisu njima ni u toj Granici nikada cvjetale ruže. Imali su jedno vrijeme čak dva gospodara nad sobom, vojne carske oficire i zemaljskog vlastelina (baruna Makara). Kad je ovo potonje 1735. g. dokinuto podjelom Slavonije na dva dijela: građanski dio ili »Paorije« i »Granicu«, koja je stavljena pod upravu Vojne krajine, lagnulo im je u duši, jer radije su podnosili vojničke obaveze i krutu stegu, kaštuge i rabotu, nego kmetsku podložnost. Dobivenim graničarskim zemljišnim posjedom u obiteljsko naslijeđe, smatrali su se slobodnim seljacima i svojim gospodarom, dok graničarska služba — koliko im je činila teret — toliko im je služila i na čast. Veći teret činile su Šokcu-graničaru vremenske nepogode: poplave i suše, a kao popratna pojava tome, slijedila je — nerodica. Djelomična krivica je u tome bila slaba gospodarska opremljenost

tadanjih seljaka, kao i neka njihova zastarjela shvaćanja i navike, koja su se održavala u poslovičnoj izreci... »poori plitko, posij ritko — prodrhlaj branom, i ajd u Vukovar za hranom...«! Nadalje, ratovanja graničara i na vanjskim bojištima carevine, gdje su mnogi od njih dali živote »za spas habzburške krunice«, te mnoge bolesti i pošasti koje su povećavale inače dosta veliku smrtnost, osobito kod djece i mlađeg svijeta. Ipak, pred svim tim svojim životnim tegobama, Šokci-graničari nisu nikad potkleknuli. Othrvavali su im se na sebi svojstven način — žilavo i prkosno. Majke graničarke, još tugujući za umrlim ili palim svojim djetetom, zanosile su i rađale drugo. Ljubav prema svome rodu i narodu, te vlastitom, krvlju stečenom imanju, davala je graničarskim Šokcima snagu i nadu, da će ipak jednom doći do bolje i svijetlije budućnosti i življenja.

Vojna krajiška vlast na svome upravnom području, nije nikada službeno priznala svojim Graničarima njihovu nacionalnost, pa nije tako ni naša Brodska regimenta. Začuđuje da nisu prihvatili ni ime na »Šokac« — jer i ono također označava pojam narodnosti. Krajiškoj vlasti bio je zapravo cilj — da od svojih pripadnika stvori poseban vojnički narod za obranu carstva, pod imenom — »Krajišnici«. Međutim, nadolazeći vrijeme nije im po toj zamisli išla u prilog. Narodni (Ilirski) pokret u Hrvatskoj, kao i revolucionarna gibanja u drugim dijelovima Evrope, imala su utjecaja i na Graničare, u kojima se također budio domorodni duh, pa zapisanu »krajišku narodnost« u svojim službenim ispravama, nisu nikada priznavali i osjećali svojom. Iza ratnih događaja Četrdesetosme, Graničari su se također nadali da će i oni biti dionici Ustavnih slobodština, da će doći do razvojačenja Granice i priključenja Hrvatskoj, da je već vrijeme da prestanu njihove graničarske obaveze i »krajiška« narodnosti. No, car i kralj smatrao je da mu je Granica još uvijek potrebna — radi jakosti ukupne države — pa je vojnikovanje graničarskog puka ostalo kao i prije, uz nešto malo preobličenu stegu i ljudskije odnose vojnih starješina.

No ipak, 1850. godine, i u vojničkoj Granici nastadoše stanovite »promjene«. Imanja graničara koja su do tada imali na uživanju kao dobiveno državno dobro (ileno), postala su doista njihove, kao kućno zadružno vlasništvo, s neograničenim pravom daljnjeg stjecanja zemlje. Nastupile su i olakšice za djeljivbu prenapućenih kućnih zadruga. Nadalje, šume su postale državne, a graničari će dobivati gorivo i građevno drvo, kolikogod to bude moguće. Dopuštena je lispaša i tov vlastite stolke u šumama, kao i korištenje svih ostalih šumskih nuzproizvoda. Ali, kako su naši Šokci-graničari smatrali šumu oduvijek — »Božjom pa svojom« — pa su već tada, a nakon svog razvojačenja još većma, tjer su šume morali podijeliti s carem »polo na pola« — bivali s vlastitima u stalnim razmiricama zbog skućenih svojih pravoužitničkih povlastica.

Došlo je tada do još jedne promjene i novine, koja međutim nije bila materijalne, već političke prirode. Prišlo se naime, i »uniformiranju« neslužbene graničarske (šokačke) odjeće, na području Brodske regimente. Vojna uprava htjela je tim prije svega, podići nešto poljuljani moral i svijest svojih graničara, te živopisno istaći njihovu vjekovnu vojno-ratarsku svjetlu tradiciju. U tu svrhu poslužio im je tadnji šo-

kački »gunjac«, koji je nošen kao gornji odjevni predmet, od domaćeg crnog, bijelog ili sivog sukna, opšiven na krajevima i oko džepova crvenom čohom — kao bojom oznake Brodske regimente. Međutim, vojna vlast nije time bila zadovoljna, već je htjela da na gunjcu posebno označi i istakne i pojedinu kumpanijsku pripadnost svojih Graničara. Tu njihovu zamisao izveli su majstori »štrikeri«, doseljeni u Granicu i Pao-riju iz Njemačke. Po njima je domaći gunjac-čurakle,čoba, kako je već nazivan u pojedinim mjestima, dobio novi, ljepši i šarolik izgled. Budući da je rađen od vunenog prediva, dobivao je i druge odgovarajuće nazive: janikel, štriker, reklja i špenzle. Ovaj potonji naziv rabi se samo u Županji i užem okolišu, a navodno imao bi vezu s imenom engleskog tvorničara Spencela, čiji su način izrade takvih i sličnih odjevnih predmeta od »vâljanе vune«, slijedili i pričošli švapski štrikeri.

Babogredski Šokci — članovi HTD »Zvonimir« — na gostovanju u Osijeku oko 1930. g.

Od tada su brodski Šokci-graničari imali dvanaest — manje ili više sličnih — štrikerskih reklji, koliko je bilo i kumpanija te regimente. Slijed zastupljenih boja i šara kumpanijskih reklji, tekao je od Podvinjske kumpanije broj 1 — Trnjanske broj 2 — Garčinske broj 3 — Andrijevačke broj 4 — Sikirevačke broj 5 — Babogredske broj 6 — Ivankovačke broj 7 — Ceranske broj 8 — Vinkovačke broj 9 Nijemske broj 10 — Županijske broj 11 — te posljednje Drenovačke kumpanije broj 12. Prvih pet kumpanija dobile su crnu i mrko zelenu temeljnu boju svojih reklji, sa sa svjetlo zelenim rubom na krajevima i oko džepova. Šare imaju oblik vjenčića ili lozice svjetlo zelene boje, utkane pri donjem dnu reklje, oko rukava i ovratnika, a međuprostor im je ispunjen crnim, zelenim ili bijelim točkicama. Od šeste do zaključno devete vinkovačke kumpanije, propisana je temeljna boja reklji — zagasita i

svjetlije plava boja sa crvenim ivičnim rubom, a iznad njega nalazi se još i svjetloplava uska traka. Šare ovih reklji imaju crvenu boju raznih oblika: trešnje, klasja, srca (bršljina) i ružmarina, a postavljene su na bijelu podlogu. Ove reklje nešto su kraće od onih u prvim pet kumpanija. Graničarske šokačke reklje u posljednje tri kumpanije, u osnovi su slične prethodnim, ali šare su im sasvim drugačije i od jednog i drugog kumpanijskog područja. One čine splet raznobojnih nazubranih pruga ravnih linija, a njihov broj jednak je broju dotične kumpanije. Tako je reklja 10. njemačke kumpanije morala imati deset takvih pruga, županijska jedanaest i drenovačka dvanaest raznobojnih prugastih linija. Drenovačka graničarska reklja malo je dulja od one dvije prethodne, a i temeljna boja je nešto mračnija. Ženskinje u Šokadiji nekada je također imalo svoje štrikane reklje odgovarajućih boja, ali bez obratnika. »Frostu» šokačku reklju bez šara, sličnu ranijem gunjcu, nosili su samo stari ljudi — izsluženi graničari, poslenici i čobani.

Prema tako utvrđenim (unificiranim) štrikanim rekljama, prepoznavale su vojne vlasti kumpanijsku pripadnost svojih graničara, uočavali i pratili njihovo kretanje i ponašanje na svakome mjestu i prigodi: u crkvi i na seoskim godovima, na putovanjima, sajmovima, biruzi i raboti. Po svojim rekljama prepoznavali su se međusobno i sami graničari na svim tim mjestima, jer su već po službenoj dužnosti, morali poznavati sve kumpanijske boje i šare svoje regimente. Po tako slikovitoj svojoj reklji prepoznavali su Šokci-graničari svugdje, no najvećma u susjednoj Paoniji, odlazeći više puta tijekom godine na tada jedine vukovarske vašare i tržnice, ikamo su dogonili svoju stoku i raznu perad. O tome govori i tadašnji zajedljiva i zlobna paorska pjesma: »Ide Šokac u šarenom gunjcu — prodo konja — pa jaši na junju«. Vukovar je naime kao lučki grad, bio kupac svih stočnih tržišnih viškovit istočnog dijela Šokadije, a tako i njihov opskrbljivač svom potrebnom robom, uključiv i žitanice, kada ku ih na to prisiljavile nemodice.

Graničarski svijet u Šokadiji, rado je prihvatio štrikanu reklju u njenom »novom« izdanju — vjenovano zato — što su se njome vidno razlikovali od svojih susjeda »Paora« u građanskom odijelu Hrvatske, koji su istina sa Četrdesetomom, prestali biti vlastelinski kmetovi. No Šokcima je više odgovaralo biti i dalje Graničar i svoj gospodar na vlastitom posjedu, budući da su bili odvikli oružju i juntačkom megdanu, a sa Paorom se nije nikad htio mijenjati, jer zvali se gospodin kmet, bilo je za njih ponižavajuće. Što je Šokac kao graničar bio ponakad i batinan od svoje krajiške vlasti, nije ga to toliko smetalo, pošto to nisu bile »kaštige« za kakav njegov vojnički kukavičluk ili nečovječnost, već jedino zbog svoje silovite i prikosne čudi, inata ili kakvih »uncutarija«, kojima je želio napalcositi svojoj gospodi. On se zapravo vazda s njima »hrvao i koplja lomio« — nije se dao oficiru ni unteroficiru, se-reženinu niti seoskom pandunu — prema onom svom unodenom uvjemenju — »svoj sam gazda, gospodara meću!«

Razvojačenjem Vojne Krajiine 1873. godine, prestala je u Granici vojnička Uprava — poznata pod imenom — »sablja vlada«. Područje dokinute ovdajšnje regimente bilo je podijeljeno na Okružja — Brodsko i Vinkovačko, kotarske i sudske oblasti, te općinske urede. Time je nastalo i početno razdoblje stvaranja kapitalističkog, građanskog društva

ī robne proizvodnje, u dotadanoj »Granici«. Tada se to područje sa i-
nače rijetkim obrtima — uglavnom kovačima, kolarima, lončarima, gdje
kojim čizmarom i abadžijom — popunilo st svim obrtnicima, potrebnim
selu i Šokcima, u novonastalim životnim i gospodarski prilikama. Doš-
li su i trgovci (dućandžije), da i oni sa svojom raznolikom robom pod-
miruju seoske potrebe. Takvom prilivu obrtničkih ztnimanja u grani-
čarska sela, nije bio samo razlog, nastala sloboda useljavanja nakon
dokinuć Granice, već i zbog skore sjeće ogromnih posavačkih hrastika,
što se već tada naziralo. O tim brojnim novim došljacima u naša sela,
svjedoči stari zapis bošnjanačkog kroničarit Ivana Babogredca u »Spo-
menici sela Bošnjaci«, da je 1874. godine osnovano u selu — »Obrtnič-
ko društvo«.

Svi ti majstori, a posebice oni za ipradu šokačke mtrodne odjeće,
nastojali su svojim umjećem u oblikovanju tih proizvoda, zadovoljiti
svoje kupce (mušterije), pa i pod cijenu unošenja stranog utjecajit u se-
osku dotadašnju nošnju. U tome su prednjačili ćurčije i abadžije, sa
svojim bogato urešenim (cifranim) kožusima, kabanicama i opaklija-
ma. Majstori štrikeri držali su se i nadalje već ustaljenih graničarskih
tradicija u pogledu boja i šara njihovih reklja, a primijenom boljih stro-
jeva, poboljšali su i ubrzali svoju proizvodnju. Poželjno je spomenuti
usput te vnijedne majstore-štrikere, koji su u minulom vremenu »odije-
vali« slavonske Šokce, a kroz obiteljsku tradiciju, jedni to čine još i da-
nas. Kao najstariji štrikeri Šokadije, spominju se Vinkovćani — Naj-
berger i Wagner, te sadašnji majstor Matas, zatim Vukovarćanin Selin-
ger, Vrbanjci — Rupent i Horvti (od kojih je Josip, još prilično mlad
nedavno umro), šidski štriker Keler, đakovački — Belian i Ditrih, te
brodski štrikeri, za zapadni dio slavonske Šokadije.

Šokačka štrikana reklja, koja je u minulom, odživjelom društvu
imala svrhu — da označava njihov seljački stalež i graničarsku pripad-
nost — nije odumrla zajedno s tim vremenom. Ukoriijenjena narodna
tradicija nastavila se sve do danas. Šta više, od tada šokačka graničar-
sk reklja prelizi granice Šokadije. Prihvatili su je i Hrvati-paori u đa-
kovačkom okolišu, sjevernom zaleđu Vinkovaca, okolina Vukovara, Go-
varnika i Morovića, unatoč toga što tamošnji pojam »Šokac« — nije isti
s ovdašnjim. Naime, u selima Paorije, gdje žive Hrvati i Srbi, znali su
jedni drugima, nekad u šali, nekad u prepirci dobaciti — tamošnje poj-
move podrugljiv naziv »Šokac« — »Rac«, što svakako spada u naslije-
đene stare i zaostala shvaćanja, iz naše davne prošlosti.

Razvojaćenje Granice donijelo je u tome jedinu novinu na ovo-
me dijelu Šokadije, da su pojedina sela — bivše kumpanijske postaje
(štacije) — dobila pravo i mogućnost slobodnog izbora svoje buduće
štrikane reklje. Tako štitarci, kao pripadnici županjske kumpanije od
1800. godine, ponovno se po razvojaćenju vraćaju na svoju prijašnju
»babogredsku« reklju. Gradištanci, pošto su po novoj upravnoj podjeli,
pripali županjskoj kotarskoj oblasti, ubrzo su napustili svoju »ceran-
sku« kumpanijsku reklju, te prihvatili »županjsku«. Otočani se poste-
peno odriču svoje »nimačke« reklje, i priivaćaju »vinkovačku«. Bošnj-
ćani također, malo po malo, napuštaju reklju svoje županjske kumpani-
je, te privolješe »drenovačku«, koja je umjećem vrbanjskih majstora
dobivala sve ljepši izgled i boje, osobito nakon stavljanja »ruža«, iznad

šara na prednjici i rukavima. Prema posebnoj želji, stavljao se u novije vrijeme na lijevu stranu prstiju hrvatski grb. Navedena odustajanja od svojih ranijih kumpanijskih reklja, dijelom su rezultata navonastale upravne podjele tog područja, a dijelom su bile po srijedi i stare graničarske razmarice.

Skrupi đeram, tko je na bunaru . . . ? (snimio: Z. Levoković)

Šokačke reklja dobila je tijekom vremena i drugi — sebi sličan odjevni predmet — čarape (fusedkle), istog kumpanijskog obilježja. Njihovu upotrebu nametnula je pojava opanaika »kapilčara«, a kasnije i drugih, koji su postepeno istiskivali iz upotrebe dotadašnju svagdanju kao i svečanu šokačku obuću: čizme tvrdih isara i opanike »kajišare«, uz koje su nošeni obojci. Šarene čarape prihvatili su većinom momci i mlađi ljudi, obuvajući ih na gornje bijele gaće, tzv. »oplatnjare«, te na plave vojničke »civilhozne«, koje su kao dokaz svog »vojaštva«, donosili kućama seoskih mladića po odsluženju vojne službe u austrijskoj carevini. Vrijeme je donosilo i daljnje novine u šokačko seljačko odijevu.

nje, pa su ovi i drugi starinski odjevni predmeti iščezli i ustupili svoje mjesto novim, industrijskim proizvodima. Jedino šokačko graničarska reklja i čarape, još su djelomično u svagdanjoj pa i svečanoj upotrebi, istina u manjoj mjeri, ali je utježno, da se naša stara seljačka tradicija još nastavlja i njeguje u našim selima. Možda neće biti dugog vijeka, jer je štrikarskih majstora (koji ih još proizvode vrlo malo, bez gotovo ikakvog podmladka. Stoga se naša štrikana reklja i »fusikle«, sada posebno cijene i čuvaju samo za svečanije prigode; Županjsko šokačko sijelo, Đakovačke vezove, Vinkovačke jeseni, i ostale narodne prirebe takve vrste. U te dane ponovo zablista i dođe do izražaja većinom postranjenjena, starinska i doskorašnja naša muška i ženska narodna odjeća — kojom se ogleda i posebyno ističe — naše seljačko, šokačko obilježje i nekadašnja graničarska pripadnost, ovog dijela Slavonije.

Štrikana reklja nošena je uvijek u Šokadiji kao gornji odjevni predmet, gotovo cijele godine, jer i ljeti, uz laganu odjeću, gaće, rubinu i tkanicu — ščkak se njojme ogntao. Jedino u kasno jesenje i zimsko vrijeme, ma reklju je oblačita svagdanja ili pak svečana kabanica. Međutim, majstora »abadžija« koji su izrađivali šokačke kabanice i opaklije (a do pojave graničarske reklje i njenog preteču — grunjac), u novije vrijeme skoro i nema, pa je donekle i zbog toga, upotreba kabanice već potpuno izuzeta u šokačkom odijevanju. Takav razlog po svojoj prilici, nije bilo u selima gornjeg dijela Šokadije (Cerna, Šiškovci, Retkovići, Andrijaševci i Rokovci), gdje tamošnji Šokci već dulje vrijeme — umjesto kabanica — oblače na svoju reklju, »švapski« (kaput. Vjerojatno je tome bio povod, što je u navedena sela (gdje je zemlja mnogo Bolja od ove posavačke), po dolikuću Granice, došlo nekolicina njemačkih kolonista. Njih su kako se čini — kao napredne gospodare i poljoprivrednike — domaći seljani željeli barem u »nečemu« slijediti. Međutim, nisu bili rada odreći se ni svoje šokačke reklje, već je samo »podredili« stranjskome (kaputu. Sudeći po tome, isto će biti i s njihovom »ekavicom« — koja se u tim selima toliko udomaćila za tih godina — da i stanosjedioci smatraju, da im je ekavski govor bio od vajkada, »materinski« jezik. No ipak to neće biti točno, jer sudeći po nekim činjenicama, i ta pojava je nastala »oponašanjem govora« kojim su se služili ti stari (civilizirani) došljaci iz Bačke, kao i govora svoje vinkovačke kotarske i sudske gospode i građanskih »pungera« — tog višeg društvenog i kulturnog sloja — novonastalom buržoasko-građanskom društvu. Naime, time su vjerojatno tamošnji Šokci htjeli dokazati, da su i oni na višem stupnju, ne samo gospodarskom već i »kulturnom«, od ostalih Šokaca — osobito ovih — posavačkih.

Da se u Cerni, a po svojoj prilici i u spomenutim selima, nekada također govorilo »pristom« šokačkom ekavicom, upućuje činjenica, da još i danas — nošena Ceranika (moja supruga) — koja je provela djetinjstvo i prvu mladost uz svoju baku (rođ. oko 1860.), upotrijebile izraz: »biž idete«, što je nesumnjivo prihvatila od bake, koja se njome najviše bavila. Pa i njihovo prezime Dekanović — koliko mi je poznato — zapisano je po crkvenim maticama u 18. st. kao Dikanović. Sudeći dakle po svemu tome, teza sada već pokonog Stj. Pavičića, o nekoj »zapadno-panonskoj ekavskoj oazi, oko donjeg Biđa i zapadnog Bosutovog kraika« (Podriječlo naselja i govora u Slavoniji: Zgb. 1953. str.

107,) ne bi bila točna, tim više, što on svrstava i Gradište u sela »poekavitog« narječja. Međutim, što se u tome selu ponegdje nahode tragovi ekavice, to su je najvjerojatnije donijele Ceranke — udajom u Gradište.

No ipak, svi ovi i drugi poprimitljeni izvanjski utjecaji, nisu srećom imali jačak odraza na samosvjest slavonskih Šokaca — na njihov značtj i prirodene sklonosti, veselu narav i obijesnu ćud. Šokac je svugdje ostajao »Šokcem« — gond i ponosit — i nije se dao odnarođivati. Dapače, uspjevao je i mnoge svoje došljake i strance asimilirati. Da bi ostao svoj i takav, odurvijek se držao podalje od svoje miluterske i činovničke gospode, znajući da mu se od njih nije nikakvu dobru nadati, da ga radi njegova seljačkog porijekla i »prostog« zanimanja, smatraju — umno ograničenim. Za uzvrat, znali bi Šokci kadkad »prirediti« takvoj gospodi kakvu svoju duhovitu (seljačku) šalu i podvalu, da im pokažu — tko je i u čemu — više zaostao i ograničen.

Da slavonski Šokci-graničani, zaista nisu umno ograničeni narod (već su bile im ograničene mogućnosti), svjedoče već u ono vrijeme dosta brojni njihovi sinovi, koji su kao vanredno bistri i nadareni dječaci, uspijevali i sa »Šokančkim guncjem« ući u viša učilišta, te stjecali čak i najviša crkvena, vojnička i svojstvena zvanja. To su uz kapetana Matiju Antuna Reljkovića — satiričnog pisca i pučkog prosvjetitelja naše Krajine — sve sami graničarski Šokci, svjetli likovi naše kulturne prošlosti: pedagog — Mijat Stojanović, Ivica Filipović i Ivan Martinović (pisac povijesnih crtica o školstvu Brodske regimente), teolog Dr. Andrija Šumanovac (bio profesor biskupu J. Štrosmajeru), general i ban Josip Šokčević, general Franjo Filipović, zapovjednik Vojne krajine (dao sagraditi dan. vinkovačku gimnaziju), Adam i Ferdo Filipović — zaslužni svećenici i pisci, Živko Vulkasinović i Josip Benaković (Štitarac) — profesor i stručni pisci, Šumanik i pripovjedač Josip Kozarac, te još mnogi, također zaslužni sinovi naše tadanje graničarske Šokadije.

Svoju naobrazbu oni su stjecali u tadanjem jednom višem učilištu u slavonskoj Krajini — vinkovačkoj gimnaziji (utemeljenoj 1780.) — koja je utjedno bila nosilac ideje i težnji za čistij njemački duh kod svojih đaka, a tako i cijele Krajine. No međutim, očekivanja i nade vojno-krajiške vlasti — pod čijom je neposrednom upravom bila gimnazija — nisu se ispunila, jer stjecanjem znanja i kulture duha, mada i na tuđinskoj osnovi, u tim našim šokačkim mladima jačala je također i narodna svijest i rodoljublje, a s time i otpor protiv germanizacije i madžanizacije. Zasluga u tome pripada upravo toj istoj gimnaziji i njenim pojedinim đacima, a kasnijim profesorima i katehetama, koji su se na raznorazne načine odupirali potpunom njemačkom utjecaju u nastavi, te kod svojih đaka neprestano »podjarivali« narodnu svijest. To su između ostalih: Josip Stjepan Reljković (sin Matije Antuna), Parmačević Fabijan i Tadijanović Stjepan — profesor svjetovnih predmeta i ujedno katehete, zatim Sebastijanović Franjo (Brođanin), koji je dužnost katehete obnašao pune 32 godine (1826-1858), te naš županjac — Gabro Babić — koji bijaše kateheta 20 godina (1855-1875), a slovio je u ono vrijeme na gimnaziji, kao pučki prvoborac, vatretni lirac i oduševljeni pristalica Štrosmajerovih — sveslavenskih ideala.

I kod daljnjih naraštaja školovanih Šokaca, ima također zaslužnih i slavniih imena za našu zavičajnu nauku, književnost i kulturu. Ma hom su sve vrlo naučni i pučki pisci-pripovijedači, pjesnici, skladatelji i sakupljači našeg narodnog kulturnog blaga: Josip Lovtnić, Ferdo Juzbašić (Selim), Ivan Kozarac, Joza Ivakić, Dr. Josip Matasović, Antua Matasović, Stjepan Pavičić, Josip Punić, Dr. Vjekoslav (Slavko) Janković, Josip Jarić, Dr. Marko Kadić, Josip Stojanović, Andrija Stojanović, Josip Babogredac i još neki drugi, kulturni i jani radnici ovoga kraja. Pri tome treba spomenuti napose zasluženog za ovaj šokački kraj: pok. prof. STJEPANA GRUBERA.

U međuvremenu prestala je postojati VOJNA KRAJINA — pa je s njome nestala i »Krajiška narodnost« na tome dijelu Hrvatske. Bio je došao i kraj kasnijoj dvadeset godišnjoj Khuenovoj nasilnoj madžarizaciji Hrvatske. Od tada su naši »školarci« mogli slobodnije djelovati pod svojim pravim hrvatskim imenom. Međutim, oni ne zaboravljaju niti itaje svoju užu — šokačko-graničarsku »narodnost«. Dapače, njome se pomose i vidno je ističu. Vinkovački gimnazijalci odlazeći na više nauke u Zagreb, odnosili su na sveučilište i dio svoje Slavonije — duhovni život svog šokačkog đačkog središta — svojih Vinkovaca, i svoje graničarske Šokadije.

Skoro tri desetljeća postojao je na Zagrebačkom sveučilištu studentski klub »Cibaliija«, u kome se okupljahu veseli i bečarasti Vinkovčani Šokci, koji su kao takvi — bili poznati ne samo na svojim fakultetima — već i izvan njih. U tome su se osobito isticali prvi poslijeratni sveučilištanci: Slavko Janković, Emil Matasović, Marko Strepački, Ante Kovač, Marko Kadić, Đuka Peulić, Simiša Debelić, Stipa Babogredac, Slavko Domaćinović, Stjepan Kovačević, Vlado Rismau, Pero Spoljar i Mata Butković. U to vrijeme postojalo je u Zagrebu i činovničko (neslužbeno) društvanje — »Šokadija« — sastavljeno većim dijelom od Šokaca županjskog kraja: Ive Probojčevića, Ive i Ljube Bašić, Stjepana Šokčević, Ive Vukovac, Mate Benaković, Luke Kurbanović, Marije Butković, Ante Kovač i još nekih. Početkom 1929. godine, zaslugom prof. Joze Ivakić, ujedinjuju se svi »Zagrebački Šokci«, mladi i stari — studenti, činovnici i obrtnici — pa tada i službeno uspostaviše svoje zavičajno, kulturno zabavno društvo — »ŠOKADIJU«.

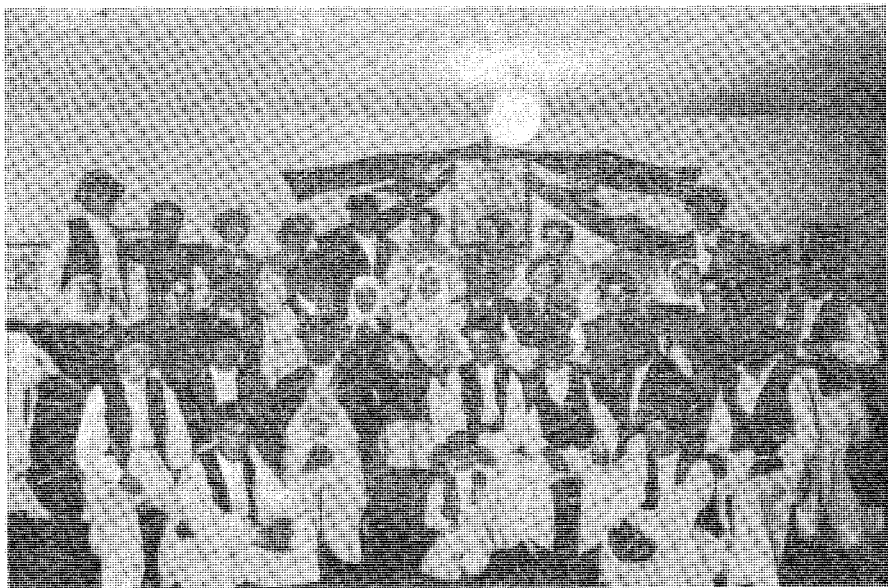
Po svom davnašnjem sjećanju na pripovijedanja pok. Ive Bašić, a tako i još sada živih suvremenika onog doba: Ive Lešić i Julke Bašić, priredbe Šokaca u Zagrebu — ZABAVE I ČAJANKE — bile su uvijek nezaboravan događaj, kako za njihov članove, tako i za ostale posjetioce. Na njima se nakon upriličene izvedbe slavonskih pjesama, igara i običaja, pjevalo, igralo i veselilo do mile volje. Pričale se razne šale i dogodovštine iz rodnog kraja, oživljavale uspomene na pojedine istaknute Šokce i razne doživljaje iz svog dječjeg doba. Pjesnici su recitirali svoje »Seoske limike«, šaljive i ljubavne pismičice. A bogata slavonska šokačka narodna mošnja, davala je svemu tome savršen sklad — i poseban zavičajni ugođaj — pa još danas postoji i uspješno djeluje, s istim žarom i pregalaštvom — naša ZAGREBAČKA »ŠOKADIJA«.

Što se šokačko narodno obilježje ovoga kraja sačuvalo, te postalo stalan društveni činilac u kulturno-zabavnom životu slavonskih Šo-

Kulturno-umjetničko i tamburaško društvo »Šokačija« u Zagrebu — 1929. g.

kaca, treba prije svega odati priznanje, školovanim šokačkim naraštajima, koji unatoč tome što su time postali »Civili«, ali po svojoj urođenoj otpornosti i uvriježenoj samosvijesti, ostajali su i nadalje vjerni i odani svome rodu i zavičaju — svojoj seljačkoj i graničanskoj Šokači-

Grupa županjaca na »Županjskom šokačkom sijelu« 1971. g.

ji. Ne stideći se svog seljačkog i šokačkog porijekla i tog obilježja, oni su dokazali i opovrgli ono nekadašnje preživjelo shvaćanje: »da nije Šokac samo onaj koji ore i kopa i seljački se odijeva« — nego i svi drugi odvjetnici toga roda ostalih životnih zanimanja — koji se takvim osjećaju. To naše graničarsko i šokačko obilježje, potvrđuju i imena nekih kulturno-umjetničkih i sportskih društava: »GRANIČAR« u Županji, »KRAJISNIK« u Vrbanji, već spomenuta »ŠOKADIJA« u Zagrebu, zatim »SOKADIJA« u Babinoj Gredi, i »ŠOKADIJA« u St. Mikaljevcima. I najzad to ime i obilježje nosi i već tradicionalna manifestacija ovoga kraja — ŽUPANJSKO ŠOKAČKO SIJELO — gdje se uz svekoliko naše narodno kulturno blago — čuje i ova pjesma: — Vesela je Šokadija — pusta naša Slavonija, vesela je puna sreće — svog se roda stidit neće! ...

Prema tome, nadajmo se, da će i nadalje byiti tako!

Život i rad prof. Stjepana Pavičića

Hrvatsko stanovništvo u Lici dijeli se na starosjedioce, doseljenike od Kupe ili Krajine — to su tzv. krajinici ili Kranjci, pokrštene muslimane po Marku Mesiću oko Perušića i Bunjevce. Rod Pavičića pripada biološkim porijeklom grupi Bunjevaca. U toku 17. stoljeća doseljavali su se Pavičići iz Medviđe kod Obrovca. Struje naseljavanja kretale su se preko Znanje prvo u podvelebitsko Podgorje, te jedni stvaraju naselje u Lukovom Šugarju kod Karlobaga. Drugi prelaze Velebit i šire se po Lici kao veća grupa u Smiljan i Smokrić kod Lovnica. Poslije Svištovskog mira 1791. Pavičići su naselili Boričevac sa 36 kuća. U toku vremena razvili su se u veliki rod, te dalje naseljavaju još neka mjesta kao Lovinac, Škare, Lički-Osik, Bužim itd. Bilo ih je u 20. st. svega 178 kuća, pa su spadali u veće rodove. Preci Stjepana Pavičića naselili su se u Smiljan, gdje ih je bilo 22 kuće.

Prvo veće iseljavanje iz Like bilo je 1715. zbog teških uvjeta života i to u Slavoniju i Srijem. Ili tom seobom ili pojedinačno došli su i Pavičići u Vinkovce sa Biondićima i Senjčićima. U Vinkovcima su ušli u šokačko naselje, ali su i dalje održavali svoju bunjevačku ikavštinu među ikavskim Šokcima. Kućno gradilište su dobili od devete kompanije u Švabića sokaku. Tijekom 18. st. porasli su na šest porodica, a u 19. stoljeću počeli su brojem opadati. U vinkovcima su primili status graničara-ratara i u njemu su bili u 18. i 19. st. U 20. st. prelaze u činovnički stalež i sele u Zagreb.

Iz Like se naselilo Pavičića i u selo Platičevo 25 km. južno od Rume. Za njih me je jednom pitao pok. prof. Pavičić, kako njegovi prezimenjaci? Onda mi je pričao da je poznao Pavu Pavičića ratara iz Platičeva, koji je bio izborni član skupštine Županije snijemske od 1908-1913. godine i vrlo ugledan domaćin. Isto tako pitao je i o jednom ličkom Pavičiću koji je bio viši časnik, pa je samom bio u ratu, a poginuo je. Dakle pok. pros. Pavičić znao je za naselja svojih prezimenjaka i pojedince, te se uvijek živo zanimao za njih i njihove životne puteve. Poslije drugog svjetskog rata naseljeno je Pavičića iz Boričevca u NR. Hrvatsku u 16 naselja, pa i županijsku komunu.

Sajepan Pavičić rođen je u Vinkovcima 11. srpnja 1887. Otac mu je bio učitelj, a djed slavonski graničar. Djedova je kuća bila na strom temelju prije Švabića idući kolodvoru, a iza nje su Šajnovići. Djed ga je odgojio i školovao, a s djedom je uvijek govorio ikavski. Kao student, kad je bio u Vinkovcima, rado je spavao kod djeda u šokačkom kiviljeru u dvorištu. To su bile sobice za bračne parove, ali se zimi nisu

rabile, jer su bez peći. U Zagrebu kao student bio je član akademskog kluba »Cibalijski«. Redovito su se sastajali u gostionici kod Mandalice u gornjoj Ilici prije Pivovare. Vinkovački studenti u prvom desetljeću 20. stoljeća bili su sktarčevićanci, a on naprednjak. Kao mlađi čovjek bio je ubrzanog hoda, poletan, žustar i pun temperamenta. Uvijek i svuda bio je i ostao Šokac i s tim se ponosio, te kasnije kao profesor prenosio, na mlađe generacije usadujući im ponos na isto porijeklo. Često je i u razredu govorio, »mi smo šokačkog plemena«. Kao čovjek nije se nikada zanosio nekim velikim gospodstvom i nije se borio za titule. Ta crta ostala je temeljna kroz cijeli njegov život. U sredini pa i znanstvenih radnika bio je veseo čovjek, čovjek duha, a to je ličko-slavonsko-srijemska osobina. Njegovo raspoloženje vezano sa duhovitošću držalo je ljude na radu u ugodaju oduševljenja i osvježanja. Nije ušao u panteon besmrtnika, koju su čast mnogi doživjeli. Najznatnije je kod S. Pavičića bilo da nešto u životu uradi, a postati doktor ili akademik, to je izrazitog znanstvenog radnika nešto sporedno! Kao mlađi čovjek čitao je Srpski književni glasnik i bio je član Jugoslavenškog profesorskog društva. U poznijim godinama, on je izraziti hrvatski znanstveni radnik.

Prof. Stjepan Pavičić

U Zagrebu na Sveučilištu upisao je filologiju kod dra Ivšića. U Beču je slušao germacistiku i slavistiku, a diplomirao je 1911. u Zagrebu na Filozofskom fakultetu. Kratko je službovao na gimnaziji u Bjelovaru, pa dalje u Vinkovcima. Tu je predavao njemački jezik. Pokazao se kao vrlo dobar pedagog, modernih metoda npr. razgovora, a ne bubanja na pamet počev od pjesnika. U godinama za vrijeme prvog svjetskog rata, učenici koji su bili kod njega, tvrde da su njemački najviše naučili. Iz Vinkovaca premještee je na gimnaziju u Zemun, gdje je službovao nešto preko deset godina, do 1927. U Zemunu se oženio kao mlad čovjek i kasnije stalno živio u sređenim bračku. Ovo je naročito važno za rad svakog znanstvenog radnika. Iz Zemuna je premješten u Zagreb na gimnaziju kod dra. Stjepana Musulina kao profesor. Od 1933 — 1947. bio je direktor Druge klasične gimnazije. Kao talkav odgojio je mnoge generacije javnih i znanstvenih radnika. Predavao je homonarno kao vanjski suradnik na Višoj pedagoškoj školi, staroslavenski, gramatiku, zakon i administraciju. Do mirovine radi nekoliko godina kao profesor na ženskoj gimnaziji. Kasnije ga nalazimo kao umirovljenika na radu u Institutu za jezik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, kada je obnovljeno izdavanje Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika. Za taj rad je bio od Akademije izabran, kao i neki drugi članovi. Interes za leksikografiju pokazivao je prikupljanjem građe od mladih dana. Bio je stalni suradnik JAZU u Odboru za dijelektologiju. Odboru za onomastiku i Odboru za narodni život i običaje.

Stjepan Pavičić je već kao student pokazivao sklonost prema znanstvenom radu. Proputovao je cijelu Slavoniju i skupljao jezičnu građu. Tako je uvidio da bi mu bilo potrebno znanje mađarskog jezika, pa ga je i naučio, te kasnije obilno koristio njihova vrela i staru literaturu. U Vinkovcima ga je bilo i po šokačkim prelama i sijelima, te uvijek bilježio filološku građu. S tim u vezi bio je pun narodnih deseteraca. Ta crta da je rado zalazio u narod bila je pozeata svim starim vinkovčanima. Kad je službovao u Vinkovcima išao je na istraživanja govora u Prkovec i Šiškovce, te ustaeovio kako je i u Slavoniji bilo najprije ikajkavsko narječje u prvim seobama Hrvata. U istraživanjima zalijetao se i do županje. Tko je to kasnije npr. umio u Rječnik hrv. ili srp. jez. JAZU, Svezak 73, Zagreb 1961. str. 513. pojam »šćava« da znači napoj — zabilježio u Županji.

Radni dan mu je počimao u školi — do umirovljenja. Tu je porad u razredu, u odmorima i slobodno vrijeme stalno čitao, studirao, bilježio i sređivao građu. Poslije ručka kod kuće bi deset minuta u sotelji oddremao i nastavio da radi, nekada i do 12 sati u noći, samo što bi skoknuo da večera. U mladim danima, dnevno je izrađivao 5-10 stranica u stare školske bilježnice. Značajka njegovoga rada bila je stalnost u radu tj. svaki dan određeno vrijeme. Preko ljetnih školskih praznika išao je na terenska znanstvena istraživanja prvo u Slavoniju, a kasnije u Liku. U Zagrebu je u toku godine vršio arhivska istraživanja u Arhivu Hrvatske, i Nadbiskupskom arhivu. U ovom potonjem dolazio je i do starih zemljopisnih karata, koje su u prilogu njegovih djela. Rezultate arhivskog i terenskog istraživanja je kod kuće ikabinetskim radom oblikovao, sintetizirao. Stalan rad u roku od preko 70 godina stvorio je ogroman znanstveni opus. Ovo može potpuno razumjeti onaj

tko je radio na istom poslu, da bi se mogao prebaciti u njegovo psihičko stanje. Zato i vele, kad književnik ili znanstvenik umre, iza njega ostane veliko mnoštvo papira. Pored navedenog papira, tu je i knjižnica znanstvenog radnika tj. priručnici koji su mu neophodno potrebni za rad.

Stjepan Pavičić kao čovjek i kao znanstveni radnik htio je pregledati rad mlađega, pa ga podučiti da li je npr. naslov pravilno postavio, što još treba dopuniti, a što kao suvišno odbaciti. Kad bi rad pregledao, iako je ocjenio odakle je što ukomplikovano, jer je izvanredno poznavao vrela i literaturu. Ako je rad na brzinu pisan, rekao bi da treba odležati, da se ohladi, pa će kasnije autor sâm uočiti pogriješku. Preko pola vijeka živio je mnogo sati dnevno među svojim tekstovima, pa se u tuđim s lakoćom snalazio.

Njegov svakodnevn i neprekidan rad dokazuje velike želje za znanjem, za pronalazanjem, za stvaranjem. Jer, kada se rad prekida, gubi se veza s temeljnom misli, gubi se zanos, sve se razvodnjava, vrijeme odmiče, a ništa se nije učinilo. Znanstveni radnik u toku stupnjevanja svoga rada živi za djelo koje stvara. U omo malo slobodnog vremena želi da je sâm, pa razmišlja o svome radu i sljedećeg dana sjeda za stol i dalje oblikuje djelo do njegova završetka. I ovo je umjetnost, oblikovana znanstvenim dostignućima, posebnim stilom, posebnom akribijom!

Podaci koje Stjepan Pavičić obrađuje u svojim radovima, po broju su ogromni i različiti po sadržaju i pripadnosti raznim znanostima i zemljišnim prostorima isto tako. Ali, kada se s njim zašlo u raspravu o nekom pitanju iz njegovog područja rada uvijek je pripravnio sudjelovao. Da je mogao ulaziti u sva ta pitanja vesile su ga osobine poznavanja povjesnih događaja, slavističke natobrazbe i izvanrednog pamćenja. Mi smo napr. raspravljali o hataru Tovarnika tj. gdje se u srednjem vijeku nalazilo selo Bajinci posjed Ajnandovih. Pričao mi je da je u Tovarnik dolazio do 1920. studirao matične knjige i naselje šokačkih porodica. Tadanji župnik u Tovarniku Ante Mitrović polazio je s njime školu u Vinkovcima, pa su bili konškolarci i prijatelji.

Stekavši temeljitu stručnu naobrazbu iz filologije udruženu s radom zapažanja i radom, skupljajući jezičnu građu po Slavoniji, Jugoslavenska akademija je već 1920. tiskala S. Pavičiću članak s naslovom: O govoru u Slavoniji do turskih ratova i velikih seoba u XVI i XVII stoljeću. Tu je autor stao na gledište i pomoću povjesnih događaja, »da su neki refleksi jata u pojedinim našim krajevima nastali dodirom i miješanjem različitih tipova govora.« Npr. od Vinkovaca do Županje u seobama učestvovale su savskodinarska, zapadna i panonska struja. Na tome zemljištu pored ikavaca nalaze se i stranci-ekavci u šest sela (Rokovci, Andrijaševci, Prkocvi, Šiškovci, Cerna i Gradište). S. Pavičić je različitu neprekidnost jata u dugim i kratkim slogovima (i—e, i—je, i ie—je), a tako i različite čakavsko-kajkavske, čakavsko-štokavske i štokavsko-kajkavske odnose u pojedinim našim dijalektima i govorima tumačio miješanjem pučanstva. Tako je postao osnivač etnografsko-povijesne znanosti tj. antropogeografije kojoj je cilj da proučava naselja s gledišta antropogeografije, lingvistik, povijesti itd.

Uporno je dalje radio (tj. izučavao i proširivao postavljene zadatke — dvadeset godina. Tek 1940. mu je tiskana knjiga s naslovom: Vukovska župa, u razvitku svoga naselja od XIII do XVIII stoljeća, opseg 340 strana + jedna karta. U ovoj knjizi obrađuje organizaciju župe, naseljavanje Hrvata i ponešto Madažra, unutarnije uređenje Vukovske župe, razvijanje naselja, obrađujući ih pojedinačno preko 80, te tursku katastrofu i posljedice u razvijanju naselja. O govoru je npr. rečeno i za Cernu na str. 173., ali naročitu pažnju obraća na toponomastiku na tome zemljištu, tumači gdje je hrvatsko porijeklo imena mjesta, a gdje madžarsko. Ulazeći u pitanja porijekla naselja i toponomastike, S. Pavičić obrađuje antropogeografiju kao znanost istražujući utjecaj čovjeka na prirodu i prirodu na čovjeka. Pojavom stanovništva na jednom prostoru Zemlje počinje i kulturna povijest toga kraja. Za istraživanje porijekla i seobe stanovnika sa svim svojim pojedinostima predstavlja važan objekat kulturne povijesti. Za razumijevanje procesa postojanja i razvitka nekoga naroda vrijedno je pratiti stapanje došljaka sa stranicama te označiti prevagu ječeg elementa. Etnogeneza kao i etnografski elementi materijalne i psihičke kulture ne mogu se razumijeti bez etnogenetičkog procesa, u prvom redu bez spoznaje o migracijama naroda. Etnologija se mora uglavnom baviti i pitanjem istraživanja porijekla stanovništva. Dakle uz antropografske elemente kao što smo naveli u ovom djelu se javlja i obrada toponimije.

Životno djelo S. Pavičića je, Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji, izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, knjiga 47, Zagreb 1953., opseg 356 strana + 5 karata. Autor smatra da je to pokušaj, da se na istim temeljima protumoče neke pojave u našim govorima u Slavoniji. Temeljno je da je autor »pokušao prikazati s jedne strane razvijanje naselja na tom zemljištu, a s druge govorne pojave, koje su za toga razvitka nastale, tražeći uzročnu vezu između njih«. Na 26 strana prikazuje prvo poglavlje s naslovom, »Osnovna naselja i njihov govor«. Tu je opći pregled naselja i govora od Drave i Dunava do mora. Izložbe seoba Hrvata i Srba iz pradomovine; o smještaju hrvatskih naselja u dravsko-savskom međurječju; o povezanosti između naselja i govora. Tvrdi da se u kraju oko Vukovara, Vinokovaca i Županje vrši proces, »gdje stari ikavci nesvjeseo primaju ekavštinu koja prodiere iz Srijema«. Pojediniosti u opisima manjih dijelova Slavonije prikazao je autor u deset poglavlja, počev od istoka (tj. Srijema pa do zapadne granice Slavonije). Tu su opširni povijesni prikazi, naseljavanja i govor pojedinih manjih predjela, te i pojedinih sela gledajući u cjelini upravo zapanjujući, zbog velikog broja podataka, njihovog povezivanja, te zadiranja u pojedina pitanja. U djelu će svatko nešto naći o svojem selu, što je korisno za upoznavanje užeg zavičaja. Bit će i postavki s kojima se u pojedinostima ljudi neće saglasiti, ali djelo može poslužiti da se krene i u daljnja istraživanja epr. porijekla i kretanja pojedinih rodova. U mnogim rečenicama ovoga djela, upotrebljavaju se brojke kao dokazni materijal. Statistika, dakle izražava kvantitativno svoje probleme. Jedan od vrednijih jeste isticanje broja stanovnika, koji dolaze i rade na stanovitom prostoru. Time statistika pomaže srodnim društvenim znanostima i popunjuje dokaz demografskih pitanja. Za kulturnu povijest, etnologiju, antropogeografiju, pravo, te sta-

istitiku je vrijedno pitanje istraživanja podrijetla stanovnika, te se to vrlo mnogo ispituje kod kulturnih naroda. Da bi se što dublje prodrlo u pitanje podrijetla stanovništva, autor je koristio u arhivima vrela u knjižnicama odgovarajuću literaturu i na terenu usmenu predaju, da bi mogao doći do što biljih spoznaja i zaključaka. Zadovoljan je s uspješima usmene predaje uspoređujući se s arhivskom građom. To autor čak i ističe u uvodu. Tako se u radu S. Pavičića dolazilo i induktivnom metodom do spoznaje o podrijetlu i migracijama stanovnika. Konačno, usmena predaja ima vrijednost u nadopunjavanju onomastičke građe sačuvane u arhivskim spisima, a negdje i u matičnim knjigama, te u bilo kakvom arhivskom materijalu.

Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti iskala je S. Pavičiću djelo u Zborniku za narodni život i običaje južnih Slavena, knjiga 41, Antropogeografska istraživanja II, Zagreb 1962. pod naslovom: Seobe i naselja u Lici. Opseg 330 str. + 2 karte.

Cilj ove rasprave je da ustanovi kakvo je i koje hrvatsko plemensko naselje živjelo na tom tlu prije Turaka. Promjene u naselju za vrijeme 170-godišnjeg vladanja Turaka. Naseljavanje Like i Krbave poslije oslobođenja od Turaka iza 1689. godine. Da li je na pomenutom području uz veliki vremenski raspon i još veće promjene ostalo što starosjedišaca? Konačno, stari i današnji govori u Lici.

Vrijeme do turskoga gospodstva obrađuje se od 13. stoljeća na temelju pisanih spomenika na latinskom ili hrvatskom glagoljicom. Najviše ih je ostalo od Frankopana, pa vlasteoskih porodica Gušića, Mogrovića, isenjskoga kaptola, u nekim samostanima, te konačno u Arhivu Hrvatske u Zagrebu. Ako npr. ispitivamo pojedinosti odjela: Naselje u Krbavi, slijedi da je tu bio gusto naseljen autohtoni hrvatski živalj, u mnogim selima sa još više prezimena, te ostatak crkvena, kula i dvorova. U Krbavi se očuvalo mnogo stare toponomastike, koja je nastala prije zaposjednuća od Turaka. Ispitivanje svih navedenih pojedinosti daju nam preglednu sliku u cjelini stanja starosjedišaca stanovništva u Gackoj, Bužanima, Lici, Hotoči, Odorju i Krbavi, u tome vremenskom razdoblju. Govorom su tada starosjedioci bili samo čakavci.

Dalje se obrađuje: Vrijeme za turskog gospodstva. Turci osvajaču zemljište između Une i Velebita pomoću martoloških odreda, koji su svoga protivnika slabili i uništavali plijenjenjem i robljem od 1514.-1527. Hrvati stanosjedioci planski sele u Kranjsku, Štajersku, Italiju, zapadnu Mađarsku i istočnu Austriju. Nešta je ostalo starinačkog stanovništva, a to dokazuje dobro očuvana stara toponomastika manjega značaja.

U glavi: Lika pod Turcima, slijede naseljavanja muslimana iz Bosne i martolozi koji su dovedeni od Tare, gornje Drine i Lima u toku 16. st. povezani u nastupima s bešlijama. Udbina postaje glavno upravno tvrđavno mjesto cijele Like.

U glavi: Gatska i Brinje između 1527.-1687. prikazuje to pusto pogranično područje, postojanje naseljenih Buejevaca u Liču i Zelje za širenjem, te prelazak pastirskog stanovništva na dijelove Like pod Austrijom. Naseljavanje Bunjevaca, te mešto ostalih Hrvata od Zrmanje i Kliša, Podgorjem u Liku i na imanja Zrinskih i Frankopana, naročito u Liču uslijedila su 1605., 1627., 1654. godine.

Kad su Turci napustili Liku 1689. muslimansko se stanovništvo povuklo u susjednu Bosnu, osim nešto što je ostalo u okolinu Perušića. Hrvati doseljavaju iz bližih i daljih okolnih krajeva tj. Primorja i gornjeg toka Kupe. Autor izlaže gledišta o porijeklu naziva bunja-Bunjevac. Znanstveno to pitanje nije riješeno kao niti za etnik Šokac. Navedeno naseljavanje trajalo je preko deset godina. Bunjevci iz Primorja šire se i naseljavaju po cijeloj Lici. Tako je Liika oblikovala stanje svoga naselja, koje smo zatekli i u 20. stoljeću. Naselja pojedinih rodova su prikazana područjima vrlo opširno. Raseljavanja iz Like su navedena za 1715. i 1810. godinu ali dosta šturno. Podrobnije je seobu iz Like u Srijem i Banat 1810. god. prikazao Lazar Čelap na temelju spisa Generalkomande u Petrovaradinu. Ali, naselje Ličana iz 1915. pojedinačno po prezimenima i broju kuća sastavio je Radoslav Grujić u radnji: Plemenski rječnik Ličko-bavarske županije. Kulturni narodi imaju dosta takovih sintetičkih radova, koji znatno olakšavaju izradu znanstvene građe.

Posljednjih nekoliko stranica posvećeno je naslovom: Stari i današnji govori u Lici. Čakavci su starinci kao i doseljenici Primorci i Gorani. Bunjevački govor je štokavsko-likavski, a kod Srba štokavsko-jekavski. Pošto su Gorani naseljem raštrkani potpadaju pod utjecaj štokavske-ikavštine. Na udubinskom i lapačkom području oni primaju štokavsku-jekavštinu u miješanim naseljima.

Ovo djelo prikazuje povijest seoba Like za vrijeme turske vladavine, dolazak i kretanje Bunjevaca, te povijest naselja poslije 1689. godine. Izlaskom iz tiska edicija je postala znanstveni bestseller (1962.), te je u prodaji razgrabljena. Vrela i literatura dokazuju da je autor upotriebio sve da bi je podiga na znanstvenu razinu zamjerne visine. Autor na jednom mjestu skromno veli da su pastirsko naselje porijeklom od prastanovnika Balkanskog poluotoka. U biološku analizu nije ulazio, ali to nije njegov nedostatak!

S. Pavičić radio je već vrlo rano na sabiranju i definiranju riječi s obzirom na oblik, zadaću i njihovo značenje, a da pripadaju jeziku jednog rječničkog sastava. Prema tome, bavio se kao što smo spomenuli leksikografijom tj. dijelom jezikoznanstva koji obrađuje pitanja teorije sastavljanja rječnika. Već kao student sakupio je za Akademijski rječnik veliku zbirku riječi iz Slavonije, potaknut od svoga profesora Tome Maretića. Kada je 1948. izabran za vanjskog suradnika Instituta za jezik Jugoslavenske akademije, radio je na velikom Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU skoro dvije decenije.. Najviše je obrađivao riječ iz Slavonije i Srijema, uz nestale gradove. Na tome radu pokazao je veliku djelotvornost životnu aktivnost i plodnost. U svescima Rječnika poslije 1948. nalaze se plodovi njegovog rada, te je napisao 351 autorski arak s 5611 otkucanih strana teksta na stroju. Suradivao je na izradi Rječnika Matice hrvatske i Matice srpske, koji do danas (1974.) nije imao sreću da bude dovršen. Napisao je krasno djelo: Toponomastički rječnik Slavonije, koji do sada nije izašao iz tiska.

U Godišnjaku M. H. br. 3, Vinkovci za 1964. S. Pavičiću je tiskana radnja s naslovom: Razvitak naselja u vinkovačkom kraju, str. 49-65. Piše o posjedima i razvoju naselja prije Turaka. Postanak Vinkovaca poslije Turaka, te novo veće naseljavanje. Prve državne zgrade počela je graditi vojna vlast. Dalje, pojedinačno izlaže hrvatske graničarske rodo-

ve na temelju matica 1718-1779. Konačno prikazuje naselje Srba u Vinkovcima, strukturu društva uopće, te nove doseljenike Nijemce ratare iz Bačke. Prilog je izgrađen na temelju autorovih dotadanih opsežnih istraživanja, koja su jednim dijelom u prvoj obradi i objavljena, a drugim dijelom je potpuno izvoran. Konačno, ovaj prilog po glavnoj temi nosi osobine sintetičnosti i potpune zaokruženosti u skraćenom obliku istog predmeta.

Koncem 1967. održan je Simpozij o Vojnoj krajini u Vinkovcima. Na njega je pozvan i S. Pavičić, no nije došao. Ali je poslao prilog s naslovom: Brodska krajina, Brodska granica, koji je tiskan u Godišnjaku M. H. br. 6, Vinkovci za 1968. istr. 101-114. prikazao je nastajanje i razvoj Vinkovaca kao središta Brodske regemente. Ušoravanje sela u jedan red kuća pored putova te način stanovanja. Život unutar jedne kompanije, rješavanje pitanja obrtnika, te školstvo. Zatim prelazi na Varaždinsku kraljinu, Hrvatsku kraljinu, pa čak i naseljavanje Like od 1525-1689. i poslije toga. Vraća se u Gradišćansku, Brodsku i Varadinsku kraljinu. U zaključku je kratko prikazao osnivanje sela zbijenog tipa. Naglašava da je Krajina kod odgoja naroda našla posrednike u kućnim starješinama. Konačno veli, Krajina je uspjela da graničarsku porodicu načinivrelom ljudi za vojnu službu, ali je kraljišku kuću-zadrugu podigla na višu etičku visinu, nego što je bila do njene uprave. U cjelini prilog je dokument, prikazan na popularan način, suptilno, sa jednom intencijom i do tada mnogo nepoznatih finesa. Autor sam potječe iz Brodske krajine, pa je pisanje začinjeno i po pričanju predaka, te je bio među posljednjim živim svjedocima neprekinutog lanca jedne minule prošlosti.

Godine 1970. održavao se I Znanstveni sabor Slavonije i Baranje u Osijeku. Bio je pozvan i S. Pavičić kao učesnik, no nije došao, ali je poslao dva priloga koji su mu tiskani, a sa naslovom: Slavonija u svojem naselnom razvitku od trinaestog stoljeća do danas i Govorno stanje u Slavoniji. Prvi prilog podjeljen je na područja i počinje sa Srijemom, a završava sa krajem oko Našica i Orašovice. U biti, u prilogu je rečeno sve ono što i u prethodnim djelima, samo je ovo sintetizirano na 45 strana. U drugom prilogu Govorno stanje u Slavoniji prikazuje da su Srbi između Dunava i Save, ekavci-štokavci, a u trokutu Vinkovci, Vukovar, Osijek donijeli su u svojem govoru ijekavštinu štokavskog tipa iz Bosne. Idući dalje na zapad, između Drave i Save, Srbi su ijekavci. U Podravini do Miholjca i Moslavine, hrvatsko naselje je ekavsko-štokavsko. Ijekavski govor zauzimao je dvije trećine toga zemljišta. Izvan Virovitice i dalje oko Voćina i Slatine ijekavski govor je među Hrvatima i Srbima. Oko Požege stranci-Hrvati su ikavci, a Srbi jekavci. Oko Broda i Đakova je ikavština za hrvatsko stanovništvo sa novom akcentacijom iz kraja doseljenog oko Đervente iz 1750-tih godina.

U Županjskom zborniku br. 2, 3 i 4 tiskan je prilog S. Pavičića s naslovom: Razvitak naselja u županjskom području Prilog je naručen od prof. S. Grubera urednika broja 1 i 2 Županjskog zbornika, da ga autor izradi. Autor navodi vrela i literaturu koju je koristio kod ove sintetičke radnje, međutim jaka podloga je njegova Vukovarska župa i Podrijetlo. Tiskana je u nacrtovima zbog veličine za opseg županjskog zbornika. Dobru stranu ima što su obrađena pojedina sela naše komune pa su na dohvat svim čitaocima u Zbornicima. Bil je tu koji su ih koristili i za državne stručne ispite kad su ih polagali.

U Zborniku slavonskih muzeja br. 1 za 1969. kojem je bio glavni i odgovorni urednik prof. S. Gruber u Zupanji, tiskan je prilog S. Pavičića s naslovom: Razvitalak Vinkovaca i hrvatskog ratarskog stanovništva na tom tlu. Opseg priloga je 17 strana. Nakon tolikog pisanja o Vinkovcima ovo je jedan vrlo dobar skraćet pregled starijih vinkovačkih rodova, pojedinačno (105 rodova) prikazivani, i kratko u nekoliko reči. Tu je autor dao pojediniosti i o porijeklu, doseljenu i razvoju svoga roda.

U ediciji »Radovi« Centra za organizaciju naučno istraživačkog rada u Vinkovcima, svezak 1, JAZU, Zagreb 1971. tiskan a je rasprava S. Pavičića s naslovom: Ponijeklo stanovništva vinkovačkog kraja. Opseg 195. strana. U uvodu je uglavnom već poznata građa o Vinkovcima. Datje su prikazani stari vinkovački rodovi kao u Zborniku slavonskih muzeja. Novo je u ovoj raspravi prikaz 41 sela u užem i širem pojasu oko Vukovarske župe i Podrjetla. Najnovije je to što je obradio za svako celo sve stare rodove sa prezimenima. Npr. kod prikaza sela Poljana, Palyna, 1480. god. je na četiri strane opsežno obradio područje današnje Rolkovačke zidine. Ova rasprava ima dokumentarnu vrijednost za daljnje izučavanje naselja u navedenim selima istočne Slavonije.

U Zborniku Moslavine knjiga prva, Kutina 1968. tiskao je S. Pavičić raspravu s naslovom: Moslavina i okolina, na 155 strana. Da je ova rasprava nastala zasluga je prvo autora, a drugo tadanjeg rukovodstva Muzeja Moslavine u Kutini, koji ju je maručio da se izradi. Dpisao je opće prilike na 41. strani, te obradio područja župa Moslavina, Gračanica, Garić, Čazma, Dubrava i Ivanić, prije Turaka kao i turska osvajanja uz kretanje stanovništva.

Prvo se prikazuje vojno pripremanje Turaka u Bosni da mogu da plijene, robe i osvajaju hrvatske zemlje od Ivanića do Đurđevca. Od 1540. je dalje prodiranje i osvajanje Moslavine, Čazme i Zdenaca. Nastaje nova granica između Austrije i Turske na štetu Hrvatske od ušća Lonje a ušće Čazme, Bilogorom, te kod Gradca je izbijala na Dravu. Osvajanje se mesmetano zapadna Slavonija. Narod bježi nezštićen, neorganizirano, dalje na zapad, a mnogi i mnogi padaju u tursko ropstvo. Turke pomažu martolozji kao pastirsko naselje, ponijeklom od Tare, gornje Drine i Lima, ali raseljeno u sjevenozapadnu Bosnu pripravno za prelaz u zapadnu Slavoniju. Između Save i Drave od Siska na Đurđevac ustrojena je slavonska Vojna krajina, koja je razdijeljena u tri kapetanije: Ivaničku, Križevačku i Koprivničku. U slavonskoj Vojnoj krajini ojačale su i posade u tvrdim gradovima. U njim je unišao ratni duh. Postepeno su prešli na gerilski način ratovanja, koji su im nametale turske čete. Hrvati-stanosjedinci koji su sporadično ostali i primili islam, očuvali su stare nazive mjesta, poljka i gora. Zapadno od Trebovca, Ivanića i Đurđevca bila je Ničija zemlja — pusta. Godine 1529. je pravo ratno stanje. Upadi, pljačke i robljenje je Turaka oko Siska. Konačno 1593. u bici kod Siska Turci su poraženi. Potom uzmiču od zapada prema Illovi. Nakon povlačenja Turaka novo je naseljavanje raznih područja zapadne Slavonije.

Ova rasprava prikazuje osvajanje zapadne Slavonije po pastirskom naselju-martolozima i biološkim Hrvatima koji su prije primili islam, pa širili granice Osmanlijskog carstva. Hrvati-stanosjedinci, prepušteni sami sebi, bježe, obezglavljeni pojedinačno na zapad ili pune tr-

gove robova na Balkanu, te gotovo nestaju. Ako spojimo stanje u zapadnoj Slavoniji, te oko rijeke Une i u Lici, u jednu sliku izlazi tragedija nesagledivih omjera u 16. st. što ju je jedan narod doživio szičkim uništavanjem, gubeći i dijelove svoje domovine.

Ova je Pavičićeva rasprava izvorna, a izrađivana znanstvenim aparatom jednog ušodanog rada na temelju vrela i literature tj. arhiva koji se nalaze u Zagrebu.

S. Pavičić bio je član uredničkog odbora Senjskoga zbornika. Pored Krčkog zbornika ovo je ugledna edicija u ovom kraju kao izrazito znanstvena. Osim toga Senjski zbornik, godina II Senj 1966. tiskana mu je rasprava s naslovom: Prilozi nepoznatoj prošlosti grada Senja i okolice. I glava prikazuje: Seljenja sa zemljišta oko Senja u godinama od 1522. — 1526. U naseljavanju ovoga kraja tumači postanak naziva Vlah i njihovo naseljavanje pored Slovjena. II glava: Iz starije prošlosti Jurjeva, Jablanica, Karlobaga, Starigrada, Krasna, sv. Križa, Trzana, Ledenicca i Krmpota. Naseljavanje Jablanicya počelo je u 17. st. kada su sa 1645. stali spuštati Bunjevci. Kad su Turci napustili Liku 1689. Krasno-polje bilo je pusto. Tek kasnije su ga naselili Bunjevci iz Primorja. III glava: Naseljavanje Bunjevaca u senjskoj planini i Podgorju. Građa ove glave neposredno podsjeća na autorovu raspravu o Lici. IV glava: Iz starije prošlosti Karlobaga. Slijedi naseljavanje Bunjevaca.

Ovim člankom je S. Pavičić počeo tiskanjem svojih priloga koji osvjetljavaju veliku prošlost ovoga grada kao dijelu Hrvatske na moru.

U Senjskom zborniku godina III, Senj 1967-1968. tiskana je rasprava S. Pavičića, opsegom na 49 strana s naslovom: Senj u svojem naselnom i društvenom razvitoku od 10. stoljeća do turskih prodora. Tu je vanredno podrobno odredio pitanja Senjskih uskoka, koje je navodio čak pojedinačno. Na tome se mnogi upravo dive, međutim u raspravi: Seobe i aselja u Lici, u uvodu doslovno veli, spominjući vrela i literaturu o razvoju i naselju primorske Vojne krajine: «izvještaji su tako potanki da se mogu utvrditi i pojedine porodice iz tih naselja i njihov nazvitak u tom vremenu».

Suradnja u Senjskom zborniku sa navedenim raspravama jesu temelj njegovog izučavanja i poznavanja vrela, te literature iz oblasti Like, Primorja i Bujevaca.

Znanstveni rad autora u posljednjoj fazi života bio je kreativan, iako sa jakim primjesama prije napisanog i iskustva stečenog u radu.

U cjelini gledajući sva dostignuća u znanstvenom opusu prof. Stjepana Pavičića vrlo su velika i njima se može ponositi ne samo Slavonija nego i cijela Hrvatska.

Stjepan Pavičić umro je u Zagrebu 7. lipnja 1973. godine.

Stjepan Pavičić

Bibliografija objavljenih radova

1. O govoru u Slavoniji do turskih ratova i velikih seoba u 16. i 17. stoljeću R a d JAZU knj. 222 Zagreb 1920. str. 194 — 269
2. Bunjevci (Dalmacija) Starosjedilaško današnjeg hrvatskog naselja u srednjoj i sjevernoj Dalmaciji), Obzor LXXII, br. 178. Zagreb 1931.
3. Vinkovci, Vinkovački tjednik 8, Vinkovci 1933.
4. Naseljavanje Like, Lički kalendar II, Zagreb 1943, ktr. 67-93 + 1 karta

5. Crtrice o naselju u Lici u vremenu prije Turaka, Lički grudobran, Zagreb 1940. str. 27-48.
6. Vukovarska zupa u razvitku svoga naselja od XIII do XVIII stoljeća I, Hrvatska naselja, JAZU, Zagreb 1940. str. 340 + 1 karta (posebna knjiga).
7. Hrvatsko naselje u truškogorskom području, Hrvatsko kolo XXIII, Zagreb 1942.
8. Muslimani na području između Dunava, Drave, Save i Zrmanje u XVI i XVII stoljeću, u knjizi »Džamija u Zagrebu«, Zagreb 1943.
9. Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji, Djela JAZU, knj. 4/, Zagreb 1953 str. 356 + 5 karata (posebna knjiga).
10. Alšan, Enciklopedija Jugoslavije 1. Zagreb 1955. str. — — — 84
11. Aljmaško-erdutsko-podunavlje, Enc. Jug. 1 Zgb. str. — — — 86
12. Babogredska posavina Enc. Jug. 1 Zgb. str. — — — 264
13. Banj — Dvor Enc. Jug. 1 Zgb. str. — — — 343
14. Belaj Enc. Jug. 1 Zgb. str. — — — 419
15. Bijela Enc. Jug. 1 Zgb. str. — — — 558
16. Bjelovar: područje Enc. Jug. 1 Zgb. str. — — — 617
17. Bočać Enc. Jug. 1 Zgb. str. — — — 629
18. Boričevići Enc. Jug. 1 Zgb. str. — — — 693
19. Bovič Enciklopedija Jugoslavije 2 Zagreb 1956. str. 166
20. Brezna Enc. Jug. 2 Zgb. str. — — — 202
21. Bršljanovac Enc. Jug. 2 Zgb. str. — — — 244
22. Bunjevci Enc. Jug. 2 Zgb. str. — — — 304-305
23. Bužani Enc. Jug. 2 Zgb. str. — — — 316
24. Seobe i naselja u Lici, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, knj. 41, JAZU, Zagreb 1962. str. 330 + 1 karta (posebna knjiga).
25. Razvitak naselja u vinkovačkom kraju, Godišnjak pododbora Matice hrvatske Vinkovci br. 3 za 1964. str. 49 — 65.
26. Brodčka krajina, Brodska granica, Godišnjak p. M. H. Vinkovci br. 6 za 1968. str. 101 — 114
27. Moslavina i okolina, Zbornik Moslavine, I, Muzej Moslavine, Kutina 1968. str. 9 — 165
28. Razvitak Vinkovaca i hrvatskog ratarskog stanovništva na tom tlu, Zbornik slavonskih muzeja br. 1 za 1969, str. 35 — 51
29. Razvitak naselja u županjskom području, Županjski zbornik br. 2 Županja 1969. str. 65 — 84
30. Razvitak stanovništva na području stare župe Grđeva u slovenskoj zemlji. Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena knj. 45, Zagreb 1971. str. 605 — 614
31. Razvitak naselja u županjskom području, Županjski zbornik br. 3 Županja 1971. str. 29 — 42
32. Razvitak naselja u županjskom području, Županjski zbornik br. 4 Županja 1973. str. 62 — 74
33. Porijeklo stanovništva vinkovačkog kraja, Radovi Centra za organizaciju naučnoistraživačkog rada u Vinkovcima I, JAZU, Zagreb 1971. str. 149-345
34. Raseljavanje starosjedilaca i doseljenje Bunjevaca u senjski kraj, Senjski zbornik br. 2, Senj 1966. str. 309 — 371
35. Senj u svojem naselnom i društvenom razvitku od 10. st. do turskoga prodora, Senjski zbornik br. 3, Senj 1967 — 1968. str. 324 — 338
36. Raseljavanje staroga stanovništva Senja i okolice nastanjanje uskoka i njihovo djelovanje. Senjski zbornik br. 3, Senj 1967 — 1968. str. 338-370
37. Slavonija u svojem naselnom razvoju od trinaestog stoljeća do danas, Zbornik radova Prvog znanstvenog sabora Slavonije i Baranje, Osijek 1970. str. 191 — 236
38. Govorno stanje u Slavoniji, Zbornik radova Prvog znanstvenog sabora Slavonije i Baranje, Osijek 1970. str. 237 — 243.
Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU, napisao 351 autorski arka, s 5.611 tipkanih strana teksta.

Mr Đuro Rauš, dipl. inž. šum.

Slavonski orijaši prkose vjekovima

»Ponosno i maestetično diže se šuma
u svojoj ogromnosti, visoko nad
obični nivo, dijeleći svoje darove
na sve strane, nerazduživa prati-
lica čovječanstva, alem-kamen svih
naroda, besmrtna, kao velika ideja«
(F. Baur, 1895., prijevod J. Kozarac,
1896, Šum. List, str. 363).

Unatrag stotinu godina Slavonija je još bila oko 60% pokrivena šumom. Naročito su ondje bile krasno razvijene šume hrasta lužnjaka s golemim 300-400 godišnjim stablima. Danas je taj postotak šumovitosti gotovo prepolovljen, a od starih hrastovih šuma nema više ni traga; ostala su samo pojedinačna stabla (šumski predjel Južno Radiševo, grupa od 12 stabala, nedaleko Drenovaca) i jedan manji rezervat (Prašnik kod Okučana) koji je također znatno prorijedjen i to je sve! Oba spomenuta objekta su zakonom zaštićena.

Slavonija je u doba Turaka bila rijetko naseljena zemlje. Slavon-ska šuma hrasta lužnjaka se skoro dva stoljeća razvijala bez značajni-jeg utjecaja čovjeka. Obzirom, da je šuma prirodna tvorevina s osobi-tim svojstvom da se može sama obnoviti i širiti, to njezino svojstvo doš-lo je do punog izražaja tijekom ta protekla dva stoljeća. Upravo zbog toga smo još u XVIII vijeku imali razvijenu prašumu slavonskih hras-tika.

Početak XIX stoljeća (1808) počinje premjeravanje, opisivanje i procjenjivanje šuma u Slavoniji. Opći šumski zakon donijet je 3. pro-sinca 1852. godine.

Šume su u to vrijeme predstavljale najveće prirodno bogatstvo Slavonije. One su postepeno došle sve više do izražaja, jer su se počele koristiti za gradnju kuća i čitavih sela.

Početak uništavanja slavonskih šuma pada u 1752. godinu, kada je počelo prvo paljenje pepeljaka za potašu (Pott=čup, Asche=pepeo) na području đakovačkih šuma (Bičanić, 1951.).

Početak eksploatacije slavonskih šuma, u smislu korištenja gra-đevinskog drva, pada u 1830. godinu, kada se u Slavoniji počela izradi-vati bačvarska građa. Od 1830. — 1861. eksploatacija slavonskih šuma tekla je sporo. Otkako je 1861. godine izgrađena željeznička pruga Si-

Trst počela se eksploatacija šuma u Slavoniji intenzivnije razvijati (Sl. 1).

Nakon što su prve količine građe slavonske hrastovine doprle u svijet (Njemačka, Francuska, Engleska, Rusija i dr.) počela je jagma

Sl. 1. Izgled starih, slavonskih hrastika: prilikom početka eksploatacije. Foto: nepoznat

za slavonskim šumama i »slavonska hrastovina« postaje pojam kvalitete i visoke vrijednosti. Vlastodršci su tu inkonjukturu iskoristili i počeli šume prodavati na licitaciji — tko da više!

Cijeni se da je 1870. godine u Posavini bilo još oko 130.000 kj. starih slavonskih hrastika, da bi koncem 1925. godine ostalo još samo 9.330 kj. (5.364 ha) s oko 193.000 starih hrastova te oko 984.000 m³ hrastove tehničkog drva (Metlaš, 1926.).

Od 1861 — 1912. godine, znači punih 50 godina, udarale su sjekire, brujiile pile, tutnjale jarmače (gatem), sve je živo po Slavoniji bilo u pokretu; zatim je najednom sve utihnulo i — stalo. Nestalo je starih slavonskih orijaša (Sl. 2).

Sl. 2. Stara šuma slavonskih hrastika, koju uzalud traži naše oko, davno je posječena.

Stare slavonske hrastike stvarali su vjekovi, a čovjek ih je samo u nekoliko decenija potpuno iskorijenio. Posljednji stari hrastovi posječeni su u vremenu od 1946 — 1951. u području Spačve (Vinkovci) i Surduk-Varcagi kod Andrijevacu.

U šumskom predjelu Južno Radiševo (Spačva) ostavljeno je 12 starih slavonskih orijaša, da prikose vremenu i čovjeku i da pokažu kako su nadživjeli sve ljudske prognoze o njihovoj propasti.

Ovaj članak ima namjeru predstaviti i prikazati čitaocima upravo tu grupu prastarih slavonskih hrastova. Na žalost odmah na početku moramo konstatirati, da je jedan od njih doživio svoju fizičku zrelost u 280 god. i osušio se (1970.), a krajem 1971. godine je posječen. Prema tome, preostalo je još 11 zakonom zaštićenih orijaša.

Preostalih 11 starih hrastova nalazi se u šumskom bazenu SPACVA, predjel Južno Radiševo 5d. kod Drenovaca. Njihova starost se kreće od 250-300.

Da bismo mogli dobiti uvid u njihove dimenzija i veličinu, donosimo tabelarni prikaz izmjere spomenutih hrastova (Tab. 1).

Vidimo da je najveći prsni promjer 150 cm, a visina 33,5 m, a najveća totalna drvena masa po jednom stablu iznosi 22,20 m³.

Moramo čitaocima skrenuti pažnju da su to za današnje pojmove doista zavidne dimenzije, ali to su daleko ispod onih, koje su u prijašnja vremena dostizali hrastovi slavonskih šuma. Evo samo jednog primjera za to:

»Jedan stari hrast u državnoj šumi Javička greda (niže Jasenovca), koji je bio određen za izložbu u Parizu 1900. godine imao je prsni promjer 320 cm. Kubatura tog hrasta bila je izračunata sa 65 m³. Odrezak od tog debela u dužini od 8,5 m, nije se mogao željeznicom odpremiti u Pariz, zbog toga što nebi mogao proći kroz mnogobrojne tunele. Donji šuplji dio spomenutog hrasta prevežen je u šumanski ured Vinkovci i u šupljinu njegovu mogao je stati stol i nekoliko ljudi oko njege (Š. L. 1900.).

Takvi su hrastovi bili u poznatim slavonskim hrasnicima osobita rijetkost.

IZMJERA STARIH HRASTOVA U JUŽNOM RADIŠEVU 5d

Tab. 1.

I	4,46	142	32,5	1,58	20,40	6,5	6,30	201	10,0
II	4,43	141	33,5	1,56	20,10	7,0	6,65	211	9,0
III	Potpuno se osušio i posječen je u 1971. godini								
IV	3,68	117	33,5	1,07	14,10	4,5	5,30	169	9,0
V	4,36	139	30,0	1,52	19,50	10,0	6,50	207	8,0
VI	4,09	130	32,5	1,33	17,30	5,0	6,20	197	9,0
VII	3,85	122	30,5	1,17	15,30	7,0	5,05	161	10,0
VIII	3,45	110	26,0	0,95	12,43	6,0	4,75	151	9,0
IX	2,89	92	25,0	0,67	8,59	12,5	4,20	134	9,0
X	4,28	136	31,5	1,45	18,80	10,0	5,75	183	9,0
XI	3,80	121	32,5	1,15	15,00	10,5	5,80	185	10,0
XII	4,70	150	30,5	1,74	22,20	8,5	6,50	207	11,0
Ukupno	—	—	—	14,19	183,72	—	—	—	—

Izmjeru izvršio inž. M. Herak, Vinkovci, 1971.

Sadašnji položaj naših 11, još uvijek živućih, slavonskih orijaša donosimo u priloženom tlocrtu, iz kojeg se vidi da su u dovoljno velikoj međusobnoj udaljenosti, a površina koju zauzimaju iznosi 1,67 ha (tlocrt).

Hrastovi sumahom obrasli bršljanom (*Hedera helix*), koji na njima također doživio veliku starost i postigne promjer preko 10 cm. Zapazili smo da se nakon potpunog sušenja hrasta osušio i sav bršljan na njemu, makar su mu žile bile u tlu; znači da je živio zajedno s hrastom i od hrasta.

Sl. 4. Pogled na slavnosku šumu hrasta — lužnjaka u ne tako davnoj prošlosti. Foto: nepoznat

Sl. 5. Stari hrast u šumi Radiševo — Drenovci. Prsni promjer 142 cm, visina 32,5 m i drvena masa 20,40 m³. Foto: Segedi N.

Opisani hrasovi su dana svi od reda suhovrhni i na njima se gnijezde ptice, a u šupljinama njihovim žive vjeverici i sove. Hrastove su u velikoj mjeri nagrizle strižibube (*Cerambyx cerdo*) kojih se rad za sučanih ljetnih dana može dobro čuti, ako se stane blizu stabla.

Radi bolje ilustracije ovog kratkog prikaza nekadašnje stare slavonske šume donosimo 5 slika i pomoću njih čitalac može dobiti predodžbu o izgledu slavonskih hrastika u ne tako davnoj prošlosti (Sl. 4).

Unatrag samo stotinu godina šumarski stručni krugovi bili su obasipani prijedlozima, da stare slavonske hrastilke treba što prije posjeći, jer će svi propasti i osušiti se. Napredniji šumari su to osporavali i produljavali njihovu sječū što god su duže mogli; međutim kraj tim šumama je došao naglo i prebrzo. Da su te šume mogle još duže poživjeti i kao svenarodna glavica uložena u osnovna šumska sredstva lijepe kamate odbacivati, dokaz je spomenuta grupa starih hrastova u Rađiševu, koja već puno stotina godina prikosu vremenu i čovjeku dokazujući mu kako nije on taj koji može predvidjeti prirodni kraj jednom hrastu orijašu (Sl. 5).

Izdavačka djelatnost u Županiji od 1945. do 1975.

U vremenu od 1945. do 1975. godine u Županiji je (ovdje ne podrazumijevamo samo Županju kao općinsko središte, nego uopće dio istočne Slavonije koji čini županjsku općinu), tiskano je pedesetak knjiga različitog sadržaja i isto takve namjene. Ovaj broj možda ne impresionira, međutim, ako se zna da razinu kulture jedne sredine umnogome, a ponekad i odlučujuće, određuje i njena materijalna snaga, onda ovaj podatak nije beznačajan. Pedeset i tri različita izdanja koji znaju pisati i da je spremna podržati ih u njihovom radu i umijeću.

Uvažavajući ove momente bilo je potrebno napraviti indeks županjskih izdanja, kako bi znanstveni radnici i uopće svi oni koji imaju interesa za knjigu bili obaviješteni o izdavačkoj djelatnosti u nas. Ovaj prikaz, osim toga, može korisno poslužiti zainteresiranim da bez puno traženja dođu do osnovnih podataka o sadržaju koji ih zanima.

U prikazu su najprnije i abecednim redom dana imena autora a potom naziv idanja s osnovnim podacima. Ovo se ne odnosi na izdanja sa više od 4 autora. U ovom slučaju na mjesto imena autora stavljen je naslov izdanja. U bibliografiju županjskih izdanja uvršteni su samo oni radovi koje sam osobno vidio i obradio. Izostavljene su novine koje su tiskane i koje se tiskaju, razni bilteni, školski listovi koje »šapirografirane« izdaju gotovo sve škole županjske općine, zatim financijski ili drugi programi koje tiskaju skupština općine i radne organizacije i slično. Naime, uzeta su u obzir samo ona izdanja koja po subjektivnoj ocjeni mogu služiti za širu uporabu.

1. BLAŽINKOV STJEPAN — Proizvođači, površine, količine i prinosi šećerne repe na proizvodnom području šećerane Županja 1947.— 1971. Županja, PPK Industrija šećera i vrenja »Boris Kidrić«, 1971. 191 str.
2. BOŽDAR IVAN — Makovi, sunce i žito. Pjesme. Županja, autorova naklada, 1963. 96 str.
3. ČEČUK B. — DORN A. — PILARIĆ G. — Starohrvatska nekropola u Daraž-Bošnjacima kod Županje. Poseban otisak iz Arheoloških radova i rasprava JAZU IV-V. Str 395. — 445. Županja, Muzej, 1968.

4. DŽEPOVI PUNI SNOVA — Zbirka pjesama. Županja, literarna sekcija Elekrometalskog i tekstilnog školskog centra »Đuro Salaj«, 1975. str. 67.
5. GIMNAZIJA »VLADIMIR NAZOR« ŽUPANJA. IZVJEŠTAJ ZA ŠKOLSKU GODINU 1962/63. Županja, gimnazija »Vladimir Nazor«, 1963. 39 str.
6. GIMNAZIJA »VLADIMIR NAZOR« ŽUPANJA. IZVJEŠTAJ ZA ŠKOLSKU GODINU 1963/64. Županja, gimnazija »Vladimir Nazor«, 1964 88 str. U ovom Izvještaju nalazi se i članak Martina Robotića pod nazivom Pedagogija Vladimira Nazora.
7. GIMNAZIJA »VLADIMIR NAZOR« ŽUPANJA. IZVJEŠTAJ ZA ŠKOLSKU GODINU 1964/65. Županja, gimnazija »Vladimir Nazor«, 1965. 72 str. Martina Robotića je i u ovom Izvještaju tiskao članak Pedagogija Silvija Strahimira Kranjčevića.
8. GLUVAKOVIĆ JELISAVETA — Sladoled živežna namirnica -sladoled poslastica. Saopćenje učesnicima godišnje skupštine SKY-sekcije kuhara udružnja hotelskih poduzeća Jugoslavije 12. i 13. III 1975. godine. Županja OOUR »Pionir«, 1975.
9. GRANIČAR 1921. — 1961. ŽUPANJA — Županja, Sportsko društvo Graničar, 1961. 60 str.
10. GRANIČAR 1921. — 1971. — Županja, Nogometni klub Graničar, 1971. 68 str.
11. GRGIĆ—MATAGIĆ—MARIČIĆ—RELJANOVIĆ— Vjetar u olucima. Zbirka pjesama. Županja, Narodno sveučilište, 1970. 46 str.
12. GRUBER STJEPAN — Andrija Kozarac radnički prvoborac Županje. Županja, Biblioteka Muzeja u Županji, 1958. god 21 str.
13. GRUBER STJEPAN — Županjci u borbi. Uspomene i zapisi učesnika NOB bivšeg županjskog kotara. županja, Biblioteka Muzeja u Županji, sv. 3/1960. 120 str.
14. GRUBER STJEPAN — Muzejski vodič Muzeja u Županji, Muzej, 1963.
15. GRUBER STJEPAN — Turistički vodič Županje. Županja, Odbor za proslavu 25-godišnjice Županje, 1970. 46 str.
16. HORVAT VIKTOR — Prilozi antropološko-sociološkom istraživanju djece u Vrbanji i Štitaru. Županja, Muzej i Zajednica osnovnih škola općine Županja, 1967. 23 str.
17. HORVAT VIKTOR — GRUBER STJEPAN — Selo Štitar sociološko-demografska studija. Županja, Biblioteka Muzeja u Županji, 1962. 72 str.

18. JUBILEJSKI KALENDAR 1972 »POSAVINA« ŽUPANJA — Županja, »Posavina« 1972. 136 str.
19. KADIĆ MARKO — Iz povijesti svinjogojstva slavonske Posavine (povijesno-etnografski prikaz). Županja, Biblioteka Muzeja u Županji, 1964. 28 str.
20. KALENDAR ZA 1969. — Županja, Odbor Matice hrvatske, 1969. Kalendar ima 12 fotografija.
21. KOKANOVIĆ STJEPAN — Opravdanost lokacije tvornice mlijeka u prahu »Pionir« u Županji. Diplomaska radnja. Županja, tvornica mlijeka u prahu »Pionir«, 1961. 54 str.
22. KOTAR ŽUPANJA 1945. — 1953. Županja, Kotarski odbor SSRNH za Županju, 1953. 26 str.
23. »KRISTAL« RADNIČKO KULTURNO UMJETNIČKO DRUŠTVO ŽUPANJA 1950 — 1975. Županja, RKUD »Kristal«, 1975. 62 str.
24. LEŠIĆ ILIJA BARTOLOV — Marika (pripovijesti iz prošlosti Bošnjaka po istim događajima). Otisak iz Županjskog zbornika br. 3 do pol. 19 str. Županja, autorova naklada, 1971. 30 str.
25. LEVINGER JOLAN — MIRA — Županjci u borbi (knjiga druga). Županja, Općinski odbor SUBNOR-a, 1975. 109 str.
26. MANDIĆ — VARNICA — JOVANOVAČ — Trojica iz Gradišta. Zbirka pjesama. Predgovor napisao Dionizije Švagelj. Županja, Biblioteka Muzeja u Županji, 1959. 52 str.
27. MATERIJALI SA SAVJETOVANJA O PROBLEMIMA PROIZVODNJE ŠEĆERNE REPE. Održano u Županji 14. VII 1962. Županja, pogon Industrija šećera i vrenja »Boris Kidrić«, 1962 68 str. Sve materijale sa savjetovanja i izdanje pod brojem 43. uredio je Stjepan Blažinkov.
28. MATERIJALI SA SAVJETOVANJA O PROIZVODNJI I ORGANIZACIJI PROIZVODNJE ŠEĆERNE REPE. Održano u Županji 26. II 1966. Županja, PPK pogon industrije šećera i vrenja »Boris Kidrić« 1966. 86 str.
29. MATERIJALI SA SAVJETOVANJA O PROIZVODNJI ŠEĆERNE REPE. Održano u Županji 11. III 1967. Županja, PPK Industrija šećera i vrenja »Boris Kidrić«, 1967. 62 str.
30. MATERIJALI SA SAVJETOVANJA O PROIZVODNJI ŠEĆERNE REPE. Održano u Županji 24. II 1968. Županja, PPK Industrija šećera i vrenja »Boris Kidrić«, 1968. 64 str.

31. MATERIJALI SA SAVJETOVANJA O PROIZVODNJI ŠEĆERNE REPE. Održano u Županji 7. III 1969. Županja, PPK Industrija šećera i vrenja »Boris Kidrić«, 1969. 80 str.
32. MATERIJALI SA SAVJETOVANJA O PROIZVODNJI ŠEĆERNE REPE. Održano u Županji 27. II 1970. Županja, PPK Industrija šećera i vrenja »Boris Kidrić«, 1970. 83 str.
33. MATERIJALI SA SAVJETOVANJA O PROIZVODNJI ŠEĆERNE REPE. Održano u Županji 5. III 1971. Županja, PPK Industrija šećera i vrenja »Boris Kidrić«, 1971. 124 str.
34. MATERIJALI SA SAVJETOVANJA O PROIZVODNJI ŠEĆERNE REPE. Održano u Županji 18. II 1972. Županja, Industrija šećera i vrenja »Boris Kidrić«, 1972. 143 str.
35. MATERIJALI SA SAVJETOVANJA O PROIZVODNJI ŠEĆERNE REPE. Održano u Županji 8. II 1974. Županja, Industrija šećera i vrenja »Boris Kidrić«, 1974. 114 str.
36. NAŠA MLADOST — Zbirka pjesma. Gradište, Osnovna škola »Ivo Lola Ribar«, 1965. 39 str.
37. PPKŽ — INDUSTRIJA ŠEĆERI I VRENJA »BORIS KIDRIĆ« ŽUPANJA — Županja, PPK, 1966.
38. PREVIŠIĆ VLATKO — Život i rad Martina Robotića. Županja, Gimnazija »Vladimir Nazor«, 1974. 114 str.
39. POZNAVANJE PRIRODE I DRUŠTVA ZA II RAZRED OSMOGODIŠNJIH ŠKOLA. Priručnik za učitelje. Napisali učitelji kotara Županja. 1954. 144 str.
40. ROBOTIĆ — BOŽDAR — ZEČEV — Lirika 3. Zbirka pjesama. Županja, 1964. 73 str.
41. SPOMEN KNJIGA OSNOVNE ŠKOLE U BOŠNJACIMA. — Bošnjaci, osnovna škola »Vladimir Nazor«, 1960. 70 str.
42. SUNČANA STAZA MLADOST — Zbirka pjesama, Gradište, Osnovna škola »Ivo Lola Ribar«, 1971. 56 str.
43. TEHNOLOGIJA PROIZVODNJE ŠEĆERNE REPE. Materijali sa savjetovanja u Županji. Održano 5. III 1964. god. Županja, Industrija šećera i vrenja »Boris Kidrić«, 1964. 56 str.
44. TKALAC KRUNOSLAV — Babogredska kompanija u sastavu brodske graničarske regimente. Županja, autorova naklada, 1970. 140 str.
45. TKALAC KRUNOSLAV — Poseban otisak 4 članka iz Županijskog zbornika br. 3: Selo Gunja u bližoj i daljoj prošlosti str. 5 — 20, Po-

- rijeklo i kretanje Šokaca str. 75 — 80, Kastel Kostroman str. 103 — 106, Porijeklo doseljenje i kretanje rodt Taš str. 176 — 178. Županja, autorova naklada, 1973.
46. TKALAC KRUNOSLAV — Školstvo Slavonije u 18. i 19. stoljeću. — Mijat Stojanović 1818. — 1881. Županja, autorova naklada, 1973. 134 str.
47. UPOZNAVANJE PRIRODE I DRUŠTVA ZA IV RAZRED OSMOGODISNIH ŠKOLA. Priručnik za učitelje. Napisali učitelji županijskog kotara. Županja 1955. 167 str.
48. USPAVANA JUTRA — Zbinka pjesama mladih. Županja, Muzej i OKSOH, 1974. 65 str.
49. ŽUPANJSKI ZBORNIK — Županja, Ogranak Matice hrvatske, 1967. 166 str.
50. ŽUPANJSKI ZBORNIK 2 — Županja, Odbor Matice hrvatske, 1969. 220. str.
51. ŽUPANJSKI ZBORNIK 3 — Županja, Matica Hrvatska, 1971. 191 str.
52. ŽUPANJSKI ZBORNIK 4 — Županja, Muzej 1973. 190 str.
53. 30 GODINA SPORTSKOG DRUŠTVA »GRANIČAR« — Županja, Sportsko društvo »Graničar«, 1951. 24 str.

Invalidi nekad i danas

U svakodnevnom životu srećemo se sa riječju »invalid« i ljudima na koje se ova riječ odnosi, a da često puta nismo svjesni pravog značenja ovog pojma i pojave. Ovaj natpis ima svrhu da širem krugu čitalaca, na pristupačan, jednostavan i zanimljiv način prikaže o invalidima nekad i društvenoj zaštiti invalida danas.

Invalid je osoba koja zbog fizičkog oštećenja ima umanjenu radnu sposobnost, a invalidnost tretiramo kao svaku bolest. Danas u svijetu svaki 13. čovjek je invalid (ili 7,5% od ukupnog broja stanovništva). U našoj zemlji ima oko 1.500.000, a u SR Hrvatskoj 320.000 invalidnih osoba. Osim toga 30% stanovništva je ugroženo uz invalide.

Drugi svjetski rat ostavio je 30.000.000 invalida i 10.000.000 mrtvih. Zastrašujuće brojke, zar ne?

INVALIDI NEKAD

Ranije se smatralo da invalidno biće nije više čovjek (Sparta) ili se sakato rođeno dijete smatralo za grijeh roditelja, odnosno prokletstvo. Iz sociologije (nauke o društvu) znamo da su se invalidna djeca, u prvobitnim ljudskim zajednicama (čopori, horde rodovska plemena) bacala ili ubijala. Tek u višem stupnju ljudskih zajednica pojavila se prva briga o takvoj djeci, bolesnicima i starcima. O njima se brinuo najstariji član plemena (»magister pauperum«, u slobodnom prijevodu šef siromaha).

Različiti su sistemski (stupnjevi) zaštite invalidnih osoba. U nas je najpotpuniji sistem zaštite invalidnih osoba u odnosu na druge zemlje, naročito u zaštiti vojnih invalida (ratnih i mirnodopskih).

INVALIDI DANAS

Pod pojmom invalidne osobe ovdje mislimo na sve kategorije invalidnih osoba. Sve one uzete u širem smislu riječi dijele se na tri kategorije: ratni invalidi, invalidi rada i druge invalidne (defektne) osobe. Osvrnut ćemo se nešto više na vojne invalide. Riječ je o ratnim i mirnodopskim vojnim invalidima.

Posebni sistem zaštite ratnih vojnih invalida u našoj zemlji predstavlja naročito priznanje koje prema njima pokazuje društvena zajednica. Osim toga zaštitom kroz taj sistem osigurava se i naknada za stečenu tjelesnu povredu u ratu.

Prema tome vojni invaliditet ima karakter nacionalnog priznanja. A u našim pozitivnim zakonskim propisima ističe se dužnost zajednice da pruži određenu društvenu pomoć invalidima. Dugo se međutim na sve to čekalo.

Tek u drugoj polovici XIX stoljeća donijeti su prvi propisi o ratnim vojnim invalidima, a poslije Prvog svjetskog rata pojavio se novi proces — rehabilitacija koja ima za cilj da se invalidi osposobe za rad na mjesto zdravih. A Organizacija ujedinjenih nacija je od 1946. godine prihvatila rehabilitaciju kao osnovni zadatak sa ciljem da se ispravi velika nepravda činjena stoljećima invalidnim osobama.

Različiti i nedovoljno razvijeni zakonski propisi različito su tretirali invalidnost i probleme ratnih vojnih invalida. To se vidi i po tome što su sve do 1925. godine važili pokrajinski propisi, a tek 1929. u staroj Jugoslaviji donesen je Invalidski zakon. Godine 1938. donijeta je Uredba o zaštiti invalida i žrtava rata (to je treći propis stare Jugoslavije, koji tretira probleme invalida rata). Smatra se i danas da su to bili dobri propisi, ali njihova primjena nije bila gotovo nikakva, pa mnogi problemi ratnih vojnih invalida bili su neriješeni.

U novoj Jugoslaviji, godine 1946. — poslije privremene odluke, donijet je prvi Zakon o ratnim vojnim invalidima, sa kasnijim izmjenama i dopunama, a 1963. godine uveden je ortopedski dodatak. Godine 1972. donijet je novi Zakon o vojnim invalidima. Zatim su pojedine naše socijalističke republike donijele zakon o invalidskim dodacima i drugim pravima ratnih vojnih invalida, a invalidski dodatak je jedan od devet oblika invalidske zaštite (osobna i obiteljska invalidnina, dodatak za tuđu njegu i pomoć, ortopedski dodatak, opći invalidski dodatak, posebni invalidski dodatak, stalni invalidski dodatak, dječji dodatak, porodični dodatak i zdravstvena zaštita).

Položaj mirnodopskih vojnih invalida (građani oboljeli ili povrijeđeni za vrijeme obavezne vojne vježbe) u periodu između prvog i drugog svjetskog rata (za stare Jugoslavije) nije bio reguliran sve do donošenja Uredbe o mirnodopskim vojnim invalidima, koju je donio ministarski savjet bivše Jugoslavije uoči samog rata 19. III 1941. godine.

Zakonom o mirnodopskim vojnim invalidima iz prosinca 1946. godine (»Službeni list SFRJ«, br. 24) omogućeno je stjecanje svojstva mirnodopskog vojnog invalida i ostvarivanje invalidskih prava vojnim osobama koja su u sastavu više jugoslavenske vojske u vremenu od 18. svibnja 1920. (šest nedjelja po demobilizaciji bivše srpske vojske) do 6. travnja 1914. godine zadobili ranu, povredu ili ozljedu. A prema članu 5. stav 1. Zakona o vojnim invalidima (»Službeni list SFRJ«, br. 67/72), mirnodopskim vojnim invalidom smatra se i vojno lice koje je poslije 15. maja 1945. godine zadobilo bolest pri vršenju obavezne vojne službe u oružanim snagama Jugoslavije ili pri vršenju dužnosti u vojnim školama u svojstvu pitomca, pa je zbog toga kod njega nastupilo oštećenje organizma za najmanje 60%.

OSPOSOBLJAVANJE INVALIDA

Osposobljavanje, ili rehabilitacija, invalida ima za cilj da se invalid pripremi za normalan život i rad. Pored rehabilitacije kojom se (kod djece) prvi puta osposobljava, za razliku od rehabilitacije kojom se po-

novo osposobljava, odnosno uspostavlja ranije stanje, a u zaštiti defektnih ili invalidnih osoba terminom rehabilitacije označavamo osposobljavanje defektnih ili invalidnih osoba za samostalan život i rad.

Šta je, u stvari, rehabilitacija? Ona se najprikladnije definira prema definiciji poznatog stručnjaka za rehabilitaciju — dra Kesslera kao »osposobljavanje onesposobljenih osoba za potpuno fizičko, socijalno i privredno ispunjavanje svih onih dužnosti za koje su one u stvari sposobne«.

Imamo nekoliko vrsta rehabilitacije:

1. medicinska (detekcija) = osposobljavanje,
2. edukativna (diagnoza) = obrazovanje,
3. profesionalna (prognoza) = osposobljavanje i
4. socijalna (terapija) = saniranje prilika.

Brigu o rehabilitaciji vode:

- a) organi uprave (osnovni nosioci);
- b) službe (centri i zavodi);
- c) radne organizacije (instituti);
- d) društvene organizacije (udruženja).

Kada govorimo o rehabilitaciji, odnosno resocijalizaciji čovjeka, ne možemo a da ne spomenemo socijalne potrebe suvremenog čovjeka koje se dijele na sedam skupina:

- potreba za afirmacijom,
- potreba za samopoštivanjem,
- potreba za društvom,
- potreba za promjenom,
- potreba za rasonodom, relaksacijom, zaboravljanjem grube svakidašnjice,
- potreba za simpatijom i toplineom,
- potreba za simpatijom konformizmom, skladom sa društvenom sredinom.

Dodajmo na kraju: dok se ista osoba s **medicinskog** aspekta smatra defektnom, dotle se ona ne mora takvom smatrati s *pedagoškog, socijalnog* ili *kojeg drugog* stanovišta.

Poznata je engleska uzrečica: Pomozi da sebi pomogneš. Drugim riječima: Radimo sa invalidom, a ne za invalida!

Tragovi prošlosti

babogredsko-županjske i drenovačke Posavine (prilog proučavanju)

I. Povijesni prikaz

Pisani povijesni izvori srednjovjekovne Vukovske župe (kojoj je pripadao i ovaj kraj), ne temelje se na zapisima hrvatske, već jedino ugarske službene kancelarije. Uzrok tome poznat nam je, a to su — uporne težnje ugarsko-hrvatskih kraljeva (madažarske krvi) na naše krajeve — posebice na ovu župu, te su je s toga i izuzeli ispod vlasti hrv. slavonskog bana i smatrali dijelom mačvanske banovine, a time onda — politički i crkveno — ugarskim državnim područjem. Slavonški povjesničar Josip Bösendorfer, mogao se dakle poslužiti jedino tim arhivskim materijalima srednjeg vijeka: kraljevskim posjedovnim darovnicama ugarskog plemstva, parničkim i drugim spisima, te crkvenim izvješćima papinskih legata, da bi nam u svom vrijednom djelu — »Crtice iz povijesti slavonskih županija« — pružio dragocjene podatke i saznanj o do tada nepoznatoj, davnoj i teškoj prošlosti tih krajeva, a tako i ovog našeg u Poberavlju i Međubosuću. Međutim, njegove ocjene za neka naselja i plemićka zdanja u Vukovskoj župi, ukazuju na mogućnost — da je taj zaslužni pisac, vjerojatno, zbog nekih nedovoljno jasnih posjedovnih i drugih listina — nehotice griješio pri određivanju smještaja i granica pojedinih posjeda, gradova i crkvenih župa. Čini se, da on po svojoj prilici nije imao dovoljno točnih podataka za sveukupne »nazive mjesta« (toponomastiku zemljišta), a napose ovog kraja, gdje se takve »griješke« i najvećima zapažaju.

Na takvu pretpostavku upućuje ponajviše ovdašnje selo Gradište i njegovo poljsko područje, koje je sasvim izuzeto i posjedovno nepoznato kroz to vrijeme, iako ono slovi kao staro kulturno, a usto i slikovito zemljište, s dvije uzvisine — brežuljka — jedinim u ovome kraju. Sudeći međutim i prema imenu tog sela, da je najprije po nekom Gradu moglo dobiti naziv »Gradište«, onda se može gotovo sigurno reći, da to područje nije tada bilo nenaseljeno, prazno i »ničije« (a to bi vrijedilo i za vinkovački kraj). Po svojoj prilici biti će po srijedi zabuna kod njihova ubiciranja, i to najvjerojatnije, posjeda i grada Mikole (Possessio Mykola 1337. 1363. 1396. 1402. Possessio Mikola cum castello 1427. g. — J.Bessendorfer: Crtice-VI-166, 175). Na ovu pretpostavku upućuje prije svega — naziv i položaj gradištanske rudine »Mikluševci« — kao i veći broj ostalih zemljišnih naziva tamošnjeg pod-

ručja, istovjetnih ili gotovo sličnih (u prijevodu), s imenima jednog dijela pripadnih sela tog vlastelinstva, a to su Vršak, Grubišinci, Petrova međa, Naško, Kutu, Osatno, Račanka, Ivaniševci, Andriševo, Pavina greda, Čunjevci, Vučje, Konjsko, Lipovačke grede, Poljica, Drinje, Sotnjica, Kozjak, Dubovo na županjskom, te Ormanica na štitarskom susjednom zemljištu. Ovu davnu posjedovnu i političku pripadnost, kao da označavaju i ovdašnja starinačka prezimena Mikinaca, zatim brojnih Nikolića (Gradište, Županja, Bošnjaci), te Ivanšića i Zigmudovaca.

Kako navedeni pisac, dovodi posjed i grad Mikula u kasniju posjedovnu povezanost s kaštelom i posjedom Borovo (Villa Boroth — 1263. Possessio Borh 1323. 1329. 1338. 1363. Castrum Boro 1293. Oppidum Boroh simulcum castello in edeon erecto 1481.), on ga je s toga i stavio u okolicu današnjeg Borova. Smatrao je naime, da jedino tamošnje Borovo odgovara navedenom posjedu, pa nije obraćao pažnju i na ostale nazive takvog istog obilježja, odnosno, da je i kaštel i distrikt Cerna (Czeerna 1408. 1432. 1507.), imao »svoje Borovo« — Borjevac (istočni dio. Male Cernje), a tako i vergradsko, otočno vlastelinstvo ima također »Borovo« — Borenovc (dan. polje Barinovci, Otoku na Jug). Međutim, posebnu pažnju privlači — tada nigdje ne spomenuto — vinkovačko »Borovo«, današnji čuveni BORINCI. Prihvatimo li činjenicu, da ovi nazivi nisu mogli nastati u prošlosti po borovom drveću-šumi, koje vjerojatno nije ni ranije bilo ovdje, onda podrijetlo i značenje tog naziva — treba tražiti u nečemu drugom — po svojoj prilici u tadanjem političkom pritisku i gospodarskoj prisutnosti ugarskog donatorskog plemstva u našim krajevima. Očito je dakle, da su takve prilike poslužile »mađarizaciji« hrvatskih naziva, pa je tako i naše VINO — pretvoreno u mađarski — BOR. Prema tome moguć je zaključak: da ovdašnja srednjovjekovna »Borova« — zapisana u posjedima ugarskih gospodara, ne označavaju nešto drugo — doli obilježje dotičnog vinorodnog mjesta i područja. Smatram, da bi ovo bio dovoljan dokaz — da su i Vinkovčki »Borinci« dobili ovo ime po svojim također vinorodnim mogućnostima — dakle — VINU-BORU, nego li po nekoj bitici-borbi, kako se to nagađa, jer je i Mercator na karti Ugarske 1560. godine, služeći se vjerojatno domaćim izvorima od zatečenih starinaca tog područja, na mjestu nekadašnjeg Cibalica zapisao »Viniko«, dakle hrvatski oblik njegovih imena. Ova činjenica naime — opovrgava nastanak naziva VINKOVCI tek u poratnom razdoblju iza Turaka — po donijetoj slici sv. Vincencija.

Izneseni navodi dosta uvjerljivo govore o mogućnosti, da se tijekom srednjeg vijeka u nazivu Borh-Boroth, doista moglo skrivati područje čuvenog rimskog Cibalae. Naime, za postojanje kaštela i grada »Borova« — kakvog ga zapisi prikazuju Bössendorfer: Crnice-162, 170), sa stariim trgovim i riječnim prijevozom (možda na Bosutu), te crkvom i samostanom, više uvjeta i tragova iz onog doba ima vinkovačko područje, nego li ono vukovarsko Borovo. Nadalje, za takvo trgovačko i crkveno središte na domak kralj. župskom gradu Vukovu, vjerojatno nije bilo gospodarske opravdanosti, a niti potrebe. Ako se dakle srednjovjekovno »ugarsko Borovo« ogledalo u našim Vinkovcima (gdje se nađe i drugi nazivi mađ. značenja: Nevkoš, Vidor, Sopot, Ervenica, Lapovci) — onda je sasvim moguća pretpostavka — da je i spomenuti

grad MIKOLA, ležao na prostoru gradištanskih »Mikluševaca«, pa je time njihova posjedovna povezanost i objedinjavanje, bilo moguće, i prostorno izvedivo.

Također i Stj. Pavičić u svom prikazu — Razvitak naselja na županjskom području — (Županjski zbornik 2, izdaje MH Županja 1969. str. 81), nije rekao gotovo ništa o samome selu Gradištu i njegovom zemljišnom području istočno od bosutskog toka, koje se ne spominje kao ono zapadno od Bosuta (pod imenom Krašci) u posjedima kaštela Cerna. Ono je prema tome moralo činiti posebnu gospodarsku cjelinu i posjedovnu pripadnost. Kome bi se to »ničije« zemljište trebalo pripisati, da li kaštelu Mikola (na što upućuju spomenuti nazivi), ili kojem drugom imenu i »Gradu« — saznalo bi se se vjerojatno kod ponovnog i pomnog proučavanja obiteljskih listina ugarskog donatorskog plemstva tijekom srednjeg vijeka — te usaglašavanju imena zapisanih naselja, sa postojećim zemljišnim nazivima na oba područja. Pobuđuje pažnju međutim i činjenica, što isti pisac i u »Vukovskoj župi« — tome vrijednom djelu s mnogo uloženog truda — nije mogao jasnije osvijetliti ni srednjovjekovnu prošlost Vinkovaca. On je naime, ono staro povijesno i vrijedno ratarsko tlo, sveo uglavnom, na prisutnost »Sv. Ilije« i nekolicinom okolnih naselja, ali bez naglašenog matičnog središta i posjedovne pripadnosti, dakle, kao da je bilo tada skoro beznačajno, što po svojoj prilici nebi odgovaralo povjesnoj i kulturnoj tradiciji tog mjesta, koje mu se pripisuje još od doba Rimljana, pa sve do danas.

Razlog za ovakve »praznine« pojedinih naših područja, možemo dakle pripisati djelomično nedovoljno jasnim ugarskim posjedovnim listinama i nazivima njihova značenja, ali i osobnoj ocjeni i »naklonosti« obojice pisaca prema Povučju, dajući tome zemljištu znatnu prednost nad ovim u Međubosučju i njegovu Posavlju, jer skoro sve gradove, posjede i crkvene župe, stavljaju u okolicu Vukovara, Borova i Pačetima. Tim rasporedom javlja se očita prenapučenost tamošnjeg područja, što se vidi u karti naselja Vukovske župe, pa prikazano stanje djeluje prilično neuvjerljivo, osobiti u pogledu gustoće crkvenih župa. Ovo se uočava i na slakovačko-beračkoj okolini i ostalim djelovima nekadašnje »Paorije«, što daje dojam, da papinski legat nije imao osobito težak posao u skupljanju crkvenog poreza 1333 - 1335. g.), jer su župe toliko bliže jedna drugoj, pa mu je to više bila šetnja od župe do župe, nego li neko putovanje.

Takvim »razmještanjem« posjeda i ustanova srednjeg vijeka po ovim piscima, nastala je »praznina« i na sadašnjem bošnjačkom šumskom području »Kragujna« — gdje se uz potok Brižnicu sačuvao srednjovjekovni naziv »Brčkovac« (Berkinch 1395, Possessio Berekinz 1477 — 1478. Posjed Horvata, onda Gorjanskih. Ležao u okolici sv. Lovrinca. Bessendorfer: Crtice — VI-184). On međutim, u opisu posjeda Gorjanskih, ne zna za pravo mjesto navedenog posjeda, pa grad »Brčku« stavlja s onu stranu Save, misleći da odgovara tamošnjoj Brčki. U pogledu smještaja crkvenih župa samo po sjevernom dijelu Vukovske župe, ovo područje ne samo što je lišeno njihova prisustva, nego i same mogućnosti ili potrebe za postojanjem istih, što dakako ne bi odgovaralo činjeničkom stanju. Naime, za pojedine ovdašnje župe zna se da su iza Turaka samo obnovljene, što nesumljivo ukazuje na njihovo ranije pos-

tojanje, dakle još u dotursko doba, jer za vrijeme turske okupacije: vjerojatno nije bilo osnivanja novih župa. O postojanju vjerskih ustanova i »svetinja« tijekom prošlosti po ovom kraju, svjedoče i pojedini zemljišni naziv kao što su: »Crkvište« između Cerne i Gradišta, »Svetkovci« na gradištanskom V. Brdu, soljanski »Popovci« (postojanje tamošnje župe izgleda da nije ni sporno), đurđičansko »Fratansko«, rajevoselsko »Crkvište« (sv. Ilija), alšamski samostan na podgajičkim Varošima, zatim »Marijina Greda« u šumi Kragujna, te dvije bošnjačke: »Klise« — jedna na istočnom, a druga na jugozapadnom dijelu današnjeg sela. Ova poltonja — Markovačka Klisa — nosi spomen na »svetinju« sv. Križa (Kerezthesttheleke possessio predium 1336. — Crysewaad 1437. - 1476. g. Crtice: 203, 205), koja i danas tamo opstoji. Istočna, ili kako se zapravo naziva — Bošnjačka Klisa — leži na području »starih Bošnjaka« (Bosnyaczy 1476.), koji je zemljišni prostor zapisan i nazivan u prošlosti »Pogari« (prva Gruntovnica od 1786. g.) — onda tamošnja »Klisa« najvjerojatnije označava srednjovjekovnog sv. Martina — i dan-današnjeg crkvenog patrona sela. Župa i crkva tog sveca spominje se zapravo pod imenom Palagar (J. Bössendonfer: Crtice-VI-216, 280), pa ju on, a tako i Pavičić, stavlja u okolicu Pačetina, zbog tamošnjeg istoimenog toponima. Međutim, u Pačetinu i onoj okolini, nema nikakvih tragova u dalekoj i bližoj prošlosti, crkvenom patronu tog imena, pa njihova ubikacija Palagara neće biti točna, jer su uzeli u obzir samo odgovarajući naziv na zemljištu, a ispustili iz vida i potrebnu prisutnosti crkve s takvom posvećtom. Nadalje, današnji pačetinski zemljišni naziv Palagar, izveden je nesumnjivo od mađarskog oblika, polgar-građanin, te po svojoj prilici označava dio zemljišta izvan vlastitog posjedništva — kao javno dobro — u građanskom (seoskom) vlasništvu. Prema tome smatram, da taj naziv mjesta i župe ima jedino vezu s ovdašnjim sv. Martinom, pa ga treba tumačiti kao »nepredvideni« zapis hrvatskog značaja, od riječi »Poger« — što u našem narodnom poimanju tog imena označava — stradalnika — beskućnika — pogorelca, a to su dakako i bili davni stanovnici i osnivači sela »Bošnjaci« — došavši na ovo područje kao prebjegli bosanski Patareni. Mađarsko značenje naziva izvedeno od »Pogora«, može se podudariti donekle s životnim prilikama i položajem došljaka, budući da su oni kroz vrijeme bili izuzeti od kmetske podložnosti ovdašnjim feudalcima, te su kao pridošlice, »strani građani«, bili pod neposrednom upravom i zaštitom mačvanskog bana, što potvrđuje i zapis o tome mjestu i župi: »Palagar, Palogar, Palgar, 1329, 1417. 1427. g. — Palogar sub iurisdicione banatus Machoviensis, 1417.« Ovo mjesto nije kasnije vođeno pod tim imenom, jer su vjerojatno ti mještani prestali biti »pogari«, te su u zamjenu dobili samo svoje etničko obilježje — »Bošnjaci« — što se vidi u zapisu otočkog vlastelinstva iz 1476. godine.

o

Da se spomenuti sv. Martin u »Palagaru«, zaista nalazio u srednjem vijeku na današnjem istočno-bošnjačkom području (Pogarima), upućuje podatak — da se je 1708. godine — radilo samo o obnovi ovdašnje župe po vukovarskim Franjevcima. Župa sv. Martina zapisana je tada imenom »Balto« (1712. kao Županje Blato), vjerojatno prema nazivu tamošnjeg velikog barskog zemljišta, koje se s južne strane naslanja na području »Pogara«. Sagrađena drvena crkva spominje se po pe-

čujskom biskupu 1729. g. stajala je tamo sve do potrebe za gradnjom nove (1749.) ali je tada podignuta na jugozapadnom seoskom zemljištu — »Selištima«, gdje se 1716. naselilo veći broj bosanskih izbjeglica, a ujedno se i željelo da župe budu bliže svojim filijal-crkvama u Županji i Štitaru. Međutim, smještaj crkve na tome »gradskom« području, kojeg okružuju duboki barski tokovi — pokazao se neprikladnim, osobito u vrijeme visokog vodostaja Save — pa je dvadesetak godina kasnije, župa sv. Martina dokinuta i premještena s područja Bošnjaka, k »sv. Ivanu« u Županju, gdje je bilo i sjedište tadanje graničarske kompanije. Bošnjaci su ikao već tada dosta veliko selo, dobili svoju zasebnu župu istog crkvenog patrona 1789. g. Nisu dakle — srednjovjekovne crkvene župe — postojale samo u Povučju i okolini Vuukovara, već ih je moralo biti i u Međubosučju, koje je bilo izloženo utjecaju patarenstva susjedne Bosne, pa je upravo s toga — njihovo postojanje i djelovanje — bilo prijeko potrebno i nužno. Među njih mogao bi se uvrstiti i stari patron drenovački »sv. Mihovil«, a po svoj prilici i zapisi o posjedima biskupa: Drenowch mons 1406. Possessio episkopalpis Drenowch 1434. — te Berberna villa 1422. g. — (Berbryna 1476. spada na Ikaštel Otok). Odnose se prije na ovo, nego li brodsčkog ili nekog srednjoslavenskog područje, koje je pripadalo zagrebačkoj biskupiji. Na ovu pretpostavku ukazuje i naziv »Ugrinčevo« — koje nosi veliko i kvalitetno poljsko područje u ovdašnjim Drenovcima, a zahvaća i zemljište okolnih sela, Soljana i Račinovaca. Nadalje, na bošnjačkoj rudini »Bebrina«, izorao je Ivan Balić-Marton — prije nekoliko godina — posudu sa ugarskim denarima iz 13. st. Toliku svotu novca vjerojatno nije imao neki kmet, već plemićka ili crkvena kurija. Prema tome, ove činjenice, a moglo bi se iznijeti i više njih, dovode u sumnju valjanost ubiciranja mjesta po spomenutim piscima, jer su kako izgleda — izvještaji papinskih legata (koje su uzeli kao jedino mjerilo), dosta škrti i manjkavi — bez поблиžeg opisa smještaja župe, a tako i onog najosnovnijeg, kakvu posvetu dotična župska crkva ima, po čemu bi se moglo lakše odrediti njeno mjesto i položaj.

Budući da naša Posavina nema nekih znamenitih spomenika svoje davne prošlosti, da se ne nalaze kamene ploče i natpisi, ostaci velikih građevnih zdanja, pa je vjerojatno s toga i smatrana — povijesno beznačajnom. No ipak, i ovaj kraj ima kakvu-takvu svoju povijesnu i kulturnu prošlost, koja se istina ne ogleda u kamenim i ostalim povijesnim spomenicima, već u zemljišnom nazivlju, po kome je ostala »zapisana« na ovome tlu tijekom minulih stoljeća, sve do danas. Kako ti »nazivi« mjesta pored ostalog, ukazuju i na neke izuzetne prilike, društvena zbivanja i pojedine povijesne osobe, onda bi se moglo reći — da ovo područje nije bez povijesnih izvora, već je samo — povijesno i topografski, neistraženo i neobrađeno. Postoje i broja arheološka nalazišta s kulturnim slojevima zemlje, te ostaci obrambenih »Graca«, što sve dakako govori o životu i stupanju duhovne i materijalne kulture prisutnog življa na njemu, kroz protekla vremenska razdoblja.

Ovdašnji »Gradovi« barskog su tipa, s jednim do tri kružna opkopa i vjerovatno u sredini stajao je Ikaštel, te su činili stanoviti obrambeni vijenac (Savski limes (?). Nisu ta utvrđenja bila baš toliko značajna, niti su odigrala neku važnu ulogu u povijesti (vjerojatno stjecajem

okolnosti), ali su ipak donekle zanimljiva i znanstveno vrijedna pažnje. Njihov slijed ovim krajem započinje s — »Kostromanom« (kod Babine Grede (Castro Romano), »Repovcem« između Štitara i Županje, koji se promjenom svakog toka u davnoj prošlosti, našao s onu stranu Save u meandru »Basutska«, a sjeverno dva i pol kilometra, na sastavu Berave s Bosutom, stajao je gradištanski »Prisavac« (Castrum in insula Zave). Dalje slijedi ceranski »Grac« na utoku Biđa u Bosut, po »Slobodnjak-grad« (Castrum Werwar) uz vodotok Spačve (Vjerova) kod Bošnjaka, i jugoistočno kod Pos. Podgajci nedaleko Varoša (Alsam) »Gradinsko« (Waralya — za koje Bösskendorfer misli da odgovara selu Podgrađe kod Nijemaca). Dalje se nižu dva vrbansjka jednoopkopna utvrđenja — »Kolešvar« kubarski na potociću Vrbanici (kanalizacijom uništen i srušen), »Kolešvar« uz rječicu Ljubenj, te nešto sjevernije u zavoju rijeke Spačve (nasuprot dan. Motela »Spačva«), stajalo je veće obrambeno zdanje zvano »Optičar«, i najzad na rijeci Studvi iznad Soljana, »Zvezdn-grad«.

Za postojanje nekolicine ovih »gradova«, doznaje se nešto iz posjedovnih listina ugarskog plemstva, ali već prilično kasno — tijekom 15. st. (Bössendorfer: Critice-VI-171-179), dok je njihovo ranije postojanje, uloga i pripadnost — povijesno neistražena. Tako na pr., za Prisavac-grad (insula), osim što je zapisano da pripada 1408. distriktu Cerna, ništa se više ne zna, iako je po svom smještaju na domak Savi, mogao biti strateški veoma važan. S obzirom da je upravo tim smjerom išla od Kostromana rimska cesta za Sirmium — nije isključeno dakle, da je baš na tome povišenom otoku zapremnine tridesetak jutara, stajao i rimski — »Ad Bossante«. U popisu kaštela i gradova Vukovske župe nije zapisan ni Zvezdan-grad, i ako njegovi ostaci s podzemnim hodnicima ukazuju, da je morao biti važan i čvrsta građevina. Nema također u popisu Optičara — tog velikog utvrđenja, a ne zna se niti njegovo pravo ime, te mu je ovo vjerojatno — narod dao — zbog »opticanja vode«, njegovim trokružnim opkopima. Kako međutim, u posjedovnim listinama gradova i utvrđenja Vukovske župe nema zasebnog popisa za buntovnu braću Horvate, a kao bivši posjednici spominju se jedino u zapisima kaštela i grada sv. Lovre, Brčkovca i nekolicine manjih posjeda i sela na prostoru srednjeg Bosuta, te Spačve i Brižnice, onda ima vjerojatnoće da su i ova dva posljednja kaštela, njima pripamala. Oni su sudeći po vladajućim prilikama toga doba — uništenjem i propašću svojih gospodara, morali doživjeti istu sudbinu — pa kasnije nisu bili ni vrijedni spomena.

Da bi se bar donekle mogla ocijeniti povijesna uloga značenje i sudbina tih naših nijemih spomenika prošlosti, potrebno je uz druge neke činioce — krenuti tragom naziva mjesta madžarskog podrijetla — koji su nastali na ovdašnjem zemljištu kao posljedica ugarskog gospodarsko-političkog utjecaja i pritiska na ove krajeve tijekom srednjeg vijeka, pa se negdje manje — negdje više, javljaju gotovo svugdje. Ipak, najbrojniji su na županjskom i bošnjačkom sjevernom području uz vodotok »Vjerova« i okolini Slobodnjak-grad, te sadrže i neko posebno značenje, a to su: Meretino, Kemeljevica, Utuš, Tušut, Katanska mlaka, Maglaji, Lubovi, Bitilovo. Od kojeg su korištena između više njih, izvedeni ovi nazivi, nebi se sigurno moglo reći, ali svaki od njih

ima gotovo isto ili slično značenje. Tako na madž, mèret = omjer-odmjera-izmjera, merèsz = smion-drzovit, merèny = poduhvat-pokušaj-atentat, kèrn = uhoda-uhodnik — kemel = uhoditi-istraživati, üt = put-cesta, utàs = putnik, ütès = udarac-udar, tusa = borba, tùsz = talac, tùz = vatra, màglya = lomača, lob = plamen, lobogò = plamteć-vijoreći-zastava, bitò = krvnik, bitoriò = otimač, bitò-sa = vješala.

I potok Virovi, ili po domaći rečeno — Vjerovi, ima uz ovo svoje ime i drugo — dopunsko, a to također madž. značenje, podudara se u suštini s onim događajima, na koje upućuju navedeni nazivi. Naime, bošnjački dio tog vodotoka poznat je i kao »Vitovački Vjerovi«. Nagadalo se ranije da je ovo znamenje prenijeto nanj sa srednjevjekovnog otočkog sela Vitkovci, koje je ležalo nekoliko kilometara sjevernije. Izgleda međutim, da nije tako, nego da su na jednom i drugom mjestu odigrani isti događaji, a to su prema značenju riječi: Vita, Vitatkozàs = borba-boj-prepirka. Kako iz svih tih navedenih naziva proističu — trvenje, borbe i paleži — onda to sve navodi na razmišljanje o »prvom« podrijetlu imena tog vodotoka, kaštela na njegovoj obali, kao i istominih okolnih naselja (Castrum Weruar 1437. Castellum Werwar 1446. Werfalwa, Werwanrahele 1476. — Bössendorfer: Cntice-VI-169, 228, 229). Izgleda da je isti pisac smatrao da su ti nazivi nastali po vodenim virovima-bujici, te da ih je prema tome hrvatskom značenju — zapisala i vodila — službena ugarska kancelarija. Vjerojatno, neće biti tako, jer bi tada prijevod morao glasiti: ösvèny — örvèny (šuma »Sveno« kod Vrbanje), a nebi bio uzet — wèr — što znači »krv«, te su svi izgledi da su baš po takvim — krvavim događajima na tome prostoru — mogli nastati i ovakvi »nazivi mjesta«.

Na ovu pretpostavku upućuju i neke druge činjenice. Naime, kaštel Virovi-Virgrad (prema prijevodu tog pisca), nepoznat je pod tim imenom narodu ovoga kraja, već je od davnine poznat kao: »Vitovački grad — Slobodnjak-grad« ili samo »Grad«. Ova obilježja dakle, bliža su madžarskom značenju imena — Werwar (Krvavi grad) — jer je sudeći po tome, krvlju branio i čuvao svoju SLOBODU — kao i svog okolnog područja — nego »vodenim virovima«. Zatim, naziv Vjerovi odnosi se samo na pojedine dijelove tog — inače cjelovitog vodotoka od Županjske do sela Lipovca, jer već od otočkih »Čistina« teče pod imenom »Spačva«, a taj naziv zadržao se i na jednom dijelu njegova toka kroz županjsko područje. Ima vjerojatnoće dakle, da su »obilježja« krvavih zbivanja na »Slobodnjak-gradu« i njegovu okolišu, »zapisana« samo na onom dijelu zemljišta i vodotoku Spačve — gdje su međusobni obračuni onoga doba — bivali najžešći i najkrvaviji. Ti događaji bili su naravno mogućí, a kad još onim ranijim spomenutim zemljišnim nazivima dodamo i jedan drugi — vrlo značajan, a to je »Horvatov stan«, onda je nesumnjivo bilo razloga za njihov postanak. Utjecaj i vezu tog imena s ostalim nazivima potvrđuje i činjenica, što taj potez graniči s Meretinom i Keme-ljevicom (Grundt buch županjske k. o. 1786. g.). To zemljište vodi se danas kao »Čolić stan«, a Karlo Bušić-Jelić (70) sjeća se da mu je kazivao djed, da su županjski Čolići u davnini imali nadimak — Hrvati-Horvati — po svoj prilici zato, što su zaposjeli glavni dio tog zemljišta. Da li je na tome povišenom tlu u z potok Vjerove, gdje se nalaze brojni tragovi materijalne kulture svih epoha prošlosti, stajao »Horvatgrad« — za

čije mjesto se ni do danas sasvim sigurno ne zna, ili je taj hrvatski bun-
tovnik i žestoki protivnik Zigmundov imao tu samo svoj »stan-tabor«
— za vrijeme tih oštrih borbi, teško je za sada reći. No ipak smatram,
da sve do sada iznijete činjenice dosta uvjerljivo govore — da je i ovo
područje Vukovske župe bilo uključeno u povijesna zbivanja, onog bur-
nog i posebice za Hrvate nesretnog razdoblja: borbi za ugarsko-hrvatsko
prijestolje — započetog haranjem i pljačkom okrutnog tuđinca Henri-
ka Gisinga, na početku 14. st. — pa sve do u krvi i plamenu ugušenog
ustanka braće Horvata, u prvom deceniju 15. stoljeća.

Da su brojni kasteleli s pripadajućim naseljima u Međubosučju,
doživjeli djelomično ili potpuno uništenje — upravo u vrijeme tih stra-
načik borbi, a ne u turskoj najezdi, bilo bi više dokaza. Naime, prema
povijesnim izvorima, Međubosučje je gotovo »šutke« palo pod tursku
vlast — pa prema tome — nasilja i razaranja nije tada moglo biti, po-
sebice tvrdih gradova. Od ranijih turskih upadica na ovo područje od
strane pojedinih aga i begova, željnih plijena i osobne slave, stradavala
su većinom nezaštićena sela to najčešće ona na domak Savi, dok za na-
pade na utvrđene i branjene kastele, nisu oni imali dovoljno snage ni
sredstva za razaranja. Nadalje, kao mjerilo uzimamo i starosnu dob
ovdašnjih hrastika, koja je u vrijeme velike sječe započete 1879. g. bila
nešto veća od dobi u kojoj je nastala turska agresija na ove krajeve.
Ova činjenica nije bila uočena samo ni širim šumskim područjima, već
i kod onih grupnih i pojedinačnih stabala, izraslih na razvalinama »gra-
dova« i njihovom bližem okolišu. Ovo dakle upućuje na zaključak —
da su se protivnici u međusobnom razračunavanju, služili svim mogu-
ćim sredstvima uništavanja — pa i paležom šumskog blaga. Takve pri-
like vjerojatno su se najjače ispoljile na Zvezdan-gradu i Optičaru, ko-
ji su nakon toga utonuli u korov i biljno raslinstvo, te ubrzo nestali s
povijesne pozornice, a što bi mogao biti razlog da im se nije očuvalo
»pravo ime«, do li ovog — po svoj prilici — narodnog imena. Iz toga do-
ba vjerovatno potječe već spomenuto gradištansko prezime ŽIGMUN-
DOVAC, te gotovo sigurno označava tadanjeg pristašu kralja Žigmunda.

Pored navedenih tragova iz srednjovjekovne prošlosti ovoga kra-
ja, imamo i mnogo starijih — koji pružaju dokaze o postojanju života
i čovječje prisutnosti na ovdašnjem tlu još od najstarije dobi — pre-
historije. Ovi zaista brojni tragovi ljudskih obitalavišta, opovrgavaju
neka uvriježena mišljenja — da je ovaj prisavski kraj zbog njegove »su-
rove prirode« i reljefa tla, s brojnim vodenim staništima i odlivnim
tokovima rijeke Save — bio slabo ili nikako nastavan tijekom prošlosti.
Za takvo shvaćanje i ocjenu, kao »činilac i krivac«, smatrana je dakako
vodoplavna Sava, budući da je u novije vrijeme zabilježeno više nje-
nih katastrofalnih poplava. Međutim, trebalo bi imati u vidu i drugu
činjenicu — da su poplave takvih razmjera bile moguće — tek iza po-
dizanja prvog obrambenog nasipa (gati) od druge polovine 18. stoljeća,
što je imalo za posljedicu, da je na suženom prostoru akumulirana ve-
ća količina nabujale vode — koja je zatim skoro uvijek provaljivala —
još nedovoljno visoki i čvrsti nasip (takva mjesta nazvana su: »prodor
— urvina — iliman«). Ranije naprotiv, mogućnost poplave većeg obi-
ma vjerojatno je bila znatno manja, jer je nabujala savska voda već
kod izlijevanja iz svog korita, nesmetano i ravnomjerno oticala svojim

već ustaljenim odlivnim tokovima — ispunjavajući barska područja i brojne udolice i nize — sve do vinkovačke zaravni i obronaka Fruške gore. Višak vode dakle, rasprostirao se u širinu i daljinu, pa prema tome smatram, da ovdašnje visoravni i »gredska ostrva« nisu tada bivala plavljena, niti toliko ugrožena vodenom stihijom.

Ovu pretpostavku upravo potvrđuju tragovi ljudskih naseobina, na skoro svim zemljišnim uzvisinama osobito onim, uz potociće i s njim povezane barske vodotoke, što bi nesumnjivo bio i dokaz — da su baš ovakva područja — s obiljem vodenih žila, bogatstvom flore i faune, pružala našim prastanovnicima sve potrebne uvjete, za život i razvoj. To uostalom potvrđuju i ostave iz onog doba na gotovo svim takvim lokalitetima, a tako i na razvalinama starih »gradova«, što nam može poslužiti kao dokaz — da je ta pogodna mjesta odabrao čovjek još u pradobi, davši im prvošnji oblik — jednokružni opkop. Po ulomcima što se nalaze na tim mjestima, počam od najstarijih: spečenog pletera, zemljanog posuđa, kamenog i drugog oruđa, opeke, žbuke i raznih predmeta iz kasnijih razdoblja, vidi se, da su ta obitavališta nasljeđivana iz neolitikuma, po svim kasnijim stanovnicima ovih krajeva: Ilirima, Keltima, Rimljanima i konačno Slavenima — Hrvatima. Izgleda da su već Rimljani i kasnije Hrvati, davali zatečenim utvrđenjima veću obrambenu moć, izgradnjom višestrukih opkopa i tvrdih kaštela unutar njih, da bi mogli odoljevati raznim osvajačima i svojim protivnicima.

Na opisanom području utvrđeno je i uneseno u preglednu kartu zavičajnog Muzeja — tridesetosam takvih mjesta (lokaliteta), no taj broj nije konačan, budući se današnjim dubokim traktorskim oranjem otkrivaju nova mjesta s tragovima davnašnjih ljudskih naseobina. Ova nalazišta najbrojnija su na zapadnom i srednjem dijelu općinskog područja, dok je istočni dio većim dijelom ostao neistražen. Pojedini lokaliteti vrlo su bogati kulturnim ostacima spomenutih vremenskih razdoblja, a to su: podgajачki »Varoši« i »Krčmarevo brdo«, županjske »Lazine« i od nedavna »Čolić stan« (Hrvatov), štitarska »Garišta« i »Repovac«, a posebice značajno otkriće dala je strahrvatska nekropola na rudini »Žuželj« (cigljana Dna), u Bošnjacima, što je i naučno određeno po odgovarajućim stručnjacima u posebnom otisku Muzeja Županje, 1978. godine. Može se reći da je upravo s ovih nalazišta popunio zavičajnu muzejsku zbirku — njen osnivač — prof. Stjepan Gruber, uz izdašnu pomoć brojnih suradnika i darovatelja. I nekolicina ostalih mjesta — zbog svojih nekih osobitosti — zaslužuju posebnu pažnju. Tako na pr. — na županjskoj rudini »Minovci«, još se naziru na svježem proljetnom oranju — tlorisi zemunica iz pradobe, poredanih u dvije linije (Galović njiva), a na bivšoj poljskoj enklavi u šumi Kragujna, zvanoj »Prekove njive« (Vinković stan), dubokim oranjem šumarijskih traktora prije desetak godina, pokazali su se na tlu obrisi ljudskih koliba, nanizanih u tri i pol reda, te središnjim trgom i ognjištem, s brojnim odlomcima glinenog i kovanog obrta, najvjerovatnije iz bakrenog doba. Na žalost, od svega toga toliko vrijednog za nauku, što neznanjem i nemarom terenskog osoblja šumarije, što zakašnjelom intervencijom ovdašnjeg Muzealca, išta nije spašeno ni dobiveno. Šumarija je to otkupljeno zemljište privela kulturi i zasadila kanadskom topo-

Hom. Za nekoliko godina doći će do sječe topolovih nasada i vjerojatno ponovnog preoravanja tla, pa možda će se tada moći (ako se bude vodilo računa o tome) bar donekle, naknaditi ono što je ranije propušteno. Osobito bogata ostava iz brončanog doba, izorana je na Jeremićnjivi u bošnjačkih »Selišta« kraj bare »Zozomorac«, oko 1928. god. Međutim, kako u to vrijeme ovdje nije bilo muzejske zbirke, niti sakupljača takvih starina, nalaznik je cijelu ostavu, izuzev neobrađene zlatne žice, prodao izvjesnim osobama u Zagrebu.

Nadalje, vrbanjskim »Kubarskim poljem« i daljnjim šumskim područjem — na duljini od nekoliko kilometara — pružaju se u ravnoj liniji ilirsko-keltski humci (?), zvanii »Gromuljice« (Mogile), a isto tako i u podgajackoj šumi Budinci, samo u nešto manjem broju i na kraćem potezu. Gradištanski poljski potez »Kamenište« (bivša Baboselac, sada Dugalić njiva), odaje tragove iz dobe rimskog posvoja. Brojne opeke, podne i krovne pločice, te mnoštvo kamenih mozaika i odlomaka jarko crvene žbuke, izbačenih na površinu traktorskim oranjem, svjedoče da je na tome mjestu stajalo veliko i raskošno zdanje. Natpisi na oštećenim pločama ukazuju na mogućnost, da se tu nalazio »Lager« II. rimske konjaničke legije iz Sirmiuma. Izorano je i omanje zvono (težine nekoliko kilograma), koje je odnijela »izvjesna osoba« iz županjskog Muzeja, ali zvonce nije tamo otsjelo, već je završilo u »nečijoj« osobnoj svojini. I tamošnje Vel. Brod poznato je od davnina po nalazima rimskih opeka, osobito u njegovu podnožju, a na dijelu Brda u Đerekovu vrtu, slučajno je u prošlom ratu otkriven i podzemni objekt. Prema iskazu starog Đereka, sina mu Ante i zeta Ivana Prikić, na podzemni hodnik ili podrum naišli su kopanjem skloništa od zračnih napada, ali kada su došli do opekama nasvodnjenog zida, odustali su od svoje namjere i otkopkanu zemlju vratili natrag. Sudeći prema njihovu opisu ukazane im te podzemne građevine, ima vjerojatnoće, da bi taj predio odgovarao zemljišnom nazivu — »Mirabelin Podrum« — zapisanom u krajiškoj Gruntovnici 1736. godine, na rudini Vel. Brdo. I pučka predaja, prerasla u seosku legendu, spominje podzemna skrovišta u Brdu, gdje su se sklanjali u davno vrijeme hajduci — skupa sa svojim konjima. Stj. Pavičić (Vukovska župa — 125-126) osvrće se također na pučko predanje o gospodarici Ivankova i Cerne, »koja se bježeći pred Turcima sakrila u Gradištu, i tako se spasila od robstva«. Čini se da nastala legenda nije bez osnova, jer otkriće takvog objekta u Đerekovu — sada Matkovićevom vrtu — ukazuje na mogućnost takvih događaja o kojima govori predanje. Otkopavanje tog podzemnog »utvrđenja« upravo je u toku, po ovdašnjim muzealcima, pa je za nadati se, da će se ta srednjovjekovna tajna moći barem djelomično odgonetnuti. Možda će se moći izvući i neki zaključak o postanku naziva »Podruma«, tj — dali je nazvan imenom plemkinje koja se u njemu skrila (Mirabela (?), ili ima neku vezu s imenom krajiškog kaptana Franje Mirabelija, koji je sredinom 18. st. službovao u ovom kraju.

Pored navedenih spomenika materijne kulture, Rimljani su ostavili tragove svoje prisutnosti u ovim krajevima i u zemljišnim nazivima (toponomastici), iz kojih se uočava i namjena kojoj su ta mjesta služila. Tako npr. — za naziv kaštela »Kostroman« — može se reći da je izveden od njihova zdanja — Castro Romano, a ime rijeke Spačve

od — Spacyon, što bi vjerojatno mogao biti dokaz, da je taj vodotok i u ono vrijeme bio korišten za plovni put. Za Gradištanski potez »Salinaci« (kraj medeničkog puta za Otčik), gdje su se prije njegova pošumljavanja od strane Šumarije, nalazili predmeti iz rimskog doba, a tako i za današnje selo Soljani (Saly-Sauly), moguća bi bila pretpostavka, da su to bila mjesta — postaje, gdje je pristizala tuzlanska sol, jer su po svojoj prilici bila uz tadanje cestovne prometnice. Naime, sudeći po nekim srodnim nazivima mjesta na tome području, kao što su: Drum — Kamena i to — Putine — Ut-uš, pa Medenički put, poznat kao takav od davnina, te bi se gotovo sigurno mogao smatrati dijelom rimske ceste za Sirmium, kod Salinaca se ukrštavao s glavnom cestom međugradski put: Cerna — Gradište — Slobodnjak-grad — Alšam. Za gradištansko polje »Krašci« moglo bi se također reći da je preuzeto od latinskog naziva — Crasso. I divlji Avari — Obri, ostavili su svoj trag u imenu bošnjačkog poteza »Obrančevo«, a nije isključeno da je i naziv zajedničkog županijsko-bošnjačkog vodotoka Obla, izveden od »Obra«, čime se u izmjeničnom smislu i značenje tog naziva. Po svojoj prilici su i Bizantinci u svom nastojanju da zagospodare Srijemom i Podunavljem, doprili svojim utjecajem i do ovog područja, budući da je ime »Kragujna« — sjeveroistočno od Bošnjaka — vjerojatno grčkog podrijetla, a na to ukazuje i naziv vrbanijskog poljskog poteza — Grčko trnje.

Stanovitu zastupljenost nazivlja mađarskog podrijetla i značenja na pojedinim dijelovima ovog područja (a tako i izvan njega), nebi trebalo shvatiti kao nastalu — po prisutnosti njihovog življa na njemu, jer ga gotovo sigurno u srednjem vijeku nije bilo u ovim krajevima — već jedino kao »tragove prisustva« ugarskog feudalizma, nad hrvatskim područjima i življem. Potčinjavanje naših krajeva stranom plemstvu dolazi do izražaja još pod hercegom Kolomanom, a nastavilo se i po izumruću Arpadovića, jer se ni daljnji kraljevi-tuđinci, nisu obazirali na poštivanje odredaba hrvatsko-ugarskog Saveza iz 1102. godine, pa su »kraljevska darivanja« postajala sve češća i stalna. Hrvati su dakle bili nadmudreni od Mađara, a njihova »Pacta coventa« postala je bezvrijednom, pa čak i spornom (prema mišljenju nekih znanstvenika). Naravno, u takvim političkim i gospodarskim prilikama, ovdašnji živalj morao je biti lišen i svog dotadašnjeg oblika — plemensko-župskog uređenja — što je i njihove glavare i župane dovelo u niži socijalni, a neke vjerojatno i u kmetski položaj. Takvo stanje nesumnjivo ih je sililo da se stavljaju u razne najamne službe, kod tih nametnuti im zemaljskih gospodara, te postaju kašte lani, nadzornici imanja, dvorjanici i pisari. Kako su međutim navedeni ovostrani nazivi mjesta većim dijelom samo »pomađarenik«, te se u osnovi razlikuju od onih (izvornih) u Mađarskoj, onda je gotovo sigurno — da je prevodilac s hrvatske na mađarsku nomenklaturu, bio upravo ovdašnji čovjek — dakle Hrvat, jer je već po svojoj službenoj dužnosti, morao svom gospodaru podnositi liste njegovih posjedovnih dobara. Njegov uspjeh, odnosno postizavanje izvornosti prevođenja, ovisilo je naravno, od dovoljnog ili nedovoljnog poznavanja jezika i pisma, ugarskih gospodara.

Višestoljetna turska okupacija naših krajeva, donijela nam je također svoj politički i gospodarski utjecaj, pa je i to vrijeme ostalo »zapisano« u zemljišnom nazivlju, a najvećima u govornom pogledu. No

s obzirom, da je ovdašnje stanovništvo popunjavano ranije (kao što je i sada), pridošlicama iz »turskih krajeva, taj utjecaj i ako nam je stran i nametnut, postao je domaći i svakidašnji, da ga gotovo nije ni potrebno drugačije gledati.

Patarenstvo (Bogomili) — kao pogubna društvena pojava u doturskoj Bosni — ostavilo je svojih tragova i u našem Međubosuču, što potvrđuje prije svega ime srednjovjekovnog naselja Bošnjaci (Bosnyczy 1476.), za koje se gotovo sigurno može reći — da je nastalo od prebjeglih »Bošnjaka« — sljedbenika proganjene vjere, popa Bogomila. Začuđuje donekle, što je ovdašnji narod toj grupi došljaka dao samo njihovo beskućničko i etničko obilježje — »Pogari« i »Bošnjaci«, dok su vjerjatno isto takve grupe bjeg unaca u nedalekim drugim sredinama, označavane prema njihovim nekim vjerskim značajkama. Na ovu pretpostavuku ukazuje ime sela Šumanovci nedaleko Gunje (Swmanowcz 1484.), gdje su tamošnje patarenske došljake — po svoj prilici, zbog njihova čudna života, lutanja i »bogosluženja« po šumama — nazivali »Šumanovci«. Ovo srednjovjekovno seoce raseljeno je po Vojnoj krajini u 18. st. u okolna naselja: Drenovce, Podgajce i Bošnjake, što potvrđuju tamošnja prezimena — Šumanovac. Čini se da su patarenski došljaci najlošije prihvaćeni na gradištanskom području, dobivši ime »Satanik« (po njihovu bogu Satanaelu, koji je tvorac vidljivog zemaljskog svijeta), a vjerojatno su nazivani i »Bižići« — valjda zbog »bižanja« od dodira s kršćanima (katolci-pravoslavni), »jer služe svijetu i djeli-ma nečastivog«. Ovo se naime daje zaključiti po tamošnjim nazivima mjesta — »Satanska« i »Biška sela (Gruntovnica k. o. Gradište 1786. g.), a njihovo postojanje na tome prostoru potvrđuju i ostali zemljišni nazivi: »Djedin Rastić«, »Djedovac«, »Djedin«, kao i starinačko prezime Didović — koje se vjerojatno može dovesti u neku vezu s patarenskim »Didom«. Na susjednom Privlačkom području, ti došljaci prihvaćeni su kao »Babuni«, što potvrđuje tamošnje starinačko prezime — Babunović.

Posjedovna pripadnost i »prisutnost« srednjovjekovne feudalne gospode na ovome području (o čemu je već rečeno), također je »zapisano« na tlu, pa njihova obiteljska ili osobna imena nose pojedine ru-dine i manji potezi i to: »Ugrinčevo« (Drenovci) — vjerojatno crkveni posjed katalčkog nadbiskupa Ugrina, utemeljitelja Srijemske biskupije (kasnije dat bosanskom biskupu (?), zatim »Bujakovci« (Pos. Podgajci) — nazvani po pripadnosti moravičkom kancelaru Bujaku, te »Morganj« (Bošnjaci) — nosi ime nekog Morgana iz plemena Guth-Kele-da, »Margita« (Županja) — vjerojatno je dobila ime po Margareti ženi Matije Morovića, ili pak drugoj Margareti, ženi grofa Đure Szentgyorgya, Ivankovačkog. Dalje slijedi »Mikluševci« (Gradište) — te po svoj prilici označavaju pripadnost obitelji Mikolaja, posjednika grada Mikole, i najzad

Na području bivšeg Alšana — u dan. Pos. Podgajcima, gdje je 1376. g. podignut Franjevački samostan radi suzbijanja patarenstva, predajom je sačuvan — navodno patarenska molitva — koju je Abramović Stjepanu-Agri (66), prenijela njegova baka. Molitva se sastoji od trinaest vjerskih istina i to:

Jedinstvo je Bo gjedini — Dvi su tajne prid Bogom slavne — Tri su sveta patrijarha: Abram, Isak i Jakov — Četiri su uevangelista: Ivan, Luka, Matija i Marko — Pet je rana na Isusu — Šest je djeva umiljeni — Sedam je galvnih grijeha — Osam blaženi — Devet kora-ndeoskih — Deset zapovidi Božji — Jedanaest kameni studeni vodonoša — Dvanaest Kristovi apoštola — Trimest, Bog sjedi na visini i nes dobre i zle gleda na nizini.

»Gorjanska Greda« (Babina Greda) — nesumnjivo ističe posjedovnu pripadnost tamošnjeg područja, bogatoj i moćnoj obitelji Gorjanskih. Dok ovi nazivi uglavnom nose obilježja strane pripadnosti, daljnji njihov slijed nesumnjivo nosi naša domaća imena i pripadnost, a to su: »Bjeloševci« (Gunja) — nazvani imenom hrvatsko-slavonskog bana Bje-loša, istaknutog državnika 12-tog stoljeća, zatim već spomenuti »Horvato- stan« — te »Ivaniševci« na susjednom gradištanskom području, što nedvojbeno ukazuje na mogućnost — da je ovaj kraj u 14. st. pripadao hrvatskom državniku i Vukovskom županu — Ivanišu Horvatu. Uz ove potonje nazive mjestâ navedeno je istači još jedno veoma značajno i simbolično ime a to su »Tomislavci« (Thomyslawczy 1476), zapisano područno selo proširenog otočnog-vergradskog vlastelinstva u srednjem vijeku. Ono se istina, nije očuvalo u ovdašnjem nazivlju, ali to ne umanjuje činjenicu — da je njime obilježeno ime prvog hrv. kralja Tomislava i na ovome dijelu tadanje — Posavske Hrvatske.

Potrebno je napomenuti i nekoliko drugih naziva također vrijednih pažnje, jer su u njima sadržana veoma davna naša narodna obilježja, što je ujedno i dokaz našeg postojanja na ovome tlu kroz minule vijekove. Kao prvi i vjerojatno najdavni naziv imao bi biti »Duljeba« — koje ime nosi dio savske obale u šumi Poloj (Bošnjaci), poznat po jakim vodenim bujicama u vrijeme izlivanja rijeke. Pod imenom »Duljebi« zapisano je u povijesti jedno staroslavensko pleme u porječju Dnjepra, pa ima li ovdašnji — pojmovno nam nepoznati i čini se jedini takav naziv, kakvu vezu s onim u pradomovini Slavena, ili je sasvim slučajna — teško je reći. Slavensko, odnosno hrvatsko obilježje koje su nam davali tuđinci, upotrebljavajući za nas jedinstveno ime »Sclavi«, vjerojatno potvrđuju nazivi mjestâ: »Slav-zilb« (Podgajci), »Slavir« — (šumsko područje između Bošnjaka i Otoka) i »Slavin-selo« (Bošnjaci — dok Županji svome dijelu tog područja kažu — »Slaniv-selo«), Obljaci starohrvatskog društvenog života u bratstvima i župskim zajednicama na ovome području, sadržani su u slijedećim nazivima: »Bratišno« (Županja), »Bratkovci« (Pos. Podgajci), i »Brataševci« (Cerna), zatim »Županja« (šumski predio u moravičkom kraju) i »Župânje« — kako je tanije nazivano naše današnje općinsko (kotarsko) mjesto — Županja.

Pridodamo li svemu ovome dosad iznijetom i sasvim sigurne (materijalne) dokaze, što ih daju grobni prilozi iz nekropole »Žuželj« (cig-lana Daraž) u Bošnjacima, za koje je utvrđeno da pripadaju grupi nar-kiita dalmatinsko-hrvatskog tipa od IX-XII. stoljeća (Starohrvatska nekropola u Bošnjacima — izdanje: Muzeja Županja 1968.) onda možemo donijeti i takav zaključak, — da je i ovo područje Posavske Hrvatske — oduvijek, pa i u vrijeme naših narodnih vladara, činilo jedinstvenu hrvatsku državnu cjelinu. To također potvrđuje i zemljišno nazivlje ovog kraja — koje je po korijenju i obliku potpuno naše — narodno, a što će se vidjeti iz daljnjeg slijeda, kao i samoga prikaza svakolikog tog nazivlja.

• Ovom molitvom učile su žene svoju djecu ovako: — kaži dite, jedan-jedinstvo je Bog jedini. Kaži dite dva — dvi su tajne pri Bogom slavne. Kaži dite tri — štđ. Međutim, sadržaj te molitve ne poklapa se s patarenskom naukom u njenoj osnovi, jer za njih Bog nije jedini — već ih je dva — tvorac vidljivog i tvorac nevidljivog svijeta, pa prema tome neće imati vezu s iskonskim patarenstvom.

II. Zemljišno nazivlje

U geografskom pogledu ovo područje pripada južnom dijelu panonske nizije — gdje većih uzvisina nema, a na širokoj i jednoličnoj ravnici — vrlo često izmjenjuje se humlje i plosne ravni, koje obiluju mrežom vodenih žila. Glavni činilac u oblikovanju tako slikovitog reljefa tla, bila je zavojita rijeka Sava sa svojim odlivnim tokovima — kojima je tijekom minulih vremenskih razdoblja — u doba bujanja i izlijevanja, usmjeravala višak svoje vode i srućavala ju na okolno zemljište. Kroz tako nastale »vododerine« na tome plosnom i rahlom tlu, vodena bujica hrlila je ravnicom dalje — stvarajući daljnje i nove tokove — raznih oblika, veličine, dubine i pravaca. Svi ovi dakle stalno prisutni činioци davne prošlosti na ovome području, stvarali su svojim djelovanjem veoma raznovrsne oblike (konfiguraciju) tla, i time utjecali na njegovu prirodu i druge osobitosti. A nastanjeni živalj — čovjek, koji je provodio svoj život na takvom zemljišnom prostoru — uočavao je i pratio sva zbivanja i popratne pojave na njemu, te prema tim opažanjima i svom pojmovnom rasuđivanju, davao mu odgovarajuće značenje — geološko i hidrografska.

Tako su prema svom reljefu i sastavu tla, panonske uzvisine koje su najvećma srpastog oblika i gdje su nastajala prva ljudska naselja i kulturno zemljište — naši predci nazivali — »grede«, Manje uzvisice od ovih su »gredice i ogredci«. Ravni koje se prostiru podno visokih greda nazvana su — »podgređa« ili »prigređa«. Ostalo ravnicačko i nizinsko zemljište nosi naziv prema svojim odlikama i namjeni: Polje, Dubrave, Livade, Travnik, Pašnik. Drvo raslinstvo koje je dobrim dijelom zastupljeno u prirodi ovog kraja, dobivalo je također određeno značenje prema pojedinim mjerilima: površinskoj zapremnini, gustoći i vrsti obrasta, namjeni i smještaju, pa se dijeli na šume, gajeve ili lugove. Ovi posljednji nazivi imaju sasvim isto značenje, a čini se i jednako rabljeni u prošlosti. No ipak od novijeg doba — u tijeku preobražaja prirode ovog područja — više se javljaju u nazivlju »Gajevi« i »Gajčići«, a Lug — Lugovi nalazimo jedino u obliku izvedenom vjerovatno od staroslavenskog, loga — log, pa se javljaju na zemljištu kao Lože, Podlože ili Podložnice. Šumsko obilježje imaju donekle i »Dubrave«, i ako su to većinom livadska, pa i djelomično obradiva područja, jer su po njima rasprostrta grupna i pojedinačna stabla drveća i grmlja, kao i mali šumarci.

Hidrografska ili vodoslivna staništa i tokovi — kojima upravo obiluje naš kraj, obično se nazivaju jedinstvenim imenom — b a r e. Ipak ta područja međusobno se razlikuju, jer nemaju jednako istaknute zemljopisne osobitosti, pa su im davna i zasebna znamenovanja, već prema njihovim izrazitim značajkama, kao: obliku, veličini, dubini, stalnom ili povremenom ležištu vode, prisustvu i učešću taloga i biljnog obrasta, te su razvrstane na potoke, potočice, bare (močvare-blatâ), struge, gačice i mlâke. Manje izražena barska zemljišta i nize, gdje se nataložilo praporni i pješčani mulj, i time stvorilo masno — nepropusno i vodom zasićeno tlo — nazvama su Podbare, Blace, Mekote, Plavnici i Pljošti. Na ovakvim dolačama i nizama, bila je moguća samo djelomična i povremena gospodarska obrada u vidu oranica ili sjenokoše, ali je

najčešće dobivan slab prinos, pa se za takvo zemljište reklo, »P a l a-č a«, što u pučkom smislu riječi označava, krajnje bezvrijedno tlo.

Ovim prirodnim zemljopisnim značajkama, koja sadrže obilježja svog mjesta (toponima ili hidronima), davao je narod i druga odgovarajuća znamenovanja — koja sve te činioce, za određeno mjesto, ili veći zemljišni prostor posebno ističu — kao njegovo prirodno, gospodarsko, posjedovno ili koje drugo oličenje, a tako i neke prisutne pojave na njemu ili bližoj okolini, što će se vidjeti iz daljeg slijeda:

- Gorica, Brdo, Greda, Tvrđanska greda, Grbavo, Brižnastvo, Vrtanjak, Ravni, Crne njive, Bilé njeve,
- Zarastika, Rašće, Rastovica, Jasinje, Vrblje, Topolovac, Drinje, Drinak, Gložje, Trstenica, Sitanac, Mlično, Koprivna, Šašmata, Jošava,
- Kućišta, Selišta, Staništa, Guvno, Vrtlak, Vinogradište, Voćica, Sádovi, Velike njive, Veliko polje, Sinokoše, Košno, Pašnici, Travnici, Zobište, Ječmište, Prosje, Krčevine, Siše,
- Ivančevica, Šćepolkovo, Matično, Vinković livada, Bonić njiva, Spajine njive, Jurić njive, Leaković njive, Lešine livade, Popovci,
- Golubova greda, Rodinjak, Orljak, Jastrebnik, Kragujna, Lisičine, Vučje, Jazbine, Medvjeđa, Zmajno, Guštenica, Žabanj, Kornjača, Rakovica, Šaranjevo, Karaševo, Ribnjak,
- Begovača, Ambarišta, Kovanluk, Saračevica, Durakovica, Dumenac, Mála (Mahala), Zbig, Bojište, Paljenike, Busija, Turkinja — nose pečat iz vremena turske prisutnosti i tadanjih prilika,
- Taborište, Zbirište, Dionice, Talovi, Biljega, Paktovi, Parba, Dangube, Inati, Prkosi — označavaju vrijeme i prilike pod Vojnom krajinom

U tako brojnom zemljopisnom nazivlju, zastupana su jednim dijelom i imena određenog pojmovnog značenja, nastala pučkim ratuđivanjem pojedinih značajki, obilježja i utjecaja činilaca na zemljištu, koja su svojevrsna jedino za ovaj kraj i još neke dijelove Slavonije, a to su:

- Laz, Lazi, Lake, Lazine, Lasci (Bogušev Laz, Škelin Laz) — označavaju uglavnom prostor, otvor, pro-laz (progalinu-čistinu), dobivenu krčenjem šumskog raslinstva za stanovite potrebe, a javljaju se najčešće u značenju toponima. No i vodena bujica stvarala je svoje »vododerine — lazi« pa neki od tih naziva imaju značenje hidronima (Bučki Laz, Duboki Laz),
- Jelas, Jelaš, Jelasi (Jelaška mlâka) — bio bi pojam travnjaka paševnog područja, koja imaju odliku dobre stočne ispaše — jela« u čemu su se posebno isticala pojedina (većinom nizinska) livadska i šumska područja, nekoje bare i mlâke,

- Ostrovo, Ostrovac, Ostrvna — oznaka je za povišeno zemljište — grede i visoravni, koje ni za najvišeg vodostaja nije bilo plavljeno, pa je u takvom »panonskom moru«, davalo sliku — otočja — ostrva,
- Buk, Bukavlje, Bučje, Bučjak — nose obilježja hidronima-vodotoka, kojim se vodena bujica jakim »bulkom« (mlazom) — »bučno« vâljala pri izlivanju na okolno zemljište. Vjerojatno, zbog takvog utjecajnog djelovanja ovih vodotoka na svoj okoliš, njihova su imena prenošena jednim dijelom i u značenje toponima, za nazive selâ, rudina i šumskih poteza.
- Bebrina, Bebrinica, Beberna — dosta su česti i ti nazivi na zemljištu, za male uobljene vodotoke (struge-gačice), koji se vijugavo provlače poljem i na većim duljinama. Ovi nazivi čini se, nose neka obilježja hidronima, ali se susreću i u nazivima mjesta (Bebryna villa kod Sl. Broda, Bebryna-Bošnjaci). Odrediti značenje ovog imena nije moguće, jer je po svoj prilici neki strani — iskrivljeni pojam — vjerojatno hidrografski.
- Tribež, Tribeži — to su manje zemljišne uzvisice (ogredci) u većem spletu barskog područja, gdje su se ptice — uglavnom močvarice, svakodnevno i u određeno vrijeme, sabirale radi svog odmora — »tripanja i čišćenja«.
- Pritrznjak, Pritrznjaci — također su manji ogreci koji znaju biti plavljen za visokog vodostaja Save, ali su bivali i znak — mjerilo, kad se na njima ukaže kopno, da je voda »trgla«, da je došlo do opadanja vodostaja.
- Stan, Stanište, Stanovi — označavaju mjesta poljskih obitavališta — nastambe (salaša), za uzgoj i smještaj brojne stoke i svih vrsta peradi. Kako se nekadašnja graničarska kuća nije mogla ni zamisliti bez »svog stana«, koji je ujedno smatran i mjerilom bogatstva i ugleda, to su i ovi nazivi dosta često na našem tlu.
- Selišta, Selište, Selištance — nazivi su za ona mjesta na zemljištu, gdje su u prošlosti (prije saseljavanja uređena selâ), stajala ljudska naselja — kuće, pa donekle imaju isto značenje što i »Kućišta«. Za pojedina ovakva mjesta stavljen je i poseban naglasak kao, »Staro Selište«, što sasvim određeno ukazuje na mjesta postojanja ranijih naseobina.

U tom broju i raznolikom zemljišnom nazivlju ovog područja, zastupljena su djelomično i imena davnašnjih »gradova« i seoca, koja su u srednjem vijeku, a nekoja i kasnije — do »stjerivanja kuća u red« po vojnoj Krajini — stajala na tim mjestima. Dio tih naziva zadržao je sve do danas svoje ranije svojstvo i obilježje kod većeg broja naših sela, ili pojedinih njihovih dijelova (ulice-kraja), no najvećma se susreću u imenima poljskih rudina ili nekog vodotoka, a djelomično i na zemljištu obraslom šumom. Ta brojna naselja nastala su potpuno ili djelo-

mično u ratnom vihoru onoga doba, gdje je zatim ovladala pustoš i biljno raslinstvo. Ti nazivi imaju povijesno značenje za naš kraj, a kako se u njima ogleda i stanje napučenosti u to vrijeme, treba im pridavati još i posebnu vrijednost. O njihovom postojanju govore posjedovne i druge listine feudalnih dobara na ovome dijelu Vukovske župe u doturnsko doba (J. Bösendorfer: *Crnice* — VI, str. 151-237), sa tadašnjim kaštelima i selima plemićkih obitelji — GORJANSKIH, ALSANA, TALOVACA i MOROVICA;

— KAŠTEL KOSTROMAN — 1506. g. sa pripadnim selima babogredsko — štitarskog područja: Babina Greda, Vrbića, Jaruge, Mihaljevica, Drinje, Vasić(?), Brezovica, Hrastica, Hrastova, Zblaće, Štitar, Repovci.

— KAŠTEL I GRADICERNA — 1408. 1432. 1507. g. sa selima: Slobošćina, Zagrađe, Papražje, Brataševci, Borjevac, Jakobovci, Novakovci, Buće, Grabovci, te Krašci, Presovac (Castrum insula) na gradištanskom području.

— KAŠTEL SLOBODNJAK (Werwar) — 1437. 1447. 1476. g. sa selima na bošnjačkom području: Mijin-kut, Bučje, Bošnjaci, Markovac, Berdo, Virak, Dobroševac (Nevijača), Karaševci, Slavin-selo, Draževci, Drškovci, Križev Sad (Sadovi), Budislavci (Budak), Kopca, Bebnina, Milevci, Đurković-elo (Đurakovci), Žuželj, — na županjskom zemljištu — Minovci (Milinovci), Krušanovci, Trtavci, Gačali, (Gačanci), Margitovac, Vjeroštak (Verfalva), Grmovi (Svinigrm), Meranovac, Cerjani (Crna greda), — a na dijelu gradištanskog područja — Šusalnici, Tvrdišić-selo (Tvrdna greda), i Vihrovci.

— KAŠTEL ALSAN — 1463. 1464. g. (Podgajački Varoši), pripadao je ranije ugarskim feudalcima loze Sente-Magoč, koji su po tome gradu i posjedu nosili svoj plemićki pridjev — Alšanski. Međutim, njihova posjedovna listina nije nažalost nađena, pa spomenuti pisac navodi da ovome posjedu pripadaju samo mjesta Selna (?) i Gunja. Vjerojatno je tim bogatim posjednicima pripadalo i znatno veće tamošnje područje, uključiv i kaštel Waralya (1424. 1428. 1440.) — današnji šumski predio »Gradinsko« — pola kilometra istočno od Alšana. Isti pisac stavio je taj kaštel na selo Podgrađe, južno od Nijemaca, što neće biti točno, jer to opovrgavaju neke činjenice. Posjedi Ašalanskih nakon njihovog izumrća 1428. g., nalaze se u posjedovnim listinama Talovaca (Otok-Slobodnjak-grad), a istočno područje u sastavu morovičkog vlastelinstva. U tome popisu iz 1484. g. zapisana su ova sela:

— Zibjec (Zib), Lapac (Lapačina), Bujakovci, Bratkovci, Tininci, Rajinci, Sv. Ilija-Crkvište (?) — na podgajačko-rajevosselskom području,

— Gunja, Paho-selo (Pakače), Šumanovci, Ključ (Zaradfalwa), Mala Ometa, Ometa, Bjeloševci — na gunjsko-đuričanskom području,

- Sv. Mihalj, Štitar, Doman (Domašino), Čisto (Tistevci), Pretoka, Tabor (Taborište), Gložje, Ugratinci (Ugrinčevo), Cerje — na drenovačkom području,
- Ružetinci, Damšinci, Jarinovac (Jaranovača), Brod, Palackié, (Palack), Strug, Ljensko (Heninci), — na račinovačkom području,
- Sočna-selo- Vrbanja, Lukovo, Kološevci (Kolešvar), Turije — na vrbanjskom području,
- Soljani, Bratuševci (Bratiševo), Popovci, Orehovo (Orgovci), Strvac, Milaševci, Grubetinci, Dražinci i Krnić (Kerna) — na soljansko-strošinačkom području.

Navedeni broj naselja i posjeda s očuvanim imenima do danas, nije jednak onome broju zapisanom u posjedovnim listinama koje obuhvaćaju ovo područje. Razlog tome je već spomenuta »modernizacija« hrvatskih naziva, što se kod nekih imena pokazalo potpuno neuspjelo, jer im se time izgubio određeni smisao i značaj, pa ih nije moguće uporediti s pojedinim sadašnjim nazivima. I turska najezda donosila je uništenje i zator, pa su ta mjesta kroz izgubljene ranije značajke, padala dijelom i u zaborav. No ipak vidi se da je broj naziva mjesta iz srednjevjekovnih pisanih isprava, a tako i onih ostalih s pučkim značenjem zemljišta, razmjerno velik, a po svom pojmovnom značenju — duhovno bogat.

Turskom najezdom i okupacijom prestaju svaki daljnji pisani povijesni i drugi izvori ovoga kraja, jer ga je — po svoj prilici — zaobilašao putopisac i kroničar »visoke Porte«, Evlija Čelebija. Ni u izvještajima crkvenih Provincijala i biskupskih izaslanika, ne spominje se ovo područje, koje su valjda i oni, kao nepodesno i šumovito, zaobilazili. Jedino iz popisa beogradskog biskupa fra Petra Nikolića, iz druge polovine 17. stoljeća, može se naslutiti da je prošao ovim krajem, jer među razvaljenim i porušenim crkvama, navodi i crkvu sv. Martina u Bošnjacima. Dakle, tijekom tog mučnog i teškog vremenskog razdoblja, jedini kroničar tih prilika i zbivanja, kao i vjerni čuvar svoje materijalne i duhovne kulture, bio je prisutni živalj. On je na ovome tlu, uz životne tegobe i stradanja, proživljavao tuđinsku okupaciju, unoseći u svoju dušu i zavičajno zemljište, njegove nazive i druga znamenja, te ih živim predanjem prenosi — s jednog pokoljenja na drugo, kao svoju povijesnu i kulturnu baštinu. Zato tim našim »pravim strancima«, kao i pridošlim bosanskim doseljenicima, koji iza oslobođenja ispod turskog jarma popuniše opustjelu Slavoniju, imamo zahvaliti za ovo srednjevjekovno nasljeđe naših zemljišnih i seoskih naziva.

Posjedovne listine ovog područja ponovno se javljaju druge polovine 18. stoljeća, ali ne kao kmetaska selišta feudalnih gospodara, već kao »carsko zemljište« — dano graničarskim obiteljima u nasljedno uživanje. Provedbu tog zamašnog posla obavila je nadležna vojno-krajiška vlast, ponajprije urbanim rješenjima seoskih područja i »stjerivanjem kuća u red«, i najzad premjerbom i odmjeravanjem poljskih

područja i pojedinačnih posjeda. Nakon višegodišnjeg rada krajiških oficira-mjernika, 1786. godine dogotovljene su zemljišne knjige (Grundt buch), za područje Brodske graničarske regimente. Kroz neke osobite događaje iz tog doba, pučkom predajom sačuvani su podaci o samom načinu provođenja tog rada. Predaja govori — »da su oficiri imali na raspolaganju ekipe službujućih graničara, koji su »fatačama« hitro mjerili njive i livade, a kaprali su točno odbrojivali i obilježili izmjerene površine predavali ih mjerniku. Uz ovog oficira bivala su po dva člana seoskog Vijeća, kao dobri poznavaoци posjedovnog stanja i zemljišnih naziva, na dotičnom poljskom predjelu. Povrh toga, svaki kućni stanješina ili njegov ovlaštenik, morao je dočekati mjerničku komisiju na svom posjedovnom zemljištu, radi davanja potrebnih podataka.«

Davanju točnih podataka o svemu, a posebno o nazivima mjesta, kako za veća područja — hatare i rudine — tako i za manje poteze, pridavana je osobita pažnja. To je upravo i bio povod da pučko predanje zabilježi i očuva uspomenu na taj posao krajiške vlasti, sve do naših dana. O tome naime — govori bošnjačka predaja — kako je jednom članu Balentović zadruge bilo neugodno reći oficru, da se mláka kraj njihovog i Pavlikić stána — zove »Posranika«, pa je rekao da se naziva »Prljanka«. Takav slučaj dogodio se i na istočnom seoskom području, gdje je također jedna omanja bara nedaleko šume, nazvana nezgodnim imenom »Govnar«. Graničar iz Šokčević kuće zatajio je njen pravi naziv, te rekao da se zove »Pogana bara«. Kad se kasnije ispostavilo da ti nazivi nisu točni, obojica su »kastiigovani« sa po deset batina — »zbog davanja lažnih iskaza — i obmanjivanja krajiške vlasti«.

Zemljišne knjige — »Gruntovnicu« — ustrojile su tada sve kompanije 7. Brodske graničarske pukovnije, na području bivšeg županjskog kotara, izuzev istočnog dijela, koji je u to vrijeme pripadao petrovaradinskoj pukovniji. Pripajanjem tamošnjih sela 1800. godine brodskom području, i osnutkom 12. drenovačke kompanije, kojoj su tada pridodati od 11. županjske Podgajci i Rajevo selo, već 1804. g. dobila su i ostala sela tog područja, svoje zemljišne knjige. Kompanije su vodile ove knjige po seoskim kat. općinama i posjedovnom stanju graničarskih kuća. Gruntovnica iz 1786. g. (Muzejski arhiv Županja), sa drži poljske oznake i nazive po seoskim područjima, kako dalje slijedi:

B A B I N A G R E D A — Gruntovnica 1786. g.

Seosko posjedovno zemljište ima TRINAEST predjela — hatara, koji nose oznaku rimskog broja i ime značajnije rudine ili barskog područja — na tome prostoru.

I — S E L O — sa nazivom kraja-struke: Gornja Mala (Mahala), Polovinja Mala, Donja Mala, Jelaska Mlaka, Čevatovo i Čikića Malica.

II — MIHALJEV ICA: Rastić, Stružac, Sad, Berava, Beravica, Jelaš, Velike livade, Gredice, Drin, Bukva, Kruščik, Prosjenica, Rodinjak, Gatina, Loža, Jabučevac, Jelaševac, Brig, Tubaluk, Dubanjak, Kočarica, Križ, Duga greda, Ogredak, Vrtlić, Presina, Mosurić, Sadovnja, Kozlovac, Jelačka mlaka,

- III — SOMOVICA: Tušine, Gaj, Selišta, Beravska greda, Drvena mlaka, Sičine, Rakitovac, Saonica, Batkovića, Pritrznjak, Ražljevi, Na Beravi, Poloj, Crna mlaka, Jastrebnjak,
- IV — LIVADE: Glavica, Mlaka, Gornjice, Babina staza, Babina Mala, Jakobovača, Splavišta, Drvnik, Jos, Stanište, Dubočica, Saonica,
- V — LIPOVCI: Petrina siča, Drvnik, Gložje, Kovačevci, Luda jama, Jasinje, Radovci, Repovica, Polje, Rasovac, Draganovac,
- VI — LOŽA: Vukovačka mlaka, Dubravica, Laze, Ajdakovo, Blato, Brezovica, Plavnik, Rastoke, Isterljak, Gradinska greda, Lipa, Liskovac, Blacka greda, Božinac polje, Staništa, Bebrina, Dugamekot, Krčevine, Grebljice, Okrajak, Vrblje, Tomačka greda, Zalojak, Trstenica, Laze,
- VII — DOLNJI ZATON: Dolnjica, Zaton, Granica, Maslačka greda, Živica, Svinci, Stjević put, Kalilo, Stari stan, Sječe, Rastovića, Suje, Struga, Vrtlič,
- VIII — LUČICA: Buče, Blanje, Nožice, Berava, Gaj, Vrtlak,
- IX — BERAVACKA GREDA: Vučjak, Krivatovo, Zelenčica, Banovina, Ulje, Brekinja, Budžak, Andrin Još, Panjić, Mrkeljača, Debela klada, Krušedol, Račkulja, Rastik, Markova mekto, Nežice, Stanić,
- X — OKRLJAK: Tominačka vrtača, Vrbe, Sičine, Stanište, Kočanje, Cenička mlaka, Pupakov stan, Mekote, Skopinjak, Geršina Mala,
- XI — KRUSEVICA: široka greda, Parkovača, Sikirevska greda, Grabice, Staro guvno, Stari vrt, Ivić greda, Jazbine, Jasinje,
- XII — ZMIJNO: Poloj, Klasno, Greda, Travik, Trešnja, Pritoka, Ostrović, Zarastica, Konjsko, Sinokoše, Dužica, Milaševica, Bičoč, Lopata, Glavača, Krčevina, Staro selo, Kruševica,
- XIII — DOROVO: Dorovačke livade, Geršine, Didakova mlaka, Bušina mlaka, Ostrovci, Poljanice, Stanić, Jabučica, Svinčić, Medvedja, Lipovačka greda, Topolice, Tribež, Paljenike, Lože, Velička mekot, Gorjanska greda, Anabari, Strug, Livadica, Stari stanić, Stanička zabrana, Kratina, Dužica.

HIDROGRAFIJA — vodoslivna staništa i tokovi na babogredskom području, nose ove nazive: Dubočica, Saonica, Stružac, Blato, Struga, Beravica, Jelac, Jelaska Mlaka, Čevatovo, Zmijno, Klasno, Dorovo, Crna Mlaka, Krusevica, Medvedja, te potok Istoč. Berava — kao glavna razvodnica cijelog tog područja. U ovim nazivima zastupljena su zna-

čenja i hidronima i toponima, što ukazuje na podjednak utjecaj jednih i drugih, u prenošenju svog obilježja na okolno zemljište i njegovu prirodu, pa su stoga i dvojako zastupljeni u babogredskoj topomastici.

ŠUMSKE POVRŠINE — Orljak, Banov Dol i Rastovica, nisu u sklopu babogredskog zemljišnog područja, već se samo dotiču njegovog sjeveroistočnog i istočnog dijela — prema Cerni i Štitaru.

BABINA GREDA — (Babagerenda 1506. g.). Posttnak naziva sela vezan je legendom o BABI KEDI — od koje je poteklo brojno prezime KEDAČIC. » . . . živjela baba Keda s brojnim svojom čeljadi na jednoj visokoj GREDI (pojam zemljišnog uzvišenja u slavenskoj Posavini). Česte poplave i druge prirodne nepogode, prisiljavale su stanovnike s okolnog nepogodnijeg zemljišta, da si potraže bolji i sigurniji smještaj — te pošeše pridolaziti na »Babinu Gredu« — koja tako postade velikim selom.«

ŠTITAR: — Gruntovnica 1786. g.

Seosko posjedovno zemljište ima OSAM poljskih predjela — hatara-koje nose brojčane oznake i ime veće značajnije rudine ili barskog područja. Nazivi mjesta (toponimi) nose ova imena:

- I — SELO — nazivi ulica (kraj-struke): Veliki kraj, Bunarić, Doljanski kraj, Gorjanski kraj,
- II — GLAVICA (BURUM): Ilina, Duga međa, Sad, Gojić, Roka, Dugi grm, Bebrina, Bok, Polje, Pisak, Štitar bara,
- III — AMBARIŠTE (BURUM): Staro selo, Kerljevine, Papirnica,
- IV — VODENICA: Nakalj, Vodeničke njive, Drum, Kadište, Kućišta, Garište, Repovac,
- V — BUNARIĆ: Mlično, Dvorište, Sitno, Teča, Komarevo, Parnice, Babin stan, Kropičevo, Kamenita greda, Novi Gaj, Ormanica,
- VI — CRNA GREDA: Rastovica, Rastović, Ostrova, Berava, Košno, Koprivnica, Čolakovac njiva,
- VII — RADILJE: Trstenica, Teča, Zablacé, Vrbak, Lasci, Tovolj, Ljaljevac,
- VIII — BOČAC: Rastovci, Kostroman, Blato, Lokana, Bogaz.

HIDROGRAFIJA — vodoslavno staništa i tokovi, na južnom području zapremaju veće površine zemljišta, što je utjecalo da su imena tih hidronima dobivala i značenje toponima na okolnom prostoru. Nazivi barskih područja i tokova su ovi: Štitar bara, Bebrina, Trstenica, Teča, Blaca, Sitno, Mlično, Dvorište, Oramica.

ŠUMSKE POVRŠINE na štitarskom području su: Rastovica sa predjelom Ljaljevac, Rastovica sa predjelom Ljaljevac, Rastovići i dio Banova Dola na desnoj strani Berave — nazvan Poberavska Greda.

NAZIV ŠTITAR (Chythah-Zazchythaar 1506. g.) — nastao je najvjerojatnije po smještaju sela (Stari Štitar) u dubokoj izobčini savskog meandra, što je u neku ruku nametnulo selu ulogu, zaštite — štita, za naselja u njegovoj zaleđu. Malo je vjerojatnoće za tvrdnju Stj. Pavičića — da je selo dobilo ime po bavljenju njegovih žitelja izradom ratničkih štitova, jer za razvoj metalnog obrtaniti ima kakvih uvjeta ovdje, niti kakvi tragovi na zemljištu ukazuju na takvu djelatnost.

G R A D I Š T E — Gruntovnica 1786. g.

Seosko posjedovno zemljište ima JEDANAEST poljskih predjela (hatara), koji nose brojčane oznake i ime veće ili značajnije rudine na tome prostoru. Nazivi mjestâ (toponimi) imaju ove nazive:

- I — S E L O — ima nazive ulica (kraja): Vršak, Šodolovac, Marin Dvor, Lisičak, Beč.
- II — GRUBIŠINCI — Grubišinci, Vršak, Polojci, Malo Brdo, Petrova međa, Kupinovci, Tokalin Gaj, Klenjice, Duge njive, Ljese, Guvnište, Krčevine, Grgina livada, Mlačice, Ritki gaj.
- III — VELIKO BRDO — Selište, Veliko polje, Svetkovci, Vratiševica, Lapavice, Podolak, Duboki razoli, Mlančište, Živice, Čičinak, Mirabelin Podrum.
- IV — MIKLUSEVCI — Mikluševci, Malo Brdo, Vasko Baće, Šiševac, Đakovac, Kratine, Glogovac, Gladničine, Čaprovac, Naška bara (Međubare).
- V — K U T A — Kuti, Rastić, Vezovac, Kamenište, Prašnice, Kinjiševac, Uljanik, Lančevica, Graovište, Sela, Stanište, Plosno, Medena mlaka, Livadiće, Koprivno, Djedin Rastić.
- VI — VIROVCE — Virovci Osatno, Satanska sela, Markova kruška, Brdašci, Brižnasto, Bistra, Plandišta, Tanka mlaka, Grbavi laz, Stare ograde, Čunjevci, Mladinovci, Salinci.
- VII — BIŠKA SELA — Benine bare, Sodoli, Veselice, Šrakovac, Gusta, greda, Pavina greda, Grmovi, Ambarine, Škelin laz, Gajevi, Kamenito, Lasci, Ključasto, Jožale, Mednik, Tvrdanci.
- VIII — J O Š A V A — Ivaniševci (Ivančevica), Andriševo, Grbavica, Kalinjak, Mišin laz, Deševo, Stanište, Kućište, Bogušev laz, Đedovac, Brknjak, Vučin laz, Šudubice, Bebrinski laz, Mala blaca, Koritno, Lopatni vrb, Šarčevica, Jasika, Stare kuće.

IX — LIPOVA GREDA — Žirovačke grede, Konska bara, Vrana mlaka, Svinčište, Petkova topola, Poljica, Lukno, Drinje, Čičkov Noktaš.

X — VELIKI KRAŠCI — Krašci, Krašački gaj, Malo Beravsko, Ribnjak, Vezovac, Račanka, Ostrovska greda, Pritoka, Pritržnjak, Stonjica, Brezov laz, Stara koliba, Velike livade.

XI — MALI KRAŠCI — Veliko Beravsko, Prisavac, (insula), Kozjak, Krstoputine, Duboka, Žeravinac, Marinov stan, Rakitnjačka mlaka, Vezje, Dvorina, Duklina livada.

HIDROGRAFIJA — zastupljena je u manjoj mjeri na gradištanjskom području, te s obilježjima potoka su: Berava, Bistrica i Bosut, s manje izražene barske površine — struge i mlake — nose ova imena: Bebrinica, Lukno, Konjska bara, Voršić mlaka, Jošovo, Osatno, čiste-ljak, Plosno, Naška bara.

ŠUMSKE POVRŠINE — što okružuju poljsko zemljište sa svih strana, imaju ove nazive: Banov Dol, Jelje, Vrčano, Čunjevci, Slavir, te s južne strane K u s a r e — istočna i zapadna.

IME SELA — GRADIŠTE, nastalo je nesumnjivo od »GRADA« — koji je nekada morao postojati na brežuljku povrh sela, ili nešto niže na današnjem »Kameništu«. Postojanje »grada« zabilježeno je i na »savskom« otoku, jugozapadno od sela — današnjem »Presovcu« — odnosno Prisavcu, kako glasi njegov izvorni naziv.

Ž U P A N J A — Gruntovnica 1786. g.

Seosko posjedovno zemljište ima DESET poljskih predjela (hata-tara), označenih brojem i nazivom značajnije rudine ili barskog područja na tome prostoru. Nazivi mjesta (toponimi) nose ova imena:

I — S E L O — naseljeno područje: Veliki kraj, Ervenica, Mlaka, Šantava, Gačanci, Piškorevci, Zlatodol.

II — L A Z E — Laze, Sičine, Guštare, Jelaše, Sirovačka greda,

III — KOMAROVO — Komarovo, Vragorilo, Dubarkovo, Dubovo, Strug.

IV — STORNICA — Stornica, Luko, Pritoka, Bebrina, Tvrдно, Zal-o-jak, Zaptovi.

V — V U Č J E — Liskova greda, Živaračka greda, Krčevina, Lov-rin stan, Srednje, Balentović Gaj, Rastoka, Vjeroštaci, Jazbi-ne, Kemeljevica, Horvatov stan, Meretino, Lazine.

VI — MICE NE MLAKE — Zašetino, Vjeranjci, Spačvica, Velika gre-da Kusače, Bašča.

- VII — SVIRČEVE MLAKE — Bok, Grmovi, Benković njiva, Bioč mlaka, Duga mlaka, Gojmer, Oberkuk, Nježilovo, Ciprović mlaka, Zarastika, Bušić njive, Zobišta.
- VIII — K U Č I Š T A — Kućišta — Velika i Mala, Dubrave, Lasci, Babine njive, Tadiño trnje, Dolnje livade, Panje, Gredica, Opodnje, Vjeroštak, Rastošnica.
- IX — SEOSKE NJIVE — Kapiona, Topolovac, Karaševac, Pod Grobljem, Crne njive, Minovci, Gložiće, Krutanovci, Stari Krutanovci, Braštino, Krivatovo, Jabučica, Zabrana, Margita, Leaković njive, Gajići, Rakitna, Ostrovo, Svibače, Nemoljkovo, Oblič, Dužica, Trtavci, Oblinske njive, Trčeonica.
- X — V R B L J E — Vrblje, Zaton, Livade, Plicke njive, Oblice, Poloj, Dvoranjak, Prucka, Carić greda, Kosov vrb, Oraškovac, Gacke livade, Svonica, Kobilnjača, Tribež, Gajić.

HIDROGRAFIJA — barska područja i tokovi — česti su na južnoj, dok su na sjevernoj strani mnogo rjeđi i slabije izraženi, a to su:

- a) — Sjeverna strana: Bosut (Šlajs), Stornica, Lukno, Rastočica, Rastoka, Vjeroštak, Bebrinica, Kusača, Bioč mlaka, Vjerovi, Spačvica, Donkovic, Vučje, Zašetino, Djedino, Vjeranjci.
- b) — Južna strana: Ervenica, Bečenica, Mlaka, Gacka bara, Zaton, Vrblje, Svorica, Krnjica, Prucka struga, Duboka mlaka, Buk, Braštino, Karaševa, Štitar-bare, Rakitna, Svibače, Brnana, Vrbić, Ostrovača, Pruglenica, Gložnata, Minovača, Trtavačka mlaka, Oblič.

SUMSKO PODRUČJE — prostire se sjeverno i sjeveristočno od mjesta, te čini zajedničku županjsko-gradištansku šumsku cjelinu, pod imenom »KUSARE«, s podnazivima Lukno, Poljica, Žirovačka greda, Crna greda i Gaj.

NAZIV — ŽUPANJE (Župânje Blato) — za ovo vjerojatno već tada značajnije mjesto, javlja se po prvi puta na Mercatorovoj karti iz 1554. g. Taj podatak nesumnjivo je dokaz, da naselje s takvim obilježjem svog imena, vuče korijen iz ranijeg (dotunskog) doba, dakle postojalo je i u minulom srednjem vijeku. Što tada nije nigdje zapisano pod tim imenom, moguće su dvije pretpostavke: da je imalo i neki drugi naziv, ili je pak bilo u posjedu nižeg domaćeg plemića, te nije bilo obuhvaćeno posjedovnim listinama ugarskog donatorskog plemstva, u tadašnjoj Vukovskoj župi. Sudeći po imenu mjesta, druga pretpostavka više je prihvatljiva, što daje moguć zaključak: da je naziv Županje — upravo nastao od starohrvatske ŽUPE — ŽUPANA, — u čijem obiteljskom nasljeđu se taj posjed vjerojatno dulje vrijeme i zadržao. Kao mogući potomak tog županskog roda i ovdašnji gospodar, bio je vjerojatno — Ivan Županc (Županjac) — kojeg Bessendorfer navodi kao pos-

jednika Aljmaša, dobivenog od Talovaca oko 1450. g. (Crtice: VI — 161, 169), možda u zamjenu za svoj ovdašnji posjed. Prema ovome, ovdašnje pučko nagađanje o nastanku imena svog mjesta po crkvenoj župi i »panju« (nazivu za biv. livadsko područje sa zaostalim panjevima iza posejčene šume), neće biti točno, i ako nije isključena mogućnost postojanja i crkvene župe na području Župânja, u 17. vijeku. Naime, za postojanje kapele »Sv. Đurđa« na mjestu sadašnjeg istoimenog groblja, ili na susjednoj »Kapioni« (madž. Kapolna), moglo bi se gotovo sa sigurnošću reći, jer obično skoro sve današnje župske i grobljanske »posvete«, imaju podrijetlo iz srednjeg vijeka.

Obzirom da su u naseljima Vukovske župe (tako i po Stj. Pavičiću) spominje na dan, županjskom području posjed SELNA (Zelena 1476.), a koji po svoj prilici nebi bio istovjetan Župânju, potrebno je utvrditi prostor na kome su ležala oba naselja. Sudeći po srodnosti imena, Selna je uz tada isto zapisane Krutanovce i Trtavce, obuhvaćala područje današnjih »Seoskih njiva«, dakle nalazila se na tome vrijednom starom kulturnom tlu, čija je središnja točka »sv. Đurđa« — gdje nadmorska visina doseže 90. m. Župânje međutim, moralo je postojati na drugom, također starom i kulturnom zemljištu tzv. »crkvene grede«, tj. na Velikih i Malih Kućišta, dijelu dan. Piškorevaca i Vel. kraja, pa sve do Save. Iskonski naziv »Župânje«, bio je u službenoj upotrebi do pod konac prošlog stoljeća, od kada je preinačen u ŽUPANJA.

B O Š N J A C I: — Gruntovnica 1786. g.

Seosko posjedovno zemljište ima ŠEST poljskih predjela — hatara, označenih brojem i nazivom značajnije rudine ili barskog područja. Naziv mjesta (toponimi) nose ova imena:

- I — S E L O — (naseljeno područje) Bošnjачki kraj, Bučje, Duga struka (Pogan), Kratka struka, Markovac, Crna Bara, Zeleni kraj (Laštranica),
- II — K U P I N A : Taborište, Karaševo, Minovci, Brist, Surovci, Saračevica, Selišta, Slavić selo, Miličić livade, Draževci, Svibače, Nemoljkovo, Bočanjak, Šcepkovo, Kućišta, Drškovci, Lišće, Râdić, Selištice, Vuković livade, Bok, žuželj, Orašak, Veliko polje, Špilje,
- III — B L A T A: Laštranica, Budak, Požarna, Poljanak, Majur, Bile njive, Lešine livade, asinje, Bistra, Bebrina, Đurakovci, Njegovica, Golubova greda, Jasinovačice, Kovanlučište, Milevci, Orljak, Topola, Zarastika, Batnić, Ostrovo, Perine livade, Baline njive, Volopašnica, Rupe, Vučje, Grmić, Mašanj, Jošava, Mali Sad, Veliki Sad, Vinjevine, Med-Oblič,
- IV — P O G A R I: Groblje, Prike njive, Vignjišta, Račkovica, Dugo, Bučki laz, Radovine, Dragočaja, Jelaši, Obrančevo, Raščica, Vrbača, Svrčji manastir, Kruščik, Ostrovac, Gložje, Prosje, Gornje njive, Dolnje njive, Selištanca, Ulice, Podložnica, Zlataruša, Gušterica, Plavnik, Kriva Noga,

V — P O P R N J A K: Maglaj, Panjiče, Drvena mlaka, Eržić njive, Pašnik, Tuštić, Bukavlje, Jovac, Katanska mlaka, Bučke njive, Prelkove njive, Kragujna, Žabanj, Blainje, Rastić, Koprivna, Vinković livade, Pivničište,

VI — B U Č J E: Lubovi, Velike njive, Oriorača, Ketušnica, Stanići, Čiprovo, Derna mlaka, Krivačin Bok, Krčevine, Vojmer, Virak, Božitnjača, Karaševac, Đurđeševica, Kornjača, Opančarica, Lasec, Šipine, Bilište, Ambarište, Prostanika, Durakovica, Nježilovo, Dubrave, Brdo, Rašić.

HIDROGRAFIJA — barska područja i tokovi, veoma su brojni na bošnjačkom zemljištu, osobito na južnoj — prisavskoj strani, a nose ove nazive:

a) — Sjevera strana — Vjeranjoi, Vjerovi, Žuti Virak, Dumanac, Duga mlaka, Koprivna, Oriorača, Malanstrača, Ketušnica, Krivačić, Katanska mlaka, Veliki Žabanj, Mali Žabanj, Koprivna, Trstena, Bitiljevo, Dugo, Bučki Laz, Obrančevo, Brižnica,

b) — Južna strana — Obala, Nevijača, Karaševo, Minovača, Surovača, Četna bara, Ernjevo, Saračevica, Smrzlača, Ostrovača, Duga mlaka, Krangelica, Šćepkovo, Draževačka mlaka, K u p i n a — močvara, Šaranjeva, Bebrinica, Njegovica, Marinovača, Bistra, asinje, Požarna, Krečeta, Turkinja, Kovačica, Jošava, Kanja, Vukanja, Zimnjača, Bebrina, Rakitna, Grbavo, Glavočevica, Morganj, Šašnata, Rakovica, Krndelica, Ostrvna, Govnar, — Zanoga, Kopca, B l a t â i Jordan — Brižnica.

ŠUMSKE POVRŠINE — što okružuju poljsko područje sa sjeverne, istočne i južne strane, imaju nazive: Gaj, Crna Greda, Slavir, Gorica — Deš, Kragujna, Orljak, Raščica, Desičevo i Poloj.

IME SELA BOŠNJACI (Bosnyaczy 1476.) — označava etničku pripadnost žitelja koji ga osnovaše u srednjem vijeku. Novopridošli »Bošnjaci« (Bosanci) iza izгона Turaka, ponovno donesoše svoje obilježje ovome selu, a takoö i okolnim starinačkim naseljima: Bučje, Markovcu, Slavin-selu, Križevu i drugim, pa je vjerovatno zbog njihove brojčane nadmoći, naziv »Bošnjaci« prihvaćen kao jedinstven, za cijelo to područje. Pogrešno su naime neka mišljenja — da mještani samo ovog sela vuku bosansko podrijetlo, međutim kako posavska tako i ostala slavonska sela, imaju gotovo jednak broj svojih bosanskih došljaka.

POS. PODGAJCI — Gruntovnica 1786. g.

Seosko posjedovno zemljište podijeljeno je na PET poljskih predjela (hatara), označenih brojem i nazivom značajnije rudine ili barskog područja na tome prostoru. Nazivi mjestâ (taponimi) nose ova imena:

- I — S E L O — zaprema samo jednu ulicu (struku), koja nema posebno naziva.
- II — Š I R O K O — Polojci, Matičine, Bujakovci, Bratkovci, Selište, Tinsko polje, Gornji Ključ, Dolnji Ključ, Ulice Rakačinovica.
- III — T U R I J E — Turjaci, Paljevina, Bukavlje, Ražovište, Strnjaci, Filipove njive, Okuliš, Parčanovača, Šuškarrevci, Krisevo, Brdo, Stare njive, Tvrđanska greda, Gajevi.
- IV — OBRUČNIK — Ostrvo, Kućišta, Lazovi, Podgređe, Lapačna, Podlužje (Podložje), Dubrave.
- V — DEŠIČEVO — Jazbine, Buče, Budimci, Rđava Varoš, Inati, Prkosi, Bonjić njive, Varoši (Alšan) — s podnazivima Groblje i Sobište.
- M A R I Č I — nedijeljeni erar uz Savu: Veliki talovi i Dugi talovi.

HIDROGRAFIJA — barska područja i tokovi, najvećma su rasprostranjeni na šumskom, a manjim dijelom na poljskom zemljištu, kako slijedi:

- a) — poljsko područje: Drenova, Bubani, Zib-bara, Bravlje, Teča, Krisevo, Rožac, Struga, Jarinovac,
- b) — šumsko područje: Dešičevo-bara, Vidovača, Slav-zib, Varoški zib, Bojišnjača, Madžarska bara, Velika i Mala Zznica, Zatoka, Glukakuša, Okruglica, Linjevo, Vučešino, Medvednica, Voznica, Laski zib.

ŠUMSKE POVRŠINE — sa svih strana okružuju seosko područje, i nose ove nazive: Sočna, Rastovo, Radiševo, Budimci, Buče, te Dešičevo-Zib, s nazivima manjih poteza: Bonić zabrana, Bojište, Gamašnište i Gradinsko (Varalia).

NAZIV SELA — sadrži obilježja šumovitog kraja u kome se smjestilo selo, a to su: LUGOVI — GAJEVI. Upotreba imena Lug — ostavila je trag u Podlužju, a po nazivu polja Gajevi, iza kojeg je nastalo selo, došlo se do imena, Pod-gajci.

RAJEVO SELO: Gruntovnica 1786.

Seosko posjedovno zemljište ima ŠEST poljskih predjela — hatara, označenih brojem i nazivom značajnije rudine ili barskog područja.

Nazivi mjesta (toponimi) imaju nazive:

- I — SELO — (naseljeno područje) Veliki kraj, Crkveni kraj, Srpski kraj, Agelića kraj,
- II — KRČEVINE: Krčevine, Zlatni prag, Gora, Treševina,
- III — ZIB — : Tinsko polje, Zobište, Zaziblje, Stanovi,

- IV — OTOLOVCI: Gvozdeni vrt, Greda, Duge njive (Dugo Hovo), Lazovi, Crkvište, Vinograd, Paprenica, Gačice, Repanj, Debeli trešnja, Petakuša,
- V — MOHOVO: Movo, Padeš, Podbare, Pavić bašta, Brdo, Grab, Bila lipa, Voćice, Agelić stan,
- VI — SAVSKE LIVADE: Travnik, Poloj, Careva livada, Livadica, Buđak, Dumače,

HIDROGRAFIJA — barska područja i tokovi, nose ove nazive: Zib, Crkvište, Lenkina bara, Otolovačka bara, Konjuša, Sremsko, Busnatica, Veliki Repanj, Mali Repanj, Gniona bara.

ŠUMSKE POVRŠINE — koje omeđuju poljsko zemljište, nose ova imena: Zaziblje, Brčke bare, Pepelna, Jelas bara, Pratruša, i Rastovo.

NAZIV SELA — mogao bi odgovarati imenu Rajinci (Royncz 1484.) — zapisanom u moravičkom vlstelinstvu, jer se u popisu nalazi odmah iza nedalekih Šumanovca i Bjeloševca. Međutim, sličnost s ovim imenom ima i račinovački potez — »Raićevo selište«. Nije napokon neprihvatljivo ni ovdajšnje pučko tumačenje naziva sela — nastalog od prebjegle bosanske »raje« — pa je tome i dobilo ime: Rajevo Selo.

GUNJA — *Gruntovnica 1804. g.*

Seosko posjedovno zemljište podijeljeno je na ŠEST poljskih predjela (hatara), koji su označeni brojem i nazivom veće rudine ili barskog područja. Nazivi mjesta (toponimi) nose ove nazive:

- I — SELO — (naseljeno područje) ima ove starinske nazive: Cerjani, Krnjacka, Barica i Tomašev sokak.
- II — KORLJEVA GREDA — Korljeva greda, Kalinjaci, Jagnjid, Stara Gunja, Bjeloševci, Kućište, Vranica, Lipa, Zubića gaj, Garevice, Vrtača, Kutovi, Plavuše, Bašča, Grobljice, Selište, Glibavice, Rastovo, Buđak, Kućine, Živkovača, Kovanluki, Lazovi, Krugline, Livadica, Jasenovača, Beljevina.
- III — LILAČNO — Lilačno, Mali Bjeloševci, Šumanovci, Čisto, Ključ, Kratine, Jazbine.
- IV — KRATINCI — Kratinci, Brestovo, Češilovo, Široka greda, Ščepićeva greda, Pakače, Kušalovača, Zajednice, Brestova njiva, Lipa, Kolečnjača, Kertinovo, Topolovac, Đakuška bara, Zvirinac.
- V — ĐAKUŠE — Đakuše, Rastoka, Gunjevac, Prorastiće, Konjuša, Konjikovac, Sirkovlje, Rastovo, Vrtače.
- VI — PLETINE — Dolnje Pletine, Gornje Pletine, Glavičice, Livade, Makovište, Kolibe, Šternjačka greda, Vrtovi, Prosište, Vukovača-Beljevina, Kalilo, Mašan, Sušnjare, Vrtovi, Tikarić, Kreševinac, Štratenovačka greda.

HIDROGRAFIJA — barskog područja i tokovi — imaju ova imena: Lilačno, Orlič, Kalinjača, Skopilovo, Đakuša, Pakača, Mlačica, Sevinjača, Konjuša, Glibno, Stružno i Kraplja.

ŠUMSKO PODRUČJE — nose ove nazive: Rastovo, Brčke bare, Mašaj, i Kraplja.

NAZIV GUNJA (Gwnya 1428. Gunya 1464). vjerojatno nije nastao po imenu vočke gunja-dunja, već ponajprije po gunju-haljeiku, koji je u odijevanju i životu tamošnjih stanovnika, morao imati posebnog i mijlma svojsveno. Ako je međutim taj naziv izveden od nekog između više korijenja mađarskog značenja, onda bi sadržavao neku vrstu poruge i podsmjeha.

RAČINOVCI — *Gruntovnica 1804. g.*

Seosko posjedovno zemljište razdjeljeno je na **SEDA**M podjela — hatara, koje nose oznake rimskog broja, i ime veće rudine ili značajnijeg barskog područja, na tome prostoru.

- I — **SELO** — čiji dijelovi imaju ove (starinske) nazive Čubura, Doljani, Gorjani, Tursunov šor, Odžin šorić, Survače, Grobljani i Rudopolje,
- II — **DUBRAVA**: Dubrava, Đakovača, Njive, Vrtovi, Tunjevac, Greda, Pasja Lipa, Ostrovo, Rastoka,
- III — **LJENSKO**: Ljensko, Selište, Poloj, Medavci, Palačak, Ladinac, Rudoplje, Gašinci, Ruškin Gaj, Ružinci,
- IV — **VELIKA NJIVA**: Velika njiva, Tučić, Turčić, Duga brazda, Gaj, Naslonj, Podgrabice, Nevranica, Selišta,
- V — **BREKINJA**: Brekinja, Pavković Bašča, Jaričište, Greda, Prosenjača, Čeničište, Veliko polje, Raićevo Selište, Mačkovac, Damšinci, Rakitovača, Gospojinstvo, Krušćik, Cer, Ozenje, Sitova,
- VI — **PLITINE**: Kalinin stan, Kutovi, Konjikovača, Njivica, Dagovi, Zaputaša, Za barom, Zablaće, Krčevina, Lazarevo, Svinjevai, Belagina Bašča, Račinovci, Proraslije, Selište,
- VII — **CERJA**: Cerje.

HIDROGRAFIJA — barska područja nose slijedeće nazive: Kalina, Stružac, Kraplje, Ružinci.

SUMSKE POVRŠINE — nose ove nazive: Rađenovci, Jaranovača i Kraplja.

NAZIV SELA — ranije je glasio: Račinovce, a od početka ovog stoljeća pišu se — Račinovci. U srednjem vijeku selo tog imena nije postojalo, a naziv mu je nastao vjerojatno u poratnom razdoblju iz Turaka. Pučka predaja tumači postanak imena sela na slijedeći (prilično neuvjerljiv način) » . . . na obali Save zaustavile se dvije grupe bosanskih izbjeglica, da bi se okupali i odmorili. Nakon toga, primjeti stariješina jedne grupe da mu manjka dio novaca, pa sumnja padne na jednog pripadnika iz druge grupe, koji je najprije izašao iz vode. Kako kod istog nisu mogli pronaći novac, smatrali su da ga je progutao, te ga silili da povraća (bljuje) novce iz želuca — vičući mu: »rači — novce«, jedna od tih grupa ostala je na tome mjestu i osnovala si naselje, davši mu ime — Račinovce.

VRBANJA: — *Gruntovnica 1804. g.*

Seosko posjedovno zemljište ima ŠEST poljskih predjela — hatara, označenih brojem i nazivom značajnije rudine ili barskog područja. Nazivi mjesta (toponimi) nose ova imena:

- I — SELO — (naseljeno područje) Stari kraj, Novi kraj, Rastoka, Lipovački kraj, Zelenjak,
- II — TRESOGLAV: Rastoka, Duge njive, Tresoglav, Greda, Brig Guvnište, Kućište, Kusaci, Ivnata, Lukovo, Svino, Dobnilovača, Malo Vranjevo, Štrom, Ključ, Ambarište, Buđak, Vrtnjaci Prilivi, Brdarova njivica, Beronje, Brišće, Muškovo, Brvine, Vrškovci, Orlić, Jazbine, Močila, Vrškovica, Zelenika, Govedarska njiva, Jaričište, Voćica, Lipica, Kratina, Rastovo,
- III — LIVADA: Livada, Kraljevine, Grčko trnje, Kućište, Laze, Mekote, Vrbovice, Napatnička greda, Golinske njive, Potinjare, Grebljice, Kološvar, Selište, Vrbovnja, opež, Rakite, Podlivade, Dionice, Visoke njive, Grgurovica,
- IV — PANJIK: Kubarsko polje, Črivatovo, Dugo, Greda, Gradice, Vrbanska, Laze, Lazovi, Gaj, Bočanci, Kubrica, Gromuljice, (Mogile), Lazanjak, Prokop, Struga, Laz, Busija, Travnik, Dorin, vrtić, Krčevina, Kozarište, Kovačeva njivica,
- V — TURIJE: Turija Dužine, Guvanji, Kućište, Tiganji, Prosje, Dubašica, Matoševa, Brdarsko, Čosićeva, Turija, Pojatice, Pasja mlaka, Okrugljača, Poljanice, Vrbove poljanice, Koprivna, Jelić guvnište, Pritoka, Čagnje, Tovarnik, Veliko polje, Rasovac, Za Matoševom, Kovačeva krčevina, Žirovnjak, Tureci, Ciganska greda, Mlačija, Šljivice, Vinograd,
- VI — VRANJEVO: Vranjevo, Polojci, Topolovo, Dužine, Pištenac, Lanik, Topole, Johova, Rastoke, Šašnje, Guvnište, Kurjakovica, Angelija, Poljanac, Mlaka, Bištra, Gušavci, Garište, Tvorigrdnja, Eržana, Babin zub, Krisevo.

HIDROGRAFIJA — barska područja i vodotoci nose nazive: Turije, Vrbanjica, Mlačica, Kubra, Jelaš, Krčanovača, Dobrilovača, Ivnata, Tvrdanjac, Bistra, i Ljubanj.

ŠUMSKE POVRŠINE — okružuju selo sa svih strana, nose ove nazive: Sočna, Jelaš, Boljkovo, Bok, Sveno i Radiševo.

NAZIV VRBANJA — (Werbanya possessio 1443. g.) vjerojatno ozeaćava kraj u kome je bio jače zastupljen biljni obrast vrbovog drveća što je s obzirom na tamošnju vrstu tla bilo i moguće. Vrbanjskim poljem provalači se nekadašnji potočić Vrbanica, pa nije moguće odrediti, dali je značenje, tog hidronima prenijeto u značajnijim toponimima, ili je bilo obrnuto. Nije međutim ni isključena mogućnost, da je i tamošnji »ver« (mađ. krv), nastao po krvavim zbivanjima — koja po svoj prilici nisu mimoišla ni ona područja — u vrijeme ogorčenih borbi između buntovnih Horvata i Žigmundovih pristalica.

SOLJANI — *Gruntovnica 1804. g.*

Seosko posjedovno zemljište podijeljeno je na PET predjela hata-
ra, koji nose nazive značajnih rudina. Nazivi mjestâ (toponimi) — imaju
slijedeća imena:

- I — SELO — naseljeno područje nosi ove starinske nazive: Staro se-
lo, Korođ, i Totski kraj.
- II — VELIKI POLOJ — Poloji, Cerje, Stare krčevine, Provlake, Prolo-
me, Gorejice, Doline, Bašče, Staništa, Duga njiva, Čelinjak, So-
bište, Velike krčevine, Vinogradište, Polje, Sičine, Panjici, Kur-
jakovac, Travnik, Bostani, Miličevci, Vargina bašča, Bertino
voćice,
- III — POPOVCI — Veliki Popovci, Staro selo, Zarogoznatom, Mekote,
Dragelina, Lištanje, Duge njive, Lipište, Duboka, Pritoka, Brod-
ska njiva, Poljanak, Rastić, Obšište, Med-Močilima, Livadica, Sit-
natovo, Zagornja, Zakute, Okruglo, Babingaci, Loparić, Šimano-
ci, Čapinac, Divljake, Boičin gaj, Zimnjače, Vignjišta.
- IV — STARO SELO — Pahovo, Kovanluk, Vrtovi, Selište, Vrtanjak,
Komoričište, Košničište, Šljivice, Stanište, Djonice, Ograde, Or-
govci, Kućaci, Ambarište, Taborište, Sobine, Jovanovac livada,
Plandište, Klasovine, Brdareva njivica, Grabici, Visoka njiva,
Ražovište, Ivica, Ilačovci, Ovčarište, Za-Cernicom.
- V — Š L J I V I C I — Šljivici, Grgin šljivik, Guvnište Vrtovi, Lipice,
Dionice, Za-Matoševom, Garište, Graovište, Zavoja, Gaj, Viuč
njivica, Ugljenica, Sirkovine, Duga njivica, Paradio.

HIDROGRAFIJA — nije mnogo zastupljena soljanskom područ-
ju, a nosi ove nazive: Rogozna, Matoševa, Močila, Sitnatovo, Duboka
mlaka, Cernica, Čapinac, Ivnata, Sveno, Konitanj i Studiva.

SUMSKO PODRUČJE — omeđiva samo sjevernu stranu — te nosi nazive: Sveno, Paovo (Pahovo) i Krnić.

NAZIV SOLJANI (Sauli, Saly possessio 1329. Sauly u pap. kol. spisima) — odaje latinsko podrijetlo i prisustvo SOLI — u vidu solnog sabirališta — postaje, uspostavljene vjerojatno još po Rimljanima, radi prihvaćanja i daljnje otpreme tuzlanske soli. Da se zaista radilo o takvoj cestovnoj postaji-stanici na području Soljana, govori i naziv PAHOVO (madž. = stanica-loža), pa neće biti točno — da je selo dobilo ime po doseljenicima iz onog kraja, već po tranzitu soli — ovdašnjim prometnicama.

GRUNTOVNICA iz 1804. godine za mjesna područja DRENOVCI, ĐURIĆI i STROŠINCI — zametnuta je negdje u muzejskom Arhivu (?) — pa trenutno s istom ne raspolazem. Prema saznanju iz drugih izvora, na zemljišnom području ovih sela postoje slijedeći nazivi mjesta (bez podjela na zemljišne predjele-hatare):

DRENOVCI — Štitarić, Istrev, Toljani, Gašin sokak, Rastovo, Cerje, Lipice, Babin zub, Ravne, Topole, Velike njive, Ugrinčevo, Široke rasti, Zbirište, Taborište, Šljivice, Spajine njive, Antine njive, Blaine, Gložići, Travnici, Brdo, Zlopanjac, Vignjača, Stanić njive, Kratine, Lute kruške, Dagove, Vidova, Rasovac, Višnice, Duga brazda, Prčina, Marinovac njive, Pilipove njive, Pištenac, Jostrebno, Gaj, Šimić njive, Stopanjci, Oskoruške, Skutarevo, Vlaške međe, Lukić njive, Domašino, Panice, Pretoka, Dužine, Dubrave, Duge njive, i Stari Drinovci.

ĐURIĆI — Jurići, Štivić njive, Stanisavlje, Oraščić, Gole njive, Ometa, Vrtovi, Bristovo, Jelas, Založito, Ladinac, Baščice, Fratarsko, Greda, Rastovo, Cvitkov stan, Zanoga, Tresmero, Turjaci.

STROŠINCI — Dražinci, Grubeljinci, Careva poljana, Njivice, Joliš, Grmići, Sitnatovo, Lisičarica, Cerje, Buljovo, Ugrinčevo, Duge njive, Krčevine, Krajkovo, Milašinovo, Šibovi, Zasike, Brišće, Gaj, Rastik, Bristnjača, Seonjača, Plavuše, Dvornjak, Jezerac, Vratičevo, Kukmenci, Pašt, Krnić.

ŠUMSKE POVRŠINE NA OVOM PODRUČJU NOSE NAZIVE:

- Drenovci i Đurići; Rastovo, Trizlovi i Radiševo,
- Strošinci; Neprečava, Somovac, Kučina i Debrinja.

NAZIV SELA DRENOVCI — nastao je najvjerojatnije po prisustvu drveta DRENOVINE — DRINOVINE, naziv Drinovci bio je u upotrebi sve do skora, pa još i danas rabi ga stariji svijet.

NAZIV ĐURIĆI — također je od novijeg doba, a u starini je naziv glasio — JURICI. U selu postoji rudina »Jurići-Jurić njive«, pa je vjerojatno po davnim žiteljima tog prezimena selo nazvano.

NAZIV SELA STROŠINCI — odgovara zapisanom imenu moravičkog posjeda: Stherwacz 1484. — što bi glasilo — Strvac ili Strovac.

Međutim podrijetlo tog naziva bilo bi teško odrediti. Možda bi se ipak to ime moglo dovesti u neku vezu s grabežljivom pticom Strvinar, čiji opstanak je tamo bio moguć, s obzirom na tamošnja velika šumska i barska prostranstva, koja su vjerojatno postojala i u srednjem vijeku.

Iznesena toponastika na opisanom području hrvatskog je podrijetlo i oblika, osobito ona očuvana još iz srednjeg vijeka. Uočljiv je veći broj toponima i hidronima koji nose imena naselja iz doturskog doba, što ukazuje na činjenicu da je ovo područje tada bilo dosta gusto naseljeno. Naime, toliki broj seoca mora se tako promatrati, da se u svakom selu broj kuća kretao od deset do trideset.

Ovim zemljopisnim prikazom područja županjske posavine, namjera mi je sačuvati naslijeđene nazive mjesta (toponomastiku) koja ujedno predstavljaju i kulturnu tvorevinu prisutnog stanovništva, a sve se više gubi izmjenjenom prirodom, reljefu i kulturi tla. Taj proces pospešuje pojavu društvenog vlasništva zemljišnih površina, koje dobivaju drugačije podjele, smanjene i nove nazive zemljišta. Želja mi je također da narodu ovoga kraja predočim povjesno značajnije nekih mjesta i naziva u proteklom vremenu i životu našega kraja.

Dr Marko Kadić, veter. savjetnik Vinkovci

Dr ing Ladislav Vinković

(zaboravljeni Gradišćac)

U svom rodnom selu Gradištu Slavko (kako su ga obično zvali) slabo je poznat, jer je u njemu proveo samo godine svoga djetinjstva, a kasnije se povremno vraćao.

Rodi se 14. vijače 1913. u Gradištu, gdje je završio osnovnu školu, a onda je počelo njegovo potucanje po svijetu od nemila do medraga: Virje, Zemun, Valjevo, Vinkovci i Zagreb, a i razna druga mjesta. U Zagrebu je završio Poljoprivredno-šumarski fakultet, a onda je otišao u Njemačku na daljnji studij pa je tamo i doktorirao. Poslije povratka u Zagreb poslan je u Sofiju, odakle se nakon kraćeg vremena vratio opet u Zagreb teško bolestan, gdje ga je u naponu snage i stručne spremne i želje za naukom pokosila smrt, 2. travnja 1943. —

Slavkov otac Mato došao je u Gradište iz Virja kao mlad remenarski obrtnik nekoliko godina prije prvog svjetskog rata (1914). i tu je otvorio svoju remenarsku radnju u kući Gabre Kadića, kb. 545. Oba su se brata rastala iz zadruga 1889. i sagradili posebne kuće na staroj numeru (potkućnici), koja je bila dosta velika. Na starom temelju zgrade ostao je u kući *polubrat* Antun sa svojim sinom Šimom.

Gabro je imao dva sina i kćerku Janju. Sinovi su pomrli u mladim godinama od tuberkuloze, a ostala je samo Janja, koja je bila malo gluhojima, pa su je dali na odgoj časnim sestrama u Đakovo, gdje je završila pučku i građansku školu. Kad se vratila, mogla je polako i tiho govoriti. Ja je se sjećam iz svog djetinjstva kao i Slavka, kad je ostao bez matere.

Remenar Mato oženio je Janju i tako se udomio u Gabrinu kući. Ubrzo se rodio sin Slavko, ali je žalost ostao rano bez materine brige i njege, jer je Janja umrla od tuberkuloze, kad je Slavku bilo tek dvije do tri godine.

I tako smo Slavko i ja rođaci i porijeklom iz iste stare zadruga Kadić, po selu zvane Markeljić, koja se tokom vremena i prilika sva razumrla, a ja sam ostao još jedini i posljednji direktan potomak te stare zadruga uz nekoliko sporednih daljnjih potomaka po ženskoj lozi.

Poslije Janjine smrti remenar Mato se ubrzo oženio ženom porijeklom iz Komletinaca pa je otišao iz Gradišta u Komletince, gdje je pod konac svoga života bio poštar u selu, a umro je prije desetak godina (oko 1960). Maćuha se slabo brinula za maloga Slavka, pa je stoga najviše bio kod bake i didaka Gabre, a kad je baka nakon par godina

Dr. Ing. Ladislav Vinković

umrla, Slavko je najviše bivao kod bakine sestre Pavke Gregić Dretvić koja se uz svoju brojnu djecu u vlikoj kućnoj zadruzi brinula i za Slavka. Kućegospodar Toma je bio ugledan čovjek i općinski načelnik. Slavko je boravio nekada i kod maćehine majke u Zemunu, koja ga je dobro primila, ali se njemu tamo nije sviđelo, jer je morao obavljati razne kućne poslove pa je najradije bivao u Gradištu.

Nakon osnovne škole učio je stolarski obrt, ali s tim nije bio zadovoljan, pa je otišao u Valjevo u Nižu poljoprivrednu školu. Ni tu nije dugo ostao, jer mu se tamo nešto dogodilo, zbog čega je napustio Valjevo.

vo, kojega se nerado sjećao premda nikome nije kazivao uzrok tome. Tada se potučao po raznim mjestima tražeći posla u stolarskom obrtu. Najviše je pješačio, bio je gladan i žedan drugujući s prosjacima i vandrokašima. Posla nije mogao naći pa se vratio u Gradište svojim rođacima su ga izdašno pomagali dr Zlatko Sremec i njegova žena prof. Nada, cima su ga izdašno podagali dr Zlatko Sremec i njegova žena prof. Nada. Kod njih je i stanovao i besplatno se hranio a on im se oduživao, kako je znao i mogao. Mati Sremčeva Evica bila je rodom iz Gradišta iz kuće Jelića, zvanih po selu Žagar, pa je stoga i njegova naklonost prema Slavku.

Preko školskih praznika odlazio je i u Zemun maćehinoj materi, koja ga je rado primala, jer joj je bio od pomoći, pa je tamo poučavao slabe đake i tako zaradio koji dinar!

Poslije mature upisao se na Poljoprivredno-šumanski fakultet u Zagrebu. Stanovao je u đачkom domu, a na hrani je bio u hotelu Esplanade, gdje je bio tada direktor ing Viktor Horvat, prijatelj i školski drug Sremčev, koji mu je hranu davao besplatno i pomagao izdašno za vrijeme školovanja pa i kasnije, kad je preuzeo Pivaru, poznatu restauraciju, hranio se kod njega besplatno. On mu je putem svojih prijatelja i veza (Dr Frangeš i dr) ishodio stipendiju za usavršavanje u struci, pa je tako Slavko citišao u Njemačku na daljnje studije. Doktorirao je u Halle-Saale 1942. na temelju disertacije: Gruedlagen und Formen der Bodennutzung in Südslawien. Disertacija ima 153 stranice strojem s priloženim katastarskim skicama. Registrirana je među Naturwiss. Dissert. pod brojem 1027 ea str 91 u djelu: Anton Scherer, Südosteuropa Dissertationen 1918 — 1960. — (Izdavač: Böhlans Nahfolg. Graz-Wien-Köln 1968. Gedrukt in Wien 1968).

Poslije završenoga studija i doktoriranja u nezemstvu vratio se Slavko u Zagreb i stavio na raspolaganje tadašnjem Ministarstvu poljoprivrede, koje ga je poslalo u Sofiju kao posebnog agronomskog stručnjaka.

Još za vrijeme studija Slavko je češće pobolijevao, a bio je i nježne tjelesne građe, ali se nije mnogo brinu za svoje zdravlje, jer je držao i nadao se, da će snagom svoje volje uspjeti svladati bolest kao što je to postigao u studijama i stručnoj spremi uza sve to, što je stalno živio u teškim i oskudnim materijalnim prilikama. Ali klica tuberkuloze pratila ga je vjerojatno još od poroda a slabe materijalne prilike i hrana pospješivale su njezin razvitak. U Sofiji se 1943. teško razbolio i kratko vrijeme liječio u sanatoriju Iskrecu. Međutim nade za ozdravljenje nije bilo, pa je u teškom stanju upućen doma i vratio se teško bolestan u Gradište, gdje je proveo nekoliko dana kod svojih rođaka (Franje Dretvića), a kad je prikupio nešto snage vratio se u Zagreb. Stanovao je u hotelu Esplanade, gdje su ga nakon kratkog vremena jednog proljetnog dana našli u hotelskoj sobi mrtva i ogrezloga u krvi (2. travnja 1943.) Sahrajen je u Zagrebu na Miroševcu. Za sve se pobrinuo spomenuti njegov prijatelj ing Horvat, koji je sačuvao i njegove bilješke, spise i dokumente kao i nešto knjiga. itd...

Slavko je bio uvijek tih i miran, šutljiv i povučen volio je samoću baveći se knjigom i naukom. Zato je i postigao solidnu stručnu spremu za vrijeme studija, ali nažalost smrt ga je prerano pokosila i otela iz

hrvatskog društva, a napose onoga na selu, o kojem je mnogo razmišljao, pisao i nastojao, kako da mu se olakša teški način života i omogući što brži i bolji ekonomski napredak. U tu je svrhu savjetovao svojem rođaku Franji Dretviću, da vodi dnevnik o svim izdacima i primicima u radu na gospodarstvu, a najviše u ratarstvu i stočarstvu. Franjo je vodio takav dnevnik, a on ga je koncem godine kritički analizirao i donio ekonomski zaključak, iz kojega je bilo vidljivo, kako od toliko brojnoga i teškoga posla u gospodarstvu ipak nema one koristi, koja bi bila potrebna, da omogući bolji život i brži napredak. I Slavko je sam vodio svoj dnevnik, kako kako mi je pričao Franja.

Socijalno ekonomska pitanja su ga najviše zanimala pa je o tome i pisao u nekim časopisima. U časopisu „15 dana“, što ga je uređivao dr. Božidar Murgić 1942. štampana je njegova radnja o slavonskim zadrugama. U Gospodarskom listu CI/1942. napisao je iste godine članak: Uloga »stana« u gospodarskoj proizvodnji Srijemske Posavine. Pisao je o gradiškim stanovima, za koje je tvrdio, da će se na njima razviti budući ekonomski napredak sela. Gradišta. Ja sam mu na taj člana u istom listu odgovorio (1942.) tvrdeći, da se na gradiškim staeovima ne će nikad razviti daljnji napredak sela nego će to biti u samom selu. Navo sam za to više razloga, a najglavniji je dioba zadruga i cijepanje posjeda te nestajanje stanova u onom smislu kao što je to bilo nekada u prošlosti.

Vinković je svoj članak napisao pod dojmom života i nastojanja. Virovskih konaka, ikarno je odlazio svojim rođacima po oca, a i pod mladenačkim dojmovima na Gregića stanu, dok je zadruga bila velika, složna i nepodjeljena te dok je njome upravljao autoritativni didak Toma.

Razvitak prilika u Gradištu posljednjih 30 do 40 godina dao je potvrdu mojem izlaganju u spomenutom odgovoru na Slavkov članak u Gospodarskom listu.

U radnji, koja izvadak iz njegove disertacije, tiskanoj kao 13 svezak Gospodarske knjižnice Ministarstva narodnog gospodarstva u Zagrebu 1943. pod naslovom: Prilog poznavanja biljne proizvodnje (115 stranica i 24 slike) na temelju brojnih izvora iz naše i strane stručne štampe i statističkih podataka detaljno je opisao pojedine gospodarske rejone s različitih gledišta: prema podneblju i tlu, prema prirodnim biljnim formacijama i prema gospodarskim kulturama (oranice, travnjaci, voćnjaci i vinoradi). Prema načinu iskorišćivanja rasporedio je u gospodarske rejone od 1 do 6.

U zaključku daje smjernice za bolje iskorištavanje zemlje i povišenje gospodarske proizvodnje:

1. Pnivođenjem kulturi svih do sada ne kultiviranih površina.
2. Pretvaranjem ekstenzivnih kultura (t.j. travnjaka (u intenzivne). oranice).
3. Povišenjem priroda s jedinice površine.
4. Smanjivanjem gubitaka izazvanih lošom tehnikom gospodarenje (sjetva, žetva, spremanje usjeva i sjemena).
5. Konzerviranjem priroda.

To se može postići poboljšanjem načina gospodarske proizvodnje i agrarno-političkim mjerama.

Prve mjere može provesti svako gospodarstvo i pojedinac na različite načine: 1. odvodnjavanjem i natapanjem, 2. popravljivanjem obrade tla, 3. gnojenjem; 4. popravkom načina sjetve, 5. borbom protiv koroza, 6. borbom protiv štetočina, 7. njegovom usjeva, 8. tehnikom žetve, 9. spremanjem zetje i 10. promjenom plodoreda.

Druge su mjere agrarno-političke naravi koje treba poduzeti državna vlast, a sastojale bi se u rajonizaciji upotrebe gospodarskog bilja te uzgoja i rasirivanja odlika najbolje prilagođenih prirodnim uvjetima proizvodnje. Nadalje treba uvesti i nove odlike gospodarskog bilja, koje daje veće prirode pa je od njihova uzgoja i bolji gospodarski učinak.

Boljim načinom gospodarenja, boljom obradom tla i upotrebom rodnijih odlika gospodarskog bilja uz razumnije stočarenje sigurno će se povisiti prihodi gospodarskog bilja. Samom gospodarskom tehnikom bez stočarstva ne može se ta svrha nikako postići!

Za prenaseljene krajeve s malim površinama zemlje valja da se pobrine država, kako bi se prehranilo tamošnje žiteljstvo.

Prema navedenim zaključcima i prijedlozima vidljiva je pronicavost autora, jer je u našoj današnjoj poljoprivredi i njenom napretku u proizvodnji poduzeto gotovo sve, što je on prije 40 godina predlagao i preporučivao.

Osim spomenutih radova Slavko je napisao i ove članke i rasprave u stručnim časopisima:

1. Nakon posjeta jednog nasljednoga gospodarstva u Njemačkoj. Gospodarski list CI/1942. Zagreb.
2. Seljačke gospodarske škole u Bugarskoj. Gosp. list CII/1943. Zagreb.
3. Promjene u bugarskoj gospodarskoj proizvodnji. Gosp. list CII/1943. Zagreb.
4. Dr. ing. Slavoljub Dubić: Socijologija sela, Split 1941. (prikaz). Gosp. glasnik II/1942. Zagreb.
5. Evropa i ishrana preko zime. Širom sveta I/1940.
6. Gospodarsko knjigovodstvo za male gospodare. Gosp. list XCVIII/1939. Zagreb.
7. Karakteristike seljačke proizvodnje. Gosp. list XCVIII/1939. Zagreb.
8. Određivanje utjecaja agrarno-političkih mjera na odnose u tar agrara. Gosp. glasnik II/1942. Zagreb.
9. Preustrojstvo seljačkog gospodarstva u Bugarskoj. Gosp. glasnik III/1943. Zagreb.
10. Relativna prenapučenost sela. Gosp. list XCIX/1940. Zagreb.
11. Sistemi gospodarenja. Gosp. glasnik I/1941. Zagreb.
12. Unosnost poljodjelske proizvodnje. Gosp. list CI/1942. Zgb.

Ono — međutim — što treba na kraju istaći, jeste činjenica, da je Vinković bio čovjek rijetko osposobljen u pogledu svoje stručnosti, pun planova i inicijativa, dakle nesumnjivo pravi čovjek od nauke i ličnost, koja je mnogo obećavala te da je poživio, on bi nesumnjivo na području, kojemu se posvetio, dao vrlo značajne rezultate. Poslu je prilazio s ljubavlju i zanosom. Imao je lijep stil i način izlaganja,

pa je i ono što je stvorio vrijedno i značajno, ali po tome se — kao što rekoh — tek vidi, što je mogao dati, da ga nije u najboljim godinama skršila opaka slavonska tižika (Tbc).

Ovim se odužujem svojem rođaku Slavku, što omaškom nisam ništa o njemu spomenuo u svojem ranijem radu: Selo Gradište u prošlosti i danas (1971), koji je štampan u županjskom zborniku br 4/1973. Ali sam tako uspio napisati ovaj opširniji prikaz o njemu, tome zaboravljenom i slabo poznatom stručnjaku ne samo u svom selu nego i u stručnim krugovima.

Za podatke o njemu najljepše se zahvaljujem njegovim daljnjim rođacima Franji Dretviću i drugima, zatim ing Viktoru Horvatu i književniku Ivi Balentoviću kao i gdji Vlasti, supruzi kolege dra Slavka Petričevića, koja mi je prikupila podatke o njegovim radovima u časopisima. Posebno se zahvaljujem Centru za organizaciju naučno istraživačkog rada J A Z U u Vinkovcima (direktor prof Dionizije Švagelj) za podatke o Slavkovoј disertaciji.

Franz Stefan Engel

Opis kraljevine Slavonije i vojvodstva Srijema

Ovu građu napisao je autor u Sibirju (Erdelj) 27. studenog 1786. godine. Netiskani rukopis Engelov nalazi se u Ratnom arhivu u Beču. Pronašao ga je dr Slavko Gavrilović iz Novog Sada, te dao prepisati, a u Novom Sadu je s njemačkog preveden od Vere Stojić. Građu smo pretiskali iz Zbornika M. S. za književnost i jezik knjiga 19, sveska treća, Novi Sad 1971. i isti Zbornik knjiga 20, sveska prva Novi Sad 1972. Odnosi se na opis naselja iz 1786. godine, a koja spadaju danas (1973) u komunu Županja.

«BABINA GREDA leži u ravnici ima 186 kuća, zatim dva časnička stana, narodnu školu, pojatu (šupu) za vježbanje vojnika, seosku stražaru, konjušnicu za pastuhe i suvare. Sve je izgrađeno od pletera sa krovom od šindre. Tu se nalazi i katolička župna crkva, te župni dom od dobre građe. Ulice su uređene pod konac.

Na sat hoda od Babine Grede prema jugu nalazi se tzv. Jerain-Kostroma, koji se sastoji od devet drvenih koliba i stražare, u kojem turske prebjegličke porodice izdržavaju kontumac. To je mjesto opkoljeno vodom, pored kojeg protječe i tadanji vodotok Duboči.

BOŠNJIACI, nalaze se u ravnici, sastoje se od 142 kuće, od toga su 126 pokrivene šindrom, a šest trskom. Zatim se ovdje nalazi časnički stan od dobre građe, katolička filijalna crkva i dvije kapelle. Tu je također i svratište za časnike, od pletera, pokriveno šindrom. Ulice su uređene pod konac.

CERNA leži u ravnici. Sastoji se od 120 kuća građenih od pletera, od kojih 47 je pokriveno slamom, četiri trskom i 69 šindrom. Ovdje se nalaze dva stana za časnike i jedan za dočasničke župni dom i škola od pletera, pod krovom od šindre. Na isti način građene su konjušnica za pastuhe, pojata za vojne vježbe i seoska stražara. Najzad je jedan katolička crkva od dobre građe. Ulice su uređene pod konac. Ovdje se rječica Bič ulijeva u Sopot. Ovo naselje obrazuje u stvari dva sela, jedan dio sa 48 kuća leži ušoren duž rječice Bič, a s onu stranu Bosuta, na četvrt sata hoda je druga polovina sa 57 kuća. Crkva sa župnim domom diže se na prilično velikoj, od davnina nasutoj uzvišici na Biču. To su dvije uzvišice, razdvojene jankom. Položaj i mnoštvo kamena na ovim brežuljcima dopuštaju pretpostavku da su ovdje u davna vremena svakako bile sagrađene dvije utvrde, zbog sigurnosti i odbrane.

DRENOVCI, ovo mjesto je na granici Brodske pukovnije. Leži u ravnici između šuma, a sastoji se od 98 pod konac podignutih graničarskih kuća. One su građene od čatme i većinom pokrivene šindrom. Postoji stan za kapetana, sagrađen od dobrog tvoriva, isto takov katolički župni dom i narodna škola. Konjušnicu također od čatme za ergelu, zatim pr. Plana (?) stan od pletera. Nadalje, drvenu katoličku crkvu sklonu padu i takovu kapelu na groblju. Zatim, trošnu drvenu pojlatu za vježbu vojnika i izvan samoga mjesta podignuto drveno streljište, gdje je zasađen šljivik kompanije, uz plantažu dudova. Pored streljišta nalazi se i plotom ograđen prostorom za ergelu.

ĐURICI leže u ravnici između šuma i močvara. Imaju 24 graničarske kuće sagrađene od čatme, pokrivene šumskom šindrom, i drvenu katoličku crkvu. Ulice su uređene pod konac.

GRADIŠTE, je naselje u ravnici od 105 kuća, od pletera, od kojih je 94 pokriveno šindrom, jedni trskom, i deset slamom. Ima časnički stan od pletera pod krovom od šindre, zatim na isti način građena crkva i seosku stražaru. Ulice su uređene pod konac. Ovo naselje ima pred sobom dva brežuljka, gdje ima i vinograda, leži nedaleko od rijeke Bosut, a na pola sata hoda na riječici Breznici vidi se gomila kamena, koja je u davna vremena možda bila neka utvrda.²

GUNJA je na granici Brodske pukovnije, leži u ravnici između šuma i močvara. Ima 61 kuću podignutu pod konac, zidovi istih su većinom od čatme, a krov je od šindre. Tu se nalazi časnički stan koji je od pletera, pored drvene katoličke crkve i takove kapele na groblju. Na udaljenosti od tri četvrt sata, masuprot toga mjesta leži tursko granično utvrđenje (Brčko).

PODGAJCI su naselje u ravnici, izloženo izlivanju voda. Broji 44 kuće, od kojih su pet pokriveno slamom, tri trskom, a 36 šindrom. Zatim ima katoličku filijalnu crkvu i kapelu. Ulice su uređene pod konac.

RACINOVCI, imaju položaj u ravnici, a okruženi su šumama i močvarama. Imaju 55 graničarskih kuća od pletera, pokrivenih šumskom šindrom, drvenu crkvu, isto takav župni dom i njemačku (trivijalnu) školu od dobrog građevnog tvoriva.

RAJEVO SELO, je naselje u ravnici na Savi. Ima 57 kuća građanih od pletera, od kojih je 14 pokriveno slamom i 43 šindrom. Tu je na uobičajeni način građen časnički stan, zatim seoska stražara i filijalna crkva. Ulice nisu pod konac. I ovdje uostalom, postoji skela za prijevoz preko Save u Tursku.

SOLJANI, su u šumovitoj ravnici. Imaju 47. pod konac podignutih graničarskih kuća od čatme, pokrivenih šindrom, te drvenu katoličku crkvu i takovu kapelu na groblju. Na području ovog mjesta, pored vodotoka Studve, na razmaku od pola sata hoda, nalaze se dvije stare razvaline, koje nagovještavaju rezervne utvrđene građine. Obje su još okružene iskopanim jankom.³

STROŠINCI, se nalaze u ravnici, okruženi šumama i močvarama. Imaju 41 pod konac podignutu, šindrom pokrivenu graničarsku kuću od čatme i drvenu katoličku crkvu. Ovo selo je bilo tada u Petrovaradinskoj pukovnji.

ŠISKOVCi, leže na rječici Biđu, u ravnici. Imaju 22 kuće građene na uobičajeni način, od kojih 15 pokrivena šindrom, a sedam slamom. Tu se nalazi i katolička crkva koja je građena od pletera. Ulice su uređene pod konac.

ŠTITAR, leži na Savi, u ravnici. Ima 66 kuća građenih od pletera, pokrivenih šindrom, a časnički stan zidan je od dobre građe, isto pokriven šindrom. Tu je i filijalna katolička crkva, seoska stražara i općinska suvara. Sve po običaju ove zemlje građeno je od pletera. Ulice su uređene pod konac.

VRBANJA, leži u ravnici, u šumi okružena močvarama. Ima 56 graničarskih kuća, podignutih pod konac, građenih na uobičajeni način ove zemlje, i drvenu katoličku crkvu. Ovo selo je na granici Brodske pukovnije.

ŽUPANJA, leži na Savi, u ravnici. Ima 89 kuća, od kojih su tri pokrivena trskom, a ostale šindrom. Tu su stanovi za časnike i dočasnike, pojata za vježbu vojnika, škola, kojušnica za pastuhe, seoska stražara, ured za naplatu tridesetnice (30 igs Haus) i solaru (Salzstadl) sve od pletera. Ima na isti način građenu katoličku župnu crkvu i od dobre građe sazidan župni dom. Tu se nalazi skela za prijevoz preko Save u Tursku. Ulice su uređene pod konac.

Pored ostalog valja napomenuti da rijeka Bosut, nastaje između Županje i Štitara iz potoka i drugih voda na području Brodske pukovnije. Ulijeva se u Savu kod sela Bosuta na području Petrovaradinske pukovnije.

Spačva i studva su potoci koji u ljeto otječu veoma sporo, a nastaju izlijevanjem močvara. Spačva se ulijeva kod Lipovca u Bosut, a Studva kod Morovića.

Ako visoka voda Save prelije donji nasip, onda su poplavljeni sela, zemljišta i pašnjaci Rajevog sela, Podgajaca, Bošnjaka, Županje, Štitara i Babine Grede.

Kod opisa naselja autora Engela slijedi da su navedena sela u slavonskoj vojnoj krajini. Sva su sela u Brodskoj, a jedino Strošinci u Petrovaradinskoj pukovnji. Kuće su građene najviše od drveta, pleterom i čatmom. On od pletera jednostavno su oblijepljene blatom, a čatmom su izgrađeni zidovi od prošća na koje su bile pričvršćene letvice, pa konačno oblijepljeno blatom. Zgrade od »dobrog materijala« zidane su od opeke. U drugoj polovini 18. st. tehnika gradnje kuća opekom, bila je vrlo malog opsega, tek neke vojno-državne zgrade. Knovovi kuća bili su pokriveni najviše drvenim daščicama-šindrom, manje slamom, a najmanje trskom. Dakle, kuće su se izgrađivale po starom pravilu, od onakvog tvorniva kakvog najviše ima u dotičnoj okolini Slavonija je tada bila prebogata drvetom. Prema tome i čovjek je bio najviše upućen na drvo od čega je sve izrađivao oko kuće i u kući. U vezi vojnokrajinskog ustrojstva u selima gdje su bila središta kompanija bio je stan za kapetana, nadporučnika, pojata za vježbu vojevika, stražara u kojoj je bio i zatvor, kojušnica za pastule za selo, trivijalna škola koju je izdržavala država i to u Babinoj Gredi, Cerni, Drenovcima i Županji. U selima gdje su bila mjesna zapovjedništva tzv. štacije bio je pomoćnik i stan za njega.

U drugoj polovini 18. st. u riječnom toku Save bilo je mnogo vodenica. One su mnoge smetale prometu plovnih objekata na vuču, pa je bila težnja vojno-državnih vlasti da im se smanji broj. S tim u vezi počele su se na kopnu izgrađivati suvare (kao mlazovi). Tako na tome početnom stupnju slijedi da su suvare bile samo u Babinoj Gredi i Štitaru od navedenih još 14. mjesta.

Crkve su bile od pletera u Šiškovcima, Štitaru i Županji; od drveta u Drenovcima, Đurićima, Gunji, Račinovcima, Soljanima i Vrbani; od pečene opeke u Babinoj Gredi, Bošnjacima i Cerni.

Tek početkom 19. stoljeća nastaje veliki preokret u upotrebi tvorniva kao građevnog materijala u selima slavonske Vojne krajine. Graničari su nagrađivani novčano od države kada su gradili kuće od opeke. Vojno-državne zgrade obavezno su se gradile od opeke, a sve crkve se isto grade od »dobroš materijala«, te postoje i danas (1973). Pokrivanje kuća slamom i trskom smanjuje se, te šindra ostaje najviše, a novost je crijep, koji se proizvodi u Vinkovcima za ove krajeve. Prijelazne postaje na Savi za Tursku su Rajevo selo i Županja. Kod bivše parobrodske agencije (danas Omladinski dom) — sjeverno bio je tzv. raštel. Komistila se skela i prijelazne postaje. Tu je jednom tjednom bila trgovina između nas i Turske. Kupovalo se na čopore svinja i rogate marve. Tridesetnički ured je carinio kupljenu marvu i stoku, te pojedince koji su prelazili državnu granicu. Solarski ured snabdijevao je graničare solju i vršio bankarske poslove.

Autor ne iskazuje udubljivanje u prošlost navedenih utvrđenih gradova, ali navodi da je bilo još dosta ostataka (kamen). Nakon 150 godina Mijat Stojanović navodi manje vidljivih materijalnih ostataka. Mnogi kamen su i graničari razvukli gradeći sporedne zgrade po dvorištima. Danas (1973), na mjestima tih utvrđenih gradova samo je povišeno zemljište, naših obradivih oranica.

Od sviju navedenih mjesta možemo reći da je Cerna već u srednjem vijeku bila na trgovačkim putevima od sjevera prema jugu, trgovišta sa razvijenim obrtima, sjedišta kotara i feudalact. Za vrijeme Turaka Cerna je u statusu naselja gradskog tipa sa naznakol selo-grad. Za cijelo vrijeme iste vladavine ona je sjedište nahije (kotara). To znači da je po broju stanovnika ostala jaka, da je imala tradiciju nekog središta.

Priredio: (Krunoslav Tkalac)

L i t e r a t u r a kao dopuna građi

1. Stjepan Pavičić, Porijeklo stanovništva vinkovačkog kraja, »Radovi« centra za organizaciju naučnoistraživačkog rada u Vinkovcima 1, Zagreb 1971. str. 180. isti autor doslovno kaže, »Nova savremena utvrđenja podignuta su na ovom zemljištu kod Cerne oko kraja četrnaestog stoljeća, a donekle i u prvoj polovici narednoga petnaestoga. Prvo su sagradili Gorjanski na području posjeda svojega Cerne izabravši za njih vrlo pogodne položaje barskoga tipa, jedne na starom gracu kod sastavka Biđa u Bosut. Prvi od ta dva položaja bio je zaštićen dubokim međuvođem što ga čine Biđ i Bosut kod svojih sastavaka.«
182. »U prvoj blizini crkve Gorjanski kao gospodani toga zemljišta podigli su tvrđi grad koji su sazidali od cigle, kamena i naboja. Mjesto su mu

izabrali na najnezgodnijem niskom položaju. Kako se vidi po ostacima tu se nalazila i u stariji neka utvrda, svakako još u ranijim stoljećima. Gorjanski su to svoje utvrđenje mnogo cijenili te ga i češće spominju u svojim ispravama. U turskom nadiranjju godine 1536. nije ga novi posjednik Franjo Zay naročito branio, ali ga je naredne godine, prije Kacijanove vojne, posebice tražio od cara Ferdinanda ako bude uspjele spremna vojska na Turke.

2. I s t o, str. 180—181. »Drugo je na isto takvom smještaju na sastavcima Berave i Bosuta, potpuno začkručeno vodom jer Bosut nastaje od dva kraka kod kojih se jedan gotovo dotiče Berave i jedan kilometar prije njena ušća tako te na tome mjestu postaje ostrvo sa pola kilometra širine i sa jedan dužine. Taj položaj bio je vrlo prikladan za utvrđivanje barskog tipa, te su ga Gorjanski dotista i sagrađili. U popisu imanja toga roda iz godine 1408. zovu ga: castnum in insula Zavae habitum, tvrđava koja je izgrađena na svakom ostrvu.«

Krunoslav Tkalac daje konačan sud o istom predmetu:

Pomenuto potonje utvrđenje zvalo se Presovac. Nalazilo se kod sastava Berave i Bosuta. Kilometar prije sastava Berave odvaja se od ije jedan krak vodotoka, koji se zove Bistrica. Autor Engel naziva pogrešno Breznica. Međutim vodotok sa takovim nazivom je pritoka Studve. Bistrica se spaja sa Bosutom 200 metara prije sastava sa Beravom. Tako je Presovac bio na riječnom otoku. Damas (1973), je tamo nešto povišeno zemljište obradive oranice. Ovo područje pripada hatanu sela Gradišta, ali je bliža Županji.

3. Mijat Stojanović, Slike iz života hrvatskoga naroda, Zagreb 1881. doslovno kaže na str. 51. »Razvaline jako glodane zubom vremena nekadašnjeg grada »Zvizdana« nalaze se u šumi između selah: Lipovca, Morovića, Strošinaca Soljana i Vnbanje na obali potopa Studve. Zvizdani zovu i Gradcem. Okružava ga šuma stoljetnoga hrašća i po istim nazvalinama vidi se dublje, iz čega se može zaključiti, da je slava toga grada davno pala i zvijezda mu se sneće ugasila; samo gomila nazvaljenih bedema i slabi tragovi zasutih šamac sa izdrobljenim komadić pijosnatih opeka pokazuju mjesto, gdje je bio grad, i gledajući obseg razvalina dade se zaključiti, da je morala biti velika građevina«.
- Str. 52—53. »Blizu nazvalina Zvizdana k zapadu leži Ljubanj, nekadašnji gradić i tvrđava, sad samo gomila zemlje, tragovi šamaca drobljenje starijskih opeka označuju mjesto, i pokazuju, da je nekoč bilo nešto, a sad nestalo svega do gologa imena«.

Fr. Vaniček

Kanal Dunav — Sava Vukovar — Štitar

Još godina 1753. kod reorganizacije Slavonskih pukovnija Granice Feldmaršalporučnik Grof Sobrolloni svraćao je pažnju na to da se izradi jedan projekt za izgradnju Kanala Dunav — Sava.

Mezopotamski položaj Slavonije, veliki obilazni put, pa nadalje kod utoka Drine ugrožavana riječna plovidba, te veliki ugao srijemskog zaljeva, koji se mora proći, dalje velike poplave Save, koje su Graničarima oduzimale mnogo obrađiva tla, a livade pokrivala sa kislim, škodljivim travama, sve je to svraćalo pažnju na projekt i izgradnju jednog kanala.

S ovim projektom bilo je povezano odvodnjavanje velikih poplavi- nih područja. S ovim kanalom ne samo da bi bila riječna plovidba do Siska skraćena, već bi također postale pristupačnim znatnim površina- ma obrađive zemlje, koja bi se onda mogla nesmetano obrađivati.

Međutit taj sam plan Sorbollinia nije 1753 uzet u obzir, a još ma- nje jedan površni projekat jednoga privatnika iz god. 1770.

Istom god. 1794. uzeli su ozbiljno razmatrati pitanje kanala »Pri- vilegovano ugarsko društvo«, sa grofom Appony-om na čelu i Franjom pl Haimerle-om

Parobrodarsko društvo imalo je u planu povezati Dunav sa Sa- vom koristeći pri tom močvarnu Vuku, Ervenicu i Bosut. Za spojnu toč- ku na Savi bio je izabran Š t i t a r, ali je ipak kasnije nakon prou- čavanje terena i nivelacija izabran Š a m a c. Ratno dvorsko vijeće odobrilo je ovaj poduhvat. Skraćenje plovidbe bilo bi kod dužine kanala od $i \frac{3}{4}$ milja. Tim bi se skratila plovidba za 6 (šest) tjedana, odnosno za 55 milja puta. Ako se uzme projekt Šamac, računalo se da bi kanal bio 11,5 milja, a skraćenje bi bilo za 63 milje.

Dne 22. lipnja 1795. održano je savjetovanje jedne komisije pod predsjedanjem grofa Hallera, u Pešti. Već god. 1796. bio je vladi predan projekt.

Fr. Vaniček: Specialgeschichte der Militaergrenze. IV. Band
Wien, 1875. str. 304, 305

Prema zapisniku sa ovoga savjetovanja trebalo se iskopati 935.817 kub. hvati zemlje (kubik bi stajao 3 Forinta)	2,807.450.— For
Izgradnja dviju duplih brana	400.000.— For
Dvije velike brane (Uoberfaelle)	90.000.— For
Izgradnja mostova	147.000.— For
Otkup tlinova	100.000.— For

Otkup zemljišta	68.275.— For
Zgrade	90.000.— For
Rekvizite i pokazatelji	200.000.— For
Režija i pripravnih troškovi	200.000.— For
	4,099.725.— For

Kod daljnjih pregovora između vlade i parobrodarskog društva uvidilo se da se radi samo o jednom kratkom kanalu između Dunava i Bosuta, te da ova odluka Bosuta treba samo jednu manju pomoć. Preračunana svota troškova bila je začuđujuća, pa se proučavalo pitanje rentabiliteyta i s tim u vezi od vlade tržila se suradnja i povlastice, ali se dalje od pregovora nije došlo.

Kad je g. 1807. preuzeo direkciju Granice nadvojvoda Ludwig, opet se pokrenulo pitanje kanala, za koji je on pokazao živahan interes. Pomanjkanje statističkih pokazatelja o plovidbi s lađama i količinama žita, koje se Savom vozi iz Banata za Jadran, spriječavalo je valjane dokaze o rentabilitetu toga pothvata, i tako su se razbile ove odlične namjere.

Dod. 1841 barun Zornberg radio je na nivelaciji Save, pa se tom prilikom opet pokrenulo pitanje kanala Dunav — Sava, ali je ipak sve ostalo bez praktičnih uspjeha.

Preveo: Ing. V. Horvat

Porijeklo županjskog roda Galović — Ivić

Materijalne žrtve i gubitke u ljudstvu koje je Austrija podnijela u tridesetgodišnjem ratu, te zavjera Zrinskog i Frankopana dale su Turcima povoda, da smatraju da je vrijeme osvajanja Beča i potpunog učvršćenja u srednjoj Evropi. Tako pođe na Beč Kara Mustafa Čupri- lić sa preko dvijesto tisuća vojnika i tristo topova. Turci opsjednu Beč 1683. godine po drugi puta. Austrijska vojska u Beču borila se dva mje- seca, ali joj je počelo ponestajati hrane i stré ljiva. U to dođe u pomoć poljski kralj Jan Sobjeski, sjedini se sa njemačkom vojskom, te pobijedi Turke.

Nakon ovog teškog poraza Tunci su se povlačili u pravcu jugo- istoka prvo između riječice Leithe i Dunava. Na tome prostoru austrij- skog područja ima i slovačkih naselja istočno od Parndorfa i Hainbur- ga, zapadno od Ragendorfa, te južno od Bratislave i desne obale Duna- va. Tada se stvarnost pretvorila u romantičnu priču. Na tome povratku Turci odvedu mnogo roblja. To se dogodilo i jednom dečiku slovačke narodnosti, po imenu Ivan (Jan). Odvedu ga u Carigrad gdje je nekoli- ko godina polazio i svršio janjičarsku vojnu školu. U njoj je svladao turski i hrvatski jezik. Poslije je dodijeljen na službu kao janjičar jed- nom vojnom zapovjedniku sa naslovom bega u Zvorniku. Nakon neko- liko godina provedene uzorne službe stekao je veliko povjerenje bega, pa i njegove hanume. Isto tako kroz to vrijeme stekao je i pravo da ga se otpusti iz aktivne vojne službe. Tu je čak i begovica posredovala, da se Ivanu odobri na napusti Tursku i krene svojoj kući. Tako se i dogodilo, beg ga otpusti, dade mu dva askera da ga prate do granice, te hrane za deset dana. Od Zvornika je putovao prema sjeverozapadu, te je na mjestu današnjeg Orašja prešao Savu i našao se na području Posavskog generalata i hatara mjesta Županje.

Prevezao se preko save nekako pred noć i u polju je našao neke ljude, gdje su upravo dovršavali svoje poljoprivredne poslove. Zamoli ih ne bi li mogao kod njih prenoćiti. Povedu ga u selo k njihovoj kući da prenoći. To je bila jedna od mnogih graničarskih zadruga roda Ga- lovića, koja je brojala preko 60 čeljadi. Ivan je poslije večere potanko ispričao gdje je bio, što je radio i da je slovačkoga roda tamo od Bra- tislave. U Županji se odmarao nekoliko dana, ali je u tome pomagao ulkućanima, te se pokazao vrijedan. Kućni starješina ponudio mu da ostane kod njih. Predočavao mu je da ga čeka dalek put, da na putu ima razbojnika, te bi mogao i glavu izgubiti. Konačno, teško će mu bi-

ti putovanje kroz Mađarsku, kada ne poznaje toga jezika. Ponudio mu je ujedno da se oženi iz njihove zadruge. U istoj je bilo 13 djevojačka i mogao je da bira koju hoće za ženu. Osim toga obećali su mu dati u istom slučaju osam jutara zemlje i napraviti kuću. Ivan se išao u zemlji sličnoga jezika kojim je potpuno ovladao, isto tako naroda slavenskoga porijekla s kojim nije imao protivnosti da se stopi. On je dalkle pristao da ostane i oženio se. Po graničarskim zakonima, adoptiran je u istu zadrugu, primio njihovo prezime i stekao sva prava na pokretno i nepokretno imanje. Posebno je trebalo dopuštenje vojnih vlasti da se izdijeli iz zadruge u čemu se i uspjelo. Ova predaja sačuvala se u istome rodu, te je prelazila s koljena na koljeno usmeim putem. Pismenih dokaza o tome nema, a zaključuje se, da je Ivan mogao doći u Županju između 1705. i 1710. godine.

Ivanu su sagradili kuću u ulici zvanoj po starini Gaćanci, na kućištu kasnijeg Ivica Galovića čilke Pave i braće Košutića. Poslije su unuci odselili u ulicu tzv. Šantovu i izgradili kuću br. 91. Pradjed Ivana Galovića došao jena taj temelj. Granali su se dalje i bilo je četiri brata. Nastale su tri nove kuće Galovića—Ivića. Rodonačelnika Ivana zvali su od milja »Ivić« i tako je nastala grama Galovića sa nadimkom »Ivić«. Nadimci sviju kuća roda Galovića su slijedeći: Barunovići, Dragoljevići, Gigovi, Ivići, Ketuševi, Mašini, Mlakići, Nakini, Pavičići, Pipilcini, Radevi, Zečevi i Zgodinovi. Nadimci su nastajali na razne načine, ali u opširniju obradu mećemo ulaziti. No npr. Mlakići su dobili nadimak po ulici »Mlaka« (sada Matije Gupca) u kojoj stanuju. Mlaka je bila vodotok kao odvirak Save između Omladinskog doma i Muzeja za visokog vodostaja dok nije bilo nasipa. Voda je tekla krivudajući današnjom Kobaševićevom i Gupčevom ulicom. U 18. i 19. stoljeću, vodotok je narod zvao »struga«. Kada je nastao prvi, pa i najniži nasip 1764. godine, za visokog vodostaja voda se prelivala preko nasipa i tekla kao struga. Na uglu kuće današnjeg (1973) Plavčića preko ulice bila je brv preko koje se prelazilo. Nekad se po Mlaki lovila riba za takovih voda. Vodotok Mlaka imao je vezu sa županjskom Oblom, koja se dalje spajala sabošnjačkom Oblom.

Između 1786. i 1802. bilo je u Županji 11 kuća Galovića. Kućni brojevi bili su im slijedeći: 20, 37, 38, 57, 62, 63, 64, 75, 88 95. Tih 11 kuća je posjedovalo ukupnu površinu od 348 jutara zemlje. Jedini Bačići sa devet kuća posjedovali su 312, a ostal oko 50 jutara. Rod Galovića bio je u stalnom porastu. Počev od 1803. za slijedećih isto godina od 11 kuća nastalo je oko 50, prirodnim priraštajem. Od 1786. do 1802. Županja je imala 99 kuća, sa 32 starosjedilačka prezimena, od kojih je do danas (1973) pet izumrlo.

Ivan Jelić

G R A Ā A

Dokumenti kotarske oblasti Županja iz arhiva Hrvatske

Sedamnaest odabranih dokumenata kraljevske kotarske oblasti Županja, ne mogu niti približno ilustrirati stanje u bivšem županijskom kotaru (granice mu se od prilike podudaraju s granicama današnje općine) prvih godina nakon stvaranja Kraljevine SHS 1918. g. Prezentiranjem ovih dokumenata, želi se međutim, ukazati na potrebu njihovog prikupljanja i znanstvenog obrađivanja kako bi se razsvjetlile činjenice i događaji koji su se zbili u ovom kraju neposredno pa i kasnije nakon uspostave Kraljevine SHS.

U okviru svoje znanstvene djelatnosti, muzej u Županji će posvetiti osobitu pozornost upravo prikupljanju i sređivanju arhivske građe iz tog perioda kako bi se učinila dostupnom svima koji se žele baviti njenim znanstvenim obrađivanjem. Na ovom mjestu itskani dokumenti KOŽ nađeni su među fotokopijama arhiva županijskog muzeja dok se mikrofilmovi nalaze u Historijskom institutu Slavonije u Slavonskom Brodu. Dokumenti su tiskani u izvornom obliku, nisu pravljani nikakvi ispravci pa čak niti tamo gdje su jezične ili gramatičke greške očigledne.

Veliki župan za županiju srijemsku i grad Zemun broj 1 re. — 1919.

Strogo povjerljivo!

Predstojništvo okr. kotarske oblasti

u Županji

Doznao sam da seljaci u njekim mjestima javno govore kako će dne 15. ov. mj. ne bude li do tle vlada počela s razdiobom velikog posjeda, sami dio bu provesti, ne čekajući daljnje vladine odredbe.

Svracajući na tu činjenicu pažnju glavara oblasti, pozivam ga da odmah u sporazumu s vojnom mjesnom komandom učini shodno preventivne mjere, kako se taj sudbonosni pokret već u klici svojoj uguši.

O učinjenim mjerama i opažanjima očekujemo što skoriji izvještaj.

U Vukovaru, dne 9. veljače 1919.

Veliki župan
Potpis nečitljiv

Z A P I S N I K

od 10. Marta 1919. g. sastavljen kod predstavništva kr. kot. oblasti u
Županji

P. P.

Predstoje nepozvani: Franjo Tomašić, opć. bilježnik, Stjepan Budak, minovljeni oruž. stražmeštar i Tomo Dretvić, opć. odbornik — svi iz Gradišta te »povjerljivo« saopćuju sljedeće:

Šaputanje i govorkanje u selu Gradište da će u najkraće vrijeme opet biti prevrat u formi ruskog boljševizma u kojem prevratu imadu poginuti sva gospoda, što od države vuku plaću kao i veći posjednici — dopao je i do nas.

Agitaciju u tom pravcu vjerojatno rukovode povrativši se iz Osijska okrivljeni zbog prvog pljačkanja a nekažnjeni, a u dogovoru s radničkim agitatorima iz Vinkovaca, koji zalaze u selo i koji seljaštvu u svoju organizaciju nagovaraju a i prigodom pijace u Vinkovcima.

Kao glavni agitator te akcije sumnjiv nam je jedan čovjek iz Bačke — žut — visok, a bio je mlinar u Vinkovcima i Cerni. Potonji je mjesto uopće čini se središte svega ovoga zla. Kako daleko vodi smionost tih agitatora pod firmom soc. demokracije sakrivenih, dokazuje najbolje slučaj što ga je žena Budakova doznala od jedne seljakinje, koje je muž u Vinkovce drva vodio, a koji je imenom Ivan Ivkovic i sam Budaku priče sljedeći događaj u Vinkovcima prije 14 dana, na sljedeći način: »Povezavši ja, Ivan Ivkovic, drva na pijacu u Vinkovce i prodavši ih jednom čovjeku na pijaci negde blizu gimnazije pristupio je k njemu jedan radnik i pokazavši prozore na gimnaziji vinkovačke kazao gledajući izlazeće dake: Gledaj, ovi će nam danas-sutra krv ispijati, trebalo bi ih poklati kao janjice, jer će i oni biti gospoda, a vi se seljaci morate nama pridružiti jer ćete inače i vi nastradati pošto je jedamput ipak to sve morao pokrenuti.

Pripominjemo da su nam i razni prolaznici koji iz Vinkovaca nailaze u Gradište sa kojekakvim slikama i trgovinom sumnjivi te su isti također vjerovatno u službi boljševizma. Mi sami i naša policija koja je ne samo nemoćna već i nesigurna, ne možemo tome stati na put, pa k molimo: da nam se u Gradištu dodijeli stalno bar jedan dobar oružanički stražnaštar sa jednim oružnikom koji bi jedini bili kadri u prvi čas prave krivce **radikalno na odgovornost potegnuti** a i ovakove agente, kada se ubuduće pojave u selu uhvatiti odmah i pred oblast predvesti.

Napominjemo još jedamput da sadašnje stanje nije sigurno jer je vinkovačka agitacija preotela mah, a govori se da će u Vinkovcima na 17. ov. mj. ovaj preokret buknuti.

Zaključeno i potpisano

Kr. Kot. upravitelj
potpis

opć. bilježnik
Franjo Tomašić
Stjepan Budak
umir. oruž. stražar.
Tomo Dretvić

Predsjedništvo kr. kotarske oblasti u Županji dne 15. ožujka 1919.
Broj: 21 Pr. 1919.

Komandi

Sremske posade u

V i n k o v c i m a

U vezi sa tamošnjim saopćenjem od 25. sebnara t. g. broj 10 Pov. iz 1919. saopćuje se naslovu da je po toj komandi u području ovoga kotara izaslani poručnik g. Đorđe Lazić u potpunom sporazumu s potpisanim glavarom ovoga sreza svoje djelovanje oko razoružavanja civilnog pučanstva dovršio.

Zaplijenjeno oružje u koliko nije već toj komandi prije predano donosi sa sobom.

Program djelovanja po općinama primljen je utoliko da je uređovao u općini Soljani, koja nije u potpunom tamošnjem dopisu označena bila, ali je zato prema dogovoru s potpisanim s obzirom na srede prilike napustio tako djelovanje u općini Štitar.

S ovim uređovanjem htio je potpisani, a sa nekoliko momaka preventivno osigurati još na nekoliko dana općinu Gradište odakle su u zadnji čas stigle povjerljive prijave o boljševičkom vrlo ozbiljnom pokretu.

Takav bi pokret imao da se pojavi ovih dana, kako je to ova oblast potanko izvjestila i gosp. velikog župana sremskoga u Mitrovici.

Toj zamolbi nije g. poručnik Lazić na svoju nuku udovoljiti mogao a bez odredbe te komande, pak se ista ovim istodobno umoljava da s obzirom na hitnost stvari po mogućnosti već dana 16. marta o. g. u općinu Gradište izašalje primjeran broj momaka na 4 dno 5 dana jer će po istaknuću toga roka zaciijelo gosp. vel. župan daljnja shoda odrediti — glede sigurnosti te općine.

Pripominje se da bi u Gradište izaslana momčad imala tamo tu svrhu da u eventualnom zametku uguši eventualno zbilja pojavivše se pljačkanje ili narušaj reda i pokreta.

U pogledu opskrbe i stana nega izvoli naslov na općinsko poglavarstvo u Gradištu uputiti posve kratki dopis jer je rečeno općina u dolasku ovime zamoljene sigurnosti već obavještena.

Kr. kot. upravitelj
potpis

Komanda sremske posade
br. 242 Predstojnik kot. oblasti — Županja

Prema poslatoj prestavci upućuje se u s. Gradište narednik Mičetić sa deset vojnika, a u Županju jedan oficir sa 12 vojnika.

16. marta 1919.
Vinikovci

Komadant pukovnik
Mil. Zdravković

Br. 207 — 1919.

Predmet: Gradište općina — propaganda i ugušivanje
boljševičkog pokreta

Gosp.

Stjepanu Dubeniku
kr. kot. upravitelju

O V D J E

Pošto je na ovo-oblasni izvještaj u predmetu gornjem u upravnu općinu Gradište po odredbi gosp. vel. župana strijemske i grada Zemuna izaslana vojnička sigurnost, pozivate se da se na dne 22. ov. mj. uputite u Gradište i tamo pravo stanje stvari potaniko izvidite i dalje potrebne uređujete. Naročito imadete ustanoviti dokle je pomenuta svrha vojske tamo potrebna, te shodno odrediti u pogledu opskrbe i ukončenja odnosnog odjeljenja.

Žup. 21/3. 1919.

Potpis

Predstojništvu kr. kotarske oblasti u Vinkovcima
Broj 13 res. 1919.

Vinkovci, dne 28. ožujka 1919.

Predstojništvu kr. kotarske oblasti

u Županji

Neki Andrija Kozarac rodom Vinkovčanin priženjen u Županji, gdje sada stalno boravi razaslije tiskani proglas seljacima u kojem ih poziva da se dadu nagovoriti mi zastrašiti te završuje se poklikom: Živila pučka republika!

Prema dobivenim informacijama namjerava spomenuti održati skupštinu u Gradištu u nedjelju (30. o. m.) što se naslovu znanja radi pripouje time da je gosp. vel. župan dr. Kostić danas telefonom naložio da se održanje skupštine zabrani i da se sazivač eventualno uhapsi.

Kr. Kotarski predstojnik:
Potpis

Pres. 29/3

PREDMET: Kozarac Andrija iz Županje
održavanje skupštine u Gradištu

Gosp.

Vel. županu

M i t r o v i c a

U predmetu gornjem primila je ova oblast dne 29/3. u 6 sati popodne dopis predstojništva kr. kot. oblasti u Vinkovcima od 28/3 br. 13 res. 19 sa uputom vašeg gospodstva da se za na dan 30/3 ov. mj. po-

Kozarou zakazana skupština imade zabraniti, a sazivač eventualno uhapsiti.

Na ovo se izvoljenog znanja radi izvješćuje:

Andrija Kozarac rođeni Vinkovčanin a priženjeni u županji samostalno nametnuti vođa ovdašnje radničke organizacije, koji nije radnik već bivši lugar i ambiciozni tobože sada zagovornik radničkog stališta, a zapravo agitator republike, zamolio je dozvolu za održanje upitne skupštine u Gradištu pis. molbom od 24. 3. — 19 pov brojem 2809 kod ove oblasti.

Rješenjem ove oblasti već od 25. 3. t. g. i poznavajući ova oblast dobro djelovanje Kozaraca, zabranjena je ta Skupština. O toj zabrani obavještena je nadležna cruzanička postaja u Cerni i općinsko poglavarstvo u Gradištu sa pojedinim pozivom da eventualno i mimo dozvole održanje skupštine zabrani a sazivača uhapsi i ovoj oblasti preda.

Jer je Skupština pod prijetnjom najstrožih posljedica zabranjena, a molitelju pravodobno odluka o zabrani uručena, vjerojatno je da do skupštine ni doći neće.

Jer je pak Andrija Kozarac međutim vrativši se iz Vinkovaca odakle redovito i bivaju njegove agitacijske sposobnosti upotpunjavane, donio oglas sa vlastitim potpisom upravljene na seljaštvo, što je ova oblast povjerljivo doznala, a ti oglas po svojem sadašnjem i zaključnim pozivom na pučku republiku bili kadri uzrokovati nemir kao i smetati javni mir i poredak, a možda u ovom i onako republikanskim idejama pristranu području uzrokovati bunu protiv postojećeg državnog ustrojstva, određena je bezodvlačna konfiskacija tih plakata, a zatim kada je Kozarac priznao da ih je imao širiti, a i širio već u mjestu i izvan mjesta — njegovo ukićenje.

Primjenak plakata podastire se izvoljnog uvida radi pod ./.

Iza uhićenja preslušan Andrija Kozarac kod ove oblasti priznao je svoje djelovanje kako je već istaknuto uz dodatak da je odnosne plakate štampati dao u Vinkovcima u tiskari Milana Leintgeha,

Jer je pako ova oblast prateći pomno ovlaštenje političke događaje, a među istim i djelovanje Andrije Kozarci koji nije niti radnik ni pristaša socijalističkih ideja, a niti pristaša ideja Radićeve seljačke stranke već jedino po svojem radu — pristaša ekstremnog komunizma i zato vrlo opasan po javni red i poredak te državno ustrojstvo, a to tim više jer imade indiciju da je bio u intimnijim odnošajima sa ovdašnjim plaćkašima prigodom državnog prevrata — predala ga je ova oblast na daljnji postupak radi zločina smetanja javnog pokušaja bune ovdašnjem kr. kot. sudu uz istodobno predloženje prepisa ovdje spisarnog zapisnika i zaplijenjenog proglosa.

Što se izvješćuje Vašem gospodstvu izvoljenog znanja radi kao zamolbu da u interesu održanja javnog reda i poretka kao i ušćuvanje autoriteta državne vlasti posredovati izvoli kod državnog odvjetništva u Zagrebu da se protiv u uzama kot. suda u županji pridržanog Andrije Kozaraca — najsavjesnije i svestrani izvidi povredu i da se istoj do održanja glavne rasprave svakako u istražnom zatvoru pridrži, pošto bi vrlo vjenovatio puštanje istoga na slobodu osobito štetno djelovalo na javno mijenje, a mnogo u slučaju i meznanju uspjeha njegove bolj-

ševičke agitacije baš uslijed ovog postupka ugovoriti javni mir i opće i privatno dobra ovoga kraja u velikoj mjeri.

Žup. 31/3—19
Potpis

Broj 35 Pv. — 1919.

Predmet: Radićeva i boljševička agitacija
ugušivanje

Gosp.
Stjepanu Dubeniku
kr. kot. up.

O v d j e

Pozivate se da se povodom pojavivših se slučajeva agitacije republikanističke sa strane pristaša Radićeve stranke te socijalističke agitacije u formi ekstremnog komunizma uslijed prijekne potrebe vojničke pomoći te vrlo lošeg poštanskog i brzojavnog prometa i nikakove telefonske veze uputite na one 21. aprila u Vinkovcima pa tamo kod komande mesta, a nakon telefonskih uputa koje imate prethodno zatražite od gosp. vel. župana u Mitrovici osobno za potrebu vojničku pripomoć intervenirate.

Gosp. pako vel. župana imadete naročito izvjestiti o uslijedivšem uhvaćenju Andrije Kozarca i prosljedilom postupku

Žup. 1./4. 1919.
Potpis

Komanda IV žandarmerijske brigade Stanica Bab. Greda

Broj 396

12. augusta 1919. godine

Babina Greda

Kr. kotarskoj oblasti

ZUPANJA

Pojava boljševizma

U selima Babina Greda, Gundinci, Sikirevci pozvani vojnici na 2 mjesečnu oružnu vježbu uskratili su posluš da se pozivu uopće neodazovu i tako isto navodno iz sela Štitara, Županje, i Bošnjaka, jer — kako je ova stanica ustanovila — u Županji sva navedena sela imaju svog glavnog vođu koji im upute i . . . daje te po selima kada potajice drže sastanke i agitira protiv kraljevstva i propagira za republiku a osim toga u svakom selu imade svojih pristaša koji potajice odgovara pojedine vojnike da u vojsku ne idu a ik tome je većina naroda u ovoj okolici za propagiranje za republiku te su se isto u zadnje dane u tu svrhu počele noćne skupštine održavati od samih vojnika obveznika a ik njima se pridružilo i nekolicina obaveznih vojnika bjegunaca koji su prije nekoliko dana sa željezničke stanice St. Miklavci iz transporta pobjegli kojih imade oko 20 iz sela Gundinaca, Sikirevaca i Bab. Grede kako se to za sada moglo ustanoviti od strane stanice, te je isto

dne 12. t. mj. u selu Gundinci ustanovljeno da je dne 8. t. mj. po noći držana noćna skupština u kući žitelja Đure Kokanovića po vođi iz Županje i nekom još neustanovljenom vođi iz Babine Grede. Vođe su iz Gundinaca Bartol Đančević, Pavao Mihić, Đuro Kokanović, a skupština je držana uz sudjelovanje 6 oboružanih vojnih bjegunaca koji su bili pripravnici za otpor ako bi tko pokušao skupštinu smetati na kojoj je bilo oko 60 pristasa.

Kolovođe su se u selu Gundinci potraživali ali se po salašima skrivaju da ih za sada nije moguće poхватati dok ova stanica ne dobije pojačanja pošto u spomenutim selima imade još oboružanih ljudi osim vojnih bjegunaca te ovako malim stalištem protiv nadmoćnijoj sili u svakom pojedinom selu. Stoga je pojačanje brzojavno od komande bataljona zatraženo da bi se u spomenuta sela na trošak krivaca u svakom selu smjestilo bar po 20 srpskih vojnika dok se boljševizamk temeljito ne uguši i krivci ne poћvataju te osjetljivo ne kazne, jer inače stanica sa 6 momaka nije kadra sama to učiniti jer je u svakom pogledu nadmoćna većina za republiku, pokret koji je glavni vođa u Županji kojemu se ne može ime ustanoviti dok se već poznati vođe u selu Gundinci ne poћvataju koji će isto i vođe Babine Grede odati.

Komandir stanice st 2 raz.
Rade M. Orelj

Naiknadno je potpisani ustanovio da je vođa republikanske propagande neki lugar Kozarac iz Županje koji je već 2 skupštine u Babinoj Gredi održao.

Bab. Greda 17. augusta 1919
Komandir stanice st. 2 r
Rade M. Orelj

Kr. kotarska oblast u Županji, dne 13. veljače 1922.
Broj: 1108/1922
Predmet: Rad policijskih vlasti u interesu državne zaštite

Gospodinu
Vasi Isailoviću

Velikom županu županije srijemske i grada Zemuna u
V u k o v a r u

Temeljem naloga gospodina pokrajinskog namjесnika za Hrvatsku i Slavoniju od 4. februara 1922. broj 219/1 Pov 1922 u predmetu suzbijanja komunističke propagande izvješćujem slijedeće:

1. Komunistički pokret u ovom kotaru nije uopće imao pravog temelja (jer je ovaj kotar, može se reći čisto seljački).

Poslije prevrata osnovana je u Županji komunistička organizacija, no ta je još prije izdanja obznane malaksala.

Danas se može reći da u cijelom kotaru postoje tri do četiri pri-tajena komunisti, no i ti — prema dobivenim informacijama ne vode ni potajnu agitaciju.

2. Mjere poduzete protiv komunista djelovale su i ovdje povoljno jer je priječena daljnja agitacija komunista u ovom kotaru koji je komunizmom bio veoma slabo zaražen.

3. Rad i kretanje poznatih komunističkih pristalica stalno se nadziru a 15-dnevna izvješća o komunističkom pokretu stalno se predlažu.

4. Na osobe koje su se povratile iz Rusije, a koje su naši podanici, pazi se budno.

Naređeno je Općinskim poglavarstvima osim stroge kontrole i to da imaju sveku osobu koja iz Rusije prisprije preslušati o prilikama u Rusiji pak, ako bi se tim načinom došlo do važnijeg materijala, izvjestilo bi se to na nadležna mjesta.

5. Na sigurnost saobraćaja i ostalih javnih objekata obraća se stalna pažnja, naročito je to načinjeno i shodno je bilo određeno povodom mobilizacije za vrijeme dolaska Karla u Mađarsku.

Što se tiče akcije protiv komunista i njihovog razornog djelovanja, ova oblast obzirom na gornje nema posebni prijedloga.

Kr. kotarski predstojnik:

Potpis

Predsjedništvo Kr. kotarske oblasti u Županji

Broj: 31 Pros. 1922.

dne 3. ožujka 1922.

Predmet: Važniji događaji-tjedno izvješće.

Gospodinu

Vasi Isailoviću

Velikom županu županije srijemske i grada Zemuna u

V u k o v a r u

Izvješćuje se da su političke i gospodarske prilike ovoga područja nepromjenjene, a glede socijalnih izvješćuje da je dne 28. veljače 1922. stupilo radništvom ovodašnje tvornice tamina u štrajk.

Upravitelj ove oblasti poduzeo je smjesta potrebite mjere u svrhu osiguranja javnog mira i poretka te ujedno posreduje između poslodavca i radnika držeći u vidu opravdanost zahtjeva radništva s jedne strane a s druge starane potrebu opravdane zaštite poslodavca protiv eventualnoj šteti.

Prema svemu izgleda da će se rad u najkraćem roku započeti, a nastanu li kakve komplikacije, razumije se samo po sebi da će se izvjestiti svi nadležni faktori.

Kr. kot. predstojnik:

Potpis

Kr. kotarska oblast u Županji, dne 1. aprila 1922

Broj: 92 Pros. 1922.

Predmet: Kozarac Andrija iz Županje kretanje

Općinskom bilježniku na vlastite ruke
Županji

Prema povjerljivo dobivenim informacijama Andrija Kozarac je još uvijek komunistički agitator.

Čini to potajno a podržava stalno veze sa vučkovarskim, osječkim i beogradskim komunistima. Navodno je nedavno bio u Osijeku i Beogradu.

Naslov imade najstrožije povjerljivim načinom izviditi dali to stoji i rezultat izvjestiti.

Ujedno se nalaže njegovo kretanje budno paziti.

Kr. kotarski predstojnik:

Potpis

Broj: 18 pr.

Predmet: Kozarac Andrija iz

Poglavarstvo općine

Županja dne 22 travnja 1922

Županje kretanje

K broju 92 pr. od 1/4 1922

predsjedništvu kr. kotarske oblasti
u Županji

Izvjješćujem da sam se raspitao o djelovanju Andrija Kozarac i uzeo ga pod masku, no nisam mogao opaziti ni doznati da bi on sada preduzimao kakove korake za komunistički pokret.

Doznao sam to da posreduje i da pravi molbu za Županje ubojice pok. opć. bilježnika Dautovića iz Bošnjaka koji su u kaznioni da zadobiju pomilovanje, pa je vjerojatno da je u tom poslu putovao u Osijek i Beograd.

Općinski bilježnik
Tomašić

Predstojništvo kr. kotarske oblasti u Županji

Broj 92 Pov. 1922.

U Županji, dne 28. travnja 1922.

Predmet: Kozarac Andrija iz Županje politički sumnjiv

Općinskom bilježniku na vlastite ruke
Županji

Povodom tamošnjeg izvješća broj 18 Pro. naslov se pozivā da najstrožije prati kretanje gornjeg pak svaki sumnjivi njegov korak prijavi ovoj oblasti.

Kr. kotarski predstojnik:

Potpis

Predstojništvu kr. kotarske oblasti u Županji

Broj 23 Pov. 1923.

U Županji, dne 29. januara 1923.

Predmet: Izborna kretanja informacije

Gospodinu

Vasi Isailoviću

oblasnom velikom županu

u Vučkovaru

Na nalog naslova od 18. januara 1923. broj 189 izvješćuje se sljedeće:

Na tačku 1, 2, 3, 4, 5 i 6 udovoljeno je predlogom prilazeće skrižaljke. Na tačku 7 izvješćuje se da su u ovom području Hrvati glasali najvećim dijelom za hrvatsku seljačku republikansku stranku, manji dio za hrvatsku zajednicu, a najmanji dio za hrvatsku pučku stranku i demokratsku stranku.

Srba je u ovom području veoma malen broj a u njih obzirom na pravoslavnu vjeru hoće da se uračunavaju i Cigani.

Srbi po narodnosti glasali su podijeljeno za radikalne i demokrate dočim Cigani za hrvatsku seljačku republikansku stranku navodno radi žita što su ga dobili od seljaka i pod terorom Radićevaca a i za komuniste jer misle da se pod komunistom može pljačkati.

Nijemci su glasali djelomično za hrvatsku seljačku republikansku stranku te za komuniste.

Mađani i Rusini za komuniste većim dijelom a manjim dijelom za hrvatsku seljačku republikansku stranku.

Na tačku 8 izvješćuje se da su za stramačko opredjeljenje plemena odnosno narodnosti, bili uplivni i odlučni ovi razlozi.

Hrvatska seljačka republikanska stranka prema dobivenim informacijama povelu je uz poznate demagoške fraze s posleratnim teškim vremenima potajnu agitaciju mržnje protiv Srba navodnih uzročnika svega zla i to je glavni razlog pristajanja uz tu stranku.

Ovdašnji seljak najvećim dijelom apsolutno nema ni pojma o republikanstvu nego mu je to umjetnim načinom natovareno kao i mržnja protiv Srba.

Zajedničari su imali razmjerno malo pristaša čemu je razlog taj što ovdašnja hrvatska inteligencija nema nikakvog utjecaja na seljaka.

Pučka stranka također je imala malo pristaša radi neprijateljskog raspoloženja prema rimokatoličkom svećenstvu koje je izazvano po republikanskim kortesima.

Srbi su glasali za radikalnu i demokratsku listu jer su im te liste prikazane kao srpske stranke. Za komuniste su glasali tvornički radnici u Županji bez razlike vjere i narodnosti, dočim su u ostalim općinama za ovu listu glasali svi antidržavni elementi koji nemaju niti pojma o komunizmu a natovaren im je komunizam po vještim agitatorima sa strane i mjesnim kortesima.

Na tačku 9 izvješćuje se da su se kao agitatori isticali za Radićevu stranku: u Babinoj Gredi bivši općinski načelnik Valenta Verić, u Bošnjacima Mato Babogredac, u Drenovcima Tomo Ivanić, bivši općinski načelnik, u Gradištu Antun Babić i Mato Vinković, u Gundnincima Pavo Užarević, u Podgajcima Ilija Matić, u Račinovcima Marko Marković, Antun Marković, Martin Maroševac, i Andrija Dolenc, u Rajevu Selu Andrija Komadina i Marko Vuković, u Šamcu Mato Babogredac, iz Bošnjaka, u Štitaru Pavao Miličić, u Vrbanji agitatori sa strane i mjesna uzajamna agitacija, u Županji Martin Benaković, Luka Oršolić i Karlo Oršolić.

Agitacija hrvatske seljačke republikanske stranke provedena je moguće najboljim uspjehom a mnogo je pripomoglo tome i rješavanje Slobodnog Doma te osobna agitacija poslanika Mate Babogreca koji je svako mjesto i po više puta posjetio.

Za demokratsku stranku u ovom kotaru radio je u Babinoj Gredi Miša Kutuzović, bivši narodni poslanik u Gundinciima županih Mirkko Kutuzović, u Županji Jovo Španović umirovljeni sobarski prijateljnik, u istočnom dijelu kotara vlasnik mlina u Gunji Josip Sudić.

Uspjeh ove stranke bio je nepovoljan.

Radikalna stranka nije niti imala svoje agitatore.

Za Hrvatsku zajednicu eksponirala je svagdje seoska inteligencija a naročito su se za nju eksponirali s uspjehom u Županji kotarski sudac Malvić i sadašnji imenovani kr. javni bilježnik Dr. Miroslav Poljak.

Za komunističku stranku agitirali su komunističke vođe iz Osijeku i Vučkova: Supanc i drugovi, a od domaćih korteša spomenuti je Kašovskog, u Rajevuselu, Božanović Josu iz Soljana, a najžešći i najuspješniji korteš je bio u Županji Andrija Kazarac, bivši lugar a sada mali posjednik i nadničar u Županji.

Socijalisti su imali malo pristasa a druge stranke skoro ništa, pak razumije se da nisu imali niti agitatora spomena vnijednih.

Na tačku 10, 11, 12 i 13 odgovoreno je prilježću skrižaljkom.

Na tačku 14 izvješćuje se da će skoro svi Hrvati, izuzev nešto demokrata, glasiti za hrvatsku seljačku republikansku stranku, izgleda dapače da će to i inteligencija činiti.

Za republikansku stranku glasat će po svoj prilici i Nijemci sa nešto Mađara što ih ovdje imade, izuzev taj slučaj ako bude postavljen njemački narodnosni samostalni kandidat.

Za hrvatsku zajednicu glasat će veoma malen broj a Hrvatsku seljačku republikansku stranku, izgleda dapače da će to i inteligencija činiti.

Za republikansku stranku glasat će po svoj prilici i Nijemci sa nešto Mađara što ih ovdje imade, izuzev taj slučaj ako bude postavljen njemački narodnosni samostalni kandidati.

Za Hrvatsku zajednicu glasat će veoma maleni broj, a Hrvatska pučka stranka može da dobije u najboljem slučaju 1/9 sveukupnih glasova.

Srbi će glasati za radikale i demokrate podijeljeno.

Komunisti će dobiti radničke glasove bez razlike na narodnost, no mnogo manje nego pri izborima za kandidaturu.

Na tačku 15 izvješćuje se da je agitacija Hrvatske seljačke republikanske stranke već sprovedena, a proveli su je gore navedeni pristasa te stranke.

Hrvatska zajednica nije sprovela nikakovu agitaciju Hrvatska pučka stranika veoma malena (kroj ovo područje mimokato, župničke, demokratsku agitaciju proveo je Mišo Kutuzović u Babinoj Gredi, Štitaru i Županji, no ne sa bogzna ikakvim uspjesima, a radikalna agitacija nije uopće sprovedena.

O komunistima se ništa ne čuje, no bezuvjetno agituju oni potajno.—

Na tačku 16 izvješćuje se da glede seoskih kandidata još nije ništa odlučeno.

Na tačku 17 nen može se izvjestiti obzirom na tačku 16.

Na tačku 18 izvješćuje se da će u ovom području porasti uopće broj pristaša Radićeve stranke, dočim izgleda da će mjestamice — kao u Silikircima i Gundincima — od Radićeve stranke odnijeti Pučka stranka jedan dio glasova, to će uslijediti radi jake agitacije tamošnjih župnika.

Komunisti također mogu izgubiti jedan dio glasova s obzirom na zakon o zaštiti države — te glasova dobit će bezuvjetno Hrvatska seljačka republikanska stranka obzirom na mržnju komunističke beogradske vlade.

Zajednica Hrvat. izgubiti će mnogo svojih pristaša uslijed jake agitacije Radićevaca i potpunog pomanjkanja upliva ovdješnje hrvatske inteligencije na seljaka.

Ujedno se prilažu iskazi A i B sastavljeni prema podacima područnih opć. poglavarstva.

Kr. Kotarski predstojnik:
Jakovljević?

Predsjedništvo kr. kotarske oblasti u Županji

Broj 97 Pov. 1923.

U Županji, dne 26. marta 1923.

Gospodinu

Vasi Iasailoviću

oblasnom velikom županu županije sremske

u Vukovaru

U smislu naređenja Predsjedništva pokrajinske uprave za Hrvatsku i Slavoniju od 22 marta 1923. broj 870 Pov. — 1923. u stvari predlaže se Vašem gospodarstvu sljedeći izvještaj:

Predizborna agitacija uglavnom je tekla mirno. Najživlju agitaciju vodila je Hrvatska republikanska (Radićeva) seljačka stranka, zatim demokratska stranka dok ostale stranke ili uopće nisu povećale aktivnost ili su povećale na veoma malenom opsegu.

Izborne parole Hrvatske seljačke republikanske stranke bila je u proglašenju Hrvatske republikom na dan 18. marta t. g. Ta je parola išla od usta do usta birača, a gdje nije našla odaziva prihvatila se pretinjom (kao što je palež, ubojstvo i slično) kako se to neobazrivo danas može da čuje. Izborne parole demokratske stranke bila je: jedan Kralj, jedna država, jedan parlament i očuvanje Vidovdanskog ustava.

U agitaciji sa strane nije bilo uticanja a nije se dosta čulo niti moglo ustanoviti da su birači potkupljivani.

Uzrok i razlog da je ovakav rezultat izbora u ovom srezu ikakav je ispao 18. ov. mj. i zašto je imala uspjeha hrvatska seljačka republikanska stranka a druge nisu, veoma je lak i jednostavan te je taj uzrok i razlog analiziran već u javnim patriotskom novinstvu koje glasi: mržnja na državu, na ustav i Srbe.

Ova je mržnja uneta u dušu hrvatskog seljaka putem novina, predavanja, govora, knjiga itd. tako da je ta mržnja postala zarazom.

Kako je modna duša međutim zasićena mističizmom i kako narod još uvijek vjeruje da pojedine političke ličnosti mogu mijenjati

stvari po svojoj volji i skretati politički život države s jednog kamena temeljca na drugi, to jest mistična strana narodnog vjerovanja skoncentrisana bila ovog puta na ličnost g. Stjepana Radića te ga također putem novina, predavanja i zborovima digla do obožavanja i da je on taj koji će kao na dlanu donijeti »Hrvatsku slobodnu republiku« pa otud takav kakav je rezultat izbora. No narod kazuje već sada da će, ne dođe li do republike, ovo obožavanje g. Radića sići ik mržnji g. Radića.

Prema tome se može tvrditi da je svaki birač sudjelujući pri glasanju postao kolektivam pak je tako i glasao a što potpuno odgovara psihologiji masa koja se jasno izražava baš prilikom izbora, štrajka, revolucija itd. jer pri tom čini i radi sve po dikktatu naturenog vođe dok u izolovanom stanju veoma mnogi ne bi nikad i nijedno od tih dela i čina počinili.

Rezultat takvog izbora kakav je 18 marta ispao jest dakle rezultat psihologije masa i niukojem slučaju istina o osjećaju hrvatskog seljaka prema državi, ustavu i prema Srbima, pa je naprijed rečeno (navedeno) analiziranje javnog novinstva po mišešanju ovog predstojništva pogrešno pa će pravi uzrok takvog ispada izbora kakav je, ima pripasti samo zakonu koji upravlja psihologijom masa.

Naprijed je naznačeno da je mržnja na državu, ustav i Srbe postala zaraza, a zaraza postaje kada se nađe jedna polazna ili polarna tačka koju je tačku našao i stvorio g. Stjepan Radić u slobodnoj hrvatskoj republici.

Jačinu svoga duha navodi je nad ostale vođe hrvatske inteligencije te ih u zgodan čas gurnuo među masu kao obične birače pa tako nije bilo ni jednog drugog vođe da zarazu saustavlja.

Da se je protivno tom vođi Hrvatska zajednica oduprla te pred mase izašla sa kojom drugom polaznom točkom bio bi rezultat izbora drugo jačijih gdje bi se doduše također ispoljila psihogija masa ali u razdijeljenom obliku. Konkretno bi se mogao navesti primjer — ako se uzmu Srbi i Hrvati kao cjelina Pašić Radić — dva vođe, dvije polazne tačke.

Tako je shvaćanje i pogled ovog predstojništva na ispad izbora a o kakvom nezadovoljstvu širokih slojeva radi liših cesta, saobraćaja, privrednih prilika nema ni govora, jer se ti široki slojevi ni sami ne brinu i ne žure da ceste opravljaju a skupoća im ide u prilog jer svoj proizvod i suviše dobro unovče.

Pri kraju nekla je slobodno ovom predstojništvu označiti da široki narodni slojevi podanu im slobodu zloupotrebljuju baš protiv onih koji su im tu slobodu pružili i sudjelovali kod stvaranja slobode kao što je naša vojska i inteligencija jer od vojske boga a inteligenciju prezire i mrzi.

Kr. kotarski predstojnik
Jakovljević

K o t a r	Upravna općina	A. I s k a z											Opaska						
		Od toga glasalo »za«																	
		Ukupam br. iz- bornika upis. za konstituiranje	Srba	Hrvata	Slovacka	Nijemaca	Madara	Rusina	Svih	Ukupam br. pre- damih glasova za konstituanu	Radikala	Demokratia	Radica	Zemljoradn.	Komunistia	Socijalista	Zajednicu	Hrv. puč. str.	Svih
	Babinagreda	1.020	20	995	—	5	7		709	3	54	600		5	8		15	40	
	Bošnjaci	1.186	84	1095	11	155	4		941	2	8	864		41	2		41	20	
	Drenovci	686	21	495	1	2			454	1	2	346		41	31		24		
	Gradište	572	29	720	9	6			546	4	5	513					13	17	
	Gumdinoci	555	12	528	4	32	16	15	214	4	7	309				10	7	10	
	Gunja	351	32	250	4	242	1	29	210	2		176		17			2		
	Pos. Podgajci	282	4	296	1	3	3	7	321	17		236		12			3		
	Račinovci	389	17	296	1	56	13	21	259	26	4	164		41		2	14	8	
	Rajevo selo	334	55	213	1	36	1	7	327	1	3	206		6		15	37	59	
	Sikirevci	485	7	485	55	2	3	3	331	1	2	105		161		5	30	27	1
	Soljani	438	7	368	3	5			263	2	8	118		3		20	48	64	
	Samac	376	21	347	8	8		1	262	2	2	164		2		26	18	45	
	Štitar	406	17	380	21	2	8	2	458	5	5	182		2		164	2	81	17
	Vrbanja	631	109	491	1	83	8	2	641	11	18	301		5	98		3	198	7
	Županja	727	43	690	62	54	41		6.315	77	118	4464		17	594		39	548	455
N	Ukupno:	8.718	4717	595	103	392	62	54	41	6.315	77	118	4464	17	594	39	548	455	1

Županja /I. 1923.
Popis

Poglavarstvo upravne općine Soljani
Broj 90 Pov.
1924.

dne 23. jula 1924.

Predmet: Komunističke radničke partije raspust i pretres
k broju 200 Pov. 1924. od 17. VII 1924.

Sreskom poglavaru

u Ž u p a n j i

Na gornje naređenje izvješćujem da od zadnje vremena od god. 1921. a niti sada u ovoj općini ne postoji nikakova radnička niti komunistička organizacija i ne opažan nikakovo djelovanje u tom cilju, a osvjedočen sam da ovdje niti ne dobiva Radničkih novina.

Ovdje je postojala jaka komunistička partija do god. 1921. kada je posve rasturana i provedeno je bilo sve po odredbama raspusta god. 1921. a to su bili predsjednik komunističke partije Mijo Filipović, tajnik Pavo Filipović i istaknuti članovi odbora Mato Bašić, Marko Ištvan-dešić i Josip Božanjović.

Prepuštam mnijenju naslova da li bi bilo shodno iste iznenadno pretresti ponovno kod njihovih kuća kao bivših komunističkih prvaka. Sve ostalo uzeto je na ponovnu pažnju

Bilježnik:
Pavlović

A. E. Brlić:

Od baroknog blanjala i ljekarničke stojnice do muzeja

(Ove bilješke su zapisane kao prilog povijesti muzeja u Županji, u povodu 5-godišnjice smrti njegovog osnivača Stjepana Grubera.)

Možda će gornji naslov ove meditacije mnogima biti neobičan jer je posvećen osebnom — danas već afirmiranom — kulturnom problemu — muzeja u Županji. A pišući o toj temi, osobito o počeci-manastojanja i rada, valja prikazati lik osnivača ustanove, pokojnog prof. Stjepana Grubera.

Neikako u drugoj polovici 1952. godine susreli smo se u ulici Maršala Tita u Vukovaru. To je bio i prvi naš susret nakon početka rata 1941. godine. Srdačan kao uvijek uzviknuo je »in medias res!« i započeo temu o svom maštovitom viđenju budućeg muzeja u Županji. Razgovori o tome potrajali su do kasno na večer. Diskusija se odnosila na sve muzeološke probleme uopće — praktično, administrativne, naučne i zakonske. U tom višesatnom razgovoru evocirane su, razumije se, i mnoge uspomene iz predratnih dana. Drug Gruber kome su njegovi drugovi, račito oni iz vukovanskih školskih dana, dodijelili nadimak »Pita«, a koji mu je ostao doživotan atribut, obrazlažući svoju zamisao o zavičajnom muzeju, ispričao je i po neku uspomenu iz mlađih dana. Tako da je već u gimnaziji osmovaio i uređivao rukom pisanu đačku reviju »Svriha« koja je obavljala čak i likovne priloge (jedan primjerak u zbirci vukovarskog muzeja).

Da je 1917. godine kao vice-maturant na jednom koncertu u Vukovaru, priređen u čast i korist »c. i kr. pobjedonosne a. u vojske« nakon što je jedna dražesna dama tadanjeg vukovarskog najvišeg društva, otpjevala njemačku romancu uz gromki aplauz prisutnih, u najvećoj tišini uzviknuo »Pjevajte hrvatski!« A medugo zatim bio unovčen i dodijeljen a. u. topništvu. Nakon prvih mjeseci u pozadini uspjelo je — vjerojatno po receptu »dobrog vojaka Švejka«, da bude oslobođen daljnjih ratničkih obaveza. Slom Austrije 1918. godine omogućio je Gruberu, nastavak studija biologije na zagrebačkom filozofskom fakultetu. Nakon diplome djelovao je kao nastavnih na gimnaziji u Vukovaru., Ljubljani, Kriku, Koprivnici, Novoj Gradiški i na preparamentiji u Osijeku. Nakon oslobođenja dolazi u Županju za upravitelja Osnovne škole.

Županja mu je zapravo »pradomovina«. Gruberi su doseljenici od pamtivijeka, iz doba Vojne Krajine, a po strogim režimom brodske

regimente, isturene austrijske predstraže na Savi, granice protiv Turske. Središnja fortifikaciona tačka u Županji bio je »Čardak« na Savi. Već kao dječaku Gruberu je ovaj slikoviti i arhitektonski zanimljiv povjesni objekt ostao nezaboravan. Otkrio ga je ponovo kada je stvarao plan za budući muzej. A i Županjce je doskora zahvatio živ interes i želja, da se prijedlog o muzeju što brže ostvari, ikao prilog zajednice kulturnom životu u okviru socijalističke izgradnje ovog sektora Posavine. Gruber je dalje radio na konkritiziranju ove kulturne ustanove. Počeo je tragati za muzeološkim dokumentima. Bio je u stalnoj vezi sa susjednim slavonskim muzejima. Pripremao građu za budući naučni lik muzeja. Polako su pristizali darovi za muzejsku zbirku.

Prvi darovi: malo barokno načvarsko blanjalo i starinska apotekarska stojnica. Nadalje stare knjige, arhivalija, etnološki materijal, arheološki nalazi, numizmatika i t. d. Doskora je postavio u jednom izlogu radnje u glavnoj prometnici centra Županji prvu izložbu darovanih muzeoloških predmeta. Pošto momentalno nije bilo mjesta za zbirke, ustupio je za skladište potreban prostor u svojoj prodičnoj kući. Ova živa aktivnost potakla je narodnu vlast i društveno-političke organizacije da podrže napore inicijatora i prijatelje buduće muzejske ustanove da joj se osigura ikrov nad glavom. I tako je dodijeljena u čardaku jedna skromna prostorija s ulazom sa savskog nasipa. Muzejska zbirka stekla je dakle »građansko pravo« i jednom nogom stupila u povjesni »Čardak«.

Danas je ovaj znalčki obnovljen i kulturno uređen. Sjećam se prvog posjeta nekolicine muzealaca Županji. Gruber nas je dočekaó pred općinskom zgradom. Poveo nas centrom i s ponosom uveo u prvi muzejski prostor u Čardaku. Veći dio dgrade zauzimali su još stanari. S radosnim riječima predstavljao nam je pojedine eksponate, darove i malaze. Prve svjedoke svoje sabiračke djelatnosti. Imao je čak i dva tri rashodovana ormara, mali graničarski stolić od jelovine, nekoliko stolica »svaka iz drugog sela«. Na kraju predavanja uzviknuo je »Čardak će biti konačno naš!« Na ulaznim vratima naš je domaćin napisao na pločici od ljepenike krasopisnim slovima: MUZEJSKA ZBIRKA ŽUPANJA.

Zahvaljujući svijesti županjskih građana i mještana okolišnih sela prostor u Čardaku i skladište u Grubenovom domu bili su kratki. Isticali su se krasni primjerci narodnih nošnji i rukotvorina, predmeti iz svih domena muzeoloških disciplina, bogata dokumentacija za povijest Županje i područnih mjesta, Radničkog pokreta (prvoborac Andrija Kozarac), Narodnooslobodilačkog rata, a bilo je veći broj onih dokumenata za historiju socijalističke izgradnje Posavine.

U toku svoga rada Gruber je bio inicijator mnogih aktivnosti. Tako je 1958. godine proveo arheološka istraživanja uz pomoć nekolicine slavonskih i zagrebačkih arheologa stanovništva nekropole u Bošnjacima. Započeo je traganje za u Savi 1844. god. potopljenog prvog parobroda »Sloga«. Kod toga pružili su pomoć naši ronilci s Jadrana. Rezultat nije donio očekivani uspjeh. Forsirao je izdavačku djelatnost. Osnovao nakladu »Muzejske biblioteke«, koja mu je tiskala na pr. »Andrija Kozarac«, Počeci Radničkog pokreta i KIPJ« i druge nasprave, Suradivao je u brojnim muzeološkim izdanjima. Bio je suosnivač »Glas-

nikla slavonskih muzeja« biltena muzealaca za Slavoniju. Prva dva broja je izdao u Županji. Nakon toga uredništvo je prešlo u Vukovar, gdje bilten i danas izlazi kao jedini muzeološki bilten slavonske regije. — 1967. godine uredio je »Županijski Zbornik« godišnjak I., a 1969. drugi broj. Iste godine uredio je I. godišnjak Slavonskih muzeja.

Napisa je oko stotinjak naučnih, stručnih i kulturnih rasprava, prikaža i tema za diskusiju. Taj veliki opus čeka još uvijek svog bibliografa.

Vodio je dugotrajnu borbu za osnivanje »Etnoparka« na županijskom odvojkau autoputa Beograd— Zagreb. Obavljao je primjerno zadatke zavoda u Osijeku. O njegovim zaslugama na tom danas vrlo značajnom sektoru kulturno-historijske djelatnosti posvetio mu je prof. Milan Babić u nedavno izdanom listu R. Z. P. K. Županje iscrpan prikaz.

Muzealcima, konzervatorima, kulturnim i društveno-političkim radnicima moći će ova meditacija, koja nema naučnih pretenzija, poslužiti kao osvrt na značajno djelo čovjeka, naprednih gledanja na svijet i društvo, rodoljuba, radnika, koji je svoje djelovanje posvetio današnjem samoupravnom društvu i historiji svog zavičaja.

Suvara u Strošincima, I. Babogredac, krajem, 1960.

In memoriam

VANJA RADAUŠ 29. IV 1906—25. IV 1975.

Ovih nekoliko rečenica ništa me mogu oduzeti od već rečenog niti dodati onome što će još biti rečeno o velikom hrvatskom kiparu, slikaru i grafičaru. Svjestan toga, pisac ovih redaka, koji je stjecajem okolnosti, kroz nekoliko susreta i izmjenjenih kraćih pisama do nekle poznao Vanju Radauša, želi samo istaći: u ovaj najistočniji kraj bio je dio njegove slavonske, šokačke ljubavi i ljutnje. Pročitani Županjski zbornici, njegovo zanimanje za broj kojeg neće pročitati, traženje Zvezdan grada ili otarka s posebnim motivom, poklonjeno poprsje Lovretića ili nekoliko slika našem muzeju, dolaženja u Gradlište, Babinu Gredu i Županju... sasvim dovoljno razloga da vjerujemo u tu ljubav.

Neka kroničari traže i bilježe najvažnije trenutke u Radauševu životu, likovni kritičari daju sud o »Panopticumu croaticumu«, »Tifusarima« ili »Petnici Kerempuhu« ... mi ovdje koji tome ne možemo ništa pridonijeti, želimo samo izraziti svoje žaljenje za čovjekom izuzetnih osobina i umjetnikom posebnog formata.

Ovo zasigurno nije puno, jer od nas više ne može niti biti, ali možda dovoljno da iskaže naše poštovanje prema umjetniku i ponos što smo bili dio njegove slavonske, šokačke ljubavi.

Ivan Jelić

MARIJAN JEGEŠ (1907—1975.)

Početak ove godine umro je Marijan Jegeš. Sasvim iznenada i neočekivano, upravo u vrijeme trajanja likovne izložbe »Šokci i Šokadija«, na kojoj je sudjelovao sa svoje tri slike zajedno s slikarima županjskog područja. Bilo je to ujedno i njegovo prvo javljanje na ovakvoj manifestaciji. Po zanimanju je bio krojač, rođen u Vrbanji, gdje je proveo čitav život. Od najranije mladosti gaji ljubav prema slikarstvu, ali ga je drugačiji životni put spriječio da mu se potpuno posveti. Na poticaj Josipa Čalkića, također izvornog slikara počinje tek u poznim godinama da slika. Jegešove slike su odraz njegovog doživljavanja Vrbanje i to Vrbanje njegove mladosti (kada se je u suvarama vršilo žito, kada su se po sokacima kretali Šokci u špenzletima i kada je »stan« bio drugi dom svakog Šokca. Pa su zato njegove slike dokument toga vremena i to je njihova nesumljiva vrijednost.

Smrt ga je spriječila da dovrši započeto i tako otrgne zaboravu još koji njegov preostali trag. (V. P.)

MATO MANDIĆ (1902—1975.)

Umro je jedan od naših prvih seljaka — pjesnika, Mato Mandić iz Gradišta.

Pjesme su mu objavljene između dva rata u raznim časopisima, kalendarima i novinama. 1959. g. Društvo prijatelja muzeja u Županji tiska izbor njegovih najboljih stihova u zbirci »Trojica iz Gradišta«.

Iako i dalje stvara u osami »stana«, ne pojavljuje se više u javnosti. Mandićeve pjesme su odraz njegovog života i rada na zemlji, odraz njegovog originalnog, lirskog, pomalo sanjarskog pristupa i doživljavanja miliea u kojem se najviše volio kretati.

Dijapazon Mandićevih motiva nije velik: to su godišnja doba, doba dana, livade-šume, prva proljetna oranja i sl.

Tiho je radio i stvarao, tako je i otišao iz svoje sredine ostavivši joj pjesme koje čekaju svoju pravu valorizaciju i ocjenu.

(V. P.)

Bilješke o autorima

BOJIĆ IVAN — Rođen je 7. VIII 1948. u Gunji gdje i danas živi. do sada nije objavljivao svoje pjesme ali ih je čitao na literarnim večerima u okviru Šokačkog sijela.

BRLIĆ E. ANTUN — kulturni radnik iz Vukovara, rođen u Vraždinu 31. 8. 1895. god. Do sada je napisao niz rasprava o povijesti Vukovara i članaka iz područja zaštite spomenika kulture. Do 1972. god. bio je direktor Gradskog muzeja u Vukovaru. Iako umirovljen i dalje je aktivan u spomenutim područjima.

BUTKOVIĆ SLAVKO — Vrlo mlad (rođen je 23. II 1959. u selu Gorice kod Brčkog) i talentiran pjesnik koji je objavio niz pjesama u raznim časopisima a neke od njih su i nagrađene. Butković živi u Gunji a u Brčkom pohađa gimnaziju.

BUŠIĆ — JELIĆ KARLO — Rođen je 1905. g. u Županji gdje i danas živi. Relativno kasno je počeo objavljivati radove kojisu do sada tiskani u 3.i 4. broju Županijskog zbornika i Provinciji. Obraduje teme iz lokalne prošlosti. Kad se u Županji osnivao muzej, Karlo Bušić je bio jedan od najbližih suradnika polkojnom prof. Gruberu u tom poslu.

GRGIĆ JASNA — rođena je 1954. god. u Županji. Student je Fakulteta političkih nauka u Zagrebu. Pjesme su joj objavljene u omladinskim novinama, »Provinciji«, Županijskom zborniku, u zbirki pjesama »Vjetar u olucima«.

IŠEK JOZO — Rođen je u Gundincima 18. IV 1921. g. 1947. je doselio u Županju gdje i danas živi i radi. Od rane mladosti piše pjesme kojih dosta ima u rukopisu a neke su objavljene u časopisu »Provincija«.

JELIĆ IVAN — Rođen Bošnjacima 26. XII 1947. g. Povijest i arheologiju je diplomirao na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Živi i radi u Županji.

KRUNIĆ JOSIP — Nastavnik hrvatskog jezika i pjesnik rođen 5. IX 1945. u Posavskim Podgajcima. Svoje pjesme je do sad objavljivao u časopisu »Riječi«, »Provincija« i »Odjek«. Živi i radi u Gunji.

MATAGIĆ — ŠINKA VIOLA — Rođena je 17. IV 1951. u Brčkom. Pjesme objavljivala u raznim časopisima, »Vidici«, »Provincija«, »Riječi« itd. Jedan je od autora zbirke pjesama »Vjetar u Olucima«. Izvanredni je student na Filološkom fakultetu u Beogradu. Živi i radi u Županji.

RAUŠ ĐURO — Doktor šumarskih znanosti iz područja fitocenologije. Rođen je 31. III 1930. g. u Sotinu. 1960. se upisao na Šumarski

fakultet u Zagrebu gdje je i diplomirao 1975. g. Na istom fakultetu, tri godine kasnije izabran je za sveučilišnog asistenta. Doktorsku disertaciju pod naslovom: VEGETACIJSKI I SINEKOLOŠKI ODNOSI ŠUMA U BAZENU SPAČVA obranio je 29. X 1973. g. i na taj način promoviran u čast doktora šumarskih znanosti iz područja Šumarske fitocenologije.

SPOLJAR STANA — Rođena je 1888. g. u Podgradu. Nakon oslobođenja je u Soljanima neko vrijeme vodila pjevački zbor. Pjesme joj nisu do sada objavljivane. Od 1960. živi u Županji.

TOMIĆ STJEPAN — Socijalni radnik i novinar. Rođen je 1929. godine u Soljanima. Dolaskom u Županju 1961. godine živo radi na popularizaciji županijskog ikraja. Iz njegovog pera proizašli su prilozima o socijalnoj problematici ovoga dijela Posavine, a poznat je i po zanimljivim fotoreportazama. Premda zaposlen u organima općinske uprave, Tomić nalazi vremena i za publiistički rad. To potvrđuje i ovaj prilog kojeg objavljujemo.

UZAREVIĆ DONAT — Rođen je 15. I 1915. u Gundincima. Školske 1934./35. godine postaje član SKOJA i kao takav zbog svojih ljevičarskih stavova dolazi u sukob s vlastima. Sudionik je NOP-a. Kao pensioner živi u Osijeku.*

* Kratke biografije ostalih autora nalaze se u 1. i 2. Županijskom zborniku.

Biografske podatke Jovanke Gregorijević nismo uspjeli prikupiti.

NAPOMENA REDAKCIJE

Slijedeći, 6. broj Županijskog zbornika izaći će iz tiska do polovice 1977. god. Kako bismo na vrijeme obavili sve tehničke pripreme, suradnici moraju svoje priloge poslati n a j k a s n i j e do 31. XII 1976. na adresu: Muzej, Savska ul. 3 56270 Županja, s napomenom za Zbornik. Rukopisi se ne vraćaju.

Zbornik se može dobiti u Muzeju, osobno ili putem pošte.

77 F28

S a d r ž a j:

5	UVOD
7	IZ NAŠIH STRANA
9	Ilija Lešić-Bartolov, KRIJUMČARENJE I HAJDUKOVANJE U GRANICI
14	Ana Verić, LEGENDA O STAROM STOLCU
16	Karlo Bušić-Jelić, KOLERA U ŽUPANJI LJETI 1915. GODINE
20	Ferdo Bačić, BLAGDANSKO RAZMIŠLJANJE DJEDA DANİSE
27	Martin Robotić, MOMAK IZ DRUGOG SELA (slika u jednom činu)
34	Karlo Bušić-Jelić, KOBNA ZAMJENA U BOŠNJACIMA 1919. g.
49	Josip Bačić-Savski, NEZAUSTAVNO TRAGANJE
75	Josip Išek, ŠOKAČKO SIJELO
75	Jasna Grgić, PJESMA
76	Ivan Bojić, ODA SLAVONSKOM PJESNIKU
76	Viola Matagić-Šimka, ZAVIČAJNA
77	Slavko Butković, PJESMA O OCU
77	Josip Krunić, MRTVA PRIRODA U SLAVONSKOM INTERIJERU
78	Josip Krunić, PJESMA O POVRATKU
79	IZ NARODNOOSLOBODILAČKE BORBE
81	Donat Užarević, PRVE VEZE S PRVOBORCIMA U SELU GUNDINCIMA
86	Stana Špoljar, ODA PALIM ŽENAMA
87	Jovanika Georgijević, PREGLED STANJA NOP-a U ŽUPANJSKOM KOTARU 1943. GODINE
92	Jovanika Georgijević, RAD S OMLADINOM U NOP-u U ŽUPANJSKOM KOTARU 1943. GODINE
93	RASPRAVE, ČLANCI, GRADA
95	Đuro Rauš, PARKOVNA I ŠUMSKA DENDROFLORA ŽUPANJE I BOŠNJAKA
123	Marko Kadić, O ISKORIŠTAVANJU VOĆA U PROŠLOSTI SLAVONIJE

- 132 Ilija Lešić-Bartolov, ŠOKADIJA I ŠOKCI GRANICARI
 144 Krunoslav Tkalac, ŽIVOT I RAD PROF. STJEPANA PAVIČIĆA
 155 Đuro Rauš, SLAVONSKI ORIJASI PRKOSE VREMENU
 162 Ivan Jelić, IZDAVAČKA DJELATNOST U ŽUPANJI OD
 1945. DO 1975.
 167 Stjepan Tomić, INVALIDI NEKAD I DANAS
 170 Ilija Lešić-Bartolov, TRAGOVI PROŠLOSTI
 203 Marko Kadić: Dr ing. LADISLAV VINKOVIĆ (zaboravljeni
 Gradišćac)
 209 Franc Štefan Eengel: OPIS KRALJEVINE SLAVONIJE I VOJ-
 VODSTVA SRIJEMA (Priredio: Krunoslav
 Tkalac)
 214 Fr. Vaniček: KANAL DUNAV-SAVA VUKOVAR-ŠTITAR.
 (Preveo: Ing. V. Horvat)
 216 Krunoslav Tkalac: PORIJEKLO ŽUPANJSKOG RODA
 GALOVIĆ-IVIĆ
 218 Ivan Jelić: DOKUMENTI KOTARSKE OBLASTI
 ŽUPANJA IZ ARHIVA HRVATSKE
 233 A. E. Brlić: OD BAROKNOG BLANJALA I LJEKARNIČ-
 KE STOJNICE DO MUZEJA
 237 IN MEMORIAM
 238 Ivan Jelić: VANJI RADAUŠ
 239 V. P.: MARIJANU JEGEŠ
 239 V. P.: MATI MANDIĆU
 241 BILJESKE O AUTORIMA
 245 SADRŽAJ:

Gradska knjižnica Županja

620027825

Z
ZAV
ŽUP5

Gradska knjižnica Županja

620027825 / 77.708